BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
III - 237774

123 E905

Yolanda Eminescu

PLEDOARII CELEBRE

Antologie de oratorie judiciară

278227
B.C.U. IASI

LUMINA LEX
București

28095
B.C.U. „M. Eminescu"
-IASI-
acc 704696

34.096 (4)

ISBN 973 - 96422 - 6 - 8

Cuprins

Studiu introductiv 5

PARTEA I
Oratoria judiciară în antichitate

Lysias 24
Discursul lui Lysias împotriva negustorilor de grâu 26

Demostene 29
Discursul lui Demostene împotriva lui Midias 31

Cicero 37
Discursul lui Cicero pentru poetul A. Licinius Archias 40

PARTEA a II-a
Oratoria judiciară în Franţa

Secolele XVI şi XVII 52
Pledoaria lui Antoine Lemaistre într-un proces de seducţie 56

Pledoaria lui Patru în apelul văduvei Séguin 64

Pledoaria lui Denys Talon în afacerea Calvière 71

Secolul XVIII 73
Pledoaria lui Henrion de Pansey pentru eliberarea unui negru 77

Pledoaria lui Linguet pentru sine însuşi 82

Pledoaria lui Bellart pentru Joseph Gras 94

Secolele XIX — XX 105
Pledoaria lui Chaix d'Est Ange pentru locotenentul La Roncière 109

Pledoaria lui Gambetta pentru Delescluze 119

Pledoaria lui Barboux pentru Sarah Bernhardt 126
Pledoaria lui Cartier pentru avocatul Viviani 135
Replica lui Labori în procesul Zola 140
Pledoaria lui Henri-Robert pentru Maria Daouze 141

PARTEA a III-a
Oratoria judiciară în România

Sfârşitul sec. XIX — începutul sec. XX 150
Pledoaria lui Delavrancea în procesul Caragiale-Caion 155
Pledoaria lui Delavrancea în procesul Socolescu 170
Concluziile lui Nicolae Titulescu în procesul cu soţii Nitzeanu 200
Pledoaria Margaretei Ghelmegeanu în procesul Petropol-maior Orezeanu 207
Concluziile lui Eugen Herovanu într-o cerere de anulare de căsătorie 212
Concluziile lui Eugen Herovanu într-o cerere de anulare de testament 219
Pledoaria lui Vintilă Dongoroz în procesul Găetan 223

STUDIU INTRODUCTIV

Lipsa unei antologii a elocvenţei judiciare este viu resimţită în cultura noastră, în general, şi cu atât mai mult în cultura juridică. De aceea, avem convingerea că împlinirea ei, fie şi imperfectă, este bine venită şi va trezi aprobare şi interes. Încercarea de a alcătui o asemenea antologie are însă nevoie de câteva lămuriri introductive.

Într-adevăr, observaţii superficiale sau grăbite asupra vremii noastre ar putea duce la concluzia că, în era atomică şi a navigaţiei cosmice, în societatea care a realizat, cu unele deziluzii maşini de tradus, de compus muzică şi alcătuit versuri, în care studiul limbii a devenit ştiinţă prin exprimare matematică, iar dreptul a început să încredinţeze informaticii şi ciberneticii probleme de documentare, de tehnică legislativă şi chiar de interpretare a normelor, este puţin loc şi prea puţin timp pentru elocvenţă.

Ne putem gândi şi la statisticianul sociolog care ar putea dovedi cu cifre adunate pentru prima dată că de multă vreme termeni ca orator, oratorie, oratoric, elocvenţă, elocvent, succes oratoric, strălucită pledoarie şi altele de acest fel sunt, pe diversele noastre canale de mass-media, rar sau de loc folosite. Poate doar cinematograful să constituie o excepţie, făcând apel, uneori cu interesante semnificaţii sociale, la atmosfera de bară şi la figura avocatului (mai întotdeauna desuetă, locvace şi teatrală).

Mai mult decât atât, este un fapt îmbucurător şi un progres că în pretoriile judiciare de astăzi dreptatea socială, construită pe înţelegerea ştiinţifică a lumii şi a societăţii, se obţine fără vedetismul de ieri, de acum un secol sau mai multe secole şi milenii, al elocvenţei judiciare.

Nimic din toate aceste lucruri reale şi diferite ca semnificaţie nu poate face însă să dispară intereseul complex pe care studiul elocvenţei judiciare îl prezintă pentru vremea noastră. Acest interes are, poate, nevoia de a fi descoperit şi definit cu oarecare atenţie.

În primul rând, foarte puţini mai ştiu astăzi ceva valabil despre diferitele forme de elocvenţă, astfel încât nu poate fi lipsit de interes să-i acordăm câteva clipe de reflecţie şi de confruntare a noastră cu marile realizări şi cu semnificaţiile ei istorice, mai adânci.

În al doilea rând, omul şi-a afirmat umanitatea, creând, printre marile valori ale civilizaţiei sale, şi pe acelea ale elocvenţei.

S-a observat cu drept cuvânt că atât grecescul *ūto*, cât şi latinescul *orator* sau *eloquens* nu fac decât să accentueze actul fundamental al vorbirii, fără de care apariţia şi socializarea gândirii este de neconceput, în aşa fel încât elocvenţa pune în termeni de meşteşug, de artă şi de cunoaştere reflectată, problema fundamentală a omului: o gândire corectă, o exprimare plăcută a acestei gândiri, o comunicare cu ceilalţi oameni eficientă, deci convingătoare, prin mijloace care se pot învăţa, controla şi cântări.

Cu aceste rădăcini în fenomenele limbii şi ale limbajului, elocvenţa este un produs al istoriei societăţii, de care n-o putem niciodată separa. Ea este o formă istorică de cultură şi de civilizaţie, care s-a transformat şi se transformă continuu, odată cu societatea în care a înflorit şi pe care a servit-o şi a exprimat-o. Să existe societate fără *elocvenţă?* Iată o problemă pe care istoricul, sociologul şi filozoful culturii şi-o poate pune şi pe care trebuie să şi-o pună. Nu vom încerca noi s-o rezolvăm aici. Răspunsul care va apare cel mai temeinic nu poate fi decât acela care recunoaşte şi preţuieşte formele specifice de elocvenţă ale fiecărei mari epoci istorice, ale fiecărui tip de societate. Este cu neputinţă ca lupta revoluţionară, acţiunile epocale de reînnoire a lumii şi a omului, să nu aibă patosul lor, elocvenţa lor, mergând până la cele mai înalte forme noi, ale artei vorbirii şi ale simţirii. O elocvenţă nouă, poate chiar antitetică multor forme trecute, dar înscriindu-se pe linia unei adânci şi necesare afirmări a culturii şi civilizaţiei. Pentru a înţelege acest *nou,* pentru a-l pune în adevărata lui lumină şi a-l putea, tehnic, defini cu folos, cunoaşterea formelor trecute ale elocvenţei, cu umbre şi cu lumini, cu servituţi şi cu realizări *istoriceşte* valabile, este utilă, mai mult încă, necesară. Antologia de faţă ar voi să contribuie îndeosebi la această confruntare şi la acest act de autodefinire a epocii noastre.

Iată de ce nu ne-am propus să abordăm problema reabilitării retoricii nici măcar în cadrul restrâns al pretoriului, după cum nu ne-am propus să facem o operă de erudiţie[1] în care să analizăm bibliotecile întregi care s-au scris despre arta oratorică.

În cadrul schiţat mai sus, scopul acestei lucrări este mult mai modest şi anume acela de a face cunoscute câteva din cele mai izbutite realizări ale oratoriei judiciare, alese astfel încât, pe de o parte să fie caracteristice pentru evoluţia genului, iar pe de altă parte, să servească ca exemple pentru ilustrarea câtorva consideraţii despre pledoarie şi tehnica ei.

Această scurtă incursiune va permite, evident, să se aprecieze dificultăţile exercitării profesiei de avocat, profesie tiranică dar, aşa cum spunea d'Aguesseau, folosind un limbaj care nu mai este al nostru, „tot atât de veche ca magistratura, de nobilă ca virtutea şi de necesară ca justiţia". Pe de altă parte, ea va învedera că marii avocaţi şi-au impus reguli stricte de etică profesională, punând arta lor în slujba adevărului[2] şi a dreptăţii, astfel încât un ilustru reprezentant al acestui corp a putut declara la sfârşitul lungii sale cariere: „n-am pledat niciodată nici măcar un singur proces pe care clientul meu să-l fi pierdut în faţa mea, dacă aş fi fost judecător"[3].

Analizând fundamentul moral al elocvenţei în general şi al celei judiciare în special, M. Garçon ajunge la următoarea definiţie a elocvenţei: „arta de a convinge, practicată de un om cinstit, într-un scop moral, în care oratorul crede"[4].

*

1 Numai Cicero a scris trei tratate de retorică.
2 Încă Socrate considera elocvenţa un mijloc pentru a permite celorlalţi să înţeleagă adevărul filozofic.
3 Citat de Henri-Robert, *L'avocat,* Paris, Hachette, 1923, p. 54.
4 *Essai sur l'éloquence judiciare*, Corréa, 1947, p. 18.

Exemplele pe care le-am ales pentru a ilustra evoluţia stilului judiciar, precum şi lectura oricărei antologii de oratorie judiciară dovedesc că efectele estetice şi forţa de convingere a pledoariei depind desigur de talentul şi personalitatea oratorului, dar sunt într-o foarte mare măsură rezultatul unui meşteşug, al unei măiestrii care se învaţă şi care înlesneşte efortul creator. Cunoaşterea regulilor de construcţie a unei pledoarii, studiul şi cunoaşterea regulilor de retorică, a procedeelor oratorice elementare, permit rezolvarea rapidă a problemelor pe care le ridică pledoaria, evită pierderea de timp pentru inventarea de mijloace de mult cunoscute şi, mai ales, săvârşirea unor greşeli care pot avea urmări dramatice.

Un autor modern, care a consacrat mai multe lucrări acestor probleme, observa, cu drept cuvânt, că este o eroare să se creadă că retorica este o metodă care, constrângând pe creator la respectarea unor reguli stricte, îi frânează elanul orator, constituind pentru el o grea servitute. Dimpotrivă, experienţa marilor oratori a arătat că retorica permite punerea în valoare a calităţilor, corectarea defectelor şi dezvoltarea dispoziţiilor naturale[5].

De aceea, stăpânirea artei pe care o reprezintă profesia de avocat presupune o bună cunoaştere a dispoziţiilor şi posibilităţilor naturale, o cultură generală care să se adauge cunoaşterii dreptului şi stăpânirea tehnicii pledoariei.

Buna cunoaştere a posibilităţilor sale naturale va permite avocatului să adopte un stil potrivit aptitudinilor şi temperamentului său.

În funcţie de calităţile vocii, de imaginaţie, de rapiditatea concepţiei şi de posibilităţile de improvizaţie, avocatul adoptă genul simplu, cu argumentarea concentrată şi strânsă, caractertistic în special proceselor civile, sau stilul înaripat, caracteristic în faţa juraţilor.

Cultura generală solidă permite avocatului să se exprime cu uşurinţă şi elegant, într-o limbă corectă. Trebuie să adăugăm că, pe zi ce trece, cunoştinţele, altele decât cele juridice, necesare pentru exercitarea profesiei de avocat sunt din ce în ce mai numeroase şi mai variate. Procesele ating din ce în ce mai des probleme care nu sunt exclusiv juridice. În cursul dezbaterilor apare adesea necesitatea lămuririi unor probleme ştiinţifice, financiare, medicale, tehnice sau artistice, iar avocatul este silit să le adâncească pentru a putea aborda problema juridică pe care părţile o ridică în faţa instanţei.

Cultura generală şi cultura juridică temeinică constituie şi o condiţie indispensabilă a improvizaţiei, totdeauna necesară, cel puţin avocatului care ia cuvântul, în apărare sau în replică.

Referindu-se la tot ce presupune, ca acumulare prealabilă de cunoştinţe, arta improvizaţiei, marele avocat Henri-Robert atrăgea atenţia asupra faptului că improvizaţia nu este, aşa cum mulţi sunt înclinaţi să creadă „un miracol intelectual spontan, comparabil cu miracolul lui Moise care a făcut izvorul să ţâşnească din stânci, lovindu-le cu bâtul". „În improvizaţie — scrie Henri-Robert — izvorul nu ţâşneşte decât dacă în prealabil oratorul a ştiut să acumuleze o bogăţie ascunsă de vocabular, de imagini, de idei, de cunoştinţe însuşite"[6].

5 *Ibidem,* p. 33-34.
6 Henri-Robert, *op. cit.*, p. 30.

Munca de pregătire este, în cazul improvizaţiei, indirectă şi mai îndepărtată şi de aceea rămâne pentru mulţi insesizabilă.

Descriind apoi punerea în mişcare a mecanismului improvizaţiei, acelaşi autor conchide că ea este un dar al naturii, fără îndoială, dar un dar care depinde de noi să-l pierdem sau să-l îmbogăţim, să-l lăsăm să se atrofieze sau să-l dezvoltăm şi adaugă: „Cei care nu-l posedă, îl pot în mare măsură dobândi printr-un antrenament progresiv, dar numai cu preţul unei munci perseverente“[7].

Am arătat de asemenea că exercitarea cu succes a profesiei de avocat presupune şi cunoaşterea unor reguli retorice elementare şi studiul tehnicii pledoariei.

Am rezervat ultima parte a acestei introduceri evocării acestor reguli.

Este însă neîndoielnic că analiza pledoariilor marilor avocaţi este un excelent exerciţiu pentru însuşirea acestui meşteşug. Cu condiţia, evident, de a nu uita că pledoaria este rostită, că dicţiunea, arta de a o pronunţa, gesturile care o însoţesc, reacţia la neprevăzutul situaţiilor, îi adaugă calităţi care nu se pot regăsi în textul scris.

N-am putea încheia aceste consideraţii fără a evoca pe Henri-Robert, marele maestru al oratoriei judiciare, care asemăna elocvenţa cu pictura, şi pentru că trăsătura esenţială în care se concentrează adevărul subiectului şi personalitatea autorului presupune perfecta stăpânire a propriei arte[8].

•

Pregătirea pledoariei propriu-zise este precedată de studiul dosarului şi de discuţiile cu clientul, menite să lămurească procesul.

Încă în timpul studierii dosarului şi al clasării pieselor este util ca avocatul să-şi noteze, în vederea alcătuirii pledoariei, argumentele şi obiecţiile sugerate de lectura dosarului, lămuririle pe care va trebui să le ceară clientului şi reflecţiile şi observaţiile pe care le-ar putea folosi în pledoarie.

La capătul acestui studiu şi al discuţiei cu clientul avocatul trebuie să poată defini clar *obiectul procesului*.

Jean Appleton precizează că nu este suficientă stabilirea exactă a obiectului procesului dar că este necesar ca avocatul să-i cunoască „fizionomia şi limitele, să vadă şi să pună în relief punctul capital al procesului“. „În orice litigiu — scrie el — există un punct de convergenţă a argumentelor şi mijloacelor, o poziţie puternică care trebuie fixată şi utilizată cu toată vigoarea“.

Pe de altă parte, este tot atât de necesar „să prevezi şi să înţelegi punctul esenţial al apărării adverse, pentru a putea pregăti respingerea lui“[9].

Cu alte cuvinte Appleton recomanda, înainte de a trece la alcătuirea pledoariei, stabilirea: obiectului procesului, a punctului puternic, precum şi a punctului slab al apărării, care este pe cale de consecinţă punctul puternic al adversarului.

7 *Ibidem*, p. 31.
8 *Ibidem*, p. 27.
9 *Traité de la profession d'avocat*, ed. a II-a, Paris, Daloz, 1928, p. 540.

Odată faptele bine stabilite se trece la confruntarea lor cu regulile de drept, la cercetarea legislaţiei, doctrinei şi jurisprudenţei.

Cu această muncă prealabilă de pregătire a pledoariei se încheie şi se trece la pledoaria propriu-zisă care în mod obişnuit cuprinde 4 părţi:

— introducerea sau exordiul;

— expunerea faptelor care se încheie cu anunţarea problemelor a căror rezolvare se cere;

— discuţia sau analiza mijloacelor şi argumentelor în sprijinul tezei susţinute;

— concluzia.

Avocaţii folosesc pentru alcătuirea pledoariei trei metode diferite, în funcţie de posibilităţile şi temperamentul fiecăruia.

Foarte mulţi dintre marii avocaţi din trecut îşi scriau în întregime pledoariile, chiar dacă, la bară, textul pregătit anterior suferea unele modificări şi adaptări.

Se ştie că în antichitate pledoariile erau scrise, la început pentru că erau rostite de clienţi, mai târziu, pentru că aşa cum spunea Cicero, pentru a învăţa să vorbeşti bine, trebuie să începi prin a scrie textul pe care vrei să-l rosteşti. *Redactarea în scris* a textului concentrează atenţa asupra subiectului, permite o exprimare concisă şi precisă, evită repetarea, folosirea de termeni improprii şi construcţii greşite şi asigură stilului frumuseţa şi cadenţa pe care numai posibilitatea de revenire şi corectare o pot asigura.

Unii dintre marii avocaţi de la începutul acestui secol, ca de pildă R. Poincaré, au continuat să-şi scrie în întregime pledoariile.

O altă metodă, opusă celei dintâi, este fixarea schemei pledoariei şi a principalelor argumente în minte şi *improvizarea* în întregime a formei în care va fi rostită. Este metoda folosită cu mare succes de Henri-Robert. Această metodă dă pledoariei mai multă viaţă, vigoare şi asigură urmărirea ei cu mai multă atenţie.

În sfârşit, metoda cea mai des folosită, în special de avocaţii moderni, este aceea a notelor de pledoarie, mai mult sau mai puţin complete. Notele de pledoarie trebuie să cuprindă un plan clar al expunerii, să fie precise, frazele să nu fie scrise în întregime, ci numai sugerate prin cuvinte frapante şi să fie suficient de schematice pentru a nu frâna spontaneitatea şi elanul improvizaţiei.

Înainte de a analiza fiecare din părţile unei pledoarii, trebuie să arătăm că de la Quintilian încoace toţi autorii care s-au ocupat de elocvenţa judiciară indică, cu unele variaţii, aproape aceleaşi calităţi generale pe care trebuie să le îndeplinească o bună pledoarie.

Astfel, Quintilian cerea ca pledoaria să fie corectă, clară şi artistică. Appleton vorbeşte de claritate, ordine, viaţă şi sobrietate, iar M. Garçon de utilitate, claritate şi naturaleţe.

Pentru aceşti autori ca şi pentru mulţi alţii, *claritatea* pare să fie cea mai importantă dintre aceste calităţi.

Avocatul nu trebuie să uite că este auxiliarul justiţiei, că în acest scop el trebuie să se facă bine înţeles, să se exprime în termeni proprii, să evite formulele vagi sau echivoce, să elimine din exprimare incidentele care îngreunează fraza, să repete sub o altă formă ceea ce i s-a părut că n-a fost bine sesizat.

M. Garçon scria în această privinţă că avocatul trebuie să se facă accesibil celor care îl ascultă, să le evite pe cât posibil efortul, să reuşească ca raţionamentele, chiar complicate, să apară adevăruri evidente[10]. Şi autorul îl dă ca exemplu pe Henri-Robert a cărui abilitate constă în faptul că „fiecare din argumentele sale se reducea la propoziţiuni simple, care păreau a nu suporta contradicţia".

Foarte adesea faptele sunt complicate, iar expunerea lor clară impune o anumită selecţie, degajarea esenţialului şi neglijarea accesoriului. Cititorul va putea aprecia arta cu care expunerea unor evenimente complicate şi a unor situaţii adesea confuze este simplificată pentru a se desprinde esenţialul, în pledoaria lui Denys Talon în afacerea Calvière[11].

Printre calităţile pe care M. Garçon le cere unei pledoarii figurează şi *utilitatea*, condiţie prin care autorul înţelege subordonarea mijloacelor, scopului urmărit şi, în primul rând, evitarea vedetismului, preocuparea de a limita dezbaterea la obiectul ei, de a alege bine argumentele pentru a comunica judecătorilor convingerea în adevărul şi dreptatea cauzei susţinute şi nu aceea de a-şi asigura succesul prin punerea în valoare a propriei personalităţi.

Necesitatea de a insufla *viaţă* pledoariei, de care vorbeşte Appleton, decurge din nevoia de a convinge. Avocatul trebuie să evite monotonia, pentru a ţine trează atenţia judecătorilor, el trebuie să-şi nuanţeze expunerea, fie prin intonaţie, fie prin gest, fie prin folosirea unor procedee retorice.

Appleton dă un exemplu, semnificativ de modul cum se poate da viaţă expunerii, prin folosirea la anumite intervale a formei interogative. Astfel, în loc de a spune: „În prezenţa acestui act, dl. Durand ar fi trebuit să protesteze prin scrisoare sau prin notificare, dar în loc de aceasta a păstrat tăcerea până în momentul procesului", expunerea devine mai vie dacă îmbracă următoarea formă: „Dl Durand primeşte actul, îl citeşte. Ce trebuie să facă? Evident, trebuie să protesteze; să protesteze imediat, prin scrisoare sau notificare. Dar în loc de aceasta ce face el? Nimic! Tace! Cât timp? Până în ziua în care este citat în faţa domniilor voastre"[12].

Cititorul va putea constata cu cât firesc, cu câtă artă adevărată şi cu ce rezultate spectaculoase ştia Delavrancea să folosească acest procedeu[13].

Chaix d'Est-Ange este exemplul clasic de avocat care ştia să dea viaţă pledoariei. Contemporanii săi spuneau că întreaga sa pledoarie este relief, iar expunerea, povestirea faptelor, devine un adevărat spectacol în care fiecare personaj este în scenă, iar faptele prind viaţă şi se desfăşoară sub ochii judecătorilor. Pledoaria sa în procesul La Roncière învederează în ce măsură această caracterizare este justă[14].

M. Garçon consideră, aşa cum am arătat, *naturaleţea, firescul* drept o calitate esenţială a pledoariei şi o defineşte ca fiind nu numai lipsa de artificiu, dar mai ales perfecta

10 M. Garçon, *op. cit.*, p. 101.
11 Vezi *infra*, p. 71 şi urm.
12 Jean Appleton, *op. cit.*, p. 547.
13 Vezi *Pledoaria lui Delavrancea în procesul Socolescu, infra*, p. 170 şi urm.
14 Vezi *infra*, p. 109 şi urm.

concordanţă între stilul adoptat şi cadrul şi natura procesului. Astfel, pledoaria în sala mare de şedinţă trebuie altfel concepută şi rostită decât aceea destinată camerei de consiliu, după cum cea pronunţată într-un proces civil diferă de pledoaria penală şi mai ales de cea rostită la curtea cu juraţi[15].

Se recomandă de asemenea evitarea întorsăturilor neobişnuite de frază, a cuvintelor preţioase, a curiozităţilor de stil, pentru că pledoaria trebuie să fie imediat accesibilă, iar expunerea să fie logică.

Astfel înţeleasă calitatea pe care M. Garçon o cere pledoariei este acelaşi lucru cu ceea ce Appleton numeşte sobrietate, cu precizarea că aceste calităţi impun astăzi pledoaria scurtă. Viaţa modernă a tribunalelor nu mai îngăduie avocaţilor pledoariile lungi de odinioară, în care oratorul îşi desfăşura arta vorbind uneori zile întregi, iar judecătorii şi publicul aveau timp să guste spectacolul ce li se oferea.

Vorbind despre sobrietate se pune firesc şi problema gesturilor pe care avocatul le face în cursul pledoariei. Şi de această dată nu există o reţetă generală în afară de aceea a obligaţiei de a avea o ţinută corectă. Nu trebuie totuşi uitat că pledoaria trebuie să fie prin definiţie combativă şi nu academică, că deci gesturile sunt obişnuite la bară.

Unii avocaţi care au intrat în istoria oratoriei judiciare, ca Waldeck Rousseau pe care Henri-Robert îl numea reformatorul elocvenţei, marele debater, ca şi R. Poincaré pledau aproape fără gesturi, obţinând prin atitudinea glacială, „prin răceală sinceră sau afectată, mari efecte"[16] prin opoziţie cu agitaţia obişnuită a adversarilor.

Se pare că deşi în mare măsură deliberată, această atitudine se explică şi prin faptul că nici unul din cei doi mari oratori nu erau improvizatori. Improvizatorii folosesc totdeauna gestul pentru a da formă şi viaţă expunerii.

Gesturile trebuie să fie însă în concordanţă cu stilul expunerii şi cu ideile, pe care trebuie să le sublinieze fără exagerare şi emfază.

Pledoaria trebuie să formeze un tot în care tonul, frazele şi gesturile să se armonizeze alcătuind o unitate.

•

Orice pledoarie începe, în principiu, printr-un preambul, printr-o introducere, numită ca în orice discurs *exordiu*. Această primă parte a pledoariei urmăreşte să facă cunoscut, într-o formulă sintetică, obiectul procesului, să fixeze atenţia judecătorilor şi în acelaşi timp să creeze o atmosferă favorabilă cauzei clientului.

Tonul şi mijloacele folosite în acest scop vor varia în funcţie de natura procesului şi de alte împrejurări. Dar, în toate cazurile, exordiul trebuie să fie scurt.

În general, procesele care pun în discuţie problemele sociale permit o mai mare varietate de mijloace. Uneori exordiul este patetic, alteori vehement exprimând indignarea oratorului şi a opiniei publice, alteori este înlocuit cu o simplă apostrofă ca celebrul

15 M. Garçon, *op. cit.*, p. 125.
16 M. Garçon, *op. cit.*, p. 132.

exordiu al lui Cicero (*quousque tandem abutere Catilina...*). Adesea atmosfera creată înainte de începerea procesului determină pe avocat să înceapă printr-un apel la judecători sau juraţi, de a părăsi orice idee preconcepută. În sfârşit, uneori pledoaria începe printr-o explicaţie a actului de curaj pe care l-a reprezentat acceptarea unei cauze care la prima vedere pare de nesusţinut,

Pledând pentru Joseph Gras, trimis în judecată pentru o crimă recunoscută, săvârşită prin 22 de lovituri de cuţit asupra amantei sale, Bellart îşi începe astfel pledoaria: „Mă cutremur de groază, mărturisindu-vă că am luat asupra mea sarcina de a pleda în acest jalnic proces. Vin să contest răzbunării publice viaţa unui acuzat... viaţa unui acuzat! Ce grave sunt aceste cuvinte! La auzul lor ar trebui să fim pătrunşi de o atenţie religioasă... Ce îngrozitor ar fi pentru mine, mai ales pentru mine, singurul şi cel din urmă depozitar al acestui interes major, de a neglija cel mai neînsemnat mijloc care l-ar putea apăra. Dacă, aşadar, pătruns de această teamă legitimă, mi s-ar întâmpla să vă prezint, printre aceste mijloace, unele prea îndrăzneţe, printre consideraţiile pe care trebuie să le dezvolt, unele care ar fi înşelătoare, vă rog să le ascultaţi cu indulgenţă. Trebuie deci să vă împărtăşesc gândurile mele, oricare ar fi ele, ca un omagiu pe care ignoranţa mea îl aduce luminilor voastre, ca un apel al raţiunii mele nesigure la dreptatea judecăţii voastre“[17].

Ridicându-se împotriva sclaviei, exordiul pledoariei lui Henrion de Pansey pentru eliberarea unui negru are accente patetice: „Nu există crimă, spunea el, de care omul să nu aibă a roşi. Nu există insultă pe care să n-o fi făcut naturii, nu există rău pe care să nu-l fi făcut semenilor săi. Dar cel mai mare este desigur acela de a îndrăzni să atenteze la libertatea lor“[18].

Şi iată exordiul vehement, plin de indignare cu care Delavrancea îşi începe pledoaria în procesul Socolescu:[19] „Acuzatorii şi-au schimbat rolurile. Partea civilă, trecând peste reprezentantul Ministerului public a devenit acuzaţiunea principală. Scopul este evident. A voit să-şi sporească drepturile şi să se încarce cu o autoritate la care i s-a părut că renunţase dl. procuror general. A izbutit. Noi am răbdat, văzând că Ministerul public îndură observaţiuni dureroase de la aliata d-sale“.

Ca exemplu de exordiu menit în acelaşi timp să fixeze atenţia judecătorilor şi să afirme convingerea fermă a avocatului în dreptatea cauzei pe care o apără se citează, adesea, strigătul cu care Nicolas Berryer şi-a început o pledoarie în apărare în faţa Convenţiei: „Aduc în faţa Convenţiei adevărul şi propriul meu cap. Ea va putea dispune de acesta din urmă, după ce-l va fi auzit pe cel dintâi...“[20].

În sfârşit pentru a încheia evocarea diferitelor metode care, în funcţie de proces, pot fi folosite pentru alcătuirea exordiului, amintim felul desăvârşit în care Denys Talon, într-un proces în care evenimentele erau numeroase şi complicate a rezumat în exordiu obiectul procesului, fixând de la început atenţia judecătorilor asupra senzaţionalului

17 Vezi *infra*, textul integral, p. 94 şi urm.
18 Vezi *infra*, p. 77.
19 Vezi *infra*, p. 170.
20 Citat de Henri-Robert, *op. cit.*, p. 34.

procesului. „Această cauză — şi-a început Denys Talon pledoaria — pe cât de ilustră, pe atât de importantă, nu are nevoie de prefaţă... evenimentele sunt atât de extraordinare şi circumstanţele atât de neobişnuite, încât se susţin de la sine, fără adausuri. Vedem de la început o fată de 18 ani, răpită dintr-o mănăstire şi închisă într-un castel; răpitorii urmăriţi, condamnaţi la moarte şi casa lor rasă de pe suprafaţa pământului. Apoi, constatând că nu-şi pot păstra prada, o predau tutorelui ei şi obţin scrisori de iertare care sunt confirmate.

Dar povestea nu s-a terminat; pentru că în momentul în care se pune problema ca această minoră să fie căsătorită şi ceremonia căsătoriei este pe punctul de a avea loc, se prezintă dovada unei prime căsătorii şi se pretinde că ea trebuie să fie un obstacol la cea de a doua“[21].

După acest preambul, povestirea faptelor este reluată amplificat în ordinea lor cronologică.

Este necesar să amintim că exordiul va fi diferit după cum pledoaria este a reclamantei sau a pârâtei, a părţii civile sau a apărării.

Avocatul care ia cel dintâi cuvântul are avantajul de a putea pregăti şi gândi întreaga pledoarie, inclusiv exordiul. Dimpotrivă, avocatul pârâtei şi al apărării se poate adesea afla în faţa unor situaţii şi argumente neprevăzute care să-l oblige la improvizaţie. Va fi necesar uneori să se rectifice erorile sau omisiunile voluntare ori involuntare în expunerea faptelor, să se reia această expunere pentru a se pune în lumină aspectele favorabile asupra cărora adversarul n-a insistat, să se schimbe atmosfera creată etc.

M. Garçon arată că exordiul apărării sau al pârâtei cuprinde două părţi: o primă parte care trebuie să fie, în general, improvizată, întrucât constituie replica imediată, directă şi incisivă la pledoaria adversarului, şi o a doua parte, preparată dinainte, care serveşte de introducere la pledoaria propriu- zisă[22]. Arta avocatului trebuie să facă în aşa fel încât trecerea de la prima la cea de a doua parte să fie firească.

Exordiul este urmat de *expunerea* sau naraţiunea faptelor. Este partea cea mai importantă a pledoariei pentru că pregăteşte, pune jaloanele discuţiei.

În general, expunerea se face în ordinea cronologică a faptelor, fixându-se câteva date ca puncte de reper şi înlăturând pe cele inutile care obosesc atenţia.

Uneori expunerea cronologică a faptelor trebuie evitată pentru că ar fi banală şi obositoare. Se recurge atunci la un procedeu bine cunoscut care constă în enunţarea, de la început, a ultimului fapt în ordine cronologică, pentru a reveni apoi la această ordine. Avantajul procedeului recomandat de altfel încă de Quintilian este de a trezi de la început curiozitatea auditoriului care vrea să afle cum şi de ce s-a petrecut faptul anunţat.

Expunerea trebuie să fie simplă, rapidă, clară şi verosimilă şi să nu fie amestecată cu discuţia, pentru a nu crea o confuzie inutilă. Argumentarea se va construi astfel, ulterior, pe un teren solid, după ce judecătorii sau juriul vor fi reţinut situaţia de fapt.

21 *Infra*, p. 71.
22 M. Garçon, *op. cit.*, p. 215.

Autorii insistă în mod cu totul deosebit asupra necesităţii ca expunerea faptelor să fie verosimilă. Dacă înlănţuirea faptelor şi explicaţia lor este neverosimilă, bunul simţ este şocat, iar avocatul nu este luat în serios. În această ordine de idei, avocatul trebuie să dea o mare atenţie evitării şi înlăturării contradicţiilor.

M. Garçon observă cu drept cuvânt că, uneori, adevărul pare neverosimil pentru că situaţiile reale sunt extraordinare şi surprinzătoare. El recomandă în acest caz nu omiterea, ci prezentarea lor, cu observaţia că deşi greu de crezut, inconciliabile sau incoerente ele s-au petrecut totuşi şi trebuie admise, cel puţin provizoriu, ca ipoteze, urmând să fie confirmate şi explicate în cursul dezbaterilor[23].

Expunând faptele, avocatul trebuie să ştie că o face pentru a demonstra apoi o anumită teză. El trebuie să se facă bine înţeles, să pună în lumină evenimentele cheie şi să nu ascundă faptele nefavorabile, nu numai pentru că etica profesională cere acest lucru, dar şi pentru că este sigur că ele nu vor fi uitate de adversar.

Uneori faptele şi evenimentele complexe se întrepătrund şi se contrazic. Arta avocatului va fi să le expună în aşa fel, încât înlănţuirea lor să fie clară şi logică. Exemplul citat mai sus al lui Denys Talon în afacerea Calvière este deosebit de instructiv din acest punct de vedere.

Alteori, expunerea trebuie să fie o reconstituire completă a unor evenimente care, în parte cel puţin, rămân ipotetice.

Apărând-o pe Maria Daouze şi pornind de la constatarea făcută în rechizitoriul avocatului general, că de la un moment dat scena dintre acuzată şi victimă nu poate fi reconstituită decât prin ipoteze, Henri-Robert face această reconstituire: „Vă amintesc scena — spune el — aşa cum s-a petrecut în realitate. Richard a apucat cuţitul cu care vrea să lovească. Maria Daouze a văzut gestul. Se repede la el pentru a-l reţine, pentru a-i opri braţul... N-are destulă putere. Dar arma deviată astfel nu loveşte în inimă, vârful cuţitului se înfige în partea de jos a abdomenului. Pătrunde 6 cm, şi vă amintiţi domnilor, că răspunzând preocupărilor legitime ale unuia dintre dv., doctorul Socquet vă spunea că arma fiind foarte ascuţită, ar fi pătruns şi mai adânc, dacă braţul lui Richard n-ar fi fost oprit de Maria Daouze.

Iată scena, iată adevărul, iată evidenţa! Desfid acuzarea să vă aducă dovada contrară"[24].

Expunerea faptelor trebuie să fie însoţită, în general, de motivarea lor psihologică. „Trebuie descrise — scrie M. Garçon — în acelaşi timp cu actele, gândurile celui care a acţionat, cu ezitările, scrupulele acestuia, revenirile şi deciziile sale. Totul trebuie să se lege cât mai logic posibil, fără ca ceva să rămână inexplicabil. Este necesar ca sentimentele şi reacţiile actorilor să explice în mod raţional faptele şi gesturile lor"[25].

Pledoria lui Bellart pentru Josepf Gras este un exemplu strălucit din acest punct de vedere[26].

23 M. Garçon, *op. cit.*, p. 225-226.
24 *Infra*, p. 147.
25 M. Garçon, *op.cit.*, p. 225.
26 Vezi *infra*, p. 94 şi urm.

Adăugăm că expunerea trebuie de cele mai multe ori să fie ilustrată prin citirea pieselor aflate la dosar (în întregime sau în fragmente). O regulă elementară obligă pe avocat să citească piesele dosarului corect şi să anunţe atunci când omite un pasaj, explicând de ce o face.

Expunerea faptelor reprezintă o parte importantă a pledoariei. Ea apare ca un lung monolog a cărui monotonie trebuie evitată prin diferite mijloace care să reţină atenţia auditoriului şi în special prin variaţii de stil şi ton, care să dea voiciune şi culoare acestui monolog. Marii creatori ai barei folosesc adesea, în acest scop, stilul direct, interogaţia sau scurtele digresiuni care oferă anumite pauze, atenţiei obosite.

În cele două pledoarii ale lui Delavrancea cititorul va găsi un model de utilizare a celor mai variate procedee, pentru a ţine încordată atenţia juriului, cu toată lungimea neobişnuită a expunerii[27].

Ca şi exordiul, expunerea faptelor, atunci când este făcută în pledoaria pârâtei sau a apărării, este în funcţie de felul în care a fost înfăţişată în pledoaria avocatului care a luat cel dintâi cuvântul.

Este evident că, în afară de unele cazuri foarte rare, expunerea faptelor trebuie reluată pentru a fi înfăţişate precizările şi accentele necesare susţinerii propriei teze, dar reluată în aşa fel, încât să nu apară ca o simplă repetare a unor lucruri cunoscute.

Expunerea trebuie să se încheie, în principiu, cu formularea clară a problemelor care vor forma obiectul discuţiei şi care se deduc logic din naraţiunea faptelor.

Discuţia este acea parte a pledoariei în care se demonstrează sau se respinge o anumită teză. Este de o deosebită importanţă ca înainte de a aborda discuţia, oratorul să aibă bine fixate limitele ei, prin degajarea argumentului dominant, în jurul căruia va concentra demonstraţia.

Demonstraţia se face prin analiza probelor care dovedesc faptele aşa cum au fost expuse şi apoi, prin deducerea consecinţelor juridice, din faptele dovedite.

Probele care servesc demonstraţia trebuie, în general, clasate într-o ordine logică ascendentă. Uneori însă efectul este mai puternic dacă se înfăţişează la început proba cea mai puternică, întărită apoi prin probe accesorii.

Discuţia poartă în general asupra faptelor, care cel mai adesea sunt cel puţin în parte contestate, asupra actelor înfăţişate ca probe, asupra deducţiilor logice care se trag din faptele şi actele dovedite, precum şi asupra problemei de drept.

Faptele sunt foarte frecvent contestate nu numai datorită relei- credinţe. Este dovedit astăzi că martori de bună-credinţă nu pot totdeauna relata cu exactitate evenimentele la care au fost de faţă. Se cunosc, în istorie, cazuri de erori judiciare săvârşite datorită declaraţiilor unor martori de bună-credinţă. Cazul curierului din Lyon este unul din cele mai dramatice[28]. Sunt de asemenea cunoscute experienţele făcute de G. Guilhermet pentru a demonstra cum adevărul poate fi deformat prin autosugestie şi

27 Vezi *infra*, p. 155 şi urm. şi 170 şi urm.
28 Vezi Y. Eminescu, *Mari procese în istoria justiţiei*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1970, p. 63 şi urm.

sugestie colectivă, prin eroarea involuntară pe care martorii o săvârşesc mai des decât s-ar crede, prin deformarea profesională a unor experţi sau sub influenţa opiniei publice montate, ca de pildă în celebra afacere Dreyfus[29].

În general, depoziţia unui martor poate fi respinsă, fie opunându-i o depoziţie contrară, fie subliniind ceea ce este neverosimil şi contradictoriu în acea depoziţie sau între două depoziţii succesive, fie semnalând interesul pe care martorul l-ar avea în litigiu, fie contradicţia între depoziţie şi faptele aşa cum rezultă din probele materiale etc.

Cititorul va găsi un model de analiză a unei declaraţii pentru a o înlătura, în pledoaria prof. V. Dongoroz în procesul Găetan[30].

Actele depuse la dosar pot şi ele forma adesea obiect de contestaţie, atât cât priveşte validitatea cât şi semnificaţia, interpretarea lor.

Discuţia juridică propriu-zisă constă în aplicarea la faptele dovedite, a principiilor şi normelor juridice.

În procesele penale la curtea cu juraţi, cu rare excepţii, discuţia se purta aproape exclusiv asupra faptelor.

Exemplele ce pot fi găsite în această antologie dovedesc cu prisosinţă acest lucru. Pledoaria citată mai sus a prof. V. Dongoroz, în care se analizează pe larg conţinutul infracţiunii de tâlhărie este, în această privinţă, o excepţie.

În procesele civile, dimpotrivă, discuţia de drept formează adesea centrul de greutate al pledoariei. Ea presupune: 1) formularea precisă a problemei de drept; 2) citarea textelor de lege aplicabile şi comentarea lor; 3) citarea practicii judiciare şi a doctrinei, în sprijinul interpretării propuse, a textelor aplicabile[31].

Respingerea demonstraţiei adversarului urmează în general aceeaşi schemă logică. Avocatul va încerca însă să risipească, dacă este cazul, eventuala impresie favorabilă produsă de pledoaria părţii adverse, va rectifica erorile de fapt săvârşite de adversar şi îi va opune jurisprudenţa şi interpretările doctrinale favorabile tezei sale.

Discuţia trebuie să fie sobră, clară şi riguroasă.

Stilul adoptat va trebui să fie potrivit naturii procesului, simplu şi clar, iar preocuparea constantă a avocatului, concentrată asupra aspectului juridic şi ştiinţific şi nu asupra efectelor estetice ale pledoariei. El va evita formulările complicate, termenii echivoci, expresiile neobişnuite, dar şi monotonia, mai primejdioasă încă în această parte a pledoariei, care cuprinde adesea lectura de acte, hotărâri sau opinii exprimate în scris.

Discuţia se încheie printr-o *concluzie,* denumită şi *peroraţie,* care reprezintă ultima parte a pledoariei. Concluzia este, în principiu, un foarte scurt rezumat al elementelor şi argumentelor esenţiale ale procesului, urmat de evocarea soluţiei care se aşteaptă de la instanţă.

29 *Comment se font les erreurs judiciaires,* Paris, Librairie Schleicher-Frères.
30 Vezi *infra*, p. 223 şi urm.
31 În ceea ce priveşte jurisprudenţa şi doctrina, ele neconstituind în sistemul nostru un izvor de drept, interpretările pe care le propun au valoarea raţionamentului logic pe care se întemeiază şi pot fi combătute prin acelaşi mijloc, aplicând, aşadar, metodele şi argumentele logice de interpretare.

Se poate observa, studiind pledoariile marilor avocaţi, că adesea, trecerea la concluzie se face, cel puţin aparent, fără tranziţie.

Iată de pildă cum îşi încheie Henri-Robert pledoaria pentru Maria Daouze[32]. „Sarcina mea este terminată, domnilor juraţi. A dv. începe. Pronunţaţi-vă şi judecaţi, aştept verdictul dv. cu încredere.

Vreţi s-o achitaţi pe Maria Daouze. Pentru a obţine acest rezultat, aşteptat cu nerăbdare de această nefericită femeie, este suficient ca 6 oameni de inimă să mă fi ascultat. Sunt convins că numărul lor este mai mare printre domniile voastre! Nu vor fi aici nici învingători, nici învinşi, nici înfrângere, nici triumf; nu se triumfă la Curtea cu juraţi, ci se împarte dreptatea.

În orice situaţie, oricare ar fi sentimentele dv. intime, nu puteţi condamna, pentru cu nu s-a făcut dovada.

Domnul avocat general vă vorbea, terminând rechizitoriul său, de circumstanţe atenuante. Nu le vreau pentru Maria Daouze.

Într-un asemenea proces nu avem nevoie de jumătăţi de măsură şi nici de tranzacţii. Numai două soluţii vi se oferă: achitarea sau o condamnare severă. Nu veţi ezita, domnilor juraţi. Veţi răspunde negativ la toate întrebările care vi se vor pune".

Peroraţia se leagă în general de ultimele cuvinte ale exordiului. M. Garçon recomandă chiar, ca o bună regulă, reamintirea în peroraţie a ceea ce de la început s-a anunţat în exordiu[33]

Dacă, în general, pledoaria trebuie să nu fie mai lungă decât este necesar, concluzia trebuie să fie foarte scurtă.

Autorii deosebesc în general, aşa cum făceau şi retorii antichităţii clasice, două forme de peroraţie care pot fi şi combinate. O primă formă constă în rezumarea faptelor, cu o mare precizie şi sobrietate, şi deducerea din aceste fapte a singurei concluzii logice posibile, iar cea de a doua, în apelul la sentimente, pentru a emoţiona pe cei care au a se pronunţa asupra soluţiei. În primul caz, stilul trebuie să fie sobru şi direct, frazele scurte, fără digresiuni şi incidente. În cel de al doilea caz este evident că oratorul va recurge la perioade ample, va evoca marile idei, va face apel la sentimentele de milă, indignare etc. pentru a obţine efecte patetice.

Adesea, aşa cum am arătat, sunt folosite ambele metode, argumentele logice fiind urmate de apelul la sentimente.

Un exemplu de peroraţie patetică este concluzia pledoariei lui A. Lemaistre pe care cititorul o va găsi în această antologie[34]. „Nu-l lăsaţi domnilor — se spune în încheierea acestei pledoarii — pe apelant să triumfe de slăbiciunea intimatei, de lacrimile acestui sărman tată şi nici de puterea justiţie voastre. Decizia domniilor voastre trebuie să facă părţile să înţeleagă că este suficient să fii ofensat pentru a avea dreptul la răzbunarea injuriei; să-l facă să înţeleagă pe apelant că este suficient să fi săvârşit crima de seducţie,

32 Vezi *infra*, p. 148.
33 M. Garçon, *op. cit.*, p. 252-253.
34 *Infra*, p. 64.

pentru a suferi rigorile legilor, iar pe locotenentul penal că este suficient să favorizeze o răpire, pentru a participa la ruşinea expiaţiunii".

Deşi pronunţată într-un proces cu o mare rezonanţă socială, pledoaria lui Henrion de Pansey pentru eliberarea unui negru[35] se încheie cu o peroraţie de o mare sobrietate, constând exclusiv în deducţia logică a singurei soluţii posibile: „Trebuie să ne pronunţăm asupra statutului oamenilor care locuiesc în Franţa, în temeiul principiilor admise în Franţa. Astfel, n-a existat niciodată maximă mai sacră decât aceea că în Franţa nu există sclavi. Dacă interesul comerţului a determinat apariţia unor legi care au impus oamenilor lanţuri, acest lucru s-a petrecut sub un alt climat. De altfel, aceste legi fiind contrare dreptului comun, dispoziţiile lor sunt de strictă interpretare. Dl. Poupet trebuia să se conformeze. El trebuia să îndeplinească formalităţile pe care ele le prescriau, dar le-a dispreţuit. Drept urmare nu mai poate invoca nici un drept asupra negrului pe care-l reclamă".

Delavrancea, care uneori, ca în procesul Socolescu, reduce peroraţia la o singură frază în care spune „Sfârşesc, d-lor juraţi, încredinţat că în unanimitate veţi zice: inocent!"[36], ne oferă în procesul Caragiale-Caion un exemplu clasic de peroraţie în care în foarte puţine cuvinte, de o mare sobrietate, rezumă întreaga cauză.

Iată această concluzie: „Dar termin, domnilor, rugându-vă să nu pierdeţi din vedere cine e calomniatorul şi cine e calomniatul; să vă gândiţi la mijloacele întrebuinţate de calomniator, pentru a pipăi bine gradul lui de perversitate; să vă închipuiţi suferinţele morale ale calomniatului, călătoriile şi cheltuielile pe care a trebuit să le facă cu adunarea probelor, pentru ca pe lângă osânda ce se cuvine vinovatului, să acordaţi despăgubirile ce se cuvin nevinovatului, şi pe care le-am formulat în scris în plângerea noastră"[37].

Uneori, în procesele mai complicate avocaţii iau cuvântul în replică.

Autorii recomandă în general utilizarea cu moderaţie a acestui drept. Se consideră ca o gravă eroare reluarea în replică a argumentelor dezvoltate în pledoarie, replica făcând în acest caz dublă întrebuinţare cu pledoaria.

J. Appleton arată că „replica trebuie să fie o ripostă scurtă care se mărgineşte să rectifice erorile sau inexactităţile din pledoaria adversarului, sau în care se resping, repede, argumentele neprevăzute cu privire la aspecte care au părut să fixeze atenţia judecătorului"[38].

Notele scrise înlocuiesc adesea replica.

Cititorul va găsi un model de replică în aceea a lui Fernand Labori „uriaş al barei, forţă a naturii"[39], în procesul Zola[40].

*

35 Vezi *infra*, p. 81-82.
36 *Infra*, p. 200.
37 *Ibidem*, p. 169.
38 J. Appleton, *op. cit.*, p. 557.
39 Henri-Robert, *op. cit.*, p. 38.
40 Vezi *infra*, p. 140-141.

Cicero este unul dintre primii mari oratori care au pus în arta oratorică pe primul plan, ştiinţa şi cultura generală.

Dar, Cicero n-a negat utilitatea regulilor de retorică, a procedeelor care se învăţau în şcolile de retorică. El a arătat numai că aceste reguli se situează pe un plan secundar, pentru că nu pot înlocui talentul, exerciţiul şi mai ales ştiinţa[41].

Oratorul ideal este pentru Cicero un om talentat care însă a muncit mult pentru a învăţa arta vorbirii. În *Orator* Cicero îl descrie ca om care a învăţat de tânăr regulile retorilor; care a făcut continuu nu numai exerciţii de improvizaţie, dar şi de compunere scrisă a textului, care şi-a îmbogăţit şi continuă să-şi îmbogăţească spiritul pentru a deveni şi a rămâne un om de înaltă cultură; care a citit nu numai pe marii oratori care l-au precedat, dar şi pe poeţi şi prozatori; căruia filozofia i-a lărgit orizontul şi îi permite să vorbească cu mai multă competenţă de problemele generale; căruia istoria îi furnizează exemple în sprijinul tezelor sale şi care cunoaşte desăvârşit dreptul.

Oratorul trebuie să ştie să lărgească problemele şi să dea un interes general discuţiilor de ordin particular, să ştie să mânuiască ironia, pentru a dispune pe judecător şi a deconcerta pe adversar, să aibă un stil ritmat, îngrijit şi variat, care să stăpânească toată gama tonurilor, de la cel mai simplu şi familiar până la marile elanuri patetice[42].

Aşa cum se poate constata, Cicero şi după el toţi marii oratori până la cei mai moderni n-au neglijat niciodată efectele care se pot obţine printr-o bună cunoaştere a anumitor reguli şi procedee retorice.

Este evident că în timpurile noastre procesul nu mai este un spectacol, iar discursul judiciar nu mai poate lua proporţiile şi folosi mijloacele pe care oratorii antichităţii le foloseau în forum şi în agora.

Cu toate acestea cunoaşterea anumitor procedee retorice, a tehnicii, a meşteşugului vorbirii la bară poate servi şi avocatului modern în îndeplinirea rolului său de auxiliar al justiţiei, îngăduindu-i să evite anumite erori, să concentreze atenţia asupra argumentului principal, să degajeze clar problema de drept, să contribuie mai eficace la stabilirea adevărului.

În această ordine de idei M. Garçon, pornind de la caracteristicile şi necesităţile procesului modern, formulează unele reguli şi sugerează unele procedee a căror cunoaştere este neîndoielnic utilă avocatului[43]

Constatând că cea mai importantă condiţie pe care trebuie să o îndeplinească o bună pledoarie este aceea de a ţine treaz interesul instanţei, dar că, pe de altă parte, unele procese complicate nu pot fi concentrate într-o pledoarie scurtă, autorul sugerează următoarele procedee pentru a evita oboseala inevitabilă pe care o provoacă o pledoarie prea lungă.

Astfel, deşi în principiu, în mersul unei pledoarii, avocatul nu trebuie să revină asupra lucrurilor spuse şi înţelese, uneori sunt necesare unele explicaţii şi dezvoltări. În

41 Vezi L. Laurand, *Ciceron*, Paris, Ed. Les belles lettres, 1933, p. 115.
42 Vezi *ibidem*, p. 116-117.
43 Vezi pentru ceea ce urmează, M. Garçon, *op. cit.*, p. 137-187.

asemenea cazuri, raţionamentul trebuie întrerupt printr-o frază care să trezească atenţia ascultătorilor, fie anunţând un argument principal, fie anunţând apropierea concluziei, fie, în sfârşit, trecând la concluzii, dar dezvoltând în cadrul concluziilor un argument aparent nou, dar care se reia în realitate pentru că se consideră necesară o dezvoltare.

Aceste procedee au în general darul să reînvie o atenţie obosită şi să calmeze nerăbdarea auditoriului.

În lunga sa pledoarie pentru Sarah Bernhardt, Barboux foloseşte mijloace diferite pentru a concentra atenţia instanţei.

El intercalează, de pildă, în expunerea faptelor o scurtă anecdotă din lumea teatrală, care îi permite apoi să reia naraţiunea în atenţia generală a auditoriului[44].

Iar Bellart, în apărarea lui Joseph Gras consideră necesar să-şi încurajeze din când în când auditoriul. La un moment dat, înainte de a relua expunerea faptelor, el face următorul apel: „Vă rog să aveţi curajul de a continua să mă ascultaţi, iar eu voi avea curajul să vă demonstrez că Joseph Gras n-a meritat pedeapsa crudă pe care legea o prevede pentru asasinat[45].

Uneori, în cursul pledoariei, poate fi resimţită necesitatea de a reaminti unele principii generale şi adevăruri elementare. Pentru a nu irita sau pentru a menaja răbdarea instanţei, se recomandă ca o asemenea evocare să înceapă prevenind auditoriul că se vor spune lucruri cunoscute de toată lumea[46], sau să se folosească procedeul preteriţiunii anunţând, în mod ocolit, o noţiune necesară, care ar putea să pară supraabundentă.

Analizând calităţile pledoariei am menţionat drept o calitate importantă ritmul, mişcarea, viaţa.

M. Garçon aminteşte unele procedee destinate să dea viaţă unei pledoarii. El semnalează astfel efectul care se poate obţine prin simpla schimbare sau alternare a timpului verbelor, prin folosirea prezentului în locul perfectului simplu, sau prin folosirea prezentului alternativ cu imperfectul, pentru a distinge principalul de secundar; variaţia pe care o creează folosirea în pledoarie a persoanei întâi în loc de persoana a treia, marcând astfel identificarea avocatului cu clientul său; ritmul pe care îl dă expunerii folosirea interogaţiilor, care evită monotonia monologului, sau interpelarea bruscă a adversarului.

Este suficient pentru a putea aprecia cum asemenea procedee simple, dar folosite cu măiestrie, pot anima o pledoarie, ca cititorul să răsfoiască pledoaria lui Chaix d'Est Ange în procesul La Roncière[47] sau a lui Delavrancea, în procesul Socolescu[48].

Pentru a accentua o idee esenţială, pentru a o face să pătrundă în mintea ascultătorilor, este adesea necesar ca ea să fie repetată. Repetarea trebuie să se facă fără ca să devină supărătoare.

44 Vezi *infra*, p. 129.
45 Vezi *infra*, p. 100.
46 M. Garçon observă cu humor că acei care cunosc lucrurile evocate vor aproba fără să mai aibă impresia că şi-au pierdut timpul ascultându-le, iar cei care nu le cunosc le vor afla fără a trebui să-şi mărturisească ignoranţa.
47 Vezi *infra*, p. 109-118.
48 Vezi *infra*, p. 170- 200.

Un vechi şi simplu procedeu recomandat de retori este acela de a relua imediat aceleaşi cuvinte. Efectul de accentuare se obţine şi prin începerea mai multor fraze succesive prin aceleaşi cuvinte sau prin repetarea aceluiaşi cuvânt la sfârşitul unor propoziţiuni succesive, ca o concluzie logică inevitabilă; ori, în sfârşit, prin reluarea primului şi ultimului cuvânt al unei propoziţiuni.

Sublinierea unei idei se obţine şi prin procedeul numit al acumulării, în care ideile, şi nu cuvintele, sunt repetate pentru a obţine un anumit efect. Efectul este şi mai puternic dacă acumularea este progresivă[49].

Tot în scopul accentuării şi sublinierii unor idei se pot folosi, dar cu mare sobrietate, figurile de stil: metafora, apostrofa, dialogul, prosopopea, hiperbola, litota.

Aşa cum observă M. Garçon, folosirea figurilor de stil cere un tact deosebit: „Ţinând de un pur artificiu, ele au totdeauna un caracter atât de convenţional, încât abuzul sau exagerarea conduce la un efect diametral opus celui urmărit"[50].

Cititorul va putea uşor identifica toate aceste procedee în pledoariile alese în această culegere.

Umorul şi ironia sunt de asemenea procedee eficace dar şi primejdioase. Ele trebuie bine dozate şi utilizate cu tact. Locul cel mai potrivit pentru cuvintele de spirit este, într-o pledoarie, partea consacrată expunerii faptelor. Ironia are şi avantajul de a permite oratorului să spună adevăruri care, afirmate în mod direct, ar fi greu tolerate.

Este uşor de imaginat efectul elogiului ironic pe care Delavrancea îl face grafologiei, pe care pe alocuri o numeşte morfologie[51]. Sau efectul pe care Margareta Ghelmegeanu îl obţine răspunzând procurorului general care, în procesul Petropol-Orezeanu îl prezenta pe maiorul Orezeanu ca singurul apărător a două femei slabe fără ajutor, când declară: „Socot că dacă dl. procuror general ar fi cunoscut pe d-na Eliza Petropol ar fi văzut că d-sa poate să facă în apărarea familiei sale, mai mult decât un regiment întreg".

•

Autorul unei antologii precum cea de faţă ar putea fi ispitit să spună că alcătuind o astfel de culegere a sperat să pună la îndemână tinerilor noştri jurişti, care îmbrăţişează frumoasa profesie de avocat, o lucrare care să-i ajute în învăţarea meşteşugului acestei profesii şi în acelaşi timp să dezvăluie, cel puţin în parte, celorlalţi cititori, munca obscură, lungă şi minuţioasă pe care o reclamă „prima şi unica reprezentaţie"[52], fără repetiţie şi fără suită, care este pledoaria, şi care se reia de fiecare dată de la început, pentru fiecare nouă pledoarie. O asemenea speranţă ar fi în acelaşi timp îndreptăţită (foarte relativ şi nuanţat) şi excesivă.

49 „Pornind de la o consideraţie banală — scrie M. Garçon — se avansează din frază în frază, fiecare agravând pe cea precedentă, pentru a desăvârşi, în întreaga sa amploare, demonstraţia care a fost sugerată la început" (*op. cit.*, p. 162).
50 *Ibidem*, p. 166.
51 Vezi *infra*, p. 180 şi urm.
52 Henri-Robert, *op. cit.*, p. 14.

Au fost epoci istorice care şi-au făcut un ideal din a vorbi ca Cicero şi ca Demostene. Unele din ele, în ciuda unei astfel de imposibile şi greşite aspiraţii, şi-au realizat chipul lor nou şi interesant, figurând în această antologie. Avem convingerea profundă că nici unul din tinerii jurişti de azi nu va căuta în antologia de faţă sau aiurea modele de imitat. Dar ei pot şi trebuie să cunoască, în mod cât mai viu, mai intuitiv, marile momente ale elocvenţei judiciare, şi să-i studieze culmile, meditând critic şi liber asupra lor, aşa cum se confruntă cu arta şi filozofia greacă, cu arhitectura romană sau gotică, cu drumurile romanilor şi cu teatrul sau romanul medieval. Iar tehnic, juristul şi „oratorul" vremii noastre va studia *meşteşugul* ascuns în astfel de opere şi va medita asupra lui, asupra implicaţiilor lui umane şi de o anumită generalitate, aşa cum cosmonautul unui centru spaţial din Siberia sau din Florida se poate pleca asupra mecanismelor pasionante ale unui mare orologiu din vremea Renaşterii sau asupra modelelor de maşini zburătoare ale lui Leonardo da Vinci. Şi comparaţia aceasta este fără îndoială avantajoasă studiului tehnic al elocvenţei şi retoricii judiciare a trecutului, bine şi critic înţeleasă. În afară de aceasta, mai avem convingerea că lectura chiar a puţinelor pledoarii cuprinse în acest volum va fi utilă şi rodnică, fiindcă îl confruntă pe cititor, şi îndeosebi pe jurist, cu complexe drame omeneşti, în care nici problemele şi nici soluţiile nu sunt abstracte şi lineare, iar erorile se plătesc cu viaţa şi libertatea oamenilor.

Această confruntare nu poate decât să contribuie la întărirea valorilor morale şi sociale ale dreptului. Iar dacă ar exista totuşi spirite care să privească rolul social al avocatului cu neîncredere, bănuindu-l, între altele, de înclinaţie spre retorică şi elocvenţă fără acoperire, lectura acestei antologii în sensul mai sus definit, îi va ajuta să înţeleagă de ce în istorie s-a dus o luptă atât de aprigă pentru ca organizarea represiunii să nu excludă asistenţa unui avocat, considerându-se acuzarea inseparabilă, din punct de vedere social şi juridic, de apărare.

Partea I

Oratoria judiciară în antichitate

„În două genuri diferite, Lysias şi Demostene au lăsat opere care ating perfecţiunea; mai aproape de noi, mai accesibile înţelegerii noastre... Trebuie să aşezăm pe primul loc pledoariile lui Cicero"

Maurice Garçon,
Essai sur l'eloquence judiciaire.

LYSIAS (cca 440-380 î.e.n.), oratorul atenian care pronunţa probabil în anul 386 î.e.n., discursul pe care îl reproducem, este una din gloriile elocvenţei elene clasice. Tatăl său, negustor siracuzan, a venit la Atena din îndemnul lui Pericle. Metec (străin), nu obţine decât târziu statutul de isotel[53]. Din punct de vedere politic, a fost adversarul celor 30 de tirani[54], luptând pentru reîntoarcerea la forme de democraţie mai apropiate de cele tradiţionale. Elocvenţa lui reprezenta forma desăvârşită a atticismului oratoric, caracterizându-se prin claritate şi o eleganţă care va deschide totuşi drumul spre manierism şi academism. „Lysias — arată L. Laurand[55] — atinge perfecţiunea într-un anumit gen, dar acest gen nu este cel mai înalt".

Procesul în care a fost pronunţată pledoaria lui Lysias are un caracter deosebit, prin fondul lui social şi economic de mare anvergură.

Între 395 şi 386 î.e.n. Atena se găsea angajată în dificilul război cu cetatea Corintului, război prin care urmărea să-şi redobândească supremaţia ameninţată asupra mărilor. Războiul se desfăşura fără succese decisive şi crea probleme de aprovizionare unei cetăţi ca Atena, dependentă pentru consumul de grâu de importul unor mari cantităţi de cereale de peste mări. Cum este firesc în astfel de împrejurări, specula punea stăpânire pe piaţă, fie în legătură cu psihoza stării de război, fie prin manevre clasice puse la cale chiar de cei interesaţi în speculă.

Or, la Atena, în acea vreme, comerţul de grâu şi deci aprovizionarea alimentară a cetăţii era în mâna a două categorii distincte de negustori, în acelaşi timp solidare şi concurente, prin interesele lor dominante şi prin situaţiile în care se puteau găsi: importatorii de grâu, care îl aduceau de peste mări, în condiţiile specifice ale marelui comerţ maritim al Antichităţii, şi negustorii detailişti (cu amănuntul), recrutaţi mai ales dintre meteci, străini stabiliţi definitiv la Atena, care însă nu aveau depline drepturi cetăţeneşti.

Bineînţeles, cu aceste două aspecte comerciale, aprovizionarea statului atenian cu grâu nu a putut să rămână o problemă exclusiv privată. Statul antic nu era pregătit să preia asupra sa, ca un serviciu public, această funcţie economică, dar intervenţia lui n-a întârziat, sub formele ei clasice: reglementare, limitări, interdicţii, sancţiuni, inclusiv penale, din cele mai severe. Au apărut organele specializate de control şi instanţe speciale pentru judecarea proceselor privind comerţul cu grâu. Aceste procese aveau câteva trăsături caracteristice: puneau în mişcare pasiunile populare, când nu erau cauzal legate de ele, se îmbinau strâns cu luptele politice şi, în fine, puteau privi nu numai unul sau

53 Străin (metec) scutit de obligaţia de a avea un patron şi de a plăti impozitul special.
54 Guvernul instituit în Atena învinsă prin războiul peloponesiac, de Lyandros, în anul 404 î.e.n.
55 L. Laurand, *Manuel des Etudes grecques et latines*, Paris, 1925, II, 385, p. 216.

câţiva negustori individuali, ci întreaga corporaţie, fie a importatorilor, fie a detailiştilor, fie pe amândouă, cu grave efecte de solidaritate care punea la grea încercare căutarea şi realizarea dreptăţii într-o societate sclavagistă.

Aşa s-au petrecut lucrurile în cursul războiului corintian pentru a se ajunge la procesul de faţă. În anii 388-387 î.e.n. *sitofilachi*-ul (supraveghetorul grâului) Anytos, unul din fruntaşii democraţiei ateniene, ducând o politică nelipsită de demagogie, a organizat o coaliţie a detailiştilor, contra importatorilor de grâu. Scopul acestei politici ar fi trebuit să fie scăderea preţurilor la grâu. În fapt, această acţiune, legală în măsura în care era iniţiată chiar de un magistrat, ducea la o anumită stocare a grâului. Dar, legea, pentru a împiedica specula, interzicea acapararea unor mari cantităţi de grâu de către detailişti, de la importatori. Plafonul stocului legal era stabilit de lege la 50 de coşuri de grâu.

Unii cetăţeni atenieni (membri ai Consiliului celor cinci sute), clienţii lui Lysias, pun în mişcare sancţiunile legii, împotriva negustorilor detailişti, acuzându-i de stocare ilegală a grâului, în scop de speculă. În Consiliul celor cinci sute se propune aplicarea sumară a pedepsei cu moartea de către „cei unsprezece", fără altă judecată. Acuzatorul cere respectarea legii şi judecarea regulată a procesului, care este reluat în faţa unui tribunal deosebit.

Lysias a luptat, cu riscul calomniei — fiind acuzat că face jocul negustorilor —, pentru soluţia de riguroasă legalitate. Profund convins de vinovăţia acestora, el a ţinut limbajul oricărui adevărat jurist: pedeapsa să fie aplicată numai în temeiul unei judecăţi regulate, în care s-a dovedit vinovăţia celui pedepsit.

Pledoaria debutează printr-un dialog socratic între orator şi unul din negustori, prin care smulge chiar acestuia formularea temei procesului: s-a cumpărat grâu peste plafonul legal, dar cu ordinul magistraţilor, de unde concluzia: dacă legea permite o astfel de autorizare, nu există vinovăţie. În caz contrar, condamnarea negustorilor este inevitabilă.

Lysias aduce pe Anytos în faţa tribunalului, stabilind că intervenţia magistratului avea alt scop (înlăturarea concurenţei) şi privea exerciţiul anului precedent, în timp ce procesul de faţă se purta pentru acaparări din anul curent. După această demonstraţie, vorbitorul îşi întemeiază acuzaţia pe însăşi recunoaşterea vinovaţilor. El atrage atenţia tribunalului asupra interesului cu care mulţimea cetăţenilor urmăreşte aplicarea legii şi insistă asupra exemplului salutar pe care l-ar constitui pentru alţii pedepsirea severă a speculanţilor din proces. Se cere judecătorilor să nu se lase dominaţi de milă, deoarece setea de câştig nedrept a fost la acuzaţi mai mare decât teama de pedeapsa capitală. Cât priveşte pe importatorii de grâu, ei sunt descrişi ca meritând să fie apăraţi împotriva „coaliţiei" interesate a detailiştilor. Fără peroraţie propriu-zisă, Lysias îşi afirma sobru convingerea că dreptatea cere condamnarea speculanţilor, asigurându-se astfel cumpărarea grâului la un preţ cuviincios, pe când indulgenţa va provoca o scumpire.

Pledoaria este scurtă, de o factură clasică, fără podoabe inutile, fără utilizarea unor reţete retorice convenţionale şi obositoare. Faptele — dealtfel puţin complicate — sunt expuse clar, făcându-se apel la raţiune, dar pe fundalul unei problematici sociale, interpretată din punctul de vedere al interesului celor mulţi, fără sentimentalism, cu o constantă preocupare de a rămâne în cadrul legii şi al ideii de dreptate.

Simplitatea şi concizia pledoariilor lui Lysias se explică şi prin faptul că ele — cu o singură excepţie (contra lui Eratosthene) — au fost pronunţate de clienţi, în faţa clepsidrei, care măsura neîndurătoare timpul acordat fiecărui vorbitor[56].

Discursul lui LYSIAS împotriva negustorilor de grâu[57]

Judecători, au venit la mine mulţi oameni, nedumeriţi de faptul că acuz în faţa Consiliului[58] pe negustorii de grâu; tot ei spuneau că, oricât de mult aţi fi convinşi de vinovăţia lor, voi veţi socoti calomniatori pe cei care-i acuză.

Atunci când pritanii[59] au adus cazul acestor negustori în faţa Consiliului, ei s-au îndârjit atât de mult, încât unii dintre oratori au susţinut că trebuia să fie daţi pe mâna celor unsprezece (spre a fi executaţi) fără a mai fi judecaţi. Cum am socotit un lucru grav ca tocmai Consiliul să creeze asemenea precedente, m-am sculat şi am declarat că după părerea mea negustorii de grâu trebuie să fie judecaţi după procedura legală, gândindu-mă că, dacă au săvârşit fapte vrednice de pedeapsa cu moartea, voi, în aceeaşi măsură ca şi noi, veţi da o dreaptă sentinţă; iar dacă nu sunt cu nimic vinovaţi, nu trebuie să piară fără a fi judecaţi. Deoarece Consiliul a încuviinţat această părere, unii au încercat să mă calomnieze, afirmând că am vorbit astfel pentru ca negustorii de grâu să scape de consecinţe. Când s-a judecat procesul lor, am dovedit în faţa Consiliului că de fapt, învinuirea ce mi s-a adus a fost neîntemeiată. În timp ce toţi ceilalţi păstrau tăcerea, m-am ridicat şi am acuzat pe vinovaţi, arătând tuturor până la evidenţă că n-am vorbit în interesul negustorilor de grâu, ci am luat apărarea legilor statornicite. Aşadar, am început să acuz ca să mă apăr împotriva calomniilor, cred însă că ar fi ruşinos să mă opresc, înainte ca voi să vă fi pronunţat asupra lor, aşa cum veţi socoti că este drept.

— Mai întâi, urcaţi-vă la tribună!

— Spune-mi, eşti metec[60]?

— Da.

56 *Istoria universală în zece volume,* sub redacţia lui E.M. Jukov (1956), Bucureşti, 2, 1959, p. 74. Ca autori de pledoarii citite de clienţii lor, oratorii se numeau *logografi.* Eschine şi Demostene au fost logografi.

57 Textul este reprodus după traducerea lui Andrei Marin în *Andocide. Lysias. Isocrate. Pagini alese din oratorii greci,* vol. I, Edit. pentru literatură, 1969, p. 93-99. În câteva locuri, subiectul pronominal al verbului (eu, ei, voi) a fost suprimat fără vreo menţiune specială.

58 Consiliul celor Cinci sute avea sarcina de a se ocupa cu chestiunile privitoare la război şi pace, la reglementarea comerţului, la controlul funcţionarilor publici, precum şi cu cercetarea prealabilă a problemelor ce trebuiau supuse Adunării poporului.

59 Fiecare din cei cincizeci de senatori ai tribului care la Atena avea, pe rând, dreptul de întâietate. Cei 50 de pritani formau Prytaneul, cameră permanentă a senatului, aleasă în fiecare an.

60 Străinii stabiliţi definitiv la Atena, obligaţi să plătească un mic impozit şi să facă serviciul militar fără a avea dreptul de cetăţeni.

— Dacă eşti metec, nu trebuie să te supui legilor sau poţi face ce vrei?

— Trebuie să mă supun.

— Oare socoteşti că meriţi un alt tratament decât moartea, dacă ai săvârşit, împotriva legilor, vreo faptă pe care ele o pedepsesc ca atare?

— Fără îndoială.

— Răspunde-mi deci dacă recunoşti că ai cumpărat mai mult de cincizeci de coşuri, aşa cum îngăduie legea?

— Am cumpărat conform ordinului magistraţilor.

Ei, bine, judecători, dacă va dovedi că există o lege care să permită negustorilor de grâu să cumpere fără măsură, în urma unui ordin al magistraţilor, achitaţi-l; dacă nu, este drept ca voi să-l condamnaţi. Căci noi v-am adus o lege care interzice oricărui locuitor din cetate să cumpere, o dată, mai mult de cincizeci de coşuri de grâu.

Trebuie dar, judecători, să tragem concluzia că acuzaţia mea este întemeiată, fiindcă el recunoaşte că a cumpărat grâu cu grămada, lucru oprit cu hotărâre de lege; iar voi aţi jurat că veţi judeca conform legilor. Cu toate acestea pentru ca voi să vă convingeţi că el acuză pe nedrept până şi pe magistraţi, e necesar de a stărui mai mult asupra declaraţiilor lui. Fiindcă negustorii de grâu aruncă greutatea răspunderii asupra magistraţilor, i-am citat pe aceştia şi i-am întrebat. Şi patru dintre ei declară că nu ştiu nimic despre chestiunea aceasta; numai Anytos[61] declară că, în iarna trecută, când preţul grâului era ridicat, pe când negustorii se supralicitau şi luptau unii cu alţii pentru preţ, i-a sfătuit să pună capăt concurenţei lor, socotind că era în interesul vostru, clienţii lor, ca ei să cumpere pe un preţ cât mai scăzut; căci câştigul lor trebuia să fie numai de un obol[62]. Dar că nu le-a poruncit să acapareze grâul şi că i-a sfătuit numai să nu se concureze între ei, pentru aceasta vă voi aduce ca martor pe însuşi Anytos. Şi apoi se va vedea că Anytos le-a dat acest sfat în timp ce Consiliul de anul trecut era încă în exerciţiul funcţiunii, iar aceştia, cum se ştie, s-au făcut vinovaţi de acaparare în acest an.

(urmează mărturia anunţată)

Aţi auzit deci că nu din porunca magistraţilor, negustorii au strâns grâul peste măsură. Cred că, dacă am presupus că ei spun adevărul, aceste lucru ar contribui nu la apărarea lor, ci la acuzarea magistraţilor. Căci textul legilor arată lămurit în privinţa aceasta că sunt susceptibili de pedeapsă atât cei care contravin legilor, cât şi cei care-i îndeamnă să le calce.

Dar nu cred, judecători, că pentru acest motiv voi nu veţi fi cuprinşi de milă faţă de ei; poate ei vor spune, cum au făcut-o şi în Consiliu, că au strâns grâu peste măsura îngăduită, în interesul cetăţii, pentru ca ei să-l vândă pe un preţ cât mai convenabil. Eu însă vă voi aduce proba cea mai puternică şi cea mai convingătoare pentru toţi, că ei mint.

Dacă ar fi făcut aceasta în interesul vostru, ar fi trebuit să vândă grâu multe zile pe acelaşi preţ, până ce grâul strâns s-ar fi terminat; acum însă ei, uneori în aceeaşi zi, vând

61 Unul din conducătorii democraţiei ateniene, care împreună cu Melitos şi Lycon, l-a acuzat pe Socrate. Ar fi murit, în exil, la Heraclea, ucis cu pietre de locuitorii cetăţii.

62 A şasea parte dintr-o drahmă şi cea mai mică unitate monetară.

grâul cu o drahmă mai mult, ca şi cum l-ar fi cumpărat medimnă[63] cu medimnă. Şi pentru aceasta vă aduc martori pe voi. Mi se pare lucru ciudat că, atunci când sunt nevoiţi să plătească o contribuţie care trebuie să fie cunoscută de toată lumea, nu voiesc s-o plătească şi invocă drept pretext sărăcia; dar faptele ilegale, pedepsite cu moartea şi pe care e în interesul lor să le ascundă, ei pretind că le-au săvârşit în folosul vostru. Dealtfel, ştiţi că asemenea vorbe li s-ar fi cuvenit lor mai puţin ca oricui; căci interesele lor sunt contrare intereselor cetăţenilor. Într-adevăr, negustorii câştigă foarte mult atunci când, în urma anunţării vreunei mari nenorociri în cetate, ei vând grâul scump. Cu atâta plăcere privesc ei nenorocirile voastre, încât ori le ştiu înaintea tuturor, ori le născocesc, ori spun că în Pont[64] au fost distruse corăbiile, sau că au fost capturate pe mare de lacedemonieni, sau că pieţele au fost închise, sau în fine că armistiţiul e pe punctul de a fi călcat. Au ajuns la atâta vrăjmăşie încât în momentele critice uneltesc împotriva voastră întocmai ca şi duşmanii. Ori de câte ori lipsa grâului se face mai mult simţită, aceştia îl strâng de pretutindeni şi nu voiesc să-l vândă, pentru ca noi să nu facem obiecţii asupra preţului şi să fim fericiţi dacă plecăm de la ei nu cu mâna goală, ci cumpărând indiferent cu ce preţ. Şi uneori, deşi ne aflăm în timp de pace, avem impresia că suntem asediaţi de ei. De multă vreme, cetatea şi-a făcut o astfel de părere despre şiretenia şi reaua lor credinţă, încât aţi stabilit un control, acela efectuat de agoranomi[65] pentru toate celelalte mărfuri, numai pentru acest singur comerţ i-aţi ales, în mod special, prin tragere la soţi, pe sitofilachi[66]. Şi pe aceşti magistraţi, deşi concetăţeni de-ai voştri, i-aţi pedepsit cu moartea fiindcă nu au fost în stare să pună capăt vicleniei acestor negustori. La ce pedeapsă trebuie să se aştepte din partea voastră aceia care săvârşesc asemenea nelegiuiri, când pedepsiţi cu moartea chiar pe cei ce n-au putut să le înlăture?

Trebuie să vă gândiţi că nu vă este cu putinţă să-i achitaţi. Căci, dacă îi veţi achita pe cei ce mărturisesc ei înşişi că s-au coalizat împotriva negustorilor maritimi, se va părea că uneltiţi împotriva importatorilor. Dacă ar recurge la o altă apărare, nimeni n-ar avea nimic de imputat celor ce-i achită. Depinde de voi dacă acordaţi încredere uneia din părţi mai mult decât celeilalte. Acum nu veţi lăsa oare impresia că aţi săvârşit un lucru înspăimântător, dacă veţi absolvi de orice pedeapsă pe nişte oameni care mărturisesc că sunt vinovaţi? Amintiţi-vă, judecători, că, deşi în multe pricini de acelaşi fel acuzaţii negau şi aduceau martori, totuşi i-aţi pedepsit cu moartea, socotind că sunt mai vrednice de încredere cuvintele acuzatorilor. Cu toate acestea, cum să nu ne mirăm dacă voi, judecând crime de acelaşi fel, aţi prefera să pedepsiţi pe cei ce tăgăduiesc faptele? Mai mult, judecători, cred că observaţi cu toţii că procesele de felul acestora interesează în comun pe toţi locuitorii cetăţii, în aşa fel încât ei se informează de sentinţa pe care o daţi în acest proces. Într-adevăr, cetăţenii socotesc că, dacă îi veţi pedepsi cu moartea pe aceşti

63 Unitate de măsură egală cu 51,82 litri.

64 Regat pe ţărâmul Mării Negre (Pontul Euxin) întemeiat de Anabarzane (sec. IV î.e.n.), devine celebru sub Mithridate şi este transformat în provincie romană în 47 î.e.n.

65 Agoranomii, în număr de zece, aveau sarcina inspectării pieţelor şi a supravegherii tranzacţiilor comerciale.

66 Magistraţi atenieni însărcinaţi exclusiv cu supravegherea vânzării grâului.

negustori, ei vor constitui o lecţie exemplară pentru ceilalţi, iar dacă îi veţi achita, voi, prin votul vostru, le veţi da deplină libertate de a acţiona în voie. Trebuie deci, judecători, să-i pedepsiţi pe aceştia nu numai pentru trecut, ci şi ca un exemplu pentru viitor; căci şi aşa vor fi greu de suportat. Gândiţi-vă că foarte mulţi din cei ce practică acest comerţ luptă pentru a se apăra în procese capitale: atât de mari foloase scot din acest comerţ, încât preferă să-şi primejduiască viaţa în fiecare zi, decât să renunţe la un câştig ilicit în dauna voastră. Şi chiar dacă v-ar ruga şi ar cere stăruitor milostivirea voastră, ar fi o nedreptate să le-o arătaţi. Mila voastră să se îndrepte mai degrabă spre cetăţenii care au murit din cauza ticăloşiei lor şi spre negustorii importatori, împotriva cărora aceştia s-au coalizat. Faţă de aceştia din urmă să vă arătaţi recunoscători, făcându-i să dea dovadă de mai mult zel faţă de cetate, dând un verdict de condamnare împotriva negustorilor coalizaţi. Dacă nu, ce părere credeţi că vor avea ei când vor afla că i-aţi achitat pe negustorii înhăitaţi, care au mărturisit că uneltesc împotriva lor, a negustorilor maritimi.

Nu ştiu ce ar trebui să mai adaug. Căci dacă despre ceilalţi vinovaţi, când sunt acuzaţi, trebuie să vă informaţi de la acuzatorii lor, ticăloşia acestora în schimb vă este tuturora cunoscută. Aşadar, dacă îi veţi condamna pe speculanţi, veţi săvârşi un act de dreptate şi veţi cumpăra grâul pe un preţ mai convenabil, iar dacă nu, îl veţi avea pe un preţ mai ridicat.

Demostene

(384-322 î.e.n.), fiul unui armurier, orfan jefuit de tutorii săi contra cărora pronunţă primele sale pledoarii, a fost huiduit la tribună la primele sale discursuri, înainte de a fi devenit cel mai strălucit orator politic şi judiciar al Greciei clasice. Printr-o legendară luptă împotriva propriilor lui imperfecţiuni şi prin studiu supraomenesc, el a ajuns să stăpânească un stil desăvârşit şi o măiestrie a vorbirii fără egal. Combătând politica lui Filip, regele Macedoniei, de aservire a statelor greceşti în decadenţă, pronunţă vestitele *Filipice* şi *Olinthiene* şi obţine achitarea lui Ctesifon, acuzat de Eschine de încălcarea legilor de stat, fiindcă propusese pentru Demostene o coroană de aur (337 sau 336 î.e.n.), pronunţând nu mai puţin celebrul discurs *Pentru coroană* (în 330 î.e.n.). Condamnat în legătură cu delapidările lui Harpatos, intendentul lui Alexandru cel Mare, pus în fiare, exilat (324 î.e.n.), oratorul coborî din nou în arenă abia după moartea lui Alexandru (323 î.e.n.). Pentru a nu cădea în mâinile lui Antipatros, după victoria acestuia asupra atenienilor (la Crannon, în Thesalia, 322 î.e.n.) îşi luă singur viaţa.

Pledoaria lui Demostene împotriva lui Midias este socotită o capodoperă, unanim admirată de-a lungul secolelor. Şi totuşi, anecdotic, ea apare ca un fel de glumă sau de quiproquo.

Demostene îşi desfăşoară geniul pentru a se apăra pe sine însuşi într-un proces de insultă. Insulta a luat şi forma pălmuirii de către neînfrânatul său adversar politic, Midias. De la insultă au trecut doi ani. El avusese câştig de cauză în Adunarea poporului, care

însă nu putea da un verdict de condamnare. De aceea, adevăratul proces este reluat în faţa tribunalului Heliaştrilor, unde nu se va ajunge însă la condamnare. Pledoaria este scrisă, dar rămâne nerostită. Mai mult încă, plângerea este retrasă. Un adversar ca Eschine nu va ezita să afirme că treizeci de mine fuseseră preţul acestei renunţări. Nu este exclus ca adevăratul motiv să fi fost de ordin politic. Oricum, ca şi în cazul altor modele de elocvenţă antică, ciceroniene, de pildă, admirăm o pledoarie care n-a fost pronunţată, închipuindu-ne că în pretoriul antic au răsunat accentele desăvârşitei proze de cabinet de sub ochii noştri admirativi. Uluiţi şi rătăciţi de aceste modele, avocaţii sec. XVI şi XVII vor ajunge la performanţe absurde, în efortul lor de a pleda în faţa judecătorilor, pe măsura pledoariilor scrise de Demostene şi Cicero.

Ceea ce interesează şi captivează în „pledoaria" lui Demostene este tabloul relaţiilor social-politice în cadrul cărora izbucneşte conflictul, şi portretul moral şi psihologic al adversarului său.

Ca membru influent al oligarhiei ateniene, condusă de Eudolos, bogatul şi arogantul Midias milita pentru o politică antirăzboinică, de înţelegere cu puternicul vecin macedonean, care se pregătea să ia conducerea lumii greceşti. Sub deviza unei politici de pace, se accepta o politică de aservire faţă de noul stat macedonean. Demostene, în fruntea partidei populare, nu ezită să predice războiul pentru apărarea independenţei şi libertăţilor ateniene. Conflicte acerbe şi dramatice se ţin lanţ între cei doi adversari. Iniţiativa lui Midias de a se organiza o expediţie militară în insula Eubea se loveşte de opoziţia dârză a lui Demostene. Acesta, pentru a-şi afirma prestigiul şi a repara o delăsare a tribunalului din care făcea parte (Pandionis), ia asupră-şi organizarea costisitoare a unei strălucite sărbători (horegiile), cu prilejul serbărilor din anul 348 î.e.n., în cinstea lui Dionysos. Midias desfăşură o neobosită şi violentă acţiune de sabotare a manifestărilor teatrale şi muzicale, mergând până la distrugeri materiale în teatru. Ca încoronare a acţiunii sale, Midias, în plin teatru, în faţa publicului adunat în număr mare, îl pălmuieşte pe Demostene.

În Adunarea poporului, Demostene îl acuză pe Midias de a fi săvârşit un sacrilegiu, deoarece a fost lovit nu un simplu cetăţean, ci *horegul,* reprezentantul zeului cinstit cu acel prilej şi mandatarul poporului. Ofensa se adresa acestora şi nu putea fi nici trecută cu vederea, nici pedepsită fără severitate. Urmează condamnarea platonică în adunare şi procesul fără deznodământ real, în faţa heliaştrilor, aşa cum l-am relatat mai sus.

Demostene şi-a conceput pledoaria cu un desăvârşit simţ al proporţiilor şi cu o ştiinţă consumată a psihologiei colective şi individuale. Faptele sunt reduse la esenţial, expuse cu un accent de sinceritate şi revoltă personală, principiile legii ateniene sunt desprinse pregnant prin citate chiar la începutul pledoariei, iar întreaga discuţie este ridicată la nivelul unor principii sociale şi morale pe care societatea ateniană a vremii nu le putea trata cu uşurinţă. Persoana sa dispare în faţa *horegului* Demostene, conflictul politic între cei doi adversari face loc ofensei aduse divinităţii, poporului şi tribului său, adversarul personal este descris ca un personaj nefast şi neintegrat în sentimentele şi interesele poporului. Preocuparea de a convinge, de a capta încrederea şi bunăvoinţa, atât prin raţionamentul prezentat, cât mai ales prin ecoul acestuia în sensibilitatea solicitată a auditoriului, este constantă şi condusă cu măiestrie.

Insistenţa lui asupra sfinţeniei locului unde Midias a fost condamnat de popor, asupra datoriei judecătorilor de a nu lăsa impresia că se desolidarizează de această decizie populară, asupra necesităţii ca „dreptatea zeilor", tulburată prin acest sacrilegiu, să fie satisfăcută, este izbitoare. Prin toate aceste trăsături, pledoaria lui Demostene nu marchează însă nici o inovaţie îndrăzneaţă în arta oratoriei judiciare. Din punct de vedere politic şi etic el se arată nu numai conformist, dar şi înclinat să plătească, prin concesiile necesare, preţul cerut de interesul şi de dorinţa de a-şi înfrânge adversarul[67].

Oratoria lui Demostene a rămas însă neîntrecută prin forţa, vehemenţa şi vigoarea desfăşurată, puse în slujba sincerităţii sentimentelor care îl animă, atunci când apără măreţia şi libertatea Atenei[68] Este aprecierea pe care a dat-o în antichitate *Tratatul despre Sublim*[69].

Discursul lui DEMOSTENE împotriva lui Midias[70]

1. Exordiu

Judecători, cred că nu există nimeni printre voi şi nici printre ceilalţi, care să nu fi aflat despre marea neruşinare de care a dat totdeauna dovadă faţă de toţi Midias. În ce mă priveşte, eu am procedat aşa cum ar fi procedat oricare dintre noi, când s-ar fi văzut copleşit de insulte. Iată cum am făcut: l-am acuzat pe Midias în faţa poporului că a săvârşit un sacrilegiu, pălmuindu- mă în timpul sărbătorilor Dionysiace, că s-a dedat faţă de mine la acte de violenţă în timp ce eu îmi exercitam sarcina de horeg[71]. Însufleţit de un măreţ spirit de dreptate, poporul întreg a clocotit de mânie şi a fost de partea mea într-o pricină care i-a adus şi lui jigniri. De aceea, cu toate eforturile lui Midias şi ale altor cetăţeni,

---

67 La Academia domnească din Bucureşti, încă de la începutul sec. al XVIII-lea, Demostene făcea parte dintre autorii programului predat de al doilea din cei trei profesori ai şcolii. Spre sfârşitul secolului, discursurile lui erau interpretate de mari profesori ca Neofit Capsocalvitul şi Lambros Fotiadis la Bucureşti şi de Triantafilu la Iaşi. Copiile cu interpretări interliniare, aflate în Biblioteca Academiei Române dovedesc extensiunea studiului consacrat discursurilor marelui orator atenian. Nu numai Demostene, dar şi Cicero era studiat la cursurile de retorică şi ca teoretician, împreună cu Quintilian, şi ca mare orator. Vezi Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi,* Bucureşti (1971), p. 35, 123, 133, 136. Discursurile lui Demostene figurau de asemenea printre capodoperele literaturii universale, care trebuiau traduse în limba română, după programul alcătuit de Ion Heliade Rădulescu, în 1846.

68 L. Laurand, *Manuel des Etudes grecques et latines,* Paris, 1925, II, 417, p. 226-227.

69 Vezi *infra,* Cicero, p. 39.

70 Textul fragmentar este reprodus după traducerea lui Andrei Marin, în *Demostene. Eschine. Licurg. Pagini alese din oratorii greci,* vol. II, Edit. pentru literatură, 1969, p. 165-176.

71 Horeg era cetăţeanul căruia cetatea îi încredinţa organizarea corului într-un spectacol pe socoteala sa. Horegia era executată pe rând de cetăţenii bogaţi.

care i-au venit în ajutor, poporul nu s-a lăsat înduplecat, n-a ţinut seama de averile şi promisiunile acestora, ci a votat într- un singur glas împotriva lui. Judecători, au venit atunci la mine mulţi oameni, unii cetăţeni mi-au cerut şi m-au îndemnat să-l urmăresc pe Midias şi să-l dau în judecată în faţa voastră, concomitent pentru două motive. Atenieni, jur pe toţi zeii că eu am credinţa că am procedat astfel, deoarece am socotit că am fost umilit şi fiindcă voiam să pedepsesc în acelaşi timp şi alte purtări ale acestui individ îndrăzneţ şi neruşinat şi care nu se dă în lături de la nimic. Astfel stând lucrurile, eu am luat în interesul vostru toate măsurile de prevedere care se impuneau şi, după cum vedeţi, acum, când acţiunea a fost introdusă, mă aflu în faţa voastră spre a susţine acuzaţia. Deşi aş fi putut primi mulţi bani din cei ce mi se ofereau spre a renunţa la acuzaţie, n-am primit, am rezistat la rugăminţi şi demersuri, v-o jur pe Zeus, ba şi la ameninţări. Privitor la ceea ce vă rămâne de făcut, vă arăt, cu cât Midias va supăra pe mai mulţi, dându-le ordine — căci mai adineaori l-am văzut făcând acest lucru în tribunal —, cu atât mai mult sper că voi obţine dreptate. De bună seamă n-aş putea acuza pe nici unul dintre voi că nu s-a interesat de cauza mea, care mi-a atras simpatia voastră şi nici cel vreunul dintre voi, în ciuda jurământului depus, va vota altceva decât ce îi va dicta simţul lui de dreptate, pentru ca în viitor Midias să continue cu insultele sale fără nici o teamă. Deci, judecători, dacă eu l-aş acuza pe acesta de călcare de lege, de mituire cu prilejul unei solii sau pentru orice alt motiv asemănător, n-aş socoti nimerit să vă adresez nici o cerere, gândindu-mă că în asemenea chestiuni acuzatorului i se cuvine să aducă numai dovezi, iar celui acuzat să recurgă la rugăminţi. Dar fiindcă acest individ a corupt pe judecătorii concursului şi fiindcă din această cauză tribul meu[72] a fost lipsit de trepiedul pe care-l merita, fiindcă eu însumi am fost pălmuit şi insultat aşa cum nici un horeg n-a fost nicicând insultat, fiindcă mă găsesc în faţa voastră pentru a urmări o faptă pe care poporul indignat şi înfuriat ca şi mine a condamnat-o, nu stau la îndoială să vă prezint chiar rugăminţi. Dacă-mi este îngăduit să vorbesc astfel — eu sunt astăzi acela care se apără, cu toate că este într- adevăr o nenorocire ca cineva să nu obţină dreptatea când este insultat. Vă rog deci pe voi toţi, judecători, să mă ascultaţi cu bunăvoinţă şi dacă voi face dovada că omul acesta, Midias, m-a insultat nu numai pe mine, dar chiar şi pe voi, şi legile, şi pe toţi cetăţenii, să-mi daţi şi mie ajutor, şi vouă înşivă. Căci situaţia se prezintă astfel, atenieni: dacă atunci eu am fost insultat şi lovit, acum când problema este pusă în discuţie, se va hotărî dacă trebuie să îngăduim asemenea fapte şi dacă putem admite să fie insultat oricare dintre voi, fără ca vinovatul să aibă a se teme de pedeapsă. Dacă unii dintre voi au crezut până-n clipa de faţă că procesul de astăzi este o afacere cu caracter particular, acum să aibă în vedere că este în interesul nostru comun ca să nu se îngăduie nimănui astfel de fapte. Fiind vorba deci de o chestiune de ordin public, să mă asculte cu atenţie şi să voteze fiecare ceea ce i se va părea că este în conformitate cu dreptatea. Acum vi se va citi legea după care se rânduiesc plângerile către Adunarea poporului. După aceasta, voi încerca să vă informez despre celelalte puncte ale cauzei. Grefier citeşte legea!

72 Tribul Leontis din demosul Paiania.

L e g e a:

(Pritanii[73] trebuie să convoace adunarea în teatrul lui Dionysos[74], a doua zi după sărbătoarea Pandia[75]. În această şedinţă trebuie să se treacă mai întâi în ordinea de zi afacerile religioase, apoi plângerile privind procesiunea şi concursurile care au loc la sărbătoarea Dionysiilor, plângeri pentru care solicitanţii n-au obţinut încă satisfacţie).

Aceasta este legea, atenieni, lege care orânduieşte plângerile supuse judecăţii poporului; după cum aţi auzit, legea impune ca Adunarea poporului să fie convocată în teatrul lui Dionysos după sărbătoarea Pandia. În aceeaşi şedinţă, după ce preşedinţii se vor fi ocupat cu gestiunea arhontelui[76], trebuie să se delibereze cu privire la delictele şi ilegalităţile săvârşite în legătură cu sărbătoarea. Iată, atenieni, o lege bună şi folositoare, aşa cum dovedeşte şi cauza de faţă. Când în ciuda acestei legi, unii oameni se arată atât de porniţi spre insultă, la ce să ne aşteptăm de la asemenea oameni dacă nici o sentinţă judecătorească şi nici un pericol nu se vor abate asupra lor?

Voiesc acum să vi se citească şi legea care este o urmare a acesteia; ea va arăta chiar tuturor prudenţa voastră şi îndrăzneala acestui individ. Grefier, citeşte legea!

L e g e a:

(Evagoros a propus: când se desfăşoară fie procesiunea în onoarea lui Dionysos în Pireu (cu reprezentanţii de comedii şi de tragedie), procesiunea Leneelor[77] (cu actori comici şi tragici) sau procesiunea Dionysiilor din cetate[78] (cu băieţi tineri, cu defilări şi concursuri de tragedie şi de comedie), de asemenea în timpul procesiunii şi concursului din luna Thargelion[79], în timpul acestor zile nu este permis de a lua amanet nici de a pune sechestru, chiar dacă termenul de scadenţă a trecut. Dacă cineva va încălca vreuna din aceste dispoziţiuni, să fie urmărit de partea păgubită şi o plângere prealabilă să fie depusă împotriva celui vinovat — în adunare când se ţine şedinţa în teatrul lui Dionysos — şi în forma prescrisă pentru celelalte delicte).

73 Vezi *supra*, *Discursul lui Lysias împotriva negustorilor de grâu*, nota 59.
74 Teatrul lui Dionysos era situat pe versantul sudic al Acropolei.
75 Sărbătoarea în cinstea lui *Zeus*, celebrată la un interval de opt zile după Marile Dionysii.
76 La Atena, Arhontatul apare după moartea lui Codros, ca o victorie a aristocraţiei, pentru a se democratiza treptat. Din ereditar, devine viager şi apoi decenal. Cei nouă arhonţi sunt traşi la sorţi. Primul, arhontele optim, dă anului numele său. Al doilea, rege, propus de areopag avea atribuţii religioase. Al treilea era şeful armatei; şase thesmothetes pregăteau legile şi vegheau la aplicarea lor. După constituţia lui Clisthene (510-506 î.e.n.) devine onorific.
77 Leneele, sărbătoare a teascului şi a vinului, închinată lui Dionysos. Leneele se celebrau la Atena în luna Gamelor (ianuarie-februarie).
78 Dionysiile urbane se celebrau la Atena în luna Elafebolion, corespunzătoare lui martie-aprilie. Cu acest prilej aliaţii Atenei din Liga maritimă aduceau la Atena contribuţiile datorate şi tot astfel tot felul de mărfuri. Prin acest fapt sărbătoarea capătă un caracter panhelenic. Majoritatea marilor tragedii au fost reprezentate la această sărbătoare.
79 Sărbătoare în cinstea lui Apollo, care împrumuta numele unei luni a anului.

Reflectaţi, judecători, la aceasta: dacă în prima lege plângerea supusă judecăţii poporului se referă la delicte săvârşite cu ocazia sărbătorii, în a doua voi aţi stabilit aceeaşi procedură a plângerii la scadenţă sau împotriva acelora care cer achitarea datoriilor neplătite la scadenţă sau împotriva celor care aplică un sechestru sau îndeobşte recurg la orice mijloc de constrângere. Căci voi socotiţi că în aceste zile nu-i este îngăduit nimănui să insulte pe un cetăţean şi nici să batjocorească pregătirile pe care le-a făcut din banii săi pentru a asigura o astfel de sarcină, ci pe durata sărbătorii voi aţi lăsat celor ce le-au posedat înainte toate bunurile ce-au fost acordate prin sentinţă judecătorească reclamantului. Voi, dar, timpul acelor zile aţi suspendat pedepsirea nedreptăţilor săvârşite mai înainte. Midias însă în acele zile a săvârşit crime vrednice de cea mai mare pedeapsă, aceasta o voi dovedi. Eu, la început vreau să vă arăt toate insultele pe care le-am suferit şi apoi să vă vorbesc despre palmele pe care, în cele din urmă, mi le-a tras; se va vedea în chip evident că nu este nici un act din cele pe care le-a săvârşit, care să nu merite moartea...

II. Midias a insultat în Demostene pe horegul reprezentant al cetăţii

Apoi atunci când Midias afirmă că „Demostene a fost insultat", eu îi răspund că vorbesc în numele dreptăţii, al interesului comun şi în numele tuturor. Căci în ziua aceea insulta lui Midias a lovit nu numai în mine, în persoana lui Demostene, ci mai ales în horegul vostru[80]; voi veţi înţelege această distincţie din cele ce vă voi spune. Fără îndoială, ştiţi că nici unul dintre thesmoteţii[81] de faţă nu poartă numele de thesmotet, ci fiecare are un nume oarecare. Dacă pe unul din aceştit thesmoteţi cineva îl va insulta ca pe un om particular prin acte sau vorbe, autorul faptului va trebui să răspundă fie unei acuzări, fie unei defăimări; dacă însă el va insulta pe thesmotet, el va fi pedepsit prin decăderea lui din toate drepturile civile pentru totdeauna. De ce? Fiindcă acela care se poartă astfel insultă legile şi coroana, care este semnul funcţiunii publice, insultă şi cetatea, căci numele de thesmotet nu aparţine nimănui ca particular, ci cetăţii Atena. Acelaşi lucru se petrece şi cu arhontele. Dacă cineva îl va lovi sau îl va calomnia când poartă cununa pe cap[82], acela va fi pedepsit prin decăderea din drepturile sale de cetăţean, iar dacă va insulta pe arhonte ca particular, el va fi expus unei acţiuni civile. Situaţia este similară nu numai pentru aceşti magistraţi, dar şi pentru toate persoanele cărora cetatea le dă în anumite ocazii fie dreptul de a purta coroană, fie orice altă onoare. Tot aşa se petrec lucrurile şi în cazul meu; dacă Midias m-ar fi insultat pe mine în calitatea mea de simplu cetăţean şi în afara acelor zile, el n-ar fi trebuit supus rigorilor unei acţiuni civile. Dar dacă este evident că el a insultat pe horegul nostru în zile de sărbătoare prin acte de sacrilegiul, el merită pe bună dreptate indignarea şi răzbunarea poporului, căci odată cu Demostene a fost insultat horegul vostru, reprezentantul cetăţii şi asta tocmai

80 Vezi *supra*, nota 71.
81 Vezi *supra*, nota 76.
82 Cununa de mirt pe care o purta arhontele ca simbol al autorităţii.

în acele zile în care legile nu o îngăduie. Se impune atunci când voi statorniciţi legi, să examinaţi de aproape fondul lor, căci odată ce au fost întocmite, voi trebuie să le apăraţi şi să le aplicaţi. Sunteţi obligaţi la aceasta prin jurământul vostru şi acest lucru este drept sub toate aspectele. Din vremuri de demult, aveţi o lege privitoare la daune, una cu privire la violenţe şi de asemenea una cu privire la insulte. Dacă aceste legi ar fi fost de ajuns pentru a pedepsi pe cei ce în timpul serbărilor Dionysos au săvârşit asemenea fapte, n-ar fi fost nevoie de această lege specială. Şi iată dovada: voi aţi întocmit o lege sfântă pentru respectarea zeului însuşi şi a regulilor religioase în zilele de sărbătoare. Când cineva se va face vinovat faţă de legile anterioare, faţă de cele ce au fost întocmite după acestea şi faţă de toate celelalte, un astfel de om nu este drept să fie sancţionat şi să primească o pedeapsă şi mai grea? Eu afirm că da...

III. Prin Demostene, Midias a insultat Legea, Divinitatea şi Cetatea

Aţi auzit, atenieni, din gura mea, câte insulte am îndurat în timpul exercitării sarcinii mele în demnitatea mea de om, câte uneltiri şi maltratări de care abia am scăpat. Multe lucruri le omit, căci nu numai eu am fost păgubit de actele lui Midias; nedreptăţile faţă de cor nu m-au atins numai pe mine, ci şi tribul meu, adică a zecea parte din voi, iar insultele şi uneltirile îndreptate împotriva mea au atins şi legile care veghează asupra siguranţei fiecăruia dintre voi. De asemenea şi zeul, în slujba căruia am fost numit horeg, şi Legea divină în tot cuprinsul ei, şi augusta putere a Divinităţii au fost atinse odată cu mine. Se cuvine deci ca voi, dacă vreţi să apreciaţi în chip just faptele săvârşite de el, să aveţi în vedere în mânia voastră că nu numai eu sunt în cauză, ci şi Legea, Divinitatea, Cetatea, deoarece toate în acelaşi timp au fost ţinta insultelor lui.

În consecinţă pe el să-l pedepsiţi iar pe cei care-l ajută şi luptă alături de el trebuie să-i socotiţi nu numai apărători ai cauzei lui, dar chiar ca pe unii care-i justifică faptele...

IV. Votul de blam al poporului şi dispreţul lui Midias pentru popor

Ce credeţi că ar fi în stare să pună la cale în viitor un om cu această trufie nesăbuită, dacă ar scăpa acum? Eu vă voi vorbi despre ceea ce v-ar putea convinge de aceasta, dacă aţi lua în cercetare purtarea avută după votul de blam dat împotrivă-i. Există oare vreun om care după un vot care-l condamnă pentru o impietate săvârşită cu prilejul unei sărbători, chiar dacă n-ar fi fost ameninţat de nici un proces sau pericol, să nu se fi ascuns pentru un moment şi care să nu fi dovedit o oarecare modestie, cel puţin până la sfârşitul procesului, dacă nu pentru totdeauna. Desigur, nu s-ar fi purtat altfel. Nu, Midias, nu are o asemenea comportare, ci din ziua aceea el vorbeşte, insultă, strigă. Dacă are loc vreo alegere, Midias Anaghirasios[83] candidează. El este protectorul lui Plutarh, cunoaşte toate secretele statului, cetatea noastră este prea mică pentru dânsul. În toate acestea este evident că el nu face altceva decât să declare solemn: „Eu n-am suferit nimic din

83 Midias făcea parte din demosul Anagyrus.

cauza votului de blam, nu mă tem, nici nu mi-e frică de procesul care va începe!". Aşadar, atenieni, un om care socoteşte ruşinos faptul de a se teme de voi şi care se mândreşte cu faptul că nu-i pasă de voi, nu merită el de zece ori moartea? El crede că voi nu veţi avea cum s-o scoateţi la capăt cu el. Bogat, îndrăzneţ, mândru, lăudăros, violent, neruşinat, dacă acum vă va scăpa, cum va mai fi el prins?

Dar chiar dacă n-ar exista nici un alt motiv, ci numai discursurile rostite de el de obicei cu diferite ocazii în faţa poporului, eu cred că i se cuvine pe drept cea mai mare pedeapsă. Voi ştiţi desigur că, dacă ni se vorbeşte pe cale oficială că treburile cetăţii voastre decurg aşa cum se cuvine sau dacă ne parvine o ştire de acest fel, toţi se bucură. Midias însă niciodată nu s-a numărat printre cei care se bucurau sau se simţeau fericiţi împreună cu poporul. Dimpotrivă, dacă ni se anunţă un eveniment supărător, de care nimeni n-ar voi să audă, cel dintâi Midias se ridică îndată şi, folosindu-se de ocazie şi profitând de liniştea ce se aşterne în faţa unei dureri copleşitoare, prilejuită de acest eveniment, ia cuvântul şi spune: „Astfel de oameni sunteţi, atenieni! Voi nu voiţi nici să mergeţi la război şi nici nu credeţi că trebuie să contribuiţi cu bani la acesta. Vă mai miraţi apoi că vă merg rău treburile cetăţii? Credeţi că lucrurile pot continua astfel, ca eu să contribui, iar voi să împărţiţi banii între voi? Vă închipuiţi că eu mă voi achita de sarcina de trierarh[84], în timp ce voi veţi refuza să vă îmbarcaţi?". Insultându-vă cu astfel de vorbe, el dă pe faţă cu prima ocazie răutatea şi duşmănia care mocnesc în fundul sufletului şi să vă înşele se jeleşte, plânge şi vă roagă, voi trebuie să-i răspundeţi astfel: „Iată ce fel de om eşti, Midias! Eşti furios, nu vrei să-ţi ţii braţele în repaus de-a lungul trupului tău! Şi apoi, te mai miri, ticălosule, că vei pieri în chip nenorocit? Crezi că noi te vom suporta pe tine, în timp ce tu ne dai lovituri? Crezi că noi te vom achita şi tu vei continua să ne insulţi...?".

V. Atenienii vor apăra propria lor securitate, dacă vor răzbuna pe zeu

Voi care aţi asistat aproape cu toţii la serbările lui Dionysos, aţi fluierat pe acest individ când intra în teatru, l-aţi huiduit şi v-aţi manifestat toată ura voastră înainte de a mă fi auzit pe mine vorbindu-vă ceva despre el. Astfel, înainte ca vina lui să fi fost dovedită, voi v-aţi indignat, aţi îndemnat la răzbunare pe cel ce a suferit insulte şi m-aţi aplaudat când l-am acuzat printr-o plângere în faţa poporului. Şi acum, când dovada vinei lui s-a făcut şi când poporul, ţinând şedinţa într-un loc sfânt, s-a pronunţat împotriva lui şi când toate actele săvârşite de el au fost constatate şi votul v-a chemat pe voi pentru a-l judeca, şi când vă este cu putinţă de a sfârşi cu el printr-un singur vot, acum voi şovăiţi de a mă ajuta, şovăiţi de a face pe placul poporului, şovăiţi de a da celorlalţi o lecţie de înţelepciune, de a întări pentru viitor siguranţa voastră, dându-l pe acesta ca exemplu celorlalţi?

Reflectaţi la cele ce v-am spus, mai ales la Zeul a cărui serbare a fost tulburată de sacrilegiul lui Midias. Pedepsiţi-l punând în urnă votul cerut de dreptatea Zeilor şi a oamenilor!

84 Horeg, vezi *supra*, nota 71.

Marcus Tullius Cicero

s-a născut în anul 106 î.e.n. lângă Arpinum, într-o familie de cavaleri *(equites)*. Deşi *homo novus*, va intra — prin marile lui calităţi de gânditor, scriitor şi orator — în rândurile patriciatului senatorial, cu a cărui cauză se va identifica, nu fără a căuta să-i dea un conţinut şi o justificare mai înaltă. Această poziţie istoria n-a ratificat-o decât în măsura în care fondul gândirii politice a lui Cicero coincidea totuşi cu politica biruitoare a abilului Octavian August şi a forţelor conservatoare pe care acesta va şti să se sprijine fără a fi prizonierul trecutului republican. Dar se ştie că biruinţa lui Octavian August a trecut peste cadavrul lui Cicero.

Cariera lui politică l-a dus de la consulat (63 î.e.n.) la exil (58 î.e.n.), din care se întoarce în triumf (57 î.e.n.). După ce zdrobeşte oratoric, în Catilinare, şi militar, fără judecată, în munţii Etruriei, conjuraţia lui Catilina, primind de la ordinul senatorial, pe care îl salvase, titlul de *părinte al patriei*, ajunge partizanul lui Pompei, pentru a se ralia politicii lui Cezar şi a reîncepe lupta contra lui Antoniu, pe care îl atacă în celebrele *Filipice* (43 î.e.n.). Proscris sub al doilea triumvirat, când demagogul Clodius îl acuză (59 î.e.n.) de a fi suprimat fără judecată pe partizanii lui Catilina, rechemat la Roma în 57 î.e.n., avea să fie asasinat, pe când fugea din Roma, de agenţii lui Antoniu, care i-a expus capul pe tribuna din for. Legenda pretinde că soţia triumvirului, Fulvia, ca un teribil omagiu, puse să se înfigă un ac în limba care rostise atâtea discursuri nemuritoare.

În formaţia sa intelectuală, pe lângă fecundul contact cu cercurile elenofile şi cu grecii din Roma, a jucat un rol decisiv călătoria de studii de 2 ani (79-77 î.e.n.) în Grecia, unde a fost elevul reputatului retor Molon din Rhodos. La această dată el debutase cu succes în for în anul 81 î.e.n. cu pledoaria pentru Quinctius.

Cicero este cel mai strălucit reprezentant al elocvenţei romane şi, împreună cu Demostene, una din culmile artei oratorice a antichităţii. A cultivat toate genurile elocvenţei, fiind însă în primul rând un neîntrecut orator judiciar. A ilustrat, pe lângă oratorie, filozofia, retorica, etica şi arta epistolară. În general, despre limba curată pe care o foloseşte s-a spus, cu drept cuvânt, că a izbutit să exprime, cu „mijloace naţionale romane, ideile ştiinţifice şi filozofice introduse de la greci", formulând totodată un întreg sistem de gândire proprie, legat de realităţile şi tradiţiile lumii romane şi de exigenţele unui alt moment istoric, în plină criză socială şi politică. Înclinaţia sa spre sinteză şi echilibru, confirmată de învăţământul lui Molon din Rhodos, l-a făcut ca între „cele două mari direcţii ale stilului oratoric la cei vechi, atticismul şi asianismul" să adopte „calea de mijloc"[85]. Spre deosebire de marii oratori greci, care nu mai trăiesc pentru noi decât prin puţine opere smulse vitregiei timpului, Cicero şi-a transmis posterităţii, în cadul prestigios al culturii şi civilizaţiei romane, întreaga sa operă. Descoperit printre primii,

85 *Pro Archia poeta*, ed. a 2-a, de C. Balmuş şi Al. Graur, Bucureşti, 1937, p. 10.

în secolele care vor pregăti primele renaşteri medievale ale culturii antice, Cicero n-a încetat să domine, prin întreaga sa operă, dezvoltarea culturală care a urmat. Geniu fecund, multilateral până la eclectism, contradictor şi totuşi fidel cu el însuşi, plin de idei noi şi totuşi într-un anumit fel depăşit de istorie, versatil şi eroic, născut pentru succesele irezistibile şi străbătând dramele unei perioade de profundă criză socială, morală şi politică a lumii, pe care o va reprezenta şi ilustra, Cicero, ca orator judiciar, dovedeşte un geniu plin de resurse, cu mare putere de expresie, stăpân pe o dialectică eficace, îmbinând vigoarea cu eleganţa şi seducţia cea mai variată. Limba latină atinge cu el o culme de puritate, pusă în slujba unui conţinut umanist care lasă în umbră toate slăbiciunile şi defectele care au fost mereu reproşate omului sau conducătorului de stat. Siliţi să alegem din vasta operă ciceroniană un singur exemplu n-am ezitat, oprindu-ne asupra discursului pentru apărarea poetului Archias.

Născut între 120-117 î.e.n. în Antiochia Syriei, înzestrat cu un fericit talent, Archias îşi căuta, aproape de Roma, care devenise capitala lumii, o scenă mai pe măsura darurilor şi mai ales a ambiţiilor sale. Cetăţean în Tarent, în Rhegium, în Napoli, iată-l foarte tânăr, 102, la Roma, unde figură politică şi militară proeminentă era Marius.

Profesor admirat şi iubit de ilustra familie a Lucullilor, sprijinitori ai culturii greceşti, Archias ia numele roman de Aulus Licinius, devine cetăţean al municipiului federal al Heracleei, şi lasă o operă poetică pe care Cicero o compara — nu fără a exagera probabil — cu capodoperele poeziei greceşti: poemele despre războaiele cu Cimbrii şi cu Mithridate, consulatul lui Cicero, un poem despre actorul Roscius, apărat de Cicero, şi poate unele epigrame.

În anul 62, un oarecare Gratius, din duşmănie politică, pentru a lovi în Luculli, acuză pe Archias că, potrivit legii Papia din anul 65, uzurpează fără drept cetăţenia romană şi cere expulzarea lui din Roma. Or, Archias dobândise titlul de *civis Romanus* prin efectul legii-plebiscit Plautia Papiria din anul 89, care declara cetăţeni romani pe locuitorii cetăţilor federate, dacă la promulgarea ei locuiau în Italia şi cereau beneficiul legii în termen de 60 de zile, condiţii riguros îndeplinite de poetul grec.

Cicero deşi nu era în relaţii bune cu Luculli, l-a apărat pe Archias în faţa tribunalului prezidat de fratele său, Quintus, pretor în funcţiune (Laurand[86] admite că Archias l-a câştigat pe Cicero, făgăduindu-i că-i va cânta într-un poem epic strălucirea consulatului); Cicero n-a pus accentul pe riguroasa înlănţuire a faptelor şi n-a analizat sistematic fiecare din acuzaţiile lui Gratius; cel puţin n-a făcut-o în forma literară a pledoariei pe care ne-a lăsat-o şi pe care, tocmai pentru acest motiv de neconformism scolastic, Tacitus o critică. Or, marele orator a înţeles să pledeze o cauză mai înaltă şi mai frumoasă decât aceea a unei reale sau imaginare încălcări procedurale a statutului cetăţeniei romane.

Cicero, care se adăpase la izvoarele cele mai autentice ale gândirii şi literaturii elene, aducând în acelaşi timp o forţă de creaţie romană şi o profundă convingere în marele destin istoric al Romei şi al statului ei mondial, a înţeles că trebuie să se ridice peste

86 L. Laurand, *Ciceron*, Paris, Ed. Les belles lettres, 1933, p. 37.

şicanele şi subtilităţile de procedură, pentru a vorbi de profesorul său, de poetul strălucit pe care îl admira, de cel care din tinereţe fusese o punte vie şi rodnică între cultura romană şi cea greacă. O punte care să însemne dialog, emulaţie creatoare şi continuă depăşire admirativă, aşa cum o înţelegeau dealtfel toţi reprezentanţii de frunte ai literaturii romane. Ei se loveau însă de curentul raţional, tradiţionalist, căruia Cato îi schiţase o doctrină şi îi dăduse un anumit ascendent, prelungindu-se prin figuri de seamă ca Pollio şi prin epigoni ca cei cunoscuţi sub numele de Ennianişti (partizanii vechiului poet naţional Ennius, care dealtfel nu rămăsese nici el străin de literatura elenă).

Pledoaria propriu-zisă, clară, directă, eficace, este scurtă şi oarecum expediată în primele pagini. Ea ocupa 11 din cele 32 de paragrafe ale discursului şi cuprinde un exordiu, expunerea faptelor *(narratio)* şi infirmarea şi combaterea argumentelor părţii adverse. Este ceea ce comentatorii numesc *de causa*, partea rezervată pricinii.

Dreptatea strict juridică era demonstrată în favoarea omului pe care Cicero îl va înfăţişa, în restul discursului, ca pe un spirit cu care îşi simţea sincer profunde afinităţi elective şi cu care în orice caz ar fi ales să semene, dacă ar fi avut alegere. Studiul, meditaţia, creaţia literară, iată ceea ce este partea cea mai nobilă a omului, spune Cicero. Iar ambiţia cea mai înaltă şi mai frumoasă nu poate fi decât dorinţa legitimă de a trăi cât mai durabil după moarte, prin opera de creaţie literară sau filozofică. Din punct de vedere retoric, toată această parte din discurs, *extra causam*, în afara pricinii, se divide într-un lung elogiu al literaturii şi filozofiei şi într-o scurtă şi însufleţită peroraţie, simplă şi eficace. De meritele reale ale lui Archias, a cărui operă nu s-a păstrat în măsura cuvenită, nu ne putem face o idee precisă. Totuşi, trebuie să recunoaştem că el există pentru noi prin excepţională frumuseţe literară a discursului lui Cicero, în care gândirea înaripată şi eleganţa susţinută se îmbină cu fericita armonie şi inventivitatea ritmică a frazei, cu jocul savant al pauzelor ritmice. Iată de ce pledoaria lui Cicero a asigurat lui Archias, alături de marele orator şi în umbra luminoasă a acestuia, o nemurire care nu poate izvorî decât dintr-o desăvârşită operă de artă şi dintr-un mare act de creaţie a spiritului.

În toate timpurile, Cicero a fost apropiat de Demostene şi comparat cu acesta. În Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi amândoi figurau în program. Comparaţia o făcea chiar antichitatea care, prin glasul autorului anonim al *Tratatului despre Sublim*, stabilea această paralelă: „Demostene se află pe o înălţime prăpăstioasă, iar Cicero în belşug de cuvinte. Oratorul nostru, prin tăria, repeziciunea, puterea şi străşnicia cu care parcă aude şi totodată răpeşte cu el, s-ar putea asemăna cu o vijelie sau cu un trăznet. Cicero îmi pare un foc intens care se lăţeşte şi se rostogoleşte în toate părţile, cu o flacără mare ce nu se stinge şi care, împărţindu-se ici şi colo, creşte pe măsură ce se întinde“[87].

87 *Tratatul despre Sublim*, traducere şi studiu introductiv de C. Balmuş, Bucureşti, 1935, p.46; vezi şi *Pro Archia poeta*, Manual pentru cl. VII literară de C. Balmuş şi Al. Graur, Bucureşti, ed. 1, 1935, ed. 2, 1937, p. 10-11.

Discursul lui CICERO pentru poetul A. Licinius Archias[88]

I. Dacă nu sunt cu totul lipsit de talent oratoric, deşi îmi dau seama cât de neînsemnat este cel pe care îl am, sau dacă mi-am putut câştiga oarecare deprindere în vorbă, deşi, trebuie să mărturisesc, o datorez unui destul de îndelungat exerciţiu, sau dacă studiul elocinţei, de care n-am fost străin toată viaţa mea, mi-a putut da oarecare cunoştinţe temeinice în arta oratorică, atunci, fără îndoială, judecători, acest Aulus Licinius[89] are dreptul, înaintea tuturora, să-mi pretindă o dovadă de puterea elocvenţei mele. Căci, pe cât poate mintea mea să-mi străbată, dintr-o singură privire, tot trecutul şi să se ridice până la ultima amintire a copilăriei mele, pornind chiar de la această copilările, pe acest Licinius îl întâlnesc ca fiind cel dintâi care m-a introdus şi mi-a călăuzit paşii în studiul literelor. Şi dacă această voce a mea, modelată, după îndemnul şi poveţele acestuia, a fost din când în când de folos cetăţenilor noştri, atunci fără îndoială acela de la care am învăţat cum să pot ajuta pe unii şi cum să pot salva pe alţii, e în drept să aştepte de la mine să fac tot ce-mi va sta în putinţă să-i dau ajutor şi să-l salvez. Şi pentru ca să nu se mire cineva că eu vorbesc astfel despre un om care nu şi-a făcut din elocinţă o artă şi o profesiune, ţin să se ştie că nici eu nu m-am mărginit la această ocupaţie. Căci toate ştiinţele care au în vedere cultura spiritului omenesc au între ele o legătură comună, şi sunt oarecum înrudite.

II. Dar, pentru ca să nu se mire vreunul dintre voi că eu întrebuinţez, într-o chestiune de drept şi într-o judecată publică, ce se discută înaintea pretorului poporului roman, a unui bărbat de o mare distincţiune, şi înaintea voastră, judecători de o seriozitate recunoscută, şi în prezenţa unei atât de numeroase adunări, o elocinţă care se abate nu numai de la cea obişnuită în tribunale, ci şi de la cea practicată în for, vă cer în acest proces îngăduinţa, desigur folositoare pentru acuzat, dar, precum sper, nesupărătoare pentru voi, ca, din moment ce apăr un poet distins şi pe un mare erudit, într-o adunare de oameni atât de învăţaţi şi în prezenţa unor judecători atât de luminaţi, prezidaţi de un astfel de pretor, să stărui cu oarecare libertate de cuvânt asupra pasiunii pentru

88 Textul este reprodus în principiu după traducerea, destinată în mod evident lecturii şcolare, a lui G. Popa Lisseanu (*Discursul pentru Archias*, Bibl. autorilor clasici greci şi romani, 33, Bucureşti, 1925). Scopul urmărit de antologia noastră ne-a impus unele adaptări ale textului, pur formale. Pentru explicaţiile istorice am folosit şi micul dicţionar al ediţiei C. Balmuş şi Al. Graur, citat în nota introductivă.

89 Numele roman al lui Archias, Licinius fiind ales ca un omagiu adus, potrivit obiceiului, patronilor săi, Luculli, care făceau parte din gens Licinia.

literatură şi, fiind vorba de o personalitate pe care viaţa sa liniştită şi studiile sale l-au lăsat departe de afacerile şi de primejdiile baroului, să recurg la o elocinţă cu totul nouă şi oarecum necunoscută până în ziua de azi.

Şi dacă voi vedea că îmi împliniţi această dorinţă şi această favoare, voi face, fără îndoială, să simţiţi nu numai că nu trebuie să-l îndepărtaţi pe Aulus Licinius din rândul cetăţenilor, deoarece este cetăţean, dar, chiar dacă n-ar fi, să ajungeţi la convingerea că ar trebui să fie primit ca atare.

III. Căci îndată ce Archias a ieşit din vârsta copilăriei, terminându-şi studiile care de obicei formează tineretul pentru viaţa de mai târziu, a început să scrie şi s-a făcut cunoscut mai întâi în Antiochia — căci acolo se născuse dintr-o familie distinsă —, în Antiochia, oraş de mult celebru şi bogat, plin de oameni eruditi şi de gust şi s-a ridicat repede deasupra tuturor prin strălucirea talentului său. Mai târziu, în celelalte regiuni ale Asiei şi în toată Grecia era atât de mult celebrată sosirea lui, încât ceea ce se aştepta de la acest om îi depăşea reputaţia, iar la sosire, admiraţia stârnită depăşea tot ceea ce se aştepta de la el. Pe vremea aceea Italia era plină de bărbaţi care se ocupau cu ştiinţele şi literatura greacă şi aceste studii erau pe atunci cultivate în Latium cu mai multă căldură decât sunt ele astăzi în aceleaşi oraşe, şi chiar la Roma, din cauza vremurilor liniştite, nu erau deloc neglijate. De aceea şi Tarentinii şi Rheginii şi Napolitanii îi dăruiră lui Archias dreptul de cetăţenie şi alte multe privilegii şi toţi câţi erau în stare să preţuiască cât de cât meritul unui om, l-au socotit vrednic de a-l cunoaşte şi de a-i arăta prietenie. Cu o faimă atât de mare, ajungând celebru şi la cei care nu-l cunoşteau, vine la Roma în timpul Consulatului lui Marius şi Catullus[90] (102 î.e.n.). Câştigă mai întâi bunăvoinţa acestor consuli, dintre care unul putea să-i ofere un material excelent pentru scris, iar celălalt, pe lângă fapte strălucite, prietenie şi consideraţie. În curând Luculli[91], pe când Archias încă nu părăsise toga pretextă[92], se grăbiră să-l primească în casa lor. Şi nu numai pentru talentul şi dragostea lui pentru literatură, dar mai ales pentru firea şi virtuţile sale a meritat ca familia care şi l-a apropiat, ea cea dintâi, din prima lui vârstă, să-l păstreze ca prieten până la bătrâneţe. Pe acele vremuri era iubit de Quintus Metellus Numidicul[93] şi de fiul acestuia, Pius[94]; Marcus Aemilius[95] îl asculta cu plăcere; trăia în intimitatea lui Quintus

90 *Marius*, vestit general roman, om politic brutal şi fără orizont politic (Arpinum, 165-86 î.e.n.). Şeful partidului popular, adversarul lui Sulla. Învinge pe Teutoni la Aquae Sextiae (Aix) în 102 î.e.n. şi pe Cimbri la Campi Raudii (Vercelli) în anul următor. Trecându-se lui Marius comanda pe care Sulla o avea în război contra lui Mithridate, se dezlănţuie războiul civil. Aruncat în închisoare de Sulla, proscris, Marius revine în 87 î.e.n. măcelărindu-şi adversarii, dar moare pe neaşteptate. *Caius Lutatius Catullus*, colegul de consulat al lui Marius, în 102 î.e.n., reprezentantul partidului aristocratic. Se sinucide în 87 ca să nu cadă în mâinile lui Marius.

91 Familie patriciană aparţinând gintei Licinia.

92 Togă împodobită cu o bandă de purpură. Era purtată de tineri până la vârsta de 17 ani şi de tinere până la căsătorie.

93 Caecilius Numidicus, învingătorul lui Jugurtha, regele Numidiei, adversar al partidului popular, exilat în anul 100 î.e.n: Moare în 91 î.e.n.

94 Partizan al lui Sulla, pretor în 89 î.e.n., consul în 80 î.e.n. Luptă în Spania şi obţine triumful.

95 Marcus Aemilius, dintr-o familie nobilă sărăcită, consul în 115 î.e.n., partizan al oligarhiei, trece în rândurile plebei.

Catullus[96], tatăl şi fiul; Marcus Crassus[97] îl stima; relaţiile sale strânse cu Luculli şi cu Drussus[98], cu Octavii[99] şi cu Cato[100] şi cu întreaga familie a Hortensiilor[101] îl făceau să se bucure de cea mai înaltă consideraţie, ca unul care era preţuit nu numai de cei care căutau să-l asculte spre a se instrui, dar şi de cei care se prefăceau numai că o doresc.

IV. Într-adevăr, plecând, după un oarecare răstimp, împreună cu Marcus Lucullus[102] în Sicilia şi părăsind-o apoi, tot împreună cu el, a sosit la Heraclea[103]. Această cetate, fiindcă se bucura, în temeiul unui tratat de alianţă, de toate drepturile, Archias a voit să fie înscris în listele ei de cetăţenie şi obţinu uşor aceasta, pe de o parte pentru meritele sale personale, iar pe de altă parte în urma intervenţiei şi a protecţiei lui Lucullus. În urmă apăru legea lui Silvanus şi Carbo[104] care acorda dreptul de cetăţean roman „celor care ar fi fost înscrişi în cetăţile federale; cu condiţia să fi avut domiciliul în Italia în timpul promulgării legii şi să fi făcut o declaraţie înaintea pretorului, în timp de 60 de zile". Archias îşi avea domiciliul la Roma de mai mulţi ani şi şi-a făcut declaraţia înaintea pretorului Quintus Metellus, prietenul său intim.

Dacă n-ar fi vorba decât de dreptul de cetăţenie şi de lege, n-aş mai avea nimic de adăugat: procesul a fost pledat. Căci din acestea ce s-ar putea tăgădui, Gratius? Vei spune oare că pe atunci n-a fost înscris la Heraclea? Este de faţă un martor a cărui autoritate, al cărui cuvânt şi a cărui bună-credinţă nu pot fi puse la îndoială, este Marcus Lucullus care nu spune *eu cred,* ci *eu ştiu,* nu spune *eu am auzit,* ci *eu am văzut,* nu spune *eu am intervenit,* ci *eu am făcut-o.* Sunt de faţă delegaţi din Heraclea, oameni foarte distinşi (au venit anume pentru acest proces cu împuterniciri din partea concetăţenilor lor), care declară că acesta a fost înscris ca cetăţean la Heraclea. Faţă de aceste probe, tu ceri registre publice ale cetăţii, care toată lumea o ştie, au pierit împreună cu arhivele în timpul războiului italic. Dar e ridicol de a nu opune nimic probelor ce avem şi de a cere altele pe care nu le putem avea, de a nu spune nici un cuvânt asupra celor atestate de

96 Quintus Lutatius Catullus Capitolinus, fiul lui Caius (vezi nota 3), reprezentant al partidului senatorial, mort în 61 î.e.n.

97 Marcus Livinius Crassus cel bogat (115-53 î.e.n.), proconsul în 721 î.e.n., înăbuşă răscoala sclavilor din anul 71 î.e.n., triumvir cu Cesar şi Pompei, consul în anul 55 î.e.n., asasinat în războiul cu Parţii (53 î.e.n.

98 Marcus Livius Drussus, tribun al plebei (a. 122), consul în 112 î.e.n., supralicitează demagogic pe Casius Gracchus, moare în 109 î.e.n. Fiul său Marcus, tribun al plebei, reia politica tatălui şi este asasinat în anul 91 î.e.n., ceea ce dezlănţuie războiul social.

99 Familie de origine volscă stabilită la Roma din cele mai vechi timpuri. Cel mai ilustru reprezentant al ei a fost Octavian August.

100 M. Porcius Cato Censorul, născut la Tusculum, în 234, mort la 149 î.e.n., ilustru om de stat şi scriitor (istoric, agronom, economist), adversarul Scipionilor, animatorul luptei contra Cartaginei, adversarul influenţei greceşti.

101 Hortensius Q. Hortalus (114-50 î.e.n.), consul în 69 î.e.n., stăpânul unei mari averi, spirit subtil, cel mai mare orator al anilor când Cicero îşi începea cariera.

102 Fiul lui L. Licinius Lucullus, care în anul 102 î.e.n. a fost trimis în Sicilia, în timpul răscoalei sclavilor.

103 Oraş din Lucania, în sud-estul Italiei, unde Pyrrhus a învins pe romani (80 î.e.n.). Avea statutul de cetate aliată *(foederata).*

104 Tribunii M. Plautus Silvanus şi C. Papirius Carbo (89 î.e.n.) fac să se voteze plebiscitul numit lex Plautia Papiria, pentru acordarea dreptului de cetăţenie romană.

amintirea vie a oamenilor şi de a pretinde dovezi scrise şi apoi, câtă vreme autoritatea celui mai distins bărbat şi declaraţiunea publică a unui principiu demn de toată încrederea noastră, de a refuza probele cu neputinţă de falsificat, şi a cere registre, de care tu însuţi spui că pot fi contrafăcute. N-a avut domiciliul la Roma? el care cu atâţia ani mai înainte de această lege a făcut din Roma sediul tuturor afacerilor şi al situaţiunei sale! N-a făcut declaraţie? Dar a făcut-o în acele registre care singure sunt recunoscute ca autentice după declaraţia colegiului de pretori.

V. Căci, în vreme ce de registrele lui Appius[105] se spune că erau ţinute cu prea mare neglijenţă, iar registrele lui Gabinius[106], cât timp acesta fu teafăr, îşi pierduseră orice încredere ca act public, din cauza uşurinţei, iar după condamnare, din cauza nenorocirii[107], Metellus[108], dimpotrivă, fiind cel mai cinstit şi cel mai măsurat dintre oameni a împins aşa de departe scrupulozitatea, încât a venit la pretorul Lucius Lentulus[109] şi la judecători, pentru a le spune cât de mult îl nelinişteşte o răsătură (cu vârful stiletului de scris), a unui singur nume. Dar în aceste registre nu vedeţi nici o singură ştersătură la numele lui Aulus Licinius.

Astfel stând lucrurile, vă mai îndoiţi de dreptul său de cetăţenie, mai ales când a fost înscris ca cetăţean în mai multe oraşe? Căci, în timp ce mulţi oameni de rând şi oameni fără profesiune sau cu o profesie neînsemnată au dobândit fără greutate în Grecia (Magna)[110] dreptul de cetăţenie, cred că nici locuitorii din Rhegium, nici Locrienii, nici Napolitanii, nici Tarentinii, n-ar fi refuzat unui poet atât de talentat ceea ce de obicei au acordat unor simpli actori. Ce? Când atâţia alţii, nu numai după legea lui Silvanus, ci chiar după legea Papia, s-au furişat, nu se ştie cum, în registrele acestor municipii, Archias care nici măcar nu s-a folosit de titlurile ce i le-au acordat mai multe din ele, fiindcă a voit totdeauna să fie cetăţean din Heraclea, să fie lipsit de acest drept al său? Te întrebi ce este cu legile de recensământ. Da, negreşit; ca şi cum nu s-ar şti că la ultimul recensământ acesta a fost în armata ilustrului general Lucius Lucullus[111]; că în epoca precedentului recensământ a fost cu acelaşi questor Lucullus în Asia; şi că sub Iulius[112]

105 Appius Claudius Pulcher, tatăl demagogului Clodius, ucis de Milo. Pretor în 89 î.e.n., şters de pe lista senatorilor de censor, aparţinea partidului aristocratic al lui Sulla. Moare în 82 î.e.n.

106 Publius Gabinius Capito, pretor în 89 î.e.n. A fost condamnat pentru deturnare de bani publici *(peculatus).*

107 Lisseanu a tradus: „Iar ale lui Gabinius, cât timp uşurinţa sa l-a ferit de vreo atingere, dezastrul său după condamnare a făcut să nu se mai dea o încredere registrelor sale" *Gabini, quamdiu incolumnis fuit, levitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem resignavit).* Am socotit o restructurare a textului absolut necesară.

108 Ilustră familie patriciană. Nu poate fi decât Q. Caecilius M. Pius, partizan al lui Sulla, consul în 90 î.e.n., care luptă în Spania şi obţine triumful.

109 Lucius Cornelius Lentulus, pretor urban sau peregrin, pretor, după 89 şi înainte de 84 î.e.n., probabil 86.

110 Sudul Italiei, în care se aflau, între multe altele, coloniile greceşti romanizate, pe care le citează Cicero.

111 Lucius Licinius Lucullus, general roman, consul în 84 î.e.n., înfrânge pe Mithridate la Cyzic (73 î.e.n). Vestit prin bogăţia sa.

112 Lucius Iulius Caesar, fiul consulului din 125, consul în 90 î.e.n., după înfrângerile suferite în războiul cu aliaţii italici care reclamau cetăţenia romană, propune în acelaşi an legea care le acordă cetăţenia aliaţilor care nu participaseră la războiul social *(Lex Iulia de civitale cum sociis).*

şi Crassus[113], primii censori de la adopţiunea sa, nu s-a mai făcut nici un fel de recensământ. Dar, cum recensământul nu stabileşte dreptul de cetăţenie, ci arată numai că cel cuprins în rol figura atunci ca cetăţean, chiar în perioada în care tu îl învinovăţeşti că nici Archias nu se considera ca având acest drept, el a făcut de mai multe ori testamente după legile noastre, a acceptat solemn moşteniri de la cetăţeni romani şi a fost propus tezaurului public pentru gratificare de preconsului Lucius Lucullus.

VI. Caută dovezi, dacă poţi să găseşti vreuna: nicicând mărturiile acestuia sau ale prietenilor săi nu vor putea fi combătute.

Mă vei întreba, Gratius, de ce ţin aşa de mult la omul acesta. Fiindcă, în tovărăşia lui, după gălăgia din for, sufletu-mi găseşte o odihnă, iar urechile-mi asurzite o uşurare. Crezi tu oare că eu aş fi în stare să vorbesc zilnic despre chestiuni atât de variate, dacă nu mi-aş îmbolnăvi necontenit sufletul cu literatura, sau să suport atâta încordare, dacă nu mi-aş reîmprospăta din când în când forţele prin cultivarea literelor. Eu personal, şi-o mărturisesc cu plăcere, m-am consacrat cu totul acestor studii. N-au decât să se ruşineze toţi aceia care s-au vârât atâta în literatură fără să poată să tragă din ea vreun folos pentru societate sau să dea ceva la lumină. De ce însă m-aş ruşina eu care, de atâţia ani, judecători, trăiesc în aşa fel încât niciodată, nici interesele mele, nici liniştea mea nu m-au împiedicat să-mi ajut un prieten, şi nici plăcerile nu m-au îndepărtat de la datorie sau cine ar putea, cu dreptate, să se supere pe mine, dacă timpul pe care alţii îl pierd cu afacerile lor, dacă timpul pe care alţii îl pierd în serbări şi jocuri, dacă timpul pe care alţii îl pierd pentru plăcerile lor şi pentru distracţiile sufleteşti şi trupeşti, dacă timpul pe care alţii îl pierd în chefuri prelungite, pe care îl pierd în jocuri de noroc sau în jocul cu mingea, tot acest timp eu îl consacru studiilor mele literare. Şi aceasta trebuie să mi se permită cu atât mai vârtos, cu cât din aceste studii izvorăşte şi puterea elocinţei mele, care oricât de neînsemnată ar fi, n-a lipsit niciodată prietenilor mei aflaţi în nevoie. Dacă această putere a vorbei ar părea cuiva lipsită de valoare, îmi dau seama din ce izvor trebuie să scot calităţile superioare ale oratorului ideal. Căci, dacă din ideile multor filozofi şi din studiul neîntrerupt al literelor n-aş fi ajuns, încă de tânăr, la convingerea că nimic nu merită să fie dorit mai mult în viaţă decât gloria dobândită prin mijloace cinstite, şi că în urmărirea acesteia nu trebuie să se ţină seama nici de necazurile noastre trupeşti, nici de primejdiile vieţii şi ale exilului, niciodată n-aş fi înfruntat, pentru a vă scăpa viaţa, atât de multe şi de mari lupte şi atacuri pătimaşe ale oamenilor răi. Dar, pline sunt toate cărţile, pline sunt vorbele înţelepţilor, plină este antichitatea de pilde...: care toate ar rămânea în întuneric dacă n-ar exista lumina literaturii. Câte modele de oameni mari nu ne- au fost lăsate de scriitori greci şi latini, nu numai de admirat, dar şi de imitat. Când m-am găsit la cârma statului, pe aceştia i-am avut mereu înaintea ochilor şi, după aceste personalităţi distinse, am căutat să-mi formez inima şi mintea.

113 Vezi nota 10.

VII. Ce? va zice cineva: aceste personalităţi ilustre ale căror merite ne-au fost transmise prin literatură, s-au format ele prin studiile pe care le ridici în slava cerului? Ar fi greu să afirm aceasta despre toţi, dar nu voi pregeta în răspunsul meu. Au existat fără îndoială, trebuie să o mărturisesc, mulţi oameni de o inteligenţă superioară, cu însuşiri deosebite, care, ei singuri, fără ajutorul literelor, din firea lor aproape cerească au fost înzestraţi cu înţelepciune şi cu seriozitate. Mai adaug şi că adeseori pentru ajungerea la glorie şi la virtute, firea înnăscută a omului a contribuit mai mult, fără studiu, decât studiul fără această fire înnăscută. Dar, în acelaşi timp, susţin că atunci când, pe lângă o fire deosebită, pe lângă o fire fericită, s-a adăugat şi ceea ce dă studiul şi o necontenită instrucţie, se formează personalităţi distinse şi chiar extraordinare. Din numărul lor a făcut parte în timpul strămoşilor noştri acel om supranatural, Scipio Africanul[114]; din numărul lor a fost Caius Laelius[115] şi Lucius[116] Furius[117], exemple rare de moderaţiune şi de înţelepciune; din numărul lor a fost ilustrul bătrân, acel Cato[118], cel mai nobil şi cel mai învăţat om din acele timpuri; toţi aceştia, dacă n-ar fi socotit literatura folositoare pentru cunoaşterea şi practicarea virtuţilor, fără îndoială nu s-ar fi ocupat cu astfel de studii. Şi chiar dacă nu s-ar avea în vedere folosul amintit şi chiar dacă s-ar căuta în studiile literare numai distracţia, totuşi, cred că n-ar trebui să se considere această destindere sufletească ca cea mai puţin demnă de un om şi de un cetăţean liber. Căci, toate celelalte distracţii nu se potrivesc, nici cu toate timpurile, nici cu toate vârstele, nici cu toate împrejurările; dar, din contră, studiile literare dau hrană sufletească tinereţii, aduc împrospătări bătrâneţii, sunt o podoabă în împrejurări fericite şi oferă refugiu şi mângâiere în nenorocire; acasă, ne recreează sufletul,în afară nu ne sunt o piedică; înnoptează cu noi, călătoresc cu noi pe drum, vin cu noi în vilegiatură.

VIII. Şi chiar dacă n-am putea să ne însuşim, gustând-o cu simţurile noastre, dulceaţa literaturii, ar trebui să admirăm această literatură când o vedem la alţii. Cine dintre noi a putut să fie deunăzi atât de grosolan şi să rămâie atât de nesimţitor, încât să nu fie atins de moartea lui Roscius[119]? Deşi a murit bătrân, el părea totuşi, din pricina strălucirii şi

114 P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor (185-129 î.e.n.) luptă în Pydna, sfârşeşte ultimul război cu Cartagina pe care o distruge în 146. În 133 distruge Numantia în Spania fiind supranumit Numantianus. Este ucis de partizanii lui Gracchus. Primul Scipio Africanus (234-183) din celebra familie a Corneliilor, censor şi consul, luptă în Spania, cucereşte Cartagina şi învinge pe Annibal la Zama (202 î.e.n.). Acuzat de deturnare de bani publici, opune acuzatorilor lui dispreţul gloriei sale şi moare în exil la Literna, punând să se graveze pe mormântul lui cuvintele celebre: „Patrie nerecunoscătoare, nu vei avea oasele mele".

115 Probabil Caius Laelius Sapiens, tribun în 145 î.e.n., prieten al Scipionilor, caracter ales, orator talentat, personajul principal al dialogului lui Cicero „Laelius sau despre Prietenie", mai curând decât Caius Laelius (cca. 235- 170 î.e.n.) prietenul lui Scipio Africanul şi al marelui istoric grec, stabilit la Roma, Polybios.

116 Lucius probabil Lucullus, vezi nota 91.

117 L. Furius Philus, consul în 136 î.e.n., prieten al Scipionilor şi al lui Laelius, reprezentant al elenismului la Roma.

118 Vezi nota 100.

119 A. Rosius Gallus, sclav dezdrobit, actor celebru, apărat de Cicero în *Pro Roscio*.

a farmecului talentului său, că n-ar fi trebuit să moară niciodată. Îşi câştigase deci admiraţia noastră a tuturor numai prin mişcările corpului; iar noi să nu fim deloc atinşi de mişcările admirabile ale sufletului şi de activitatea de necrezut a talentelor? De câte ori n-am văzut pe Archias, judecători — căci profit de bunăvoitoarea atenţie cu care mă ascultaţi în acest proces cu totul nou —, de câte ori nu l-am văzut pe el, fără să fi scris o singură literă, improvizând un mare număr de versuri admirabile, referitoare la subiecte despre care vorbeam! De câte ori, fiind rugat să repete aceleaşi lucruri, ni le-a expus a doua oară în termeni şi prin cugetări cu totul variate! Cât despre lucrările sale scrise cu îngrijire şi cu adâncă cugetare, am văzut că sunt lăudate ca fiind deopotrivă cu cele mai bune lucrări ale scriitorilor clasici. Pe un astfel de om cum aş putea să nu-l iubesc, să nu-l admir şi să nu mă cred obligat să-l apăr din toate puterile mele?

Şi apoi, aşa am învăţat eu, de la cei mai mari şi mai eruditi oameni, că celelalte talente se câştigă prin studiu, prin învăţătură şi prin metodă; poetul nu datoreşte nimic decât naturii sale, se însufleţeşte de puterea geniului său şi se inspiră de un fel de suflu divin. De aceea, cu drept cuvânt compatriotul nostru Ennius numeşte pe poeţi persoane sacre, fiindcă par a ne fi dăruiţi nouă ca un har şi o graţie a zeilor. Fie, deci, judecători, sfânt înaintea voastră, a celor mai civilizaţi dintre oameni, acest nume de poet, pe care chiar şi barbarii l-au respectat întotdeauna. Până şi stâncile şi pustiurile răspund la glasul poeţilor; fiarele grozave adeseori se înduioşează şi se opresc pe loc; iar noi, meniţi studiului literaturii, noi să rămânem nesimţitori la accentele poeţilor?

Locuitorii din Colophon[120] spun că Homer a fost concetăţeanul lor, cei din Chios[121] îl revendică, cei din Salamina[122] îl reclamă, smyrnienii[123] susţin că le-a fost compatriot; de aceea i-au ridicat un tempul în oraşul lor; şi foarte multe alte popoare discută între ele şi reclamă pentru sine aceeaşi onoare.

IX. Aceştia revendică deci chiar după moarte pe un străin, pentru că a fost un poet: noi pe Archias, care este în viaţă, care vrea să fie concetăţeanul nostru şi care şi este după legile noastre, noi îl vom goni dintre noi, mai ales când de multă vreme şi-a consacrat toată munca şi tot talentul său pentru celebrarea gloriei şi virtuţilor poporului roman!

În tinereţea sa a încercat să scrie despre războiul cu Cimbrii şi, în acelaşi timp, şi-a câştigat favoarea lui Caius Marius[124], deşi acesta părea puţin sensibil la studiile literare. Căci nimeni nu este atât de potrivnic Muzelor ca să nu vadă cu plăcere numele său şi lucrările sale imortalizate prin poezie. Se spune că marele Themistocle[125] din Atena, fiind întrebat o dată care cântec sau care voce îi place mai mult, ar fi răspuns: a aceluia care ar face mai bine elogiul faptelor sale. Şi de asemenea, acelaşi Marius îndrăgise cu deosebire pe Lucius Plotius[126], fiindcă avea credinţa că talentul acestuia îi va celebra

120 Oraş ionic din Asia Mică.
121 Sau Chio, insulă din Marea Egee spre Asia Mică.
122 Insulă de pe coasta de vest a Aticei, unde flota perşilor a fost învinsă de Themistocle în 480 î.e.n.
123 Oraş în Asia Mică, în apropierea fostei Troia.
124 Vezi nota 90.
125 Orator, general atenian şi om de stat, învingătorul perşilor la Salamina (cca. 525 — cca. 460 î.e.n.).
126 Lucius Plotius Gallus, primul retor roman, a cărui şcoală a fost închisă de Licinius Lucius Crassus şi din care Cicero va face primul personaj al dialogului său *De oratore*.

faptele. Războiul cu Mithridate însă, război îndelungat şi greu, purtat cu multe peripeţii pe apă şi pe uscat, a fost cântat în întregime de acest Archias; în acest poem nu se preamăreşte numai prea viteazul şi prea strălucitul Lucius Lucullus[127], ci însuşi numele poporului roman. Căci poporul roman sub comanda lui Lucullus a scos la iveală ţara Pontului[128], un regat odinioară straşnic apărat şi de forţele unui rege puternic şi de însăşi natura locului; armata puţin numeroasă a poporului roman, sub acelaşi comandant, a pus pe fugă trupele nenumărate de armeni; şi este spre lauda poporului roman de a fi scăpat, sub conducerea aceluiaşi Lucullus, cetatea Cyzicenilor[129], aliata noastră credincioasă, de atacurile unui rege puternic şi de a o fi smuls din gura unui duşman ce avea să o înghită. Va fi lăudată, va fi preamărită în decursul veacurilor victoria de necrezut repurtată la Tenedos de armatele aceluiaşi Lucullus, unde generalii duşmanilor fură omorâţi şi flota lor scufundată. Ale noastre sunt trofeele, ale noastre monumentele, ale noastre triumfurile.

Geniile cari le preamăresc celebrează gloria poporului roman. Drag i-a fost Primului Scipio Africanul[130] poetul nostru Ennius[131]; de aceea, se crede că i s-a ridicat în chiar mormântul Scipionilor o statuie de marmoră. Dar, prin aceleaşi laude, fără îndoială, nu este numai eroul lăudat, ci se eternizează însuşi numele poporului roman. Cato, strămoşul celui de acum[132], este ridicat până în slava cerului; aceasta aduce un mare omagiu virtuţii poporului roman. În sfârşit, toţi acei Maximii, Marcelii, Fulvii, când sunt celebraţi, celebrarea lor înseamnă lauda noastră a tuturora.

X. Lui Ennius deci, care a făcut toate acestea, deşi născut la Rudi[133], strămoşii noştri i-au deschis cetăţenia romană: noi pe acesta, cetăţean din Heraclea, dorit de multe oraşe, cetăţean recunoscut după legile romane, să-l gonim din rândurile noastre!

Dacă îşi închipuie cineva că versurile greceşti aduc mai puţină cinste decât versurile latine, se înşeală amar; căci cărţile greceşti se citesc mai la toate neamurile, cele latineşti însă se mărginesc între hotarele noastre, desigur foarte strâmte. De aceea, dacă faptele noastre strălucite n-au alte margini decât cele ale globului pământesc, ar trebui să dorim ca până unde ajung armele noastre, până acolo să pătrundă şi gloria şi faima noastră. Această răsplată, cea mai strălucită pentru popoarele a căror fapte se celebrează, este, în acelaşi timp, pentru cei ce luptă în vederea gloriei, cel mai puternic stimulent, şi în mijlocul primejdiilor, şi în mijlocul oboselilor lor.

Cât de mulţi scriitori pentru sărbătorirea faptelor sale, nu se spune că a luat cu sine faimosul Alexandru cel Mare! Şi, cu toate acestea, când s-a oprit înaintea mormântului

127 Vezi nota 91.
128 Vechi regat din Asia Mică, pe coasta Mării Negre (Pontus Euxinus): a ajuns să ţină piept romanilor sub Mithridate VII Eupator (111-63 î.e.n.), care fu înfrânt şi ţara sa transformată în provincie romană.
129 Oraş din Asia Mică unde L. L. Lucullus a învins de Mithridate.
130 Vezi nota 27.
131 Quintus Ennius (240-169 î.e.n.) poet latin arhaic, grec de origine, contribuie la introducerea culturii greceşti la Roma, adaptând tragediile şi comediile greceşti. În *Anale*, poem groi, imperfect, în hexametri dactilici, cânta istoria Romei. Virgilius găsea în ele unele frumuseţi valabile.
132 M. Porcius Cato Uticensis (95-46 î.e.n.), caracter nobil, spirit cultivat, se sinucide la Utica, în Africa, pentru a nu trăi sub dictatura lui Cesar.
133 Rudiae, cetate în Calabria (sudul Italiei).

lui Achile de pe promontoriul Sigeu, a zis: „Fericite tânăr că ai găsit în Homer pe cântăreţul vitejiei tale". Şi avea mare dreptate: căci dacă n-ar fi existat Iliada, acelaşi mormânt care îi acoperise corpul, i-ar fi învelit şi numele său. Ce? Acest compatriot al nostru, supranumit cel Mare[134], al cărui noroc a fost tot atât de însemnat ca şi meritele sale, n-a dăruit odată, într-o adunare de soldaţi, dreptul de cetăţenie lui Theophanes din Mytilene, panegeristul său? Şi bravii noştri soldaţi, oricât de simpli şi de necioplţi erau, atinşi de farmecul gloriei şi oarecum părtaşi ai ei, nu l-au aplaudat prin vii aclamaţiuni?

De aceea, socotiţi voi că dacă Archias n-ar fi fost cetăţean roman, după legile noastre, n-ar fi putut să facă să dobândească această cetăţenie de la vreun general? Sulla[135], care acordă această favoare spaniolilor şi galilor ar fi refuzat cererea acestuia! Sulla, pe care l-am văzut într-o adunare, unde un prost poet din popor îi prezentase o foaie de hârtie pe care făcuse o mică poezie de laudă, chipurile în exametri şi pentametri, porunci numaidecât ca din lucrurile pe care le vindea atunci să i se dea şi lui o recompensă, dar cu condiţia să nu mai scrie nimic în urmă. Cel ce preţuia bunăvoinţa unui poet rău vrednică de oarecare răsplată, n-ar fi căutat talentul, verva şi bogăţia de exprimare a lui Archias? Ce? De la Quintus Metellus Pius[136], prietenul său intim, care a înzestrat pe atâţia alţii cu dreptul de cetăţenie, n-ar fi putut obţine acest drept, fie singur, fie prin Luculli? Mai ales că acest Metellus aşa de lacom era după celebrarea faptelor sale că îşi apleca urechile chiar şi la poeţi născuţi în Corduba[137], cu tot tonul acestora greoi şi barbar.

Căci nu trebuie să ascundem ce nu se poate ascunde şi ceea ce trebuie să o spunem în faţă: cu toţii suntem împinşi de dorinţa de a fi lăudaţi şi cu cât cineva este mai sus pus, cu atâta este mai lacom de glorie. Chiar acei filozofi care scriu despre dispreţul gloriei îşi pun numele pe scrierile lor, şi din dispreţuirea măririlor şi a renumelui vor să-şi facă o mărire şi un nume. În adevăr Decimus Brutus[138], mare bărbat şi mare general, n-a împodobit cu versurile bunului său prieten Attius[139] frontispiciile templelor şi ale monumentelor pe care el le-a ridicat? Şi nici vestitul Fulvius pe care l-a însoţit Ennius cu etolianii[140] n-a pregetat un singur moment de a consacra Muzelor prăzile cuvenite lui

134 Caius Pompeius (107- 49 î.e.n.), celebru general, om politic fără suficientă energie şi clarviziune; după mari succese militare, ezită să răstoarne republica, fără a şti să-i redea o viaţă nouă; a format primul triumvirat cu Cesar şi Crassus, a fost învins de Cesar la Pharsalus în Thessalia şi a murit ucis de un soldat.

135 Lucius Corneliu Sulla (136-79 î.e.n.), coleg de consulat şi vărul lui Marius, consul în 88 î.e.n. Şeful aristocraţiei senatoriale. După victoriile asupra lui Mithridate şi a grecilor, care au dus la ocuparea Atenei, Sulla a instituit o sângeroasă dictatură, „un imperiu italic fără împărat". Legiuitor înzestrat, administrator eficace, a abdicat de la putere când şi-a socotit misiunea de clasă încheiată.

136 Vezi nota 108.

137 Vechiul nume al Cordobei, oraş pe Guadalquivir, în centru Spaniei de sud.

138 Celebru prin sacrificiul de sine în al treilea război samnitic.

139 Forma Attius este greşită. Lucius Accuis (170-90 î.e.n.), fiul unui dezdrobit, devine poet tragic în cercul lui Scipio Aemilianus şi unul din ctitorii literaturii romane clasice.

140 Locuitorii Etoliei, situată la sud de Thessalia şi la vest de Atica, spre Marea Ionică. În acest război Ennius a însoţit pe admiratorul său, M. Fulvius Nobiliar, dintr-o familie plebee din Tusculum, consul în 189 î.e.n.

Marte, zeul războiului[141]. De aceea, într-un oraş, în care generali, aproape înarmaţi, au dat cinstea cuvenită numelui de poet şi sanctuarelor Muzelor, într-un astfel de oraş, n-ar trebui ca judecătorii, în timp de pace să rămână indiferenţi la cinstirea Muzelor şi la salvarea poeţilor.

Şi pentru ca să faceţi aceasta cu mai multă bunăvoinţă, îmi voi deschide, judecători, sufletul, şi vă voi mărturisi marea mea iubire pentru glorie, o iubire poate prea vie, dar totuşi o iubire cinstită. Căci faptele pe care le-am săvârşit noi, în consulatul nostru[142], cu voi împreună, pentru mântuirea acestui oraş şi a acestui imperiu, pentru viaţa cetăţenilor şi pentru statul întreg, Archias a încercat să le descrie în versuri, începându-şi chiar poemul său. După ce am ascultat începuturile sale, mi s-au părut pline de avânt şi interesante şi l-am ajutat să ducă lucrarea la bun sfârşit[143]. Căci virtutea nu doreşte altă răsplată pentru necazurile şi primejdiile sale decât această răsplată a gloriei şi a laudei. Dacă şi aceasta ne-ar lipsi, la ce ne-am mai lupta, judecători, în decursul unei vieţi atât de scurte şi efemere, cu atâtea necazuri. Fără îndoială, dacă sufletul nostru n-ar avea nici un presentiment pentru viitor şi dacă acelaşi orizont care mărgineşte durata vieţii ar mărgini şi toate gândurile noastre, nu ne-am mai sbuciuma în atâtea necazuri, nu ne-am mai chinui în atâtea griji şi vânzoliri şi nu ne-am mai expune atât de des chiar viaţa. Dimpotrivă, în fiecare om mare există un sentiment generos care, ziua, noaptea, ne stimulează sufletul pentru glorie şi ne îndeamnă să nu lăsăm să piară împreună cu viaţa noastră şi pomenirea numelui nostru, ci să prelungim acest nume până în vecii vecilor.

XI. Să părem noi oare toţi, câţi ne găsim în mijlocul afacerilor publice, în mijlocul primejdiilor şi al necazurilor vieţii, atât de mici de suflet, încât noi care, tot timpul vieţii, n-am avut nici un moment de linişte şi de răgaz să credem că odată cu moartea noastră va muri totul? Când atâţia oameni distinşi au avut grijă să-şi lase statui şi portrete, imagini nu ale spiritului, ci ale corpului lor, noi n-ar trebui să dorim ca să lăsăm după noi imaginea gândurilor şi a virtuţilor noastre, exprimate artistic de genii strălucite? Cât despre mine, tot ce am făcut în interesul public al statului, am socotit necesar ca, în chiar timpul guvernării mele, să le popularizez şi să le răspândesc pentru amintirea vecinică a tuturora. Acestea însă, fie că după moarte vor fi departe de orice simţire a mea, fie că, după cum cred cei mai mari filozofi, o parte a sufletului meu se va bucura de ele, pentru moment cel puţin simt o mare mulţumire, hrănindu-mă cu aceste gânduri şi cu această nădejde.

De aceea, judecători, păstraţi în rândul cetăţenilor noştri pe un om, ale cărui virtuţi ni le învederează prietenii atât de ilustre şi vechi; pe un om de un talent atât de mare,

141 În original *manubias Martis* (Lisseanu: spoliile lui Marte). O parte din pradă era consacrată unei divinităţi, îndeosebi lui Marte, zeul războiului. Făcându-l pe Ennius să participe la avantajele prăzii de război, originalitatea lui Fulvius a constat în a da poetului ("muselor") ceea ce tradiţia ar fi cerut să aparţină zeului Marte, respectiv unui templu al acestuia şi colegiului de preoţi care îi deserveau.

142 În anul 64 î.e.n. şi următorii, când a fost înăbuşită conjuraţia lui Catilina (109-62 î.e.n.).

143 Neterminată, poate pentru a menaja pe Luculli, care nu erau în relaţii bune cu Cicero. Laurand (*l. c. supra*) sugerează că Archias pur şi simplu nu şi-a ţinut făgăduiala cu care câştigase asistenţa judiciară a vanitosului orator şi *pater patriae*.

precum şi-o poate închipui oricine vede că este căutat de cei mai talentaţi bărbaţi; pe un om al cărui proces se întemeiază pe o lege binefăcătoare, pe autoritatea unui municipiu, pe mărturia lui Lucullus, pe registrele lui Metellus. Pe lângă aceasta, dacă, într-o afacere atât de importantă, este nevoie nu numai de recomandarea oamenilor, dar chiar şi de a zeilor, cerem de la voi, judecători, ca pe acel poet care întotdeauna v-a lăudat, pe voi, pe generalii voştri, care a lăudat victoriile poporului roman, care promite că va imortaliza ultimele noastre primejdii comune, care face parte dintre cei, întotdeauna şi la toate popoarele, socotiţi şi numiţi spirite sacre, vă cer ca să-l primiţi sub protecţia voastră, pentru ca mai degrabă să se simtă uşurat de bunătatea voastră, decât să se plângă de rigoarea voastră excesivă. Cele ce am spus, judecători, în acest proces, în puţine cuvinte şi simplu, după obiceiul meu, cred că le-a aprobat toată lumea; cele ce am adăugat, contrar obiceiului baroului şi al pledoariilor, cu privire la talentul lui Archias şi în general cu privire la studiile literare, sper, judecători, că pe acestea, le-aţi luat în partea lor cea bună; cel puţin sunt sigur că a făcut-o cel care vă prezidează.

Partea a II-a

Oratoria judiciară în Franţa

"...Dacă obligaţi pe avocat să-şi măsoare cuvintele ca un om care priveşte bine unde păşeşte, dacă îl obligaţi să-şi cântărească cuvintele şi să se teamă de interpretarea ce s-ar putea da gândului lui, riscaţi să înăbuşiţi elanul generos al improvizaţiei, să secaţi izvorul elocvenţei".

M Cartier,

Pledoarie pentru Me Viviani

Secolele XVI şi XVII

Elocvenţa a continuat să fie cultivată în Galia romană. Istoria cunoaşte nume celebre de retori din această provincie care participau la concursuri de elocvenţă[144], iar oraşele Marsilia şi Lyon aveau şcoli în care se cultiva retorica.

A urmat apoi o lungă perioadă în care elocvenţa a dispărut aproape cu desăvârşire şi în special elocvenţa judiciară. În realitate ea nu mai avea raţiune de a exista, într-un sistem în care nu se desfăşurau dezbateri orale.

Odată cu crearea Parlamentelor sedentare, şi mai ales odată cu crearea funcţiunii ministerului public, a renăscut treptat şi oratoria judiciară.

Din aceeaşi perioadă datează şi organizarea mai riguroasă a profesiunii de avocat în Franţa, printr-o ordonanţă din 11 martie 1345.

Dar studiul retoricii fusese părăsit un timp prea îndelungat, astfel încât oratorii uitaseră regulile artei pe care antichitatea o desăvârşise, fără însă să fi învăţat spontaneitatea pentru care perfecţiunea anterioară nu lăsase loc.

Elocvenţa scolastică medievală a marcat şi oratoria judiciară. Pledoariile erau lungi, pretenţioase, pline de digresiuni obositoare, de citate în latină şi greacă, raţionamentul era înlocuit cu invocarea autorităţilor, iar etalarea erudiţiei ascundea lipsa unei reale preocupări stilistice.

Maurice Garçon aminteşte, în acest sens, cazul unui avocat care şi-a întrerupt pledoaria spunând: „Îmi amintesc un foarte frumos pasaj din Sfântul Ambrozie. Nu are nici o legătură cu procesul, dar, pentru că este frumos, Curtea îl va asculta, desigur, cu plăcere"[145].

De altfel, construcţia şi stilul caracteristic pledoariilor din această perioadă, care a durat până la începutul sec. al XVII- lea, a fost ironizat de scriitori şi a inspirat pe Racine în piesa sa „Les plaideurs":

> On nous traîne, on nous livre à nos accusateurs,
> A maître Petit Jean, Messieurs. Je vous atteste:
> Qui ne sait que la loi *Si qui canis,* Digeste,
> De vi, paragrapho, Messieurs *Caponibus,*
> Est manifestement contraire à cet abus.
> (actul III, scena III)

Modelul care a servit lui Racine pare să fi fost *Claude d'Expilly* (1561-1636), avocat la Grenôble şi apoi consilier în Parlament, care cel dintâi a păşit la publicarea pledoariilor sale, în 1612.

144 Voteius, Domitius After, Florus, Montanus, Nasarius, Tiberius Victor.
145 M. Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire, ed. a 8-a, Paris, Ed. Corréa, 1943, p. 17.*

Renaşterea, şi mai precis curentul umanist dezvoltat din ea, a avut o influenţă fericită, cum era firesc, deşi nu imediată, şi asupra oratoriei judiciare.

Lectura pledoariilor alese pentru a ilustra oratoria judiciară a secolului al XVII-lea va demonstra că Fernand Payen exagerează atunci când declară că pentru a regăsi elocvenţa este necesar să faci o săritură în sec. al XVIII-lea, pentru că nici o altă artă n-ar fi suferit o eclipsă mai lungă şi mai completă[146].

Cel care a reacţionat cel dintâi împotriva prostului gust, a abuzului de citate şi a absurdităţii digresiunilor[147] a fost *Etienne Pasquier* (1529- 1615), prieten al lui Montaigne şi Racine. Preconizând reîntoarcerea la antichitatea clasică, Pasquier recomanda în acelaşi timp claritatea şi simplitatea expunerii. El a pregătit transformarea stilului judiciar, pe care o va marca apariţia lui *Antoine Lemaistre* (1608-1658) în Palatul Justiţiei. Pasquier a încercat cu succes, scrie M. Garçon[148], să îmbine aplicarea vechilor reguli, cu folosirea limbii franceze purificate, căutând totuşi să nu-i altereze „naivitatea şi simplitatea".

Celebru încă de la vârsta de 21 ani, Antoine Lemaistre s-a retras din barou numai 8 ani mai târziu, în urma unei drame personale, stabilindu-se la Port-Royal.

Odată cu Lemaistre, pledoaria devine mai directă şi mai vie, limba mai pură şi stilul mai rafinat. Caracteristica esenţială a discursurilor sale este concentrarea asupra subiectului şi, drept urmare, claritatea şi stringenţa expunerii faptelor.

Prima ediţie a pledoariei sale a apărut în 1651, fără încuviinţarea autorului.

Importanţa lui Lemaistre în evoluţia oratoriei judiciare ne-a determinat să-l alegem pentru ilustrarea acestui gen în secolul al XVII-lea, în Franţa, publicând pledoaria sa pronunţată într-un proces de seducţie[149]. Citind această pledoarie se poate observa arta deosebită cu care se face, în prima parte, expunerea faptelor. Ea este simplă, rapidă şi clară, precedată de un exordiu în care obiectul litigiului este abil rezumat şi însoţit de aprecieri care pregătesc atmosfera, pentru cea de a doua parte a pledoariei, discuţia.

Remarcabilă este, în special, concluzia, care dovedeşte marea măiestrie a autorului: „Nu-l lăsaţi domnilor pe apelant să triumfe de slăbiciunea intimatei, de lacrimile acestui sărman tată şi nici de puterea justiţiei voastre. Decizia domniilor voastre trebuie să facă părţile să înţeleagă că este suficient să fii ofensat pentru a avea dreptul la răzbunarea injuriei; să-l facă să înţeleagă pe apelant că este suficient să fi săvârşit crima de seducţie pentru a suferi rigorile legilor, iar pe locotenentul penal, că este suficient să favorizeze o răpire, pentru a participa la ruşinea expiaţiunii".

O influenţă şi mai puternică asupra evoluţiei oratoriei judiciare a exercitat, în aceeaşi perioadă, *Olivier Patru* (1604-1681), supranumit Quintilianul francez. Stilul lui Patru era

146 F. Payen, *Anthologie des avocats français contemporains,* Paris, Bernard Grasset, 1913, p. 7.
147 M. Garçon, *op. cit.,* p. 36.
148 M. Garçon, *Essai sur l'éloquence judiciare,* Corréa, Paris, 1947.
149 Vezi *infra,* p. 56-64.

admirat de Racine şi Boileau, iar Vaugelas mărturisea că îi datora secretul artei sale[150]. În 1640 Patru este ales la Academia franceză, iar cuvântarea care a ţinut-o cu acest prilej este cel dintâi discurs de recepţie, inaugurând astfel o tradiţie de elocvenţă academică nepărăsită până astăzi şi care, reînnoidu-se mereu, şi-a câştigat în cultura franceză un loc bine definit şi mereu actual. Citind pledoaria pronunţată de Patru pentru Gratien Galichon în apelul văduvei Séguin împotriva hotărârii prin care, la cererea substitutului Procurorului general a fost obligată să se constituie parte civilă împotriva asasinului soţului său, se pot constata principalele calităţi ale acestui mare avocat.

Se observă uşor predilecţia pentru elocvenţa ciceroneană, folosirea perioadei antice, care dă expunerii multă solemnitate dar şi o anumită răceală. Digresiunile şi citatele, de care Lemaistre nu se debarasase încă, au dispărut. În schimb, ordinea compoziţiei şi claritatea introduse de Lemaistre se accentuează. Orientarea oratoriei judiciare în această direcţie va determina, cu timpul, o anumită artificialitate, detaşare şi lipsă de viaţă.

Construcţia pledoariei, caracterul neaşteptat al exordiului, menit să izbească de la început atenţia, precum şi concluzia, asemănătoare prin mijloacele folosite cu pledoaria lui Lemaistre, ne dovedesc că aspectele tehnice ale genului se fixaseră.

Evoluţia se îndreaptă hotărât către clasicism, modelele preferate erau marii oratori ai antichităţii: Cicero şi Quintilian. Măsura şi eleganţa devin calităţile dominante. Preocuparea de stil, caracteristică secolului al XVII-lea se regăseşte şi în oratoria judiciară, în echilibrul şi cadenţa armonioasă a frazei.

Constatând că nici o formulă nu este lăsată hazardului, că nimic nu este improvizat, că epitetul face obiectul unei alegeri minuţioase, M. Garçon observă cu drept cuvânt că toate acestea determină un abuz de solemnitate şi de artificial[151], care se accentuează datorită faptului că elocvenţa era încă legată strâns de un text scris, deşi oratorul nu-şi citea pledoaria.

Reprezentantul elocvenţei judiciare clasice, care ilustrează observaţia de mai sus, a fost *Denys Talon* (1628-1698) fiul avocatului Omer Talon.

Calitatea dominantă a pledoariilor sale era rapiditatea expunerii şi căldura demonstraţiei.

Denys Talon „aduce o anumită vehemenţă, care dă iluzia unei pasiuni şi pe care nimeni nu mai încercase încă s-o introducă în pretoriu...“[152].

Cele câteva pagini pe care le publicăm din lunga sa pledoarie în procesul Calvière (80 pagini) reprezintă 2 fragmente din expunerea faptelor.

Evenimentele care au dat naştere procesului s-au succedat rapid, iar complexitatea procedurii a determinat luarea unei serii de hotărâri contradictorii.

150 Vezi M. Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciare*, p. 54.
151 *Ibidem*, p. 70-71.
152 *Ibidem*, p. 74.

Siguranţa cu care Denys Talon se orientează în alegerea faptelor pe care le reţine în expunerea pledoariei, vioiciunea şi conciziunea stilului, accentuate prin fraza scurtă, concetrarea maximă asupra subiectului şi un anumit crescendo obţinut prin accelerarea expunerii, învederează marile sale calităţi oratorice şi totodată elementul nou pe care îl introduce în stilul judiciar.

Evoluţia oratoriei judiciare franceze în secolul al XVII-lea a fost desăvârşită de *Henri François d'Aguesseau* (1668-1751) care reprezintă în acest domeniu „triumful raţiunii şi al echilibrului[153], perfecţiunea artei clasice: echilibru şi rafinament, noblеţe şi gravitate, dar şi răceală şi artificialitate“.

De aceea d'Aguesseau, care marchează o culme, dar în acelaşi timp o răscruce, a fost considerat un clasic întârziat. Secolul al XVIII-lea, la începutul căruia şi-a desfăşurat activitatea, aducea o atmosferă şi preocupări diferite: mai multă sensibilitate şi un reviriment împotriva cultului exagerat al formei.

Supravieţuitor al unei lumi care dispărea, d'Aguesseau deplânge astfel, ceea ce el considera ca fiind declinul oratoriei judiciare:

„Văzând mulţimea prodigioasă a acelora care se grăbesc în fiecare an să intre în Ordinul avocaţilor, s-ar putea spune că nu există profesiune în care să fie mai uşor să străluceşti. Natura dă tuturor oamenilor cuvântul: toţi oamenii se conving uşor că natura le-a dat în acelaşi timp talentul de a vorbi bine. Baroul a devenit profesiunea acelora care nu au alta; şi elocvenţa care ar fi trebuit să aleagă cu o autoritate absolută pe cei demni de ea, este obligată, dimpotrivă, să accepte pe aceia pe care alte profesiuni i-au respins“[154].

Dar secolul al XVII-lea a pregătit trecerea treptată a oratoriei judiciare spre o etapă nouă, de care se leagă înlocuirea elocvenţei scrise prin elocvenţa orală. Pentru a înţelege rolul avocaţilor, care au fost purtătorii acestei revoluţii oratorice de mare semnificaţie, este suficient să amintim cuvintele lui Cicero: „Nimic nu ne învaţă mai bine să vorbim, decât scrisul“.

153 *Ibidem*, p. 91.
154 Elogiul funebru al unui avocat, pronunţat în Parlament, în 1699.

Pledoaria lui ANTOINE LEMAISTRE într-un proces de seducţie[155; 155 a]

Domnilor,

Este greu de judecat în această cauză dacă apelantul este mai vinovat sau intimata mai nefericită. Pentru că, după ce a convins-o să-i sacrifice onoarea, promiţându-i căsătoria, promisiune întărită prin jurăminte mincinoase şi prin acţiuni demne de demonul dragostei care le-a determinat; după ce a lăsat-o însărcinată, după ce şi-a dezvăluit propria crimă şi nefericirea intimatei văzului întregii lumi, după ce a căutat remedii la acest rău, remedii mai groaznice încă decât răul însuşi, şi de teama de a deveni tată n-a ezitat să devină infanticid, vine astăzi să adauge infidelitatea la nestăpânire şi să dezonoreze pe intimată prin injuriile sale, după ce a dezonorat-o prin acţiunile sale.

155 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire*, ed. a 8-a, Paris, Ed. Corréa, 1943, p. 39-52.

155 a În Franţa, în perioada regalităţii, împărţirea justiţiei laice constituia un atribut al regelui, care nu o exercita totdeauna direct. Astfel: *justiţia delegată*, care se distribuia de diferite jurisdicţii regale prin delegare, în formele stabilite prin cutume sau prin ordonanţe regale, se deosebea de justiţia *rezervată*, pe care monarhul o împărţea direct sau prin comisarii săi, în forme care variau foarte mult. În sistemul *justiţiei delegate*, instanţa de bază era alcătuită dintr-un judecător numit prévôt (de la latinescul *praepositus*, adică: pus în frunte, împuternicit să conducă, delegat), care era îndrituit să judece atât cauzele penale, cât şi pe cele civile. La sediul său, care era de obicei în castelul sau turnul regal din circumscripţia sa, se ţineau şedinţe de judecată la intervale de timp regulate (îndeobşte la 15 zile). Acest magistrat regal judeca singur, dar, potrivit tradiţiei, era asistat de *auditores*, aleşi de el dintre notabilii locului şi cărora le încredinţa adesea pronunţarea hotărârii. Judecata prevotală era mărginită, în ceea ce priveşte persoanele supuse ei, de diferite privilegii de care se bucurau îndeosebi clerul şi nobilii. Instanţa superioară având în principiu aceiaşi competenţă, era condusă de un *bailli* (de la cuvântul latin medieval *bajulus*, adică: însărcinat cu afaceri, administrator) şi se numea *baillage*. La aceste tribunale funcţiona un locotenet general (*lieutenant général*) şi unul particular (*lieutenant particulier*). Importanţa acestor instanţe scade începând aproximativ din 1750. Procedura criminală constă într-o judecată sumară şi fără dezbateri în caz de flagrant delict (*présent maifait*). În celelalte cazuri, urmărirea era pornită fie de partea interesată, fie din oficiu de către procurorul sau avocatul regelui, în urma unui denunţ sau a zvonului public. Instrucţiunea era secretă şi, afară de cazul mărturisirii care ducea la condamnarea imediată, judecata urma o singură cale, denumită ordinară. Începând din secolul al XIV-lea apare şi calea extraordinară, care presupunea folosirea torturii, pentru a sili pe cel vinovat să-şi recunoască vinovăţia sau să mărturisească numele complicilor săi. Deasupra, şi în afara acestui sistem de jurisdicţie, funcţiona Curtea regală de justiţie (*Cour royale de justice*) sau Curia regis. Ea judeca în numele regelui şi din ordinul acestuia. Sub Ludovic al IX-lea această instanţă era organizată sub formă de Parlament (*Parlement*). Cu timpul, şedinţele aveau loc totdeauna în Paris (şi nu oriunde se afla regele) şi astfel această instanţă de jurisdicţie regală a căpătat denumirea de Parlamentul din Paris, având la început o singură cameră de justiţie (secţie), care, prin sporirea numărului de consilieri ce o alcătuiau, devine centrul instituţiei, sub denumirea de *Grand'Chambre* (sau *Chambre des Plaids*). Cauzele criminale, altele decât cele în care se putea pronunţa pedeapsa cu moartea şi care continuau să fie judecate de Marea Cameră, au fost trecute unei secţii anume create sub denumirea de *Chambre de la Tournelle* (după turnul palatului de justiţie unde aveau loc şedinţele). Încă de la începutul secolului al XIII-lea, alături de Parlamentul din Paris au apărut şi unele Parlamente provinciale, în provinciile treptat anexate vechiului nucleu al monarhiei franceze. Justiţia, fiind un atribut fundamental al regalităţii, era considerată că emană de la rege şi de aceea toate tribunalele amintite funcţionau prin împuternicire regală.

Vrea să-i răpească singura consolare care i-a rămas, afirmând că nu ar fi fost prima cauză a nefericirii sale. Vrea să o facă să piardă, prin calomniile sale, şi puţina onoare care i-a mai rămas, pe care locotenentul penal[156] din Angoulême i-a negat-o, dar pe care Curtea i-o va păstra fără îndoială, pentru că este înarmată cu majestatea legilor pentru apărarea celor slabi, pentru pedepsirea ticăloşiei şi pentru îndepărtarea nedreptăţii autorităţilor.

Domnilor, intimata provine dintr-o familie cinstită de meşteşugari din oraşul Angoulême. Este fiica unui maistru cofetar şi nepoata unui negustor. Iar apelantul este fiul unui sergent şi nepotul unui potcovar din acelaşi oraş. Veţi judeca domnilor, dacă prin naştere, poziţia socială a unuia este mult mai ridicată decât a celeilalte.

Cât despre avere, este posibil ca apelantul să aibă mai multă, şi ca acest sergent şi acest potcovar să fi fost sau mai inteligenţi, sau mai norocoşi, sau mai avari, sau mai necinstiţi decât acel cofetar şi acel negustor. Dar orice ar fi, căsătoria este o uniune de persoane şi nu de bunuri. Locotenentul penal din Angoulême l-a luat pe apelant ca secretar, adică ca cel dintâi dintre oamenii din serviciul său. Iar soţia sa a primit pe intimată în calitate de cameristă, adică ca cea dintâi dintre femeile care o serveau.

Se pare domnilor că nu este prea multă inegalitate între aceste două condiţii.

Cea dintâi nefericire care s-a abătut asupra acestei fete este că natura a făcut-o prea atrăgătoare, dându-i acea fericire a corpului cum o denumeşte Tertulian, acea podoabă ieşită din mâinile lui Dumnezeu, acea bogată reflectare a sufletului, acea strălucire a frumuseţii suverane.

Cea de a doua nenorocire şi care este mai regretabilă decât cea dintâi, a fost ca apelantul să se îndrăgostească de ea. El n-a mai fost stăpânul ochilor săi, cum spune Maxime de Tyr, ci dimpotrivă ochii au fost stăpânii inimii sale şi nefiind destul de înţelept pentru a rezista farmecului frumuseţii, a făcut totul pentru ca tânăra pe care o apăr să nu poată rezista farmecului iubirii lui.

Prin justiţie rezervată se înţelegea justiţia împărţită personal de rege. Sesizarea se făcea prin cereri scrise, numite *placets* la care regele răspundea uneori prin aşa-numitele *lettres de cachet* (scrisori închise), adică printr-un ordin care adesea dispunea arestarea ori exilarea unei persoane de orice condiţie socială. Justiţia rezervată se mai manifesta însă şi prin controlul exercitat asupra împărţirii justiţiei delegate şi prin dreptul de a-i suspenda cursul, de a-l schimba pe judecător şi de a hotărî în mod suveran asupra litigiului, prin *lettres de justice* (ordine judicare). Astfel de intervenţii regale se produceau şi în activitatea Parlamentului, luând numele de *lit de justice*, după numele baldachinului sub care regele lua loc, pentru îndeplinirea unuia dintre actele cele mai solemne şi de o deosebită gravitate pentru monarhie, atunci când interesele regalităţii erau în joc. Justiţia regală (ca justiţie laică a statului) s-a afirmat, s-a dezvoltat şi s-a consolidat treptat până la revoluţia franceză, în concurenţă şi în luptă cu justiţia bisericii catolice, cu justiţia feudalilor şi cu justiţia comunală a oraşelor înzestrate cu privilegii. Instaurarea monarhiei absolute a dus la lichidarea justiţiei feudalilor în esenţa ei, ea exercitându-se numai limitat ca o concesie din partea regelui care o supraveghea prin agenţii săi, îi fixa regulile de procedură şi uneori o răscumpăra de la feudalii titulari. Absolutismul monarhic a dus la o limitare şi mai mare, cu excepţia unor provincii recent anexate, a jurisdicţiei bisericii, care este redusă la procesele disciplinare ale clerului şi la unele probleme privind căsătoria. În oraşe, judecătorii regali au fost instalaţi pretutindeni, posturile de judecători fiind vândute iar unele dintre ele putând fi dobândite prin moştenire, direct sau indirect. Acest mod de dobândire a contribuit la transformarea parlamentelor în corpuri politice de clasă care vor intra tot mai des în conflict cu monarhia. Dar, în secolul al XVII-lea, parlamentele încetează de a mai fi instanţe suverane. Hotărârile lor vor putea fi atacate cu calea de atac a recursului în casare, care se judecă de Consiliul privat sau de Marele consiliu al regelui. De aceea, întreaga dezvoltare din perioada istorică considerată poate fi caracterizată ca o acaparare a împărţirii justiţiei de către regalitate.

156 *Lieutenant criminel* — magistrat competent în cauzele penale. Vezi şi nota 155.

Ar fi inutil domnilor să evoc artificiile de care s-a servit şi de care se servesc acei care îi seamănă. Platon a făcut în această privinţă o descriere vie, în Banchetul său. Cuvintele lor, spune el, nu sunt decât implorări, rugăminţi, asigurări, jurăminte. Ei urmăresc, asaltează şi presează. Ei se înfăţişează bucuros ca sclavi şi umilinţa lor este mai profundă decât a adevăraţilor sclavi; nu există linguşiri şi înjosiri, nedemne de o persoană liberă, pe care ei să nu le creadă demne de pasiunea lor.

Cu toate acestea, această sclavie atât de aspră li se pare mai dulce decât cea mai dulce libertate. Ei emoţionează prin dragostea lor, farmecă prin cuvintele lor, produc milă prin lacrimile lor, dau asigurări prin jurămintele lor, înalţă prin rugăciunile lor, îşi asigură recunoştinţa prin serviciile lor, învăluie prin mângâierile lor şi înfrâng orice rezistenţă prin asiduitatea lor.

Şi chiar dacă intimata ar fi rezistat cu greu unei atracţii atât de puternice, în stare să învingă rezistenţa multor fete care par de neînvins, cum ar fi putut ea rezista, fără ajutorul lui Dumnezeu, promisiunilor de căsătorie pe care apelantul i le făcea neîncetat şi pe care le poate dovedi?

Mărturiile arată că atunci când intimata i-a spus că n-are încredere în promisiunile lui, violenţa dragostei l-a făcut să declare că era gata să semneze promisiunea cu propriul său sânge; şi spunând aceste cuvinte i-a dat un cuţit şi a rugat-o să-i străpungă ea însăşi braţul sau mâna.

Câte fete există domnilor care nu s-ar lăsa înşelate, ca şi intimata, de asemenea dovezi de dragoste? Trebuie să o lăudăm pentru că s-a îngrozit de această acţiune brutală şi s-o compătimim pentru că a dat crezare acestei declaraţii, care dovedea mai mult frenezia, decât infidelitatea apelantului.

Dar apelantul merită dispreţul întregii lumi, pentru că s-a servit pentru a nenoroci această sărmană fată, de ceea ce un altul ar fi folosit pentru a-i repara onoarea. Pentru că a folosit în trădarea sa armele încrederii. Pentru că a oferit sângele drept chezăşie a cuvintelor sale, iar astăzi o acoperă de injurii, pentru a-şi justifica perfidia.

La aceste artificii domnilor a mai adăugat unul, care a uimit-o pe tânăra fată: folosind argumente şi promisiuni a încercat să o convingă printr-un exemplu care o putea emoţiona. Îi spunea mereu, ceea ce este exact, că tatăl său care locuia ca şi el la Maître Pierre Villautray, locotenentul penal din Angoulême, a iubit-o pe mama sa care era, ca şi intimata, camerista soţiei locotenentului, şi s-a căsătorit cu ea după ce a rămas însărcinată.

Nu este nimeni care să nu-şi dea seama că un asemenea exemplu era de natură să impresioneze această fată simplă şi să permită apelantului de a abuza de ea. Dar deşi pasiunile pun stăpânire atât pe suflet, cât şi pe corp, şi deşi ele nu se transmit totdeauna de la tată la copii, pentru că adesea temperamentele lor sunt diferite, există totuşi unele care par ereditare.

Aristot dă două exemple. El arată că un judecător întrebând pe un fiu de ce l-a bătut pe tatăl său, acesta i-a răspuns că tatăl său l-a bătut pe bunicul său, iar bunicul pe străbunic şi că avea şi el un fiu, care îl va bate când va fi mare.

Cel de al doilea exemplu este al unui tată care gonit din casă de fiul său şi ajungând la poartă, îi spune acestuia că acolo trebuie să se oprească pentru că el însuşi, atunci când

l-a izgonit pe tatăl său din casă, s-a oprit în acelaşi loc. Aceasta dovedeşte că există furii ereditare, iar acest proces dovedeşte că există şi nestăpâniri care sunt şi ele ereditare.

Redit ad auctorem genus
Sirpemque primam degener sanguis refert[157].

Dar dacă apelantul a imitat pe tatăl său în greşală, de ce nu l- ar imita în repararea acestei greşeli? Pentru că s-a făcut vinovat de seducţie ca şi el, de ce nu s-ar căsători ca şi acesta?

Astfel domnilor, aceste mijloace de care s-a servit apelantul, aceste false argumente, aceste promisiuni şi acest exemplu real au condus pe intimată la un accident funest pentru ea, insuportabil pentru tatăl ei şi injurios pentru familia sa. Forţa a învins slăbiciunea, şiretenia simplitatea. El a fost şiret, iar ea credulă.

Astăzi se pune problema de a şti dacă unul va fi recompensat pentru cruda sa şiretenie, iar celălalt pedepsit pentru prea marea sa credulitate.

Intimata, temându-se că va rămâne însărcinată, i-a cerut să-şi respecte promisiunea, iar el a amânat-o până după înmtoarcerea dintr-o călătorie de 3 săptămâni pe care locotenentul penal trebuia s-o facă în Béarn. După întoarcerea apelantului, ea insistă din nou şi el îi promite din nou că o va lua în căsătorie. Şi pentru că ea credea că este însărcinată, el i-a spus că-i va da o licoare care o va scăpa de sarcină. Aceasta nu este o simplă afirmaţie iar clienta mea pretinde că o poate dovedi prin mărturii. Este dovedit că apelantul a cumpărat, plătind 4 pistoli[158], de la servitorul unui anume Cibart Courant, chirurg din Angoulême, o fiolă conţinând un lichid foarte urât mirositor, pe care l-a dat intimatei, dar pe care aceasta n-a vrut să-l ia.

Iată domnilor, inocenţa apelantului. A săvârşit o crimă lăsând pe clienta mea însărcinată. A vrut apoi să săvârşească o nouă crimă, pentru ca ea să înceteze de a mai fi însărcinată. El voia ca, aşa cum unirea nelegitimă a precedat căsătoria, moartea copilului să preceadă naşterea sa, voia ca acesta să piardă lumina înainte de a o fi văzut, ca tatăl său să-i fie călău, iar sânul mamei mormânt.

Judecaţi domnilor dacă apelantul şi-a făcut vreun scrupul din a ascunde adevărul în acest proces, din moment ce n-a ezitat în faţa unor acte împotriva naturii. Judecaţi dacă ar fi cruţat cinstea clientei mele, când nu-şi cruţă propriul său copil; dacă nu s-a hotărât să fie calomniator pentru a nu o lua în căsătorie, din moment ce a vrut să fie infanticid în acelaşi scop?

Imaginaţi-vă domnilor situaţia jalnică a acestei fete care vede că starea în care se află şi dezonoarea sa devin pe zi ce trece mai vizibile, care se teme de mânia tatălui său, de ura rudelor sale, de condamnarea întregii lumi. Ce face ea în această situaţie? Imploră pe seducătorul său. Îl conjură să-i salveze onoarea şi, pentru că ruşinea sa nu mai este secretă, să o şteargă printr-o reparaţie publică.

---

157 Tatăl reapare în fiul său şi sângele chiar degenerat poartă semnul originii sale (Seneca Hypp. actul III, scena III, versul 908).

158 Denumire dată în Franţa banului spaniol cu efigia reginei Isabela şi a lui Carol Quintul.

Pretind că este dovedit că numitul Cibart Courant, chirurg, ducându-se la ea, chemat de locotenentul penal pentru a constata dacă este însărcinată, l-a auzit pe acesta spunând că apelantul a sedus-o prin promisiunile de căsătorie şi că era mai mult decât timpul să celebreze căsătoria, întrucât intimata era însărcinată.

Apelantul s-a prefăcut la început a nu şti despre ce este vorba.

.....

Dar clienta mea speră, domnilor, că dacă a fost atât de rău încât să ia ca martor şi judecător al perfidiei sale pe acelaşi Dumnezeu pe care l-a luat ca martor şi judecător al fidelităţii sale şi care nu râde de jurămintele îndrăgostiţilor, aşa cum făceau zeii păgânilor, blasfemia apelantului va fi răzbunată, fie prin pedeapsa secretă dar înspăimântătoare a justiţiei imanente, fie prin aceea pronunţată de domniile voastre.

Pretind că este dovedit că după ce apelantul a ieşit din cameră pronunţând cuvinte care trebuiau să atragă asupra lui blestemele cerului, această biată fată, stăpânită de o indignare pe cât de justă pe atât de violentă, dar în sufletul căreia nu se stinsese încă întreaga dragoste pe care o avea pentru el, l-a urmărit până afară din casă, strigând printre lacrimi aceste cuvinte: „Fiul meu, eşti crud dacă-mi refuzi ceea ce mi-ai promis de atâtea ori!".

Aceste cuvinte nu trezesc oare milă? O fată care n-ar fi fost înşelată de apelant, le-ar fi pronunţat? Nu se vede oare că în aceste cuvinte vorbeşte inima, natura? Nu străbate prin aceste cuvinte dragostea pe care i-a purtat-o? În numele pe care i-l dă chiar în fidelitatea sa, în reproşul pe care i-l face? Lacrimile sale nu dovedesc nefericirea ei? Izbucnirea ei violentă nu dovedeşte durerea?

Pretind de asemenea că este dovedit că o durere prea mare a făcut pe această sărmană fată să repete de mai multe ori în faţa locotenentului penal: „Să mă ia în căsătorie şi să-mi salveze onoarea pe care mi-a luat-o; să facă apoi din mine ce va voi, să mă omoare şi voi fi mulţumită".

Nu sunt oare acestea sentimentele unei fete generoase? Altă dată fetele aveau alegerea între moarte şi căsătoria cu răpitorul lor. Iar aceasta cere celui care a iubit-o, s-o ia în căsătorie şi s-o omoare. Ea cere un soţ şi un mormânt, un soţ care să-i salveze onoarea şi un mormânt care să pună capăt mizeriei sale. Va fi fericită să fie obiectul răzbunării lui, cu condiţia ca el să-i fie soţ, înainte de a-i fi tiran. Îşi sacrifică viaţa, cu condiţia de a-şi salva onoarea.

Majus hoc voto meo est,
Salvo ut pudore manibus immoriar tuis[159].

Ceea ce doreşte este să fie mai curând victima mâniei, decât aceea a nestăpânirii sale. Nu-i cere să trăiască cu el ca soţie, ci numai să moară astfel.

Văzând, domnilor, că acela care o urmărise atâta, o dispreţuieşte şi că din pasionat cum era, a devenit duşmanul său, clienta mea s-a adresat justiţiei. Şi-a făcut plângerea în faţa primarului la 15 iulie 1633. Şi pentru că ştia că mânia tatălui ei va fi proporţionată

159 A muri de mâna voastră salvându-mi virtutea, este o fericire mai mare decât aş putea cere.

cu asprimea injuriei, s-a retras în secret la una din mătuşile sale şi a stat acolo peste 8 zile, fără ca tatăl său să o poată vedea.

Intimatul, domnilor, stăpânit de ură şi furie împotriva apelantului şi a fetei sale depune reclamaţie a doua zi, la 16 iulie, şi cere permisiunea de a strânge mărturii. Permisiunea i-a fost acordată. Ce face atunci? Foloseşte mijloace ilicite pentru a corupe pe acei care trebuiau să depună ca martori şi foloseşte prestigiul locotenentului penal, stăpânul său, pentru a intimida pe aceia pe care nu-i poate corupe.

În ceea ce priveşte primul punct domnilor, în care apelantul susţine că n-a iubit-o niciodată pe intimată, este suficient să amintim depoziţiile care dovedesc contrariul. Dar să examinăm puţin răspunsurile.

După ce timp de două luni a jucat rolul unui seducător de profesie vine astăzi să se înfăţişeze ca un om grav şi serios. Dacă ar fi să credem ceea ce a răspuns înaintea judecătorului, el este tot atât de înţelept ca Socrate. Nu este îndrăgostit decât de frumuseţea spiritului şi nu de aceea a corpului. Se uita la clienta mea ca la un tablou. Ceea ce face pe alţii să ardă, pe el nici măcar nu-l încălzeşte. Ceea ce a făcut, spune Socrate, ca femeile să fie adorate ca nişte divinităţi şi ca să fii mai fericit să le dai ascultare decât să comanzi bărbaţilor, lasă complet insensibil o virtute atât de eroică ca aceea a apelantului.

Înţelepţii şi-au pierdut înţelepciunea, sfinţii pietatea, neînvinşii forţa; dar apelantul nu şi-o pierde pe a lui în ocaziile cele mai primejdioase. Cei mai înalţi cedri au căzut: torentul voluptăţii i-a doborât, spune Sfântul Augustin. Şi iată un brad care nu cade.

Dimpotrivă, apelantul spune în interogatoriul său că mătuşa clientei mele l-a rugat adesea să o dojenească, îndemnând-o să fie tot atât de modestă, pe cât este de frumoasă. Aveţi domnilor în faţa domniilor voastre cel mai potrivit cenzor al vârstei şi al virtuţii pentru a dojeni o fată! S-ar crede că ceea ce animă trupul apelantului nu este sufletul unui tânăr secretar, ci acela al unuii bătrân filozof stoic. El merită să i se încredinţeze paza tinerelor fete din Angoulême! Este cel mai potrivit pentru a fi îndrumătorul şi învăţătorul lor! pentru a le da lecţii de castitate şi pentru a le învăţa onoarea şi virtutea, aşa cum a făcut cu intimata, corupându-le şi lăsându-le însărcinate, ca efect al moralei sale!

În răspunsul la interogator, intimatul declară că a fost cel dintâi care a înştiinţat pe locotenentul penal că apelanta este însărcinată. Evident că o putea face foarte bine, pentru că era mai bine informat decât alţii. Când este întrebat dacă el este acela care a corupt-o, neagă explicând că nu-i ardea de aşa ceva, fiind ocupat cu treburile stăpânului.

Foarte bun motiv desigur, ca şi când dragostea care ştie să-şi bată joc de onoare, ar fi oprită de lipsa de timp!

Când este întrebat dacă este adevărat că a mângâiat-o adesea, el răspunde că nu s-a gândit niciodată la aşa ceva, că n-a sărutat-o niciodată când erau singuri, dar că este posibil ca seara, când locotenentul penal îşi chema personalul la vreun joc oarecare, s-o fi sărutat la îndemnul acestuia şi în prezenţa lui şi că îşi aduce atât de puţin aminte, încât nu crede să se fi întâmplat mai mult decât de două ori.

Iată spiritul unui mişel. Iată limbajul unui perfid. Iată ipocrizia unui seducător. El nu îndrăzneşte să mărturisească că a mângâiat-o câteodată, deşi o asemenea mărturisire

sinceră i-ar face mai puţin rău decât falsitatea şi ipocrizia. Dar este imprudenţa obişnuită a tuturor vinovaţilor. Pentru că nu se pot apăra decât prin minciună, care este instrumentul tuturor crimelor, ei tăgăduiesc toate adevărurile, chiar dacă sunt indiferente, pentru că se tem de ele. Şi lăsându-se cuprinşi de temeri deşarte, dovedesc că au motive reale să se teamă.

...Qui pavet vanos metus
verus fatetur[160].

Cea de a doua greşală pe care o fac este că pentru a se pune la adăpost de acuzaţia de crimă exagerează totdeauna în sens contrar. Dacă este vorba de o violenţă, vor să pară mai blânzi decât aceia care nu au săvârşit niciodată vreun act de violenţă.

Dacă este vorba de o simplă impietate, nu se mulţumesc cu o simplă virtute morală, ci vor să fie respectaţi pentru perfectul lor devotament creştin. Dacă sunt acuzaţi de seducţie nu se înfăţişează numai ca oameni de o castitate obişnuită, ci îşi dau aere de filozofi insensibili, de Xenocraţi, de statui. Nu s-au gândit niciodată să mângâie fata pe care au sedus-o. Pentru ca să o fi sărutat o dată sau de două ori este nevoie ca un magistrat să-şi cheme servitorii la anumite jocuri şi să-i oblige să o facă. Pentru ca un secretar să-şi părăsească gravitatea şi să-şi permită acte de familiaritate cu o fată, trebuie ca un locotenent penal să o părăsească pe a lui şi să săvârşească acte de familiaritate cu valeţii săi. Şi încă, dacă manifestă vreo atenţie sau afecţiune faţă de această persoană, o face nu pentru că ea i-ar place, deşi este o frumuseţe perfectă, dar pentru că n-ar vrea să displacă stăpânului său, care-i cere acest lucru. N- o face din impuls propriu, ci numai pentru a da ascultare stăpânului şi se hotărăşte cu greu. O face împotriva vârstei, sexului şi a temperamentului său. Dar cum să rezişti ordinului unui locotenent penal. Ceea ce alţii nu fac adesea decât sub impulsul unei corupţii naturale, acest om grav şi serios nu face decât rar şi pentru a executa ordinul justiţiei. Cine a mai văzut un secretar de 20 de ani atât de cast şi sever ca apelantul?

El spune că nu-şi aminteşte ca acest lucru să se fi întâmplat mai mult decât o dată sau de două ori.

N-are importanţă dacă îşi aduce aminte sau nu: din păcate clienta mea îşi aduce aminte prea bine! *Et nimium neminisse necesse est*[161]. El este cel vinovat, iar ea cea nefericită. Se uită mai uşor crimele lui, decât nefericirea ei. Cei mai ingraţi, spune Seneca, nu sunt aceia care nu răspund la binefaceri, ci aceia care uită că le-au primit. Cei mai vinovaţi de injurie nu sunt aceia care nu-şi cer scuze, ci aceia care uită de a fi săvârşit injuria.

Şi nu este un lucru ciudat faptul că nu-şi mai aduce aminte de propriile sale acţiuni? În focul iubirii şi-a pierdut raţiunea, iar după iubire şi-a pierdut oare memoria? A devenit aceasta tot atât de infidelă ca şi inima lui? Un împărat care dăduse ordin ca un om să fie omorât pe loc, l-a chemat a doua zi la el. Nu-şi mai aducea aminte de ordinul dat. Moartea

160 Cel care se teme de teama deşartă, o mărturiseşte pe cea adevărată.
161 Şi nu este nevoie să-şi aducă aminte de nimic.

unui om avea pentru el atât de puţină importanţă, încât nu se obosea să-şi încarce memoria cu ea. Apelantul a dezonorat pe clienta mea şi pretinde că nu-şi mai aduce aminte. El consideră această crimă atât de puţin importantă, încât nu merită să ocupe loc în memoria sa? Dacă este aşa, atunci domnilor, ar trebui să-l obligaţi să-şi aducă aminte veşnic de supliciul său.

El mai adaugă în răspunsul la interogator că în nici un caz n-ar fi săvârşit o faptă atât de rea în locuinţa locotenentului penal.

Ca şi când dragostea ar fi raţională şi circumspectă? Ca şi când ea n-ar aprinde voinţa şi n-ar corupe raţionamentul? Ca şi când acest demon al furiei ar fi un zeu al înţelepciunii? Ca şi când sănătatea spiritului ar fi compatibilă cu cea mai violentă din maladiile sale? Ca şi când Aristot n-ar fi spus că omul nestăpânit se aseamănă cu un oraş care are legi bune, dar care nu le practică, iar omul imoral, cu un oraş care are legi proaste, dar le respectă.

Aşadar, apelantul să nu mai invoce faptul că n-ar fi săvârşit o asemenea faptă rea. Toţi criminalii spun acest lucru şi dacă ar fi să-i crezi, nici unul n-ar fi săvârşit crima pe care a săvârşit-o.

El mai afirmă că dacă ar fi voit să se căsătorească nu s-ar fi adresat intimatei, care nu era decât servitoare şi fiica unui om foarte sărac.

Apelantul, domnilor, este un om de o înaltă condiţie: el este servitor, iar ea este servitoare în aceeaşi casă. Şi nu s-ar fi înjosit pentru a se coborâ de la înălţimea naşterii şi strălucirii condiţiei sale, la acelea ale intimatei.

Ea este mai puţin bogată decât el. Este adevărat. Şi nu vedem oare în fiecare zi oameni care preferă frumuseţea unei fete, banilor alteia? bogăţia corpului, averii? Apelantul să nu invoce deci lipsa de avere a intimatei, pentru că avantajele cu care natura a îmbogăţit-o l-au putut îndemna să o ia în căsătorie şi să facă nebunia (dacă este una) pe care atâţia înţelepţi sau făcut-o înaintea lui şi pe care alţi înţelepţi o vor face după acesta.

Şi cine se mai poate îndoi că apelantul n-a fost singurul corupător al clientei mele din moment ce el este singurul care se străduieşte să combată dovezile pe care clienta mea vrea să le facă. S-a obţinut carte de mărturisire[162] şi a fost publicată. Câţiva martori s-au prezentat şi au depus în sensul că apelantul a corupt pe clienta mea. Imediat acesta se constituie apelant într-o cerere de abuz de acordare a cărţii de mărturisire. După aceasta mai este necesar domnilor să vă mai spun că este vinovat? Nu o spune destul de clar el singur? Acţiunile sale nu-l indică ca vinovat, mai clar decât cuvintele mele? Dacă era inocent, n-ar fi vrut să împiedice dovezile, ci, dimpotrivă, le-ar fi dorit. Inocenţa nu doreşte altceva decât să devină publică. Adevărul caută lumina, el este îndrăzneţ, generos, nu se teme decât de a fi ascuns.

Ce face apelantul? Nu vrea să se continue mărturisirile. Oare de teamă să nu se stabilească vinovăţia sa? Las Curtea să judece acest lucru. Crima sa s-a născut în întuneric,

162 Monitoriile *(monitoires)* erau scrisori care se obţineau de la judecătorul ecleziastic ca urmare a hotărârii unui judecător regal. Aceste scrisori publicate în timpul messei şi afişate la poarta bisericilor şi în locurile publice cereau, sub pedeapsa excomunicării, celor ce cunoşteau, să comunice faptele care aveau o legătură cu o cercetare în curs.

iar el se teme mai mult decât orice, de lumina justiţiei. Care este aşadar rezultatul apelului său? Se condamnă singur. În loc să fie acuzat de martori, dovedeşte prin teama de depoziţiile martorilor că acuzaţia este adevărată şi în timp ce intimata îl acuză înaintea judecătorilor, conştiinţa sa îl condamnă înaintea lui Dumnezeu, iar procedeul său, în faţa tuturor oamenilor.

Vă rog domnilor să nu lăsaţi pe această fată nenorocită fără ajutor şi nici durerea atât de justă şi profundă a acestui sărman tată, fără consolare. Un tată este nenorocit când îşi pierde copilul, dar este şi mai nenorocit când îl vede dezonorat. Este mai tragic să plângi o vie, decât o moartă şi este mai insuportabil să fii victima unui seducător, decât victima naturii.

Nu-i respingeţi plângerea domnilor. Confirmaţi prin decizia domniilor voastre dovada unei crime atât de odioase, pe care locotenentul penal a vrut să o ascundă prin nedreptăţile sale. Vă rog să nu consacraţi dezonoarea clientei mele, să nu admiteţi ca virtutea să fi fost coruptă, încrederea înşelată, copilul destinat morţii, reputaţia batjocorită, în sfârşit viaţa să-i fi fost pusă în primejdie şi toate aceste fapte care trebuie să fie ispăşite prin moarte sau prin căsătorie, să fie încoronate prin impunitate.

Nu-l lăsaţi domnilor pe apelant să triumfe de slăbiciunea intimatei, de lacrimile acestui sărman tată şi nici de puterea justiţiei voastre. Decizia domniilor voastre trebuie să facă părţile să înţeleagă că este suficient să fii ofensat pentru a avea dreptul la răzbunarea injuriei; să-l facă să înţeleagă pe apelant că este suficient să fi săvârşit crima de seducţie pentru a suferi rigorile legilor, iar pe locotenentul penal că este suficient să favorizeze o răpire, pentru a participa la ruşinea expiaţiunii.

Pledoaria lui PATRU în apelul văduvei Séguin[163]

Domnilor,

Chiar dacă procedura[164] pe care o apărăm ar avea un caracter extraordinar, încă ea ar rămâne şi dreaptă şi legitimă. Excesele bolnavului îl silesc câteodată pe medic să fie crud, spune un poet al antichităţii. Formele nu sunt introduse pentru a servi drept paravan imoralităţii, iar magistraţii se pot abate de la ordinea judecăţilor, atunci când o femeie, în faţa justiţiei, refuză cu insolenţă să-şi facă datoria. Dar intimatul nu are nevoie de această apărare. Tot ceea ce a făcut se susţine de la sine. Acest lucru nu este, domnilor, nici fără precedent, nici contrar doctrinei care se desprinde din deciziile dv. şi, orice s-ar fi spus la această şedinţă, Curtea nu va vedea în întregul proces nimic nou, nimic ilegal sau nemaiauzit, afară poate de duritatea apelantei şi puţinul sentiment care i-a mai rămas pentru memoria soţului ei.

163 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 56-68.

164 În sensul de proces.

Domnilor, s-au împlinit de curând doi ani de când defunctul Julien Séguin, negustor bogat şi unul din burghezii cei mai notabili din Château-Gonthier, a fost asasinat la ţară de un anume Jean Guyart. Curtea va aprecia cât de puternic a fost resentimentul apelantei, din clipa în care ea singură, atât în apelul ei cât şi în acel aviz al rudelor, de care s-a vorbit atunci, declară, iar declaraţia a fost repetată în această şedinţă, că nu s-a constituit parte împotriva lui Guyart decât la insistenţele şefului jandarmeriei[165], care i-a adus vestea. Iată femeia care vine să vă vorbească de lacrimile şi de durerile ei. Este necesar să o convingi să facă ceea ce datoria o obligă. Sângele vărsat al soţului ei, toate legile care o cheamă la răzbunare nu o pot trezi: ce pasivitate! Dar şi ce neruşinare şi lipsă de demnitate!

Aşadar, îndemnată de şeful jandarmeriei din Château Gonthier, apelanta face plângere. Se fac cercetări şi Guyart este prins. Dar în clipa în care vede că prin declinare de competenţă prizonierul este trimis la judecătorul său firesc, judecaţi domnilor purtarea ei: convoacă un consiliu de familie şi în faţa rudelor arată că s-a constituit parte civilă la jandarmerie[166] pentru că i s-a spus că soţul ei a fost asasinat de tâlhari la drumul mare; dar că, aşa cum a aflat din zvon public, lucrurile s-au petrecut altfel, că defunctul a fost surprins în pădure, într-un loc ascuns, într-o situaţie ruşinoasă, care face crima legitimă sau în orice caz scuzabilă, că nu se putea cerceta cauza morţii sale fără a-l dezonora; că şeful jandarmeriei[167] este declarat incompetent, că urmărirea nu se poate face decât cu mari cheltuieli şi că va fi poate inutilă. Dealtfel, averea ei este modestă, are 8 copii, şi multe treburi.

Nu este greu să ne închipuim care a fost avizul consiliului de familie faţă de aceste frumoase relatări. Şi cine ar fi putut-o sfătui să se angajeze într-un mare proces din care nu se putea câştiga, spunea ea, decât ruşinea, infamia? Astfel, apelanta, care prin acest aviz îşi consideră trădarea bine deghizată, declară în faţa jandarmeriei[168] din Château-Gonthier că nu vrea să se constituie parte contra lui Guyart, că abandonează urmărirea şi revocă toate actele săvârşite până atunci în această privinţă.

S-ar putea crede că o schimbare atât de ciudată, o asemenea manifestare de insensibilitate scandaloasă s-a produs după trecerea unui timp îndelungat. Observaţi însă că defunctul a fost asasinat pe data de 8, iar această declaraţie ruşinoasă este făcută pe data de 13. Cinci zile au şters din acest suflet ingrat toate sentimentele fireşti de omenie şi de onoare; cinci zile au făcut-o să uite că este văduvă şi că este mamă. Opt copii, care ar fi trebuit să fie chezăşia iubirii şi credinţei sale au devenit pretextul unei infame ingratitudini.

Această crimă, spune ea, nu s-a săvârşit la drumul mare. A fost aşadar înşelată. Ezită să facă cheltuieli inutile, şi pentru a renunţa la orice sentiment de virtute, pentru a

165 *Prévôt des maréchaux* — *funcţionar însărcinat cu siguranţa drumurilor şi judecarea delictelor acolo săvârşite.*

166 *Maréchaussée* — Veche jurisdicţie alcătuită dintr-un corp de călăreţi însărcinaţi să vegheze la siguranţa publică şi înlocuit mai târziu cu jandarmeria.

167 Vezi nota 156.

168 Vezi nota 156 la pledoaria precedentă.

abandona sângele şi memoria soţului ei, este suficient un zvon. Însă Guyart, care nu mai are adversar, cere să fie absolvit sau, în orice caz, eliberat. Apelanta este citată, se prezintă şi din nefericire persistă în declaraţia sa. Intimatul, în faţa acestei inimi de piatră, care este un exemplu atât de periculos, face în interesul public rechizitoriul de care s-a vorbit, iar judecătorul, în acelaşi spirit, pronunţă hotărârea care este atacată.

Or, domnilor, pentru a-mi susţine cauza n-am de demonstrat, cred, decât două lucruri: în primul rând, că cei care sunt obligaţi să răzbune o crimă pot fi, în mod legitim, constrânşi să o urmărească în justiţie sau, cel puţin, să facă cheltuielile de procedură. În al doilea rând, că apelanta, ca văduvă, era obligată să răzbune moartea defunctului. Domnilor, în ceea ce priveşte primul punct, pentru a se face respectată, legea nu are decât două mijloace: fie să constrângă la executarea a ceea ce ordonă, fie să pedepsească, când ordinul ei a fost nesocotit. Cel dintâi dintre aceste mijloace, deşi în aparenţă mai grav, este totuşi mai puţin riguros pentru că, nu numai că este uman să previi răul pentru a nu fi obligat să pedepseşti, dar oricine ştie că legea nu impune niciodată nimic, sub sancţiunea pedepsei, fără ca pedeapsa să nu apese mai greu decât ceea ce legea impune. Cu alte cuvinte, şi chiar dacă cele două mijloace ar însemna acelaşi lucru, hazardul impunităţii ar favoriza totdeauna nerespectarea legii, viciul sau crima. Dar, pentru a demonstra mai clar acest adevăr, nu este lipsit de interes să dăm un exemplu. Aflăm din diferite texte juridice, că altă dată, dacă moştenitorul nu executa dispoziţiile de ultimă voinţă ale testatorului, pentru a-i pedepsi ingratitudinea, fiscul îi lua locul şi culegea moştenirea. Această rigoare, spune Cujas, s-a atenuat prin trecerea timpului. Moştenitorul era urmărit silit sau constrâns în alt mod să execute voinţa testatorului. Dar corupţia, decăderea moravurilor, care aveau nevoie de un zăgaz mai puternic, au impus revenirea la severitatea dintâi. Şi Justinian prin Novelele sale a restabilit vechea ordine. Curtea vede astfel că acest din urmă remediu este cel mai neplăcut. Că nu se recurge la el decât cu regret şi după ce avariţia şi imoralitatea au făcut pe celălalt inutil. Or, domnilor, constat cercetând deciziile, că în diferite procese, Curtea a urmat când o cale când cealaltă. A pedepsit câteodată pe cei ingraţi, care abandonează cu laşitate sângele celor apropiaţi lor, şi i-a obligat să facă dreptate morţilor. Pentru că, domnilor, au fost copii declaraţi nedemni de succesiunea tatălui lor, pentru că nu au răzbunat crima săvârşită asupra lui. Decizia se găseşte în cărţile noastre: era vorba de patru ţărani. Inocenţa, simplitatea satului nu i-a putut nici scuza, nici apăra. S-a socotit că în aceste ocazii nu era nevoie nici de avocat şi nici de sfătuitor; că oracolul nostru este în noi şi că legea naturii înscrisă în sufletul tuturor oamenilor vorbeşte atât ignoranţilor cât şi înţelepţiilor. Dar, domnilor, prin această decizie nu v-aţi abătut oare de la lege? Când aţi smuls copiilor, consideraţi nedemni, succesiunea tatălui lor, n-aţi făcut oare mai mult decât dacă îi constrângeaţi să depună plângere şi să-şi facă datoria. Şi dacă este adevărat că nu poţi fi obligat indefinit să reclami şi să te constitui parte într-un proces, dacă această lege este inviolabilă, dacă ea este fără excepţie, de ce să desmoşteniţi pe aceşti nenorociţi? Dacă eşti liber să acuzi, dacă şi atunci când părinţii noştri sunt masacraţi, eşti liber să te plângi în justiţie sau să păstrezi tăcerea, de ce să despoi pe aceşti bieţi ţărani? De ce să-i pedepseşti? Care era crima lor? Există atât în jurisprudenţă, cât şi în dreptul nostru, există

spun, persoane care sunt obligate să ne răzbune. Şi de aceea, pentru a preveni răul, le obligaţi câteodată să îndeplinească această îndatorire legitimă.

Dar domnilor, întrucât acest punct este foarte important în cauză, permiteţi-mi vă rog să dau câteva lămuriri; trec peste unele distincţii care ar fi mai mult ciudate decât necesare pentru subiectul nostru. Amintesc numai că dacă mi se face o ofensă, dacă de exemplu suntem insultaţi prin cuvinte sau în alt mod, suntem liberi să ne plângem sau să păstrăm tăcerea în faţa insultei. În general asemenea fapte nu interesează sau nu ating publicul decât foarte de departe. Dacă totuşi magistraţii găsesc că trebuia să reacţionăm, o pot face în locul nostru. În ceea ce ne priveşte însă putem să luăm hotărârea care ne place. Fie că s- a crezut că în mod firesc suntem prea îndemnaţi la răzbunare, fie că nu s-a voit să ni se ridice dreptul de a folosi cea mai frumoasă din toate virtuţile creştine, fapt este că în asemenea întâmplări legile nu ne pun, cu forţa, sabia în mână. Într- adevăr, suntem ascultaţi dacă ne plângem; dacă cerem ajutorul legilor, ele ne înarmează în favoarea noastră, împotriva injustiţie şi a violenţei, dar ne lasă libertatea de a ierta şi de a urma exemplele memorabile pe care mântuitorul lumii, atâţi mari sfinţi şi atâţia martiri ni le-au dat. Lucrurile se petrec însă altfel dacă este vorba de ofensa adusă sau de moartea cauzată unui om care este sau pe care legea îl consideră, binefăcătorul nostru. Pentru că în acest din urmă caz nu numai că nu ne este îngăduit să tăcem, dar putem fi chiar constrânşi să răzbunăm moartea. Motivul acestei deosebiri de soluţii este, domnilor, că în primul caz tăcerea noastră poate fi cinstită; un impuls lăudabil ne poate determina să trecem peste resentimente juste; dar în cel de al doilea caz numai o avariţie sordidă, numai o nerecunoştinţă nedemnă ne poate închide gura. Se voieşte să putem uita injuriile, dar nu binefacerile. Legile urăsc viciul şi iubesc virtutea; pe cât de dragă le este caritatea, pe atât de odioasă le este ingratitudinea. Afirm, domnilor, şi este cel de al doilea punct al pledoariei mele, că o văduvă este obligată să răzbune moartea soţului ei. Nu vorbesc de datoriile pe care respectul căsătoriei, amintirea unei legături atât de sfinte le impune unei femei. Dar este sigur că legea cheamă la răzbunare nu numai pe moştenitorii noştri, dar şi pe toţi aceia care, fără a fi moştenitori, beneficiază prin convenţie sau în alt mod de o parte din moştenirea noastră. De aceea, în drept, este confiscată legitima[169] patronului, dacă el nu răzbună moartea liberţilor săi; de aceea, dacă un bărbat cruţă pe asasinul femeii sale, dâcă nu urmăreşte pedepsirea lui, pierde tot ceea ce în temeiul contractului matrimonial ar fi avut dreptul să primească din dotă, ca soţ supravieţuitor. Astfel, Curtea vede cu câtă rigoare şi sub sancţiunea căror pedepse se cere şi unuia şi celuilalt această pietate, deşi nu sunt nici unul nici celălalt moştenitori. Dar este suficient, aşa cum am spus, ca moartea unui om să ne dea dreptul cu orice titlu la bunurile sale, pentru ca să fim obligaţi să-l răzbunăm. Şi dacă este aşa, putem admite ca femeile, care au dreptul la anumite bunuri din moştenirea soţului lor, care participă la comunitatea de bunuri în care în fapt nu aduc nimic altceva decât fericirea şi favoarea cutumelor

169 Instituţie împrumutată dreptului roman şi reprezentând partea moştenitorului legitim *(ab intestat)*. Sfertul părţilor legitime trebuia lăsat anumitor moştenitori. Principiul s-a păstrat în dreptul actual în instituţia rezervei.

noastre, şi care sunt în realitate, principalele moştenitoare ale soţului lor, să fie scutite de această datorie? Oricât de puţin i-ar reveni unui soţ din dota soţiei sale, oricât de puţin i-ar reveni patronului din bunurile libertului său, ei sunt trataţi şi pedepsiţi ca ingraţi dacă nu-şi manifestă resentimentul aşa cum prevede legea, iar o femeie poate privi, fără să reacţioneze, asasinarea bărbatului ei, a binefăcătorului ei? Ea va beneficia de liberalităţile lui, va culege roadele eforturilor şi a muncii lui şi nu va avea decât obligaţia de a vărsa lacrimi prefăcute şi de a simula durerea?

Într-adevăr, dacă în Franţa femeile n-ar avea nici un drept nici la bunurile succesorale şi nici la comunitate, dacă în Franţa, ca la Roma, ele n-ar avea nimic de sperat din căsătorie, decât numele de mamă, o asemenea propunere deşi revoltătoare, ar putea fi, poate, susţinută. Dar în jurisprudenţa noastră s-ar putea oare susţine că femeile n-ar fi obligate de aceleaşi legi care obligă în drept pe patroni şi pe soţi? Pentru că, domnilor, fie că s-a crezut că echitatea naturală cerea ca cei care profită de munca întregii noastre vieţi să fie răzbunătorii noştri, fie că s-a voit să se stăvilească prin această ameninţare crima şi nedreptatea, este limpede că întregul nostru patrimoniu este angajat în această datorie. Or, banii, mobilele preţioase, tot ceea ce lăsăm ca moştenire trece cu această sarcină la moştenitorii noştri universali sau particulari, legitimi sau testamentari, fie că sunt copiii noştri, fie că sunt străini. Indiferent dacă ni i-a dat legea, natura sau alegerea noastră, toţi trebuie să se înarmeze împotriva asasinului nostru, să reclame, să se plângă în justiţie împotriva violenţei care ni s-a făcut şi aceasta, domnilor, pentru că au primit toată averea noastră sau o parte din ea. Este raţiunea care obligă, aşa cum am spus, în drept, pe patroni, pe moştenitori şi pe soţi şi care trebuie să oblige şi pe femei.

Şi aici, în special, unde era vorba nu numai de a răzbuna o crimă, dar mai ales de a apăra memoria defunctului. Pentru că, domnilor, veţi observa că Guyart, care l-a asasinat, spunea la proces în apărarea sa, că motivul crimei sale a fost adulterul soţiei lui, că surprinzându-l într-o pădure cu ea, a acţionat sub impulsul durerii. Aceasta s-a spus deschis la această şedinţă. Altădată despre asemenea lucruri se vorbea cu discreţie. Astăzi ele se dezvăluie pe faţă. Şi dacă este adevărat că morţii, aşa cum spune un vechi autor, nu mai trăiesc pe pământ decât în amintirea celor vii, va depinde de această ingrată, ca soţul ei să nu piardă acest rest de viaţă sau ca amintirea sa să nu fie pătată de ruşine şi ocară. Aceeaşi mână care l-a asasinat vrea să-l defăimeze. Şi văduva sa îşi precupeţeşte timpul şi osteneala. Văduva sa se teme să rişte poate 100 de franci pentru a-şi apăra familia de o ofensă atât de scandaloasă. Iată această femeie care dă dovadă de atâta afecţiune, de atâta durere! Iată această femeie care vine şi spune rudelor şi judecătorilor că este constrânsă cu regret şi pentru a apăra memoria defunctului, să tacă în mijlocul nenorocirii sale. Judecaţi, domnilor, dacă aşa trebuie cinstită cenuşa morţilor şi dacă aceasta înseamnă a apăra onoarea unui om, reputaţia sa, sau a o trăda. Acest mizerabil asasin, în clipa în care apelanta nu va mai fi adversara sa, se va mai lăsa judecat fără a se apăra? Nu va susţine el pentru justificarea sa că s-a înarmat şi că l-a omorât pe defunct numai pentru a răzbuna ofensa adusă căsătoriei sale, suprimând pe corupătorul soţiei sale? Cine nu vede cât sunt de absurde aceste afirmaţii, cât sunt de ridicole aceste pretexte? Dar cine nu vede că apelanta, renunţând la urmărire, n-a făcut decât să confirme toate calomniile care ofensează memoria soţului ei? Pentru că, domnilor, din clipa în

care aţi păşit la judecarea acestui proces vi s-a atras de îndată atenţia asupra tăcerii acestei femei. Nu vi s-a spus că văduva care la început a făcut plângere, aflând mai târziu adevărul a abandonat procesul? Nu vi s-a spus că n-a făcut în această privinţă nimic decât cu avizul rudelor defunctului însuşi? Astfel, uşurinţa unei femei denaturate, credulitatea, puţina încredere a rudelor pe care le-a înşelat, au oferit arme de luptă împotriva unui om care se află în mormânt. Nu pretind aici să pătrund secretele Curţii, dar este uşor de crezut, desigur, că toate aceste lucruri au făcut o anumită impresie asupra judecătorilor, că toate aceste lucruri l-au înfăţişat pe criminal mai puţin vinovat; că de aceea, din condamnat la moarte cum era, Curtea s-a mulţumit să-l condamne la surghiun. S-a crezut că apelanta, angajată în această urmărire în numele atâtor datorii, n-a abandonat-o fără motive. S-a crezut că defunctul nu putea fi inocent, pentru că toată familia sa a acceptat să-l abandoneze. Toate acestea însă nu erau decât artificiu şi impostură. Toate acestea nu erau decât opera unei femei avare, ingrate şi, poate, extravagant de geloase. Cu ce îndrăzneală vine aşadar apelanta să vorbească aici de acest proces, când în realitate acest proces nu este decât urmarea şireteniei ei sau mai exact a trădărilor ei. Şi dacă adâncim lucrurile se poate afirma că ea este aceea care a salvat într-adevăr viaţa asasinului soţului ei.

.....

În sfârşit, domnilor, iată femeia cea mai ingrată care a existat vreodată. N-am imaginat nimic. A declarat singură, aţi aflat din gura ei ce fel de inimă are.....

Acest criminal pe care atâţia judecători l-au găsit vinovat, pasibil de pedeapsa cu moartea, i se pare inocent. Pentru mai puţin de 100 de franci, pentru că domnilor, am datoria să o spun, toate cheltuielile acestui proces nu se ridică la 100 de franci, aşadar, pentru mai puţin de 100 de franci, ea vine în această şedinţă să implore ajutorul magistraţilor. Şi ceea ce face pentru un interes inexistent, refuză să facă pentru a răzbuna un asasinat, pentru a apăra memoria soţului ei.

Şi dacă ne-am lua libertatea oratorilor din antichitate, dacă mi-ar fi permis să fac să revină aici morţii, acest biet om scăldat în sânge n-ar spune el că niciodată un tată, niciodată un soţ n-a fost mai nefericit, mai de plâns decât el. N-ar spune el că a lăsat 8 copii şi o femeie în casa sa şi cu toate acestea este defăimat, este sugrumat; şi copiii săi sunt muţi şi femeia sa este mută. Dar iertaţi-i va spune el, pe copiii mei. La vârsta lor ei nu se pot face auziţi în justiţie decât prin altul; dacă sunt sau par ingraţi ori denaturaţi, vinovată este mama lor, ingratitudinea şi duritatea ei. Iată domnilor care ar fi justa lui plângere. Iată ce gândeşte şi ce spune el în mormânt!

Lumea, spune un vechi autor, s-a mulţumit să urască sau să condamne majoritatea viciilor, fără a le dispreţui sau a le pedepsi. Poate că aceasta era suficient în timpuri care erau mai apropiate de secolul de aur, decât timpurile noastre. Dar astăzi, când luxul domină, când libertatea moravurilor a rupt toate zăgazurile, când pudoarea, generozitatea, respectul publicului nu mai sunt decât cuvinte deşarte şi decoruri de teatru, nu mai există disciplină, nu mai există legi şi pentru a opri această gangrenă nu mai folosiţi fierul şi focul şi remedii tot atât de violente ca şi răul. Un soţ este îngropat. Femeia lui l-a uitat. Abia i s-a răcit aşternutul, cum se spune, că toată afecţiunea şi dragostea s-au stins; ea nu mai are nici sentiment pentru morţi, nici ruşine faţă de cei vii.

Nu aşteptaţi ca Franţa, în mijlocul acestui război funest pe care l-a declanşat propria sa prosperitate, să revină vreodată la vechile moravuri, la inocenţa primelor zile. Trebuie ca forţa, ca autoritatea magistraţilor şi ameninţarea pedepselor să facă de acum înainte ceea ce onoarea, ceea ce dragostea de virtute nu pot face.

Se ştie că altădată renunţarea femeilor la comunitate atrăgea asupra lor infamia care loveşte astăzi falimentul şi încetarea de plăţi. Astăzi se ridică la rangul de merit, ceea ce pe timpul părinţilor noştri era o ruşine. A renunţa la comunitate, se spune, este a da dovadă că eşti o bună mamă. Aşa fac prinţesele, marile doamne şi tot ce este ilustru în regat.

Nu există nimic pe care aviditatea şi ingratitudinea acestui sex să nu-l fi pervertit. Lăsaţi-le şi curând ele îşi vor bate joc de văduvele care sunt triste pentru că sunt văduve. Şi pentru un interes de nimic, ele vor călca în picioare tot ceea ce este mai sfânt şi mai inviolabil pentru oameni.

Să nu admiteţi aşa ceva, domnilor, pentru că această otravă pătrunde în măruntaiele Franţei. Nu trebuie ca posteritatea să poată reproşa secolului nostru exemple atât de scandaloase. Se pare că nu este prima femeie care şi-a văzut murind soţul şi s-a mulţumit să verse lacrimi prefăcute; dar poate că este cea dintâi care a îndrăznit să dezvăluie justiţiei sentimente atât de denaturate şi o inimă atât de împietrită. Să nu se spună că am tolerat asemenea monştri. Nu trebuie ca intimatul, care de 30 de ani îşi exercită cu cinste atribuţiile, care n-a făcut nimic în acest proces, decât din zel şi dintr-o indignare justificată, care n-a făcut decât ceea ce datora conştiinţei şi funcţiunii sale, să se vadă, la sfârşitul carierei sale, condamnat, ca să nu spun batjocorit, în această şedinţă. Nu-l expuneţi, domnilor, dispreţului unui întreg oraş care nu poate nici să se teamă prea mult de el şi nici să-l respecte prea mult. Amintiţi-vă că ar însemna a-l face inutil regelui, publicului, a-l face de râsul nebunilor, de râsul celor decăzuţi pentru care prezenţa lui trebuie să constituie o ameninţare. Vedeţi că aici voinţa este vizibilă. Este citat ca parte cel care n-a făcut decât un simplu rechizitoriu, iar de judecătorul care a pronunţat hotărârea care ar fi trebuit atacată, nu se plânge nimeni. Apelanta nu poate suporta o cenzură. Ea vrea, fără a fi pedepsită, să poată insulta disciplina publică, dragostea conjugală şi toate legile. De aici veninul împotriva clientului meu. Este acuzat de avariţie, este acuzat de abuz, abia dacă s-a evitat cuvântul de jaf, dar în fond despre ce este vorba? Este vorba poate de 25 de franci. Cine ar crede că un om care a îmbătrânit în magistraturi cu demnitate riscă, pentru 25 de franci, liniştea şi onoarea sa de o viaţă întreagă? Trebuie ca ura să fie foarte puternică, să fie oarbă, pentru ca cineva să se lase împins la calomnii neverosimile care izbesc bunul simţ. Orice ar fi, adevărul nu are a se teme de judecători atât de luminaţi. Mărturisesc că este crud să te vezi sfâşiat în faţa justiţiei. Dar este o glorie să triumfi în acest loc, asupra imoralităţii şi impostorii. Este, domnilor, ceea ce intimatul speră astăzi. El speră că instanţa îl va apăra. Va apăra inocenţa sa şi că decizia domniilor voastre, arătând tuturor femeilor ceea ce datorează memoriei soţilor lor, îi va păstra reputaţia pe care şi-a câştigat-o prin capacitatea, integritatea, munca îndelungată şi virtutea sa.

Pledoaria lui DENYS TALON în afacerea Calvière[170]

Domnilor,

Această cauză, pe cât de ilustră pe atât de importantă nu are nevoie de prefaţă: evenimentele sunt atât de extraordinare şi circumstanţele atât de neobişnuite, încât se susţin de la sine fără adaosuri. Vedem la început o fată de 18 ani, răpită dintr-o mănăstire şi închisă într-un castel; răpitorii urmăriţi, condamnaţi la moarte şi casa lor rasă de pe faţa pământului. Apoi, constatând că nu-şi pot păstra prada, predau fata tutorelui ei şi obţin scrisori de iertare[171], care sunt confirmate.

Dar povestea nu s-a terminat; pentru că în momentul în care se pune problema ca această minoră să fie căsătorită şi ceremonia căsătoriei este pe punctul de a avea loc, se prezintă dovada unei prime căsătorii şi se pretinde că ea trebuie să fie un obstacol la cea de a doua.

Acest incident produce emoţie în oraş: guvernatorul ia măsuri, un ofiţer de justiţie este delegat să strângă mărturii, în timp ce pupila încredinţată unui nobil mărturiseşte prima căsătorie şi cere confirmarea ei. Dar unchiul său şi câteva rude se opun, în timp ce alte rude favorizează şi aprobă intenţiile ei, astfel încât, după ce a trecut dintr-o mănăstire în alta şi şi-a văzut cauza trimisă în faţa a diferite tribunale, ea obţine în favoarea sa o decizie a cărei executare este suspendată. În sfârşit, astăzi aşteaptă ca oracolul justiţiei să se pronunţe în mod severan asupra statutului persoanei sale şi să pedepsească pe cel care a răpit-o sau să-i dea un soţ.

Acesta este, domnilor, în puţine cuvinte, rezumatul întregii cauze: cu toate acestea, pentru a cunoaşte faptele mai complet şi a se ajunge la o hotărâre este necesar să reluăm povestirea evenimentelor şi a procedurii efectuate de la începutul lor, explicând ceea ce rezultă şi din mărturii şi din piesele care se află în dosarele avocaţilor.

Domnişoara Charlotte de Calvière, fiica d-lui de Calvière, consilier al Parlamentului din Toulouse, s-a născut în decembrie 1647. Ea şi-a pierdut mama în 1652, iar tatăl său murind şi el a lăsat tutela fiicei sale, instituită moştenitoare universală, abatelui Psalmody, unchiul său. Prin acelaşi testament, prin substituţie pupilară[172], i-au fost substituite abatelui mai multe persoane.

Această tânără domnişoară a trăit câtva timp în casa unchiului său, a fost apoi condusă la mănăstirea Ursulinelor din Montpellier, iar de aici a fost răpită la 5 septembrie 1658, de domnii Dubosc.

---

170 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tabelau de l'éloquence judiciare, p. 75-90.*

171 *Lettres d'abolition.*

172 Indicarea de către tată în testament a unui înlocuitor pentru copilul său instituit moştenitor. Substituitul devenea moştenitor, dacă copilul, după acceptarea moştenirii, murea înainte de a ajunge la pubertate, adică de a putea face testament.

Modul în care acest eveniment s-a produs este înfăţişat în mărturii.

În cursul anului 1658 dl. viconte Dubosc şi fiul său mai mare, aflând că dl. de Calvière, unchiul minorei a plecat să se plimbe însoţit de nepoata sa, la moşia din Fontenaude şi că se aflau în casa d-lui de la Roche, consilier, au luat cu ei 10 sau 12 gentilomi şi au sosit la Montpellier trăgând la un han. Acolo au hotărât să trimită pe unul dintre ei să cerceteze locurile unde se afla d-ra de Calvière. Două persoane s-au dus într-adevăr şi au întrebat pe valeţii d-lui de la Roche dacă fata se afla acolo şi cine o însoţea. S-au întors când li s-a spus că era cu unchiul ei.

Aflând acest lucru dl. Calvière şi-a dus nepoata la mănăstirea Ursulinelor din Montpellier, iar d-nii Dubosc tatăl şi fiul au plecat afirmând că au ratat încercarea pe care vroiau s-o facă.

Ceva ma târziu au complotat să răpească pe această domnişoară de la mănăstire şi s-au servit în acest scop de ajutorul unui anume Clauzel şi a ucenicului de croitor, Saintonge. Iată cum a fost executat complotul. La 4 septembrie 1658 un anume Plet, croitor căruia i se comandase o haină pentru d-ra de Calvière a venit la mănăstire şi a cerut să vorbească însoţitoarei acestei tinere persoane. Această însoţitoare a venit la vorbitor cu stăpâna ei şi o călugăriţă numită sora Saint Colombe, iar el le-a spus că a lucrat o haină pentru d-ra de Calvière şi că va trimite a doua zi pe ucenicul său să i-o probeze, asigurându-le că puteau avea încredere în el.

Într-adevăr, a doua zi Saintonge a venit la mănăstire pe la prânz şi a spus portăresei că aducea o haină pentru d-ra de Calvière. Portăreasa a anunţat pe superioară, care i-a spus să ia pe însoţitoarea d-rei de Calvière, Isabeau, pentru ca aceasta să vadă dacă îl cunoaşte pe ucenicul croitorului. Însoţitoarea văzându-l, a declarat că este ucenicul aşteptat şi că nu era nici un motiv de bănuială. După aceasta portăreasa i-a spus croitorului să închidă amândouă porţile. El se mulţumi să le împingă uşor. Portăreasa convinsă că poarta era bine închisă a chemat pe d-ra de Calvière la vorbitor, iar Saintonge i-a probat haina.

În timp ce făcea proba portăreasa băgă de seamă că poarta este împinsă; în acelaşi moment l-a văzut intrând pe Clauzel, care adresându-se d-rei de Calvière, i-a spus verişoară. În timp ce aceasta îl respingea declarându-i că nu-l cunoaşte, el a apucat-o de mână şi a tras-o. Fata s-a agăţat de grilaj şi a strigat: Soră! Soră!... Portăreasa, care a încercat să se opună la răpire, a fost lovită de Clauzel; acelaşi individ apucând-o în braţe pe d-ra de Calvière a fugit cu ea din mănăstire urmat de Saintonge. Portăreasa şi însoţitoarea au strigat după ajutor. Cum nimeni nu se mişca, câteva domnişoare care se găseau în biserică au ieşit şi au început să strige „foc"!

Între timp Clauzel a condus-o pe d-ra de Calvière acolo unde o aşteptau d-nii Dubosc şi a urcat-o într-o caleaşcă escortată de un mare număr de călăreţi. În aceeaşi zi, vicontele de Dubosc fusese văzut în Montpellier la Hanul Leului, unde dăduse ordinele necesare pentru a prepara şi a conduce caleaşca sa, iar dimineaţa Clauzel fusese văzut stând de vorbă cu el.

După răpire, dl. preşedinte de la Roche cu câţiva călăreţi au vrut să urmărească pe răpitori. I-a întâlnit la distanţă de 4 leghe; dar câţiva dintre ei i-au venit în întâmpinare şi i-au omorât unul din cai, au rănit un altul şi au pus mâna pe cel de al treilea, ceea ce l-a obligat să se retragă, fără să se fi putut apropia de caleaşcă.....

La 21 august, Camera Tournelle[173] pronunţă o decizie[174] prin care respinge cererile d-lui de Calvière..., permite d-rei de Calvière să se retragă cu dl. Dubosc soţul ei şi eliberează călugăriţele mănăstirii Cordelières şi pe doamna Lamothe, de obligaţia de gardă.

La 23 august dl. de Calvière se plânge Consiliului, cerând casarea acestei decizii şi somează pe superioara mănăstirei Cordelières să declare unde se află d-ra de Calvière. Superioara răspunde că aceasta a părăsit mănăstirea în ziua deciziei Parlamentului.

Urmează decizia Consiliului din 28 august, care suspendă executarea deciziei anterioare, ordonă reintegrarea d-rei de Calvière la mănăstirea Cordelières, obligă pe dl. Dubosc să o predea, îi interzice să mai ia contact cu ea şi interzice tuturor preoţilor să celebreze vreo căsătorie[175].

O a doua decizie a consiliului din 15 octombrie casează decizia din 21 august, reţine toate litigiile, le trimite Parlamentului din Dijon, ordonă retrimiterea d-rei de Calvière la mănăstire şi obligă pe dl. Dubosc, căruia i se interzice să mai ia contact cu ea, să o predea.

Pentru că refuză să facă acest lucru, dl. Dubosc este arestat şi o decizie a Consiliului hotărăşte reţinerea lui în închisoare până când va accepta să predea pe d-ra de Calvière.

La 22 ianuarie 1664 urmează o decizie a Consiliului prin care se stabileşte încredinţarea d-rei de Calvière mănăstiriii „Filles de la Miséricorde".

A doua zi, avocatul d-rei se prezintă la executorul hotărârii, declară că d-nii Dubosc sunt gata să execute decizia, dar întrucât d-ra de Calvière este însărcinată, ea nu se poate prezenta...

La 21 martie, d-ra de Calvière este încredinţată mănăstirii „Filles de la Miséricorde" şi la 6 mai următor, o decizie a consiliului trimite părţile în faţa acestei Mari Camere[176]....

Secolul XVIII

După ce a atins culmile perfecţiunii clasice, oratoria judiciară a trecut printr-o scurtă perioadă de stagnare.

Un contemporan al clasicului întârziat care era d'Aguesseau, Henri Cochin (1687-1747) a fost cel dintâi care a introdus în oratoria judiciară a timpului unele inovaţii care anunţau viitoarele transformări ale genului.

Clasicist ca formaţie şi continuând la început, ca şi predecesorii săi, să-şi scrie pledoariile, Cochin a fost cel dintâi improvizator.

---

173 Vezi nota 155 a la pledoaria lui Lemaistre.
174 *Arrêt de congé* — hotărâre care constată că reclamantul n-a pus concluzii.
175 Este vorba desigur de călătoria d-rei de Calvière.
176 Vezi nota 155 a de la pledoaria lui Lemaistre.

Caracteristică pentru pledoariile sale este stringenţa logică, concentrarea discuţiei asupra argumentului principal, rapiditatea demonstraţiei, puritatea formei dar şi, pentru prima oară în acest gen oratoric, o anumită spontaneitate, necunoscută stilului clasic.

Influenţa exercitată de Montesquieu, de enciclopedişti şi de Jean Jacques Rousseau s-a exercitat şi în lumea Palatului de Justiţie. Ea s-a manifestat aici prin predilecţia pentru problemele sociale şi filozofice, care a mers uneori până la neglijarea discuţiei juridice propriu-zise şi chiar până la denaturarea cu dezinvoltură a faptelor, determinată de participarea directă sau indirectă a publicului la dezbaterile judiciare. Un exemplu semnificativ în acest sens îl constituie cunoscuta afacere Calas şi campania organizată de Voltaire în apărarea acestuia, ceea ce a dus la constituirea de comitete şi deschiderea de liste de subscripţie în întreaga Europă.

Pasiunea care s-a pus în acest proces de cei care participau la el dinafara pretoriului a făcut ca astăzi cei ce se pleacă asupra materialului documentar al procesului şi a campaniei lui Voltaire să aibă reale dificultăţi în a restabili adevărul şi a determina cu destulă certitudine eroarea sau seria de erori judiciare săvârşite de la începutul dramei până la încheierea procedurii de reabilitare[177].

Aşa cum s-a observat adesea[178], în această atmosferă generală, avocaţii antrenaţi în luptele sociale şi filozofice părăseau sfera strictei argumentări juridice, pentru a aborda discuţia unor probleme de ordin filozofic şi social, care apăreau acum esenţiale şi susceptibile de a da răspunsurile aşteptate la marile întrebări ale timpului. În felul acesta, pledoaria trebuia să treacă dincolo de cadrul în care se cantonase până atunci, improvizaţia a luat treptat locul expunerii scrise, iar avocatul a simţit nevoia să se adreseze tot mai mult sentimentelor, manifestând o tendinţă spre patetism care se va accentua spre sfârşitul secolului. Participarea opiniei publice la viaţa Palatului de Justiţie a avut ca efect transformarea stilului oratoric judiciar. Pledoaria, peste capul judecătorilor, s-a adresat tot mai mult publicului şi opiniei publice, care devine în felul acesta un fel de parte intervenientă în proces, cu un rol care nu putea fi totdeauna calculat dinainte. Tranziţia spre noul tip de pledoarie este bine ilustrată de *Loyseau de Mauléon* (1729-1771), apărătorul copiilor Calas.

Dacă pledoariile sale erau pregătite în prealabil cu o deosebită grijă, în schimb, în momentul în care erau pronunţate, ele erau transformate prin improvizaţia determinată de impresiile pe care atmosfera dezbaterilor le producea asupra autorului lor.

Din acest moment pledoaria improvizată se impune treptat şi duce la o transformare profundă a oratoriei judiciare. Devenită orală, pledoaria nu mai poate fi apreciată în mod just, pentru o epocă în care nu existau mijloace tehnice de reproducere şi înregistrare fidelă decât de cei care o ascultau în pretoriul în care era pronunţată.

Este însă necesar să arătăm că improvizaţia era faza care urma o pregătire mai mult sau mai puţin amănunţită a pledoariei, în funcţie de temperamentul avocatului. În general, structura expunerii, argumentele, modul şi terenul pe care se urmărea plasarea discuţiei contradictorii erau dinainte fixate. Improvizaţia purta, în principiu, asupra

177 Vezi Y. Eminescu, *Mari procese în istoria justiţiei*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1970, p. 57-59. Jean Calas, protestant, a fost acuzat că şi-ar fi omorât propriul fiu, pentru că acesta se pregătea să se convertească la catolicism.

178 Vezi, de pildă, M. Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire, p. 132.*

formei, asupra dezvoltărilor, frazelor şi mişcării care dădeau viaţă pledoariei şi a avut inevitabil, drept efect, apariţia pledoariilor lungi.

Din momentul în care se produce în oratoria judiciară această transformare, este evident că exercitarea profesiei de avocat reclamă alte calităţi decât cele care erau dominante în trecut.

Arta oratorului judiciar se apropie de arta actorului. Gesturile dobândesc o anumită importanţă pe care nu o aveau înainte şi, tot astfel, dicţiunea, tonalitatea, ţinuta.

Devenind mai puţin artificială decât în trecut, pledoaria pierde însă, într-o anumită măsură, mai ales la lectură, armonia, echilibrul şi cadenţa frazelor. Unii oratori judiciari ajung la o celebritate extraordinară, dar citite astăzi pledoariile lor păcătuiesc adesea printr-un patetism sau emfază exagerată, ori printr-o familiaritate deplasată.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, oratoria judiciară avea doi reprezentanţi de renume: Gerbier şi Target.

Gerbier (1725-1788), mare orator, improvizator ingenios şi înflăcărat, este reprezentantul tipic al noului stil judiciar. Şedinţele în care pledează devin un spectacol la care publicul îşi rezervă locurile ca la teatru.

Obiceiul va continua, iar cronicile judiciare de mai târziu vor semnala prezenţa personalităţilor cunoscute în sălile de şedinţe şi la curţile cu juraţi, cu ocazia marilor dueluri oratorice. Georges Sand, Balzac şi Victor Hugo erau prezenţi la judecarea locotenentului La Roncière, ascultând pledoariile marilor maeştri ai barei care erau Berryer şi Chaix d'Est Ange[179], iar Curtea cu juri din Versailles părea să fie scena unui spectacol în premieră, când de Moro-Giafferi îl apăra pe Landru.

Guy Jean-Baptiste Target (1733-1803), ilustrând în esenţă acelaşi stil oratoric ca şi Gerbier, se caracterizează totuşi mai puţin prin patetismul improvizaţiilor, cât şi prin preocuparea de a servi în pledoariile sale ideile generale, morala şi justiţia. Se citează declaraţia pe care a făcut-o în cursul unei pledoarii, arătând că este fericit ori de câte ori munca sa poate fi utilă altora, şi când ocupându-se de un singur proces, a putut servi causa publică[180]. În timpul Revoluţiei, Target va fi membru al Adunării Constituante.

Am ales pentru a ilustra această primă etapă, care s-a conturat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, pledoaria — inspirată de marile idei umaniste — a lui *Pierre Paul-Nicolas Henrion de Pansey* (1742-1829), pentru eliberarea unui negru.

Caracteristică pentru această pledoarie a viitorului Prim Preşedinte al Curţii de Casaţie este atât înălţimea ideilor, nobleţea sentimentelor, cât şi stringenţa logică a raţionamentului juridic care nu este abandonat nici o clipă. Invocarea ideilor umanitare care respingeau sclavia este îmbinată cu demonstraţia juridică a inadmisibilităţii aplicării legii invocate de adversar.

O culme sau o extremă în noul gen oratoric este reprezentată de *Simon Nicolas Henri Linguet* (1736-1794) în a cărui pledoarie vie, nervoasă, dar bine construită şi admirabil echilibrată, ironia devine adesea sarcasm, iar curajul vehemenţă.

179 Vezi *infra*, pledoaria lui Chaix d'Est Ange în procesul La Roncière.

180 vezi M. Garçon, *op. cit.*, p. 156.

A ajuns la cea mai mare celebritate, dar temperamentul său i-a atras atâtea dificultăţi, încât în cele din urmă a fost radiat din barou, pentru certuri cu colegii şi dispreţul dreptului roman. În 1791 la bara Adunării Constituante a luat apărarea negrilor din Sainte Dominique împotriva teroarei la care îi supuneau albii.

Am redat pledoaria prin care s-a apărat pe sine însuşi, în 1775, împotriva hotărârii de radiere din Ordinul avocaţilor.

M. Garçon caracterizează astfel această pledoarie: „Tonul este acerb, atacul direct. Pledoaria se transformă într-un necruţător rechizitoriu. I se poate reproşa faptul că aruncă invective fără a demonstra, eludând adevărata discuţie. Prin aceasta discursul prezintă o incontestabilă scădere. Limba îşi păstrează o frumoasă ţinută literară, deşi este evident că pentru autor forma trece pe planul al doilea"[181].

Revoluţia nu putea să nu se repercuteze adânc asupra Ordinului avocaţilor, privind tradiţiile, structurile anchilozate, poziţia faţă de vechiul şi noul regim şi provocând transformări care au urmat aceeaşi linie de evoluţie ca întregul proces de reînnoire socială.

Se ştie că deputaţii Stărilor Generale din care s-a format Adunarea Constituantă erau în majoritate avocaţi. Printre ei tot atât de mulţi erau cei care se dovediseră sensibili la profundele nevoi de reînnoire socială, ca şi cei care se vor depărta de revoluţie pe măsură ce ea va deveni o realitate mai imediată şi de neînlăturat. Revoluţia a suprimat în septembrie 1790 Ordinul avocaţilor pentru că era legat de Parlamentele pe care le-a desfiinţat; dar ordinul trebuie să dispară şi pentru că era un fel de corporaţie şi toate corporaţiile erau considerate inadmisibile într-o ţară liberă, fiind desfiinţate prin celebra lege Le Chapelier.

La 29 ianuarie 1791 un decret al Adunării Constituante recunoaşte avocaţilor dreptul de a fi mandatari oficiali ai părţilor, dar în acelaşi timp lăsa acestora dreptul de a fi asistate de apărători, ceea ce a schimbat însuşi stilul dezbaterilor judiciare. Într-adevăr, majoritatea acestor apărători nu puteau avea pregătirea profesională a avocaţilor consacraţi şi nici aceeaşi concepţie despre raporturile cu clienţii lor şi cu instanţa.

Ordinul avocaţilor a fost restabilit prin legea din 1804 (anul 12) „privind şcolile de drept" şi organizat apoi în amănunt prin decretul din 14 decembrie 1810.

Tradiţia oratoriei judiciare a fost continuată de câteva personalităţi care vor reprezenta perioada de tranziţie spre romantism, în acest domeniu.

Printre aceştia s-au detaşat puternic *Poirier, Delacroix Frainville* şi mai ales *Nicolas François de Bellart* (1761-1826).

Pledoariile lui Bellart se caracterizează prin căldură şi îndrăzneală, prin convingerea profundă pe care o emană, dar în acelaşi timp printr-o oarecare neglijare a structurii expunerii. Expunerea faptelor este simplă şi umană. Stilul său nu mai are nimic convenţional, este direct şi de un puternic dramatism.

181 *Ibidem*, p. 188.

Pledoaria sa pentru Joseph Gras, pronunţată în 1791, este considerată primul model al unui gen nou care va dăinui mai bine de un secol: pledoaria de curte cu juraţi.

Fiul unui meşteşugar căruţaş, regalist înfocat, deşi Napoleon nu-i refuza nici o favoarea, Bellart devine în 1815 Procuror general, servind fără discernământ reacţiunea regalistă care va fi numită în istorie „Teroarea albă". Numele lui va rămâne astfel legat de penibilul proces al mareşalului Ney, ca autor al actului de acuzare.

Pledoaria lui HENRION DE PANSEY pentru eliberarea unui negru[182]

Nu există crimă de care omul să nu aibă a roşi. Nu există insultă pe care să n-o fi făcut naturii, nu există rău pe care să nu-l fi făcut semenilor săi. Dar cel mai mare este desigur acela de a fi îndrăznit să atenteze la libertatea lor. Acest bun, singurul cu care omul vine pe lume, singurul care îl poate consola de relele legate de penibila sa existenţă, acest bun atât de preţios îi este răpit adesea înainte chiar de a se fi bucurat de el. Abia s- au format societăţile, că pământul nu mai este în realitate decât o vastă închisoare. Sparta ţinea sub apăsarea legilor sale feroce un întreg popor de nefericiţi. Şi romanii, tot atât de cruzi faţă de sclavii lor pe cât erau de laşi faţă de tiranii lor, au insultat timp de 600 de ani natura, care s-a răzbunat, dându-le pe Neron şi Caligula. Noi însă ne amintim cu mândrie că bravi, generoşi şi liberi, francii n-au avut niciodată sclavi, dar pentru că dispreţuiau muncile liniştite ale agriculturii, aveau nevoie de cultivatori şi au avut şerbi. Curând acest gen de servitute s-a răspândit în întreaga Europă. Mai puţin dură decât sclavia, ea a devenit însă la fel de funestă, pentru că era mai universală. Acel secol de mari descoperiri care a pregătit tot ceea ce am văzut de atunci încoace, secolul al XV-lea, era spre sfârşit, servitutea era îngropată sub ruinele feudalismului, libertatea renăştea din toate părţile, când evenimentul cel mai neaşteptat a arătat Europei mirate, oameni, ţări şi crime necunoscute până atunci.

Un popor neînfricat pătrunde într-o lume nouă. Aurul din Peru, asemenea unui talisman funest, îl transformă într-un popor de frenetici care masacrează totul pentru a pune mâna pe aur. A sosit momentul când crimele Europei s-au revărsat asupra întregului glob. În acelaşi timp, un alt popor străbătea obstacole care opriseră până atunci ambiţia şi descurajaseră îndrăzneala tuturor popoarelor, pătrunde în Senegal, crează întreprinderi pe coastele Guineei, răpeşte pe locuitorii ei şi-i duce în America pentru a face acolo trafic cu oamenii, aşa cum făcea cu mărfurile.

Pământul nu mai văzuse încă asemenea orori, iar noi le reînnoim de trei secole. De trei secole umplem de crime şi nenorociri imensul spaţiu care separă cele două tropice, iar filozofia care se ridică la orizontul nostru ca un astru binefăcător nu ne luminează decât pentru a ne face şi mai vinovaţi.

182 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 176-184.

Astfel s-a format cel mai nou şi mai monstruos comerţ, iar acest popor atât de blând şi uman care este poporul francez s-a înjosit comandând sclavilor. Trebuie să o spunem pentru gloria bunului şi dreptului domn care era atunci aşezat pe tronul Franţei, că el respingea cu indignare ideea de a introduce sclavajul în locurile supuse stăpânirii sale. Pentru a-l determina la aceasta a trebuit să se facă apel la pietatea sa şi ca pietatea să intre în conflict cu simţul său de dreptate. A trebuit să fie convins că era unicul mijloc de a determina pe aceşti oameni să se creştineze.

Aceasta este imaginea servituţii, aceasta este originea legislaţiei noastre privitoare la sclavi.

Roc s-a născut în insula Cayenne, Ludovic şi Agnes, tatăl şi mama sa, negri originari din Guineea, se bucurau în mod public, în momentul naşterii sale, de libertate. Este singurul bun pe care l-au transmis fiului lor. Acesta era în al 20-lea an al vieţii sale, iar pescuitul era principala sa ocupaţie. Într-o zi, pe când îşi arunca plasa la distanţă de o leghe de ţărm, a trecut pe acolo un vas spaniol. Căpitanul îl cheamă şi îl atrage pe bord sub pretext că-i va cumpăra peştele. Odată suit pe bord îl sechestrează. Vasul îşi continuă drumul şi ajunge în Luisiana unde crudul spaniol l-a vândut pe acest nenorocit unui francez, tot atât de crud ca şi el.

De opt ani îşi târăşte existenţa într-o sclavie nedreaptă şi penibilă. Zadarnic a reclamat împotriva acestei fărădelegi. Avariţia, obiceiul de a privi şi de a provoca nenorociri a făcut ca toate inimile să fie insensibile la disperarea sa şi dreptatea reclamaţiei sale nu i-a servit decât pentru a-i face jugul şi mai apăsător.

În sfârşit, dl. Poupet, ultimul său stăpân, l-a ales pentru a-l servi într-o călătorie pe care a făcut-o în Franţa; fidelitatea, inteligenţa şi abilitatea clientului meu au determinat această alegere. Au sosit la La Rochelle în luna iunie 1770. În ambianţa fericită a Franţei speranţa a renăscut în inima clientului meu. „Sunt liber a spus el, pentru că sunt printre oameni de inimă şi drepţi".

Dintre toate formalităţile pe care legea le prescrie stăpânilor pentru a-şi păstra sclavii în Franţa, dl. Poupet n-a îndeplinit decât una singură, declaraţia la grefa amiralităţii din La Rochelle. Sclavul său a declarat imediat apel împotriva acestei declaraţii. Curtea a admis apelul şi a luat pe acest nenorocit sub protecţia sa specială. Astăzi el se apără la adăpostul acestei protecţii, şi cere în justiţie să se repare ceea ce s-a obţinut cu forţa şi anume să i se redea libertatea pe care a avut-o atunci când s-a născut, libertate care a putut fi întreruptă prin violenţă, dar pe care oamenii nu au puterea să i-o răpească. S-a născut liber şi o dovedeşte. Este în Franţa şi cere libertatea sa. Iată apărările sale.

S-a născut liber. Este adevărat că nu ştie cum se dovedeşte o asemenea afirmaţie. Cum dovedeşti oamenilor că un om s-a născut liber? Ce s-ar putea ajuta la ceea ce natura însăşi dictează tuturor inimilor? El este om şi acest cuvânt nu cuprinde oare dovada cea mai evidentă? Încă odată, este om şi iată titlul său: titlu imprescriptibil, inalterabil, titlu superior atentatelor forţei şi ravagiilor timpului, titlu care trebuie, cel puţin, să impună aceluia care-l contestă să facă proba contrarie. Într-adevăr, stăpânul trebuie să stabilească existenţa servituţii; este suficient ca sclavul să afirme că s-a născut liber; el nu poate fi obligat să facă această dovadă; nu este posibil ca demnitatea speciei umane să fie astfel înjosită.

Deci dl. Poupet trebuie să dovedească că sclavul pe care-l reclamă s-a născut în sclavie. Dar îl scutim de această oboseală. Sclavul acceptă să facă mai mult decât trebuie: el se oferă să stabilească că s-a născut liber. Născut la Cayenne, fiind de o înălţime şi având o forţă neobişnuită este cunoscut de majoritatea locuitorilor insulei care au văzut crima săvârşită în persoana sa şi s-au cutremurat. Toţi sunt gata să depună mărturie în justiţie. Această insulă este sub stăpânirea Franţei. Curtea poate face acolo o anchetă. Să o ordone şi va vedea pe toţi locuitorii depunând în favoarea concetăţeanului lor. Ea va auzi toate vocile unindu-se cu a clientului meu pentru a-i reclama libertatea. Cerem să se admită această anchetă. A-i interzice această cale de a-şi redobândi libertatea ar fi o cruzime aproape tot atât de mare ca aceea a oamenilor care i-au răpit-o. Dar Roc nu are a se teme de o asemenea nedreptate. El se poate teme mai curând că prin această cerere a ofensat umanitatea Curţii. El n-are nevoie de declaraţiile locuitorilor din Cayenne. Titlurile sale nu sunt dincolo de mări, ele sunt în inima judecătorilor săi.

Ah! dacă un asemenea atentat ar fi fost săvârşit împotriva unui european, dacă un francez ar fi surprins şi vândut pe dl. Poupet unui negustor din Tunis sau Alger, toate tribunalele s-ar fi înarmat pentru apărarea sa. Supliciile noastre, şi aşa crude, n- ar fi fost suficiente pentru a pedepsi o crimă atât de enormă. Şi îndrăzneşte cineva să justifice aceeaşi crimă numai pentru că victima ei este un negru? Oare caracterul moral al acţiunilor noastre variază după crimă? Oare ceea ce este nedrept la o latitudine poate fi considerat just la o alta? Instinct celest! emanaţie a divinităţii! conştiinţă! nu vorbeşti oare oamenilor decât într-un limbaj fals şi bizar? Nu, vocea conştiinţei este pretutindeni aceeaşi; ea este adesea acoperită de tumultul pasiunilor, dar nimic nu o poate constrânge la tăcere; şi în timp ce adversarul nostru va pleda împotriva noastră, această voce va striga în sufletul său şi se va împotrivi eforturilor sale.

Dacă ar fi cineva destul de ignorant şi cu destule prejudecăţi pentru a crede că negrii sunt o speţă inferioară nouă, să ştie că aceşti oameni, obiect al dispreţului nostru, sunt adesea demni să fie modele pentru stăpânii lor. În sufletul lor este sădit germenele tuturor virtuţilor şi au ridicat multe din ele la o înălţime pe care sufletele noastre prăbuşite de slăbiciune nu o vor atinge niciodată. Neînfricaţi în suferinţe, au fost văzuţi adesea cum călăii le sfâşiau membrele, fără ca expresia feţelor lor să se altereze; bravi în lupte, au apărat pământul nostru şi şi-au vărsat sângele pentru gloria armatei noastre; şi adesea, englezul liber şi mândru, a fost subjugat de greutatea lăncilor lor.

Aceştia sunt oamenii pe care îi aşezăm mai prejos de animalele cele mai josnice. Nu vom face tabloul insultelor cu care copleşim pe aceste sărmane victime ale avariţiei noastre. Asemenea imagini ar ofensa sfinţenia tribunalelor. Cine ar putea, dealtfel, nu să descrie, dar măcar să conceapă toate aceste orori. Să aruncăm un văl pe aceste triste obiecte. Să imităm pe pictorul care disperând că nu poate zugrăvi cu destulă vigoare măsierea naturii, a acoperit figura nefericitului rege care îşi vedea fiica omorâtă de un preot barbar.

Cel de al doilea titlu al sclavului care este la picioarele Curţii este acela de a se afla în Franţa. Nu există popor care să nu fi oferit adăpost nefericiţilor: palatele domnilor sau altarele zeilor erau adăposturi inviolabile. Franţa întreagă este templul umanităţii. În toate

timpurile, apărătoare a regilor nefericiţi, ea se laudă mai ales de a fi liberatoarea sclavilor: de îndată ce ating acest pământ fericit, lanţurile lor cad. Totul este liber într-un regat unde libertatea este aşezată la picioarele tronului, unde ultimul dintre supuşi găseşte în inima regelui său sentimentele unui tată. Nimeni nu este sclav în Franţa. Iată maxima fundamentală, maximă stabilită prin aclamare unanimă, respectată de-a lungul timpurilor şi întărită de autoritate. Este poate maxima cea mai glorioasă pentru o naţiune şi un domn. Toţi regii sunt înconjuraţi de sclavi şi este de ajuns pentru ca sclavii să fie liberi, să se apropie de tronul Franţei. O galeră spaniolă eşuează pe coastele noastre: 300 de mauri erau sclavi pe această galeră, goi, în lanţuri, cu lopeţile în mână, ei se aruncă la picioarele regelui şi cer libertatea lor. Henric al II-lea adună un Consiliu, consultă pe mai marii regatului şi, cu tot ascendentul pe care Spania îl avea asupra puterilor europene, principiul învinge. Regele declară liberi pe cei 300 de sclavi şi duce generozitatea până la a-i transporta în patria lor. În timp ce oamenii luptă cu un fel de furie să se înrobească unii pe alţii, ce frumos spectacol este acest monument ridicat libertăţii.

Cu mult înainte de Henric al II-lea, Ludovic al X-lea a consacrat această maximă într-o ordonanţă solemnă. Această ordonanţă prevede: „considerând că regatul nostru este numit regatul Francilor şi dorind ca numele să corespundă adevărului... am poruncit ca orice robie să fie schimbată în libertate“[183]. Această libertate este deci o lege a naţiunii; s-ar spune aproape o lege constitutivă. Apărută în primele secole, strămoşii noştri ne-au trimis-o ca un zălog sacru; chiar străinii au respectat-o şi astăzi un francez încearcă să o distrugă!

„Cunosc principiul — a spus dl. Poupet —, dar de la acest principiu s-a făcut o excepţie printr-o lege posterioară şi mă aflu în ipoteza prevăzută de această excepţie“. Este adevărat că avem un edict care permite locuitorilor din colonii să aducă negri în Franţa, respectând anumite formalităţi. Este adevărat că acest edict declară că aceşti negri nu se vor putea pretinde liberi numai pentru că au păşit pe teritoriul regatului. Sistemul de apărare al adversarului nostru se bazează exclusiv pe aceasta şi poate fi distrus printr-un singur cuvânt: dl. Poupet nu s-a conformat dispoziţiilor legii şi, dealtfel, această lege nu a fost învestită cu formalitatea înregistrării[184].

Să înceteze aşadar adversarul nostru să mai invoce legile lipsite de eficacitate. Să afle că edictele neînregistrate nu pot dispune de averea, de viaţa şi cu atât mai puţin de libertatea unui om născut sub dominaţie franceză. Să ştie că magistraţii fac aplicarea acestor principii mai ales în cauze de asemenea natură. Aceasta este într-adevăr jurisprudenţa tribunalelor. Aceasta este în special aceea a Curţii. Să citim această jurisprudenţă şi vom constata că întotdeauna libertatea a fost acordată sclavilor, îndată ce au cerut-o. Toată jurisprudenţa dovedeşte că edictul invocat de adversarul nostru n-a adus nici o atingere principiului că este suficient să fi în Franţa, pentru a fi liber.

La lipsa de înregistrare a legii se adaugă neîndeplinirea formalităţilor pe care ea le prescrie. Se vede în această lege cât de greu i-a venit legiuitorului să o edicteze; se vede

183 În original *franchise* (desrobire), cuvânt derivat din franc (liber).
184 *L'enregistrement* — formalitate necesară pentru intrarea în vigoare a legilor.

cât de mult repugnă sclavia inimii sensibile şi bune a domnului care a edictat-o. Ca şi când i-ar fi fost smulsă, ca şi când ar fi vrut s-o facă inutilă, înconjurând-o de diferite obstacole, impunând condiţiuni şi prescriind nenumărate formalităţi, el a vrut mai ales ca cea mai mică omisiune să facă pe stăpân nedemn de favoarea care i se acorda.

„Locuitorii şi ofiţerii coloniilor noastre — prevede acest edict — care vor voi să aducă în Franţa sclavi negri, vor trebui să obţină permisiunea guvernatorilor generali sau a comandanţilor din fiecare insulă, permisiune care va cuprinde numele proprietarului care îi aduce sau al aceluia care este însărcinat să-i aducă, numele sclavilor, vârsta şi semnalmentele lor. Şi proprietarii acelor sclavi şi aceia care sunt însărcinaţi să-i conducă vor fi ţinuţi să înregistreze permisiunea acordată, atât la grefa jurisdicţiei ordinare sau a amiralităţii reşedinţei lor, cât şi la aceea... Şi dacă stăpânii sclavilor nu respectă formalităţile prescrise de articolele precedente, sclavii vor fi liberi şi nu vor putea fi revendicaţi“.

Aceasta este legea care permite să se aducă sclavi în Franţa. Acestea sunt condiţiile pe care legea le-a fixat pentru această favoare. Nimic mai clar decât această lege, nimic mai formal decât sancţiunea pe care o prevede: dacă stăpânii nu respectă formalităţile prescrise, sclavii vor fi liberi şi nu vor putea fi revendicaţi.

Rămâne aşadar să examinăm exclusiv dacă adversarul nostru a îndeplinit aceste formalităţi. Un fapt este sigur: le-a neglijat pe toate. N-a obţinut permisiunea guvernatorului coloniei, nu s-a prezentat la grefa amiralităţii reşedinţei sale, n-a dat nici numele, nici semnalmentele sclavului său. Cum îndrăzneşte atunci să invoce o lege pe care a dispreţuit-o atât de făţiş? Cum îndrăzneşte să invoce un edict în care sancţiunea sa este textual prevăzută? Într-un cuvânt, acest edict stabilind o excepţie de la dreptul natural, de la dreptul comun existent în Franţa, trebuie să fie aplicat în limitele stricte pe care le-a stabilit. Or, dl. Poupet a depăşit aceste limite. El n-a îndeplinit condiţiile pe care legea i le impunea, şi s-a făcut aşadar nedemn de beneficiul legii. Acest argument, deşi supraabundent, aici este totuşi atât de puternic, încât este singur suficient pentru a decide soarta contestaţiei.

Dacă dl. Poupet pretinde că aceste formalităţi nu erau necesare şi că această dispoziţie a edictului a căzut într-un fel de desuetudine, îi putem opune cel mai bun din toate răspunsurile: o hotărâre recentă a Curţii. Un domn Lefebvre a adus un negru în Franţa şi a obţinut în acest scop permisiunea guvernatorului insulelor. Această permisiune cuprindea numele şi semnalmentele sclavului. Totul era în regulă în această privinţă. Dar a omis să înregistreze permisiunea la locul reşedinţei sale, şi sclavului i s-a acordat libertatea. Neînregistrarea permisiunii a fost unul din principalele motive pe care s-a întemeiat hotărârea şi concluziile ministerului public.

Dl. Lefebvre nu avea împotriva lui decât o singură omisiune şi pe cea mai simplă dintre toate. Dl. Poupet, dimpotrivă, a neglijat toate formalităţile edictului; el a neglijat şi pe aceea care a dus la aplicarea sancţiunii prevăzute de edict, d-lui Lefebvre. Astfel, pretenţia adversarului meu este respinsă chiar de edictul pe care îl invocă. Mai mult, totul pledează pentru a i se aplica sancţiunea prevăzută de edict: originea sclavului pe care îl reclamă, neînregistrarea legii care este singurul său argument, neîndeplinirea formalităţilor pe care această lege le prevede, totul se ridică, totul unelteşte împotriva lui.

Adversarul nostru ne opune autoritatea legilor romane. Nu ne vom opri să le discutăm; susţinem că dispoziţiile lor, oricare ar fi, trebuie respinse. Susţinem că toate legile romanilor cu privire la sclavie trebuie abandonate indignării şi uitării. Ca acelea ale primului legiuitor al Atenei, ele au fost scrise cu sânge. Au fost opera ferocităţii şi o ruşine pentru raţiune. Într-o guvernare ca a noastră, în care domnesc, alături de umanitate, justiţia şi pacea, ce greutate pot avea maximele acestor oameni, care timp de secole au ţinut specia umană sub călcâiul lor, care în delirul ambiţiei credeau că toate naţiunile sunt făcute pentru a servi şi numai Roma singură pentru a comanda, care printr-o acumulare monstruoasă a celor mai mari crime şi a celor mai sublime virtuţi au inundat pământul cu sânge, au zdrobit toate popoarele, au degradat pe toţi regii şi cărora toate naţiunile le-au fost pe rând duşmane, aliate şi întotdeauna înşelate şi victime.

Să încetăm de a mai invoca legile romane. Trebuie să ne pronunţăm asupra statutului oamenilor care locuiesc în Franţa, în temeiul principiilor admise în Franţa. Astfel, n-a existat niciodată maximă mai sacră decât aceea că în Franţa nu există sclavi. Dacă interesul comerţului a determinat apariţia unor legi care au impus oamenilor lanţuri, acest lucru s-a petrecut sub un alt climat. Dealtfel, aceste legi fiind contrare dreptului comun, dispoziţiile lor sunt de strictă interpretare. Dl. Poupet trebuia să se conformeze. El trebuia să îndeplinească formalităţile pe care ele le prescriau, dar le-a dispreţuit. Drept urmare nu mai poate invoca nici un drept asupra negrului pe care-l reclamă.

Pledoaria lui LINGUET pentru sine însuşi[185]

Îndrăznesc să cred că întregul Ordin adunat aici nu va fi capabil, aşa cum au făcut deputaţii săi, să-mi interzică până şi dreptul de a-i prezenta câteva reflecţii preliminare foarte esenţiale.

Încep prin a afirma respectul şi supunerea mea faţă de această adunare, în măsura în care nu mă îndepărtează de la drepturile mele de cetăţean; căci suntem toţi cetăţeni domnilor, înainte de a fi avocaţi: recurgerea la legi, atunci când ele sunt încălcate pentru a ne prejudicia, este imprescriptibilă.

Mă veţi judeca: desigur că o veţi face numai pentru fapte grave, bine dovedite, clar enunţate şi discutate în contradictoriu cu mine. Unul din vechii noştri suverani spunea că dacă justiţia şi onoarea ar fi exilate de pe restul pământului, ar trebui ca ele să fie regăsite în inima regilor; iar eu voi adăuga, şi în Ordinul avocaţilor. Or, nimic nu ar fi mai contrar acestor virtuţi, decât de a te pronunţa asupra soartei unui cetăţean, după fapte nedemne de atenţie, nesigure, formulate în mod obscur sau în aşa fel încât să nu-i fie posibil să le combată.

185 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 189-207.

Am implorat să se accepte ca la Adunarea deputaţilor cererile şi răspunsurile să fie scrise; s-a respins acest mijloc prevăzut de lege, care este impus fie şi numai de onestitate. Iar când mi-am publicat apărarea, deputaţii voştri, împotriva cărora se îndrepta, au avut laşitatea să răspândească în public că existau împotriva mea şi alte acuzaţii, decât acelea pe care reuşisem să le înlătur.

Spun laşitate domnilor, şi nu mă înşel asupra termenului: minciuna este în general o laşitate, dar când i se adaugă impostura şi când un om nu insultă adevărul, decât pentru a ascunde denaturări aduse anterior adevărului, vă întreb ce epitet merită procedeul său? Or, iată ce au făcut, ceea ce fac aceia dintre deputaţii dv. care îndrăznesc să spună sau că există alte acuzaţii decât acelea care mi s-au comunicat, sau că n-am răspuns, în textul meu, la toate acelea care mi s-au adus la cunoştinţă.

Înţeleg acum cât este de revoltătoare, de primejdioasă, de îngrozitoare chiar, această practică, de a nu pune nimic în scris când este vorba de situaţia şi onoarea unui cetăţean. Nu vreau să fiu de două ori expus acestei primejdii: trebuie ca acest moment să fie momentul liniştirii mele sau al ruşinii mele, ca numele meu să fie sau glorios consacrat, întrucât a ieşit pur din toate încercările la care l-au supus calomnia, invidia, atâtea pasiuni criminale care mă urmăresc; sau infam degradat, murdărit de excesele care pot justifica oroarea publicului şi proscrierea legală a unui membru al societăţii.

Iată de ce, în lipsa unor acte scrise pe care nu le aveţi, am rugat pe d-na contesă de Béthune şi pe aceşti cetăţeni cinstiţi de a binevoi să fie prezenţi la interpelările care îmi vor fi făcute şi la răspunsurile mele. Prin aceasta atât unele cât şi celelalte vor fi constatate; acuzatorii mei nu vor mai putea să se strecoare cu ajutorul echivocului; nu voi mai putea fi bănuit; după această lămurire autentică, ori ei ori eu vom fi reduşi la tăcere.

Mi se va răspunde că nu este aceasta regula; că în procesele criminale, instrucţia este secretă. Da, dar în acest caz, regula cere ca actele să fie scrise. Regula este de a înmâna acuzatului o copie autentică după capetele de acuzare care i se aduc şi mijloacele care i se opun. Acest document rămâne în mâinile lui; este un mijloc care după ce a servit la justificarea sa îi ajută apoi la răzbunare; după ce i s-au comunicat acuzaţiile, i se indică acuzatorii; şi atunci când a înlăturat acuzaţiile, are dreptul şi facultatea de a urmări la rândul lui pe acuzatori. Aici nu există nimic din toate acestea şi trebuie găsit un mijloc care să le înlocuiască. Ar fi prea îngrozitor ca să stăruiţi în a apăra o metodă care nu poate fi favorabilă decât calomniei şi care conduce în mod evident la sancţionarea inocenţei. Să nu mi se spună că ea este conformă obiceiului Ordinului. Nimic din ceea ce încalcă justiţia şi decenţa nu poate fi conform acestui obicei. Este o mândrie pentru Ordin faptul că până în prezent nu a existat în acest domeniu nici un abuz. Dar în momentul în care un abuz apare, el trebuie reprimat.

Contesa de Béthune mă onorează cu încrederea ei; ea încredinţează în mâinile mele soarta sa şi a familiei sale: nimeni nu este mai interesat decât ea să ştie dacă sunt demn de această încredere; nimeni nu este mai în drept să vrea să cunoască şi să constate care sunt acuzaţiile ce mi se aduc şi cum mă apăr.

Chiar dacă ar fi posibil ca oameni virtuoşi să fie o ultimă dată încă uneltele răzbunării, ale calomniei, ale maşinaţiilor secrete care urmăresc distrugerea mea, chiar dacă ar fi posibil să închideţi ochii în faţa evidenţei, a adevărului, care vorbesc în favoarea mea, iar un ostracism care ar acoperi de ruşine pe rivalii mei, în mijlocul trimfului lor, ar urmări să mă înlăture definitiv din barou prin voturile voastre, încă vreau să păstrez stima prietenilor mei şi pe aceea a publicului. Este important pentru mine să-i pot convinge că sunt sacrificat unor pasiuni ruşinoase, unor rivalităţi de dispreţuit; că detractori clandestini se înarmează împotriva mea în noapte, cu săgeţile fraudei şi ale trădării, şi că ceea ce îndrăznesc să prezinte la lumina zilei este de natură să-i facă să roşească pe acei care folosesc asemenea mijloace.

Se poate încerca, domnilor, să mi se răpească în mod nedrept exerciţiul profesiei de avocat, dar nu vreau să pierd reputaţia care mă face demn de ea. Pot muri ca Socrate, dar nu vreau ca Antynos[186]-ii mei să rămână nepedepsiţi. Pretindeţi că mă judecaţi. Consimt la aceasta. Dar vor aşeza între voi şi mine acest judecător suprem, căruia tribunalele cele mai absolute îi sunt subordonate: opinia publică. Ea va face dreptate, atunci când mi-o veţi refuza şi dacă voturile voastre se vor reuni, împotriva verosimilului, pentru proscrierea mea, voi putea cel puţin spune, când voi ieşi de aici: totul este pierdut, mai puţin onoarea.

Prezenţa acestor martori respectabili îmi dă un alt avantaj şi anume că dacă cineva ar mai avea aici îndrăzneala să articuleze fapte, refuzând să-mi indice sursa din care le-a aflat, voi avea cel puţin dovada că ele au fost articulate şi voi sili printr-o plângere pe aceia dintre voi care şi-au lăsat spiritul otrăvit de rapoarte secrete, să dezvăluie pe complicii lor în această imoralitate criminală; voi reuşi în sfârşit să descopăr pe autori şi voi pune capăt defăimării, obţinând de la tribunal sancţionarea defăimătorilor.

Dar ei nu sunt aici, mi se va spune, şi bănuiesc că se va adăuga: nu poate fi citat nimeni; strigătul public v-a adus în faţa noastră; şi am avut grijă să verificăm acuzaţiile care vi se aduc; am avut grijă să căutăm martorii care refuzau să vorbească; i-am silit să o facă, astfel încât nu puteţi să vă plângeţi împotriva nimănui.

Oare nu mă pot plânge împotriva nimănui? Ce oroare! oare deputaţii noştri nu sunt martorii demersurilor pe care singuri le-au făcut? Demersuri pe care părtinirea cea mai oarbă ura cea mai furioasă, cu greu le-ar putea motiva.

Ce! declaraţia că nu există delatori, dar există o delaţiune? Nu există acuzator, dar există un acuzat? Nu există dovadă, dar există o crimă şi nu numai o crimă, ci o condamnare, un supliciu, o moarte civilă; şi această moarte loveşte, o spun, nu pe pretinsul vinovat, ci pe toţi acei care au relaţii cu el.

Peste 3 zile o familie ilustră, o văduvă însufleţită de un curaj eroic, nişte orfani a căror slăbiciune şi a căror părăsire sunt de ajuns pentru a inspira o anumită blândeţe celor mai fioroşi oameni, sau vor pierde pentru a doua oară beneficiul unei şedinţe de judecată pe care au câştigat-o prin amânări ruinătoare, sau se vor găsi fără destulă apărare, din cauza

186 Surghiunit de cei 30 de tirani a devenit în anul 399 unul din acuzatorii lui Socrate. După moartea lui Socrate, opinia publică s-a ridicat împotriva lui, a fost exilat şi, în exil, omorât cu pietre de locuitori.

tulburării şi nesiguranţei în care apărătorul lor a fost ţinut fără întrerupere, de când a avut nefericirea să fie desemnat ca sprijin al cauzei lor. Şi atâtea nenorociri vor fi rodul nepedepsit al necinstei reprezentanţilor voştri?

Domnilor, vă cer nu numai dreptate pentru mine, dar răzbunare împotriva lor. Afirm că, desemnaţi ca judecători de domniile voastre, ei au coborât de la înălţimea tribunalului, nu pentru a asculta delaţiunea, dar pentru a o provoca. Au străbătut palatele şi podurile caselor, pentru a găsi un pretext pe care să mi-l poată imputa; au făcut apel la duci şi pairi, la femei pierdute şi la cămătari, adică pe de o parte la ceea ce este mai înalt şi pe de alta la ceea ce este mai infam în naţiune, ca să se reunească pentru a contribui la distrugerea mea: oameni deghizaţi, care prin vioiciunea întrebărilor şi violenţa durerii, atunci când erau inutile, au fost luaţi drept avocaţi, au multiplicat aceste demersuri ruşinoase. Chiar dacă cei care s-au compromis în felul acesta n-ar fi fost deputaţii voştri, este evident, cel puţin, că era vorba de emisarii lor. Nu simţiţi că ruşinea cade asupra întregului Ordin, pentru că se poate crede cu drept cuvânt că a aprobat aceste maşinaţiuni îngrozitoare?

Într-adevăr, dacă această povestire ar fi citită în vreo carte de călătorii cu care oamenii activi se distrează în timpul liber, ar fi greu să le dau credinţă; s-ar vorbi de credulitatea oarbă a istoricului; aş fi acuzat de a calomnia natura umană; s-ar susţine cu încăpăţânare că nu există ţară în care uitarea principiilor naturale, respectul legilor, degradarea sub toate formele, să poată fi împinse atât de departe. Inima-mi sângerează când mă gândesc în ce ţară, în ce secol, în ce oraş şi în ce corp au fost săvârşite asemenea atentate! Şi să rămână ele nepedepsite?

Fără îndoială că după ce au fost complici la această necinste degradantă, după ce m-au judecat o primă dată pentru crimele pe care ei le-au săvârşit împotriva mea, deputaţii voştri nu se pot aştepta să stea aici în bănci, şi să vadă pentru a doua oară ieşind din urnă o opinie dinainte cunoscută. Îi recuz. Nu voi răspunde, domnilor, la nici o întrebare, până când nu vor ieşi toţi din sală.

1. Pentru că, dat fiind că s-au pronunţat în primă instanţă, nu mai pot fi judecători în apel.

2. Pentru că toate demersurile lor anunţă cel puţin o lipsă de obiectivitate faţă de mine şi complezenţă pentru duşmanii mei, care şi ei sunt suspecţi; pentru că atât încetineala cât şi graba lor, prin combinaţiile pe care le presupun, dezvăluie oameni care sunt mai puţin preocupaţi să-mi facă dreptate, decât doritori să mă împiedice să contribui ca să se facă dreptate contesei de Béthune.

Acest motiv priveşte în primul rând pe dl. decan, şef al consiliului d-lui mareşal de Broglie, care a dat mai multe consultaţii împotriva familiei care vine până în această sală să reclame asistenţa mea.

3. Pentru că deputaţii, ei înşişi, după ce au dat dovadă de incorectitudinea pe care le-o reproşez, nu mai pot să figureze aici decât ca părţi; pentru că zelul lor de a descoperi crime care nu au fost săvârşite este într-adevăr criminal; pentru că această grijă pe care o au de a scoate ce vor din mintea cuiva, de a înlesni eliberarea calomniatorilor mei, de a înlocui răspunderile cu întrebări şi de a anunţa că tăcerea unui om de calitate, pe care îndrăzneala lor îl scandalizează, devenea în ochii lor o dovadă de neînlăturat, este ultima

formă de incorectitudine din partea cuiva care pretinde să exercite funcţiunea de judecător.

Împreună cu ei se vor retrage desigur, dacă sunt aici, maestrul Caillau şi maestrul Dieres, pe care i-am recuzat în faţa colegilor lor, la Adunarea deputaţilor şi care cred că nu trebuie să mai apară aici, atunci când este vorba de mine. Împreună cu ei se vor retrage judecătorii a căror răzbunare se bazează în special pe faptul că am împiedicat moartea unui nevinovat pe care l-au condamnat şi maestrul Boudet, care, în timpul când Ordinul era dispersat, a uzurpat funcţiile de decan, pentru a ţine la el o adunare împotriva mea, acum un an; şi acei care au făcut parte din această adunare şi acei care au fost la parchet pentru a servi resentimentul ministerului public de atunci şi a striga cu atâta indecenţă, că Ordinul cerea excluderea mea.

Toţi ceilalţi sunt vinovaţi cel puţin de o slăbiciune criticabilă dar deputaţii dv. sunt vinovaţi de incorectitudine criminală. Dar ce să spun despre aceştia? Cum să calific atentatul pe care l-au săvârşit, atribuindu-şi, pentru complotul lor, un nume sacru oricui îl poartă, pe acela de avocat; imaginând redeşteptarea Ordinului, a cărui glorie era atunci tocmai letargia respectabilă în care se retrăsese; trădând privilegiile funcţiei lor pentru a satisface un laş resentiment; batjocorindu-şi titlurile, îngenunchindu-le în faţa judecătorilor pe care Ordinul îi evita, pentru a smulge în numele său hotărâri pe care Ordinul nu le recunoştea, hotărâri nedrepte, hotărâri îngrozitoare, pentru că aveau ca obiect moartea civilă a unui cetăţean ireproşabil, a unui confrate, a unui om public.

Prin aceasta nu numai că au lovit Ordinul, din care făceau parte, dar au dat un exemplu fatal, care, dacă timpurile nu s-ar fi schimbat, putea supune profesiunea noastră celui mai groaznic despotism. Au înarmat mâini răzbunătoare cu pumnalul cu care ar fi fost înjunghiat în viitor oricine ar fi displăcut prin talentul său prea mândru şi prin virtuţile sale prea inflexibile.

Autorii cererii din 11 februarie, convinşi că vor avea 30 de avocaţi în mod mârşav devotaţi răzbunărilor lor şi capabili să le asigure posibilitatea de a vorbi în numele Ordinului, n-ar mai fi cunoscut nici un fel de limită. Iar aceşti demni favoriţi, mândri de a fi dat un sprijin atât de ruşinos, n-ar mai fi pus nici o limită pretenţiilor lor. S-ar fi făcut între ei un schimb groaznic de complezenţe, de josnicii şi de sacrificii. Tot astfel, în timpul proscrierilor de la Roma, capul tutorelui lui Octavian devenea preţul capului fratelui lui Antoniu, iar sclavia patriei era întărită prin sângele celor două victime, reunite la picioarele asasinilor lor.

Curând anatema s-ar fi întins până la voi; curând prerogativele şi exerciţiul profesiunii s-ar fi concentrat în acest roi de insecte josnice care bâzâiau atunci în jurul Parchetului. Adevăratele albine ar fi fost izgonite, ca magistratura. Numele Ordinului s-ar fi restrâns la acest mic număr de linguşitori care îl dezonorau.

Şi, când aveţi în sânul vostru asemenea delicte de pedepsit, vă ocupaţi ca să deliberaţi cu gravitate pentru a şti dacă am sau nu un jurnal; dacă îmi place sau nu dreptul roman. Iar impostorii care ar trebui să şteargă ofensa printr-o explicaţie publică, aceşti trădători ai Ordinului lor, ai confraţilor lor, ai onoarei lor, care ar trebui să fie destinaţi blestemului, îndrăznesc să se prezinte pentru a mă ataca pe mine? Nu domnilor, nu veţi admite aceasta!

Îi somez pe toţi să se arate, dacă există vreunul pe care mulţimea de aici îl ascunde sau a cărui faţă îmi este necunoscută. Pentru a preîntâmpina orice surpriză în această privinţă, aştept de la dreptatea voastră să faceţi în primul rând un apel al acelora dintre dv. care sunt aici, pentru ca să ştiu cel puţin de cine sunt judecat şi să pot aplica numelor motivele de recuzare pe care nu le pot raporta la persoane. Mai mult, trebuie să ştiu de ce fracţiune a Ordinului sunt judecat.

Îmi veţi spune că înseamnă să vă dau prea mult de lucru: dar, domnilor, nu este un lucru simplu să se treacă la judecarea unui cetăţean, a unui confrate.

Dacă sunt vinovat trebuie să nu-mi mai rămână nici un mijloc pentru a evita pedeapsa, dar dacă nu sunt, trebuie ca nevinovăţia mea să strălucească la lumină.

Este oare posibil ca totul să fie permis cruzilor mei detractori, pentru a înlătura, nu spun numai pe prietenii mei de la această judecată, dar chiar pe oamenii cinstiţi, care fără interes, fără a mă cunoaşte, fără altă dorinţă decât de a vedea manifestându-se adevărul, au îndrăznit să spună că înainte de a se pronunţa hotărârea, trebuie să se examineze cauza. Ei sunt injuriaţi, persecutaţi, forţaţi să se recuze singuri, să se abţină. Am dovada scrisă a acestor manopere. Şi mi se refuză dreptul de a înlătura pe duşmanii declaraţi, de a nu accepta ca dreptul de a mă distruge să fie încredinţat unor oameni care au jurat că mă vor distruge, unor mâini care nu binevoiesc nici măcar să ascundă pumnalul pe care îl pregătesc pentru a mă lovi.

În toate celelalte clase ale societăţii, legislaţia, mai puţin din spirit de binefacere, cât dintr-o preocupare de dreptate, a luat multiple precauţii pentru ca un cetăţean să nu-şi poată pierde situaţia fără un examen scrupulos. Legile sunt chezăşia vieţii şi onoarei sale. Pentru a i le răpi este nevoie de un delict dovedit. Şi nu este suficient ca delictul să fie săvârşit şi dovezile certe. Este necesar ca cel dintâi să fie dovedit, iar probele strânse după anumite reguli; cea mai mică omisiune dă naştere unei nulităţi care compromite pe judecător şi salvează uneori pe acuzat.

Şi tocmai dv., care în fiecare zi amintiţi aceste legi, veţi fi aceia care le veţi călca? Oare tocmai când te afli într-o poziţie care îţi crează un drept deosebit de a reclama respectarea legilor, să pierzi dreptul de a le invoca? Ce importanţă daţi dvs. acestei situaţii sau acestor legi, dacă vă jucaţi cu atâta uşurinţă cu legile şi acordaţi sau răpiţi cu atâta inconsecvenţă dreptul la o anumită poziţie? Sau poziţia de avocat reprezintă ceva sau nu. Dacă nu reprezintă nimic, nu puteţi să privaţi o persoană de această poziţie; dacă reprezintă ceva, şi încă ceva respectabil şi util publicului, o funcţie din care derivă mari obligaţii şi pe care nu o poţi pierde decât în caz de infamie, nu este permis să decazi pe cineva din această funcţie fără îndeplinirea formalităţilor sau cel puţin a echivalentului tuturor formalităţilor prescrise de legi, pentru apărarea onoarei şi vieţii cetăţenilor.

S-ar putea spune că excesiva ei delicateţă o face cu atât mai vulnerabilă: un avocat este ca femeia cezarului. El nu trebuie nici măcar să fie bănuit.

Acest răspuns mi s-a dat de oameni foarte serioşi, din rândul domniilor voastre. Acest răspuns putea să rezolve problema unui bărbat politic care, pentru a răzbuna o injurie, repudiindu-şi femeia, avea interesul să nu se considere că a crezut-o vinovată. Dar aceste cuvinte devin o barbarie atroce şi scandaloasă, când sunt invocate de autoritate, pentru a legitima o hotărâre nedreaptă.

Un avocat nu trebuie nici măcar să fie bănuit? Ce înseamnă aceasta? Nu trebuie să aibă dușmani; nu trebuie să aibă rivali; trebuie să nu aibă nimic comun cu acest trist apanaj al talentelor; nu trebuie să vorbească și nici să scrie; nu trebuie să facă nici unul din demersurile care disting viața de moarte, ființa de neant și pe care, deși dictate de o inimă curată, ura le poate totdeauna interpreta în rău.

Dacă detractorii sunt nerușinați, nu mai este suficient ca purtarea să-ți fie ireproșabilă? Vorbăria lor va avea mai multă greutate decât acțiunile tale? Bănuiala va fi mai puternică decât evidența? Și când vei prezenta o justificare solemnă vei fi întrerupt pentru a ți se spune: ascultă aceste voci anonime care te acuză. Ei domnilor, dacă acestea ar fi într-adevăr legile voastre, maximele voastre, ar fi mai bine să zaci în cele mai groaznice închisori, cu speranța de a triumfa într-o zi asupra calomniei, decât să fi avocat în exercițiul funcțiunii, cu certitudinea de a cădea victimă calomniei, îndată ce ai fi atins de ea.

Oare veți voi să adăugați dezgustului, oboselii, primejdiilor legate de această funcție, perspectiva unei morți infame, de îndată ce ai trezit ura prin succese și răzbunarea prin eforturile îndrăznețe pe care le-ai făcut? Veți spune dv. spiritelor răufăcătoare de care societatea este plină, inimilor geloase de care toate profesiunile sunt pline: atacați ca curaj pe aceia dintre noi care par să se distingă? Inocența va încerca zadarnic să-i apere de săgețile voastre: le vom culege la picioarele lor; dacă nu au fost străpunși, vom spune cel puțin că săgețile au fost lansate și schimbând astfel denumirile, prefăcându-ne că vedem pe vinovat în victimă, dând atacului o greutate irezistibilă și bătându-ne joc de apărare, vă vom livra prada voastră fără ca să existe putere omenească în stare să v-o smulgă! Și echivalentul acestui îngrozitor limbaj va deveni lege pentru 600 de oameni virtuoși.

Așa ceva nu poate exista și nici nu există. Nu, bănuielile nu sunt suficiente pentru a vă decide împotriva confraților voștri.

Nu aveți două greutăți și două măsuri: cel puțin așa cred. De ce sunt atunci singur sacrificat unor acuzații care ar trebui să-i facă să roșească pe autorii lor și i-ar expune desigur severității justiției atunci când ar fi cunoscuți? De ce admiteți împotriva mea o defăimare care devine pretext, după ce a fost sursă? Vă rog să reflectați domnilor ca oameni cinstiți, ca oameni luminați, la tot ce se petrece aici în legătură cu mine, de doi ani și mai bine. Defăimarea este unul din delictele împotriva cărora tribunalele luptă cu cea mai mare rigoare. Legile au pronunțat pedeapsa cu moartea împotriva inimilor perverse care se fac vinovate de acest delict și pedeapsa nu este prea severă.

Defăimarea este pentru moral, ceea ce este otrăvirea pentru trup; este resursa laștilor, este modul de atac împotriva căruia este imposibil să te aperi și cum este de o mie de ori mai ușor să răspândești, să acreditezi un zvon care distruge onoarea unui cetățean, decât să torni în corpul lui otravă, pedepsele destinate acestor două feluri de criminali ar trebui să fie proporționate cu ușurința cu care își săvârșesc atentatele și greutatea de a te apăra de ele.

Acest principiu este cu atât mai adevărat, cu cât există remediu împotriva otrăvirii, dar nu există împotriva calomniei; dacă ai scăpat de otravă nu ai a te mai teme: pe când veninul verbal este cu atât mai puternic, cu cât este mai puternică rezistența la el. Băutura

funestă nu poate fi vărsată decât de o singură mână pe care teama de supliciu o poate face să ezite, de o mână deja coruptă și ajunsă la acel rar grad de înrăire care te familiarizează cu crima; pe când defăimarea pare să fie un joc de societate, una din resursele împotriva plictiselii. Un cetățean este sacrificat, este destinat blestemului public, într-o atmosferă de veselie, la masă, în societate. Oamenii de spirit, femeile frumoase, oamenii care au reputația de oameni plăcuți, îl disecă și îl insultă. Și cum nu este prezent pentru a se apăra — pentru că dacă ar fi acolo s-ar lăsa tăcere, iar în aceste conversații ușoare tot ce nu este contestat trece drept incontestabil — curând impostura cea mai revoltătoare dobândește forța adevărului. Nu se cercetează dacă lucrul este adevărat. Își amintesc numai că l-au auzit și este repetat altor auditori tot atât de creduli. Curând, un strigăt universal se ridică pentru a pronunța condamnarea nefericitului, pe care nimeni nu-l cunoaște. Se ajunge astfel la punctul în care virtutea însăși se crede obligată să subscrie la condamnare. Oamenii care simulează virtutea îl proscriu pentru a face pe alții să creadă că nu-i seamănă. Iar cei care practică virtutea, pentru a curăța societatea de un membru care, după părerea lor, o dezonorează. Iată exact povestea mea.

De doi ani, mai exact de 10 ani, de când nenorocirea m-a asvârlit într-o carieră în care sunt judecat de rivalii mei, sunt obiectul unei defăimări fără precedent, prin continuitatea, înverșunarea și mai ales prin nedreptatea sa. Imoralitatea este împinsă aici până la limite îngrozitoare. Posteritatea nu va crede că un simplu particular retras, fără nici un fel de pretenții, care n-a avut niciodată nimic de împărțit cu nimeni în cariera ambiției, a gloriei și averii, care s-a mărginit să facă servicii utile, să susțină cu loialitate înaintea tribunalelor drepturile inocenței, a putut să provoace o dezlănțuire atât de necruțătoare.

Ea va crede încă mai puțin că o asociație bazată pe onoare, ai cărei membri se definesc ei înșiși ca oameni de bine, cunoscând meșteșugul vorbirii, se încăpățânează să ceară moartea unui confrate căruia nu-i pot face nici un fel de reproș fundat și care nu dorește decât să păstreze un drept pe care îl are de la lege.

Pentru a motiva înverșunarea lor de neconceput, ei își permit orori care într-o altă societate ar înfiora pe dușmanii cei mai puțin delicați. Lucrări străine de profesia mea, conduita mea privată, moravurile mele, persoana mea sunt supuse cercetărilor și satirei lor. Legăturile mele particulare, problemele mele personale, scrisori pe care nimeni nu le-a văzut le servesc pentru a mă acuza. Secretul inimii mele este nu dezvăluit, ci interpretat.

În sfârșit, s-a cercetat până și copilăria mea: se imaginează fapte absurde, care ar fi fără nici o consecință dacă ar fi adevărate, dar care ar trebui să atragă asupra celor care le-au inventat toată severitatea legilor, dacă toată îndrăzneala lor vinovată ar fi constatată. Toate acestea sunt debitate și împărtășite în taină: în loc de a privi acea parte a vieții mele care este cunoscută și fără pată, privirea este ațintită cu complezență asupra acelui fel de incognito care învăluie tinerețea mea, așa cum o învăluie și pe a tuturor oamenilor, pe care nu-i vestește publicului un nume mare, o dregătorie însemnată sau un talent prea timpuriu. Arta șarlatanilor care mă urmăresc inventează fantome cărora credulitatea interesată le atribuie o existență sigură.

Şi deşi în momentul în care te apropii de ele, aceste fantome dispar, şi este deci imposibil să se constate fie şi umbra existenţei lor reale; deşi este greu de presupus că un om născut cu gustul de muncă şi veşnic ocupat ar avea gustul viciilor, la care îndeamnă trândăvia; deşi josnicii dezonorante ar trebui să apară ca incompatibile cu acest suflet mândru, inflexibil care mi se reproşează, deşi între toate fiinţele omeneşti care au fost în vreo legătură oarecare cu mine nu există nici una singură care să se prezinte pentru a mă acuza şi se găsesc în schimb o mie care depun în favoarea moravurilor şi conduitei mele, a simplităţii de care nu roşesc şi care mă face incapabil să fac cuiva vreun rău sau să-l înşel; totuşi detractorii mei nu sunt mai puţin îndrăzneţi şi nici mai puţin ascultaţi; şi, în sfârşit, o adunare onorată de numele reprezentanţilor voştri, compusă din oameni care sunt aşa-zişi judecători, aşa-zişi înţelepţi, imparţiali, fără a examina situaţia, fără nici un motiv de acuzare, în dispreţul tuturor legilor a îndrăznit să pronunţe împotriva mea o adevărată moarte civilă. Nu i-a fost ruşine să decidă că se va cere magistraţilor o interdicţie pentru mine de a publica ceva în această cauză, adică de a mă apăra.

Şi când mă plâng, şi când arăt confraţilor mei, judecătorilor mei, rănile mele şi pe autorii lor, pumnalul care m-a străpuns şi mâna însângerată care l-a lăsat în rană, se aud murmure, voci iritate şi se face o crimă chiar din lacrimile mele. Este mai puţină nedreptate, mai puţină cruzime, în acele locuri de carnagiu în care viaţa animalelor este sacrificată pentru a o întreţine pe a noastră...

Detractorii mei nu se tem oare că am devenit furios din cauza nedreptăţilor şi luând ca model nedreptăţile lor, îmi voi permite la rândul meu, pe socoteala lor, o inchiziţie care ar înceta de a fi criminală, pentru că n-ar avea ca obiect decât nişte represalii? Nu tremură ei că le voi spune: viaţa mea este pură, ia să vedem cum este a voastră? Există unul singur printre ei care să accepte discuţia şi cercetările care s-au făcut cu privire la viaţa mea?

Şi la ce descoperiri au condus atâtea eforturi, atâta agitaţie şi atâta josnicie? Ce roade a dat această artă infernală care, metamorfozând tăcerea în probe şi întrebările în răspunsuri, îi făcea să spună ieşind de la domnul duce d'A...: „N-a spus nimic, deci suntem siguri că faptul este adevărat". Ce au obţinut ei prin asemenea solicitări ruşinoase, multiplicate în obscuritate, prin atenţia dată fiinţelor celor mai demne de dispreţ, în speranţa de a smulge vreun indiciu împotriva mea? Ce au obţinut ei din acest infam artificiu care i-a făcut să nu ezite a-mi cerceta copilăria în speranţa de a găsi lucruri care să murdărească restul acestei vieţi, afirmând fără dovezi, împotriva verosimilului, mai mult încă, împotriva adevărului, existenţa unui fapt care nu este nici măcar specificat, pentru a compromite numele unui suveran absent? Ce stranie complicaţie de orori şi copilării? Ce groaznic amestec de inconsecvenţă şi înverşunare!

Va îndrăzni cineva să reproducă aici aceste acuzaţii extravagante pe care le-am dărâmat anticipat? Sunt acuzat de a-i fi făcut ridicoli, pentru că nimeni nu vrea să observe că acest ridicol îl purtau în ei, că era suficient să-l semnalez pentru ca să fie văzut?

Spun lăşitate, pentru că asta vreau să spun; pentru că această degenerare este o impostură; pentru că este tot atât de îngrozitor pe cât de josnic pentru nişte oameni care au refuzat să constate nişte acuzaţii, să se prevaleze de neputinţa în care l-au pus pe acuzat de a încheia un proces-verbal, pentru a-i imputa o viclenie şi a întoarce împotriva lui

frauda a cărei victimă este. Ei bine! să reproducă pe acelea pe care le-am suprimat sau la care n-am răspuns.

Repet: inima mea este pură, iar conduita mea dreaptă. Atât timp cât nu voi avea de a face decât cu judecători integri, atât timp cât nu se va voi ca hotărârea între mine şi duşmanii mei să se pronunţe altfel decât după legile echităţii şi onoarei, nu sunt eu acela care trebuie să tremur.

Şi, să-mi fie permis aici, domnilor, după ce am convins, sper, mintea dv., să pun numai o întrebare inimilor dv. O pasiune a cărei cauză o ignoraţi poate voi înşivă; o înflăcărare produsă de insinuări abia resimţite, de lunga şi neobosita stăruinţă a calomniei; un funest obicei de a mă privi ca suspect, ca vinovat pentru că o afirmă multe persoane interesate să strecoare această convingere, v-au adus acolo unde sunteţi poate miraţi de a vă găsi. Vă rog să reflectaţi şi să vă daţi singuri seama de motivele care v-au adus aici.

Cine dintre dv. are cea mai mică dovadă, cel mai mic indiciu personal sau măcar probabil al tuturor acuzaţiilor împotriva mea, împotriva vieţii mele publice? Faţă de cine am greşit în viaţa privată? Cine dintre acei care fac parte din numărul mic de oameni care m-au onorat cu prietenia lor de 10 ani a regretat acest lucru? Cine este acela dintre toţi ceilalţi, care crede că trebuie să roşească pentru că mi-a acordat-o?

V-am văzut puţin. Mi-am dezvăluit în Palatul de Justiţie o fire nesociabilă. În general, n-am fraternizat. O mărturisesc. Dar pe lângă faptul că furtunile care m-au întâmpinat la primul pas pe care l-am făcut în această carieră nu erau proprii să-mi inspire o prea vie dorinţă de a stabili legături, ocupaţiile şi modul meu de viaţă m-au îndepărtat şi mai mult. Reflectaţi o clipă la contradicţiile care au otrăvit-o şi la numărul de opere care m-au distras de la ele şi veţi înceta de a vă mira sau de a vă îndispune de rezerva în care mă închid, chiar faţă de voi.

Această retragere este oare o crimă în profesia noastră? Cui datorăm mai mult, confraţilor sau clienţilor noştri. Acelora în mijlocul cărora nu căutăm decât plăceri sau acelora care vin la noi pentru a-şi căuta salvarea?

V-am văzut puţin, dar inima mea nu v-a părăsit nici o clipă; dar am meditat mult şi am practicat mult obligaţiile care ne sunt comune; dar în toate acţiunile publice am atras atenţia, prin demersuri şi înştiinţări elegante, tuturor acelora faţă de care am fost învinuit că am dus prea departe ardoarea permisă în lupta judiciară. Să apară unul singur care să se plângă de aceasta şi voi dovedi că el a fost agresorul. Au circulat chiar în această privinţă anecdote care ar trebui să ruşineze pe aceia care le-au prilejuit? Sunt oare singura fiinţă în univers căreia sensibilitatea îi este interzisă?

Cu cât veţi avea mai mult bunăvoinţa de a vă gândi la aceasta domnilor, cu atât mai mult veţi vedea cum zgomotul, scandalul care s-a făcut în legătură cu mine, este neplăcut şi primejdios.

Este primejdios pentru că a compromis Ordinul, pentru că a permis ochiului rău voitor al Publicului să pătrundă secretele sale, să vadă aici, ca şi în alte societăţi, pasiuni, slăbiciuni, rivalităţi, care, în profesiunea noastră, ar trebui cel puţin ascunse mai bine, şi din a căror cauză respectul care ne este datorat riscă să slăbească.

Este primejdios, pentru că vă pune într-o poziţie delicată, între o nedreptate şi o reacţie. Trebuie sau să distrugeţi un confrate, nevinovat, sau să mărturisiţi că deputaţii voştri s-au asociat pentru manevra cea mai laşă şi mai odioasă cunoscută de istorie.

Dacă această a doua parte a alternativei vă repugnă, cea dintâi trebuie să vă înfioare. Puteţi ezita între două extreme, dintre care una nu este decât dezagreabilă şi dreaptă, pe când cea de a doua ar fi fioroasă şi criminală? Cel de al doilea mijloc de a răzbuna Ordinul de nedreptăţile de care până în prezent a fost făcut complice este de a pedepsi pe autori, iar cel dintâi este de a salva victima.

Acum un an, în memoriul prin care mă plângeam împotriva josnicilor uzurpatori ai numelui vostru, împotriva laşilor care şi-au apropiat privilegiile voastre, pentru a le vinde şi drepturile voastre pentru a le murdări, am îndrăznit să scriu că Ordinul nu putea fi nedrept. Vorbind de micile intrigi sau de convulsiunile furioase care puteau agita în mod trecător pe unii membri ai Ordinului, am afirmat că Ordinul în întregul său s-a bucurat întotdeauna, aproape ca o divinitate, de o infailibilitate majestoasă.

„O experienţă de sute de ori reiterată, spuneam, a demonstrat un adevăr care este spre cinstea Ordinului avocaţilor. Şi anume că gelozia, interesul, agită câteodată un număr din membrii săi, dar corpul în întregul său s-a arătat întotdeauna deasupra lor; pentru că niciodată n-au lipsit oamenii cinstiţi care văd adevărul, care îl înţeleg şi care fac şi pe alţii să-l înţeleagă"...

Sunteţi întruniţi domnilor în Corp: veţi dezminţi sau justifica acest elogiu.

În fond n-am aici decât un interes modic. Furia duşmanilor mei mi-a servit: forţându-mă să discut acuzaţiile lor, mi-a oferit mijlocul de a face să strălucească nevinovăţia mea. Gloria mea este în siguranţă. Opinia generală m-a judecat. Magistraţii mi-au asigurat acea parte din poziţia mea care nu depinde decât de ordinea publică. Nu mi se poate răpi nici consideraţia personală legată de încrederea clienţilor, dacă mă consideră demn de ea, nici dreptul de a-i servi în cabinetul meu şi de a lumina pe judecători prin lucrările pe care le public.

Ce aş pierde aşadar, aici, printr-o complezenţă nedreaptă pentru complotul care mi urmăreşte? Prerogativa obositoare de a apărea de 3 sau de 4 ori pe an la barou? Şi încă nu m-ar putea priva de aceasta, decât după mai multe lupte. Cerul, domnilor, mi-a dat un suflet înflăcărat pentru onoare, pentru sentimentele care pot înnobila existenţa noastră, dar această flacără activă se schimbă într-un zid de oţel în faţa vicisitudinilor; inima mea se întăreşte în faţa obstacolelor şi se aprinde în faţa primejdiei. Este posibil să fiu învins, dar numai după ce îmi voi fi dat sufletul.

Şi care va fi avantajul rivalilor mei? Acela de a auzi că s-au descotorosit de un om de care se temeau? Ce roade aţi culege dv. înşivă? Acela de a arăta guvernului, magistraţilor, publicului, că aveţi trista putere a tiranilor, aceea de a viola legile; că apărându-le nu vă supuneţi lor şi că această divinitate teribilă în faţa căreia chiar tronurile se pleacă, care este justiţia, este ignorată, insultată, în chiar sanctuarul în care se adună pontifii ei?

După aceasta domnilor, ignoraţi dacă îndrăzniţi propriile dv. obligaţii, voinţa publicului şi pe aceea a magistraturii.

Ea este în favoarea mea, puteţi fi siguri de aceasta. Am primit dovezi neechivoce în acea zi glorioasă în care toate autorităţile statului venite la judecata mea, ca la o ceremonie naţională şi a căror prezenţă mărea solemnitatea, au auzit Curtea pairilor pronunţând achitarea mea.

Mulţi dintre dv. au fost martori, magistratul, care prin locul unde se afla trebuia să fie contradictorul meu, a declarat că refuză această obligaţie odioasă şi a formulat cu elocvenţa care îl face atât de demn de numele său, o urare în favoarea mea, încât a fost preferată plăcerea de a-l aplauda aceleia de a-l asculta. Publicul a luat asupra sa exprimarea recunoştinţei mele; forţa, generalitatea aclamaţiei care a întrerupt mărturisirea sa de bunăvoinţă faţă de mine mi-au smuls lacrimi. Ele m-au consolat de toate amărăciunile trecute.

Puteam prevedea că un atât de frumos triumf va fi urmat de cele mai crude disgraţii? Şi că, purtat, într-un fel, pe braţele magistraturii şi publicului către acest Senat furios pe care un sprijin atât de măgulitor trebuia să-l dezarmeze, voi primi în faţa protectorilor mei o nouă insultă?

Ce vot veţi respecta mai mult, pe al lor sau pe al duşmanilor mei? Ce veţi pune înainte: decizia din 11 ianuarie sau complotul care vrea să împartă cu dv. infamia sa? M-aş considera vinovat dacă aş crede că puteţi pregeta. Nu veţi abuza de numărul dv. pentru a distruge un om izolat, dar nevinovat; de libertatea voastră pentru a înlănţui tribunalele; de independenţa voastră pentru a arunca justiţia în sclavie. veţi linişti publicul, pe drept cuvânt speriat de această anarhie despotică la care s-a recurs până acum pentru a mă pierde. Veţi confirma, prin conduita domniilor voastre, acest adevăr care este pavăza tuturor instituţiilor omeneşti, că într-un stat civilizat nu există clasă care să fie deasupra legilor.

Pledoaria lui BELLART pentru Joseph Gras[187; 187 a]

Domnilor,

Mă cutremur de groază, mărturisindu-vă că am luat asupra mea sarcina de a pleda în acest jalnic proces. Vin să contest răzbunării publice viaţa unui acuzat... viaţa unui acuzat! Ce grave sunt aceste cuvinte! La auzul lor, ar trebui să fim pătrunşi de o atenţie religioasă... ce îngrozitor ar fi pentru mine, mai ales pentru mine, singurul şi cel din urmă depozitar al acestui interes major, de a neglija cel mai neînsemnat mijloc care l-ar putea apăra. Dacă aşadar, pătruns de această teamă prea legitimă, mi s-ar întâmpla să vă prezint, printre aceste mijloace, unele prea îndrăzneţe; printre considerentele pe care trebuie să le dezvolt, unele ar fi înşelătoare, vă rog să le ascultaţi cu indulgenţă gândindu-vă că nu-mi este permis, în poziţia delicată în care mă aflu, să mă conduc în alegerea argumentelor mele numai după impresii, pentru că o eroare din partea mea ar avea consecinţe prea funeste. Trebuie deci să vă împărtăşesc gândurile mele, oricare ar fi ele, ca un omagiu pe care ignoranţa mea îl aduce luminilor voastre, ca un apel al raţiunii mele nesigure, la dreptatea judecăţii noastre.

Joseph Gras a săvârşit, într-un teribil moment de delir, un act de violenţă cu adevărat atroce. Nu trebuie şi nici nu vreau să ascund acest lucru. Este dovedit în proces şi în primul rând prin mărturisirea sa, că a omorât cu propria lui mână, o femeie pe care o iubea, dându-i douăzeci şi două de lovituri de cuţit. Simt că toată lumea se înfioară la această idee; eu însumi, o mărturisesc, mă înfior numai pronunţând aceste cuvinte.

Cu toate acestea, vin să-l apăr pe Joseph Gras. Vin să vă dovedesc că acţiunea sa, oricum vi s-ar părea la prima vedere, nu este, în accepţiunea legii, o crimă care se pedepseşte cu moartea.

Dacă însă m-am lăsat atras de interesul pe care mi-l inspiră acest nefericit, dacă eroarea singură a determinat judecata mea cu privire la acţiunea lui şi la el însuşi, dacă eforturile mele, în sfârşit, fără voia mea, n-ar trebui decât să salveze viaţa celui mai odios dintre sceleraţi, dorinţa mea sinceră este ca eforturile mele nefericite să rămână fără succes.

Dar dacă acţiunea care vă este denunţată, rod al unei inevitabile rătăciri, n-a fost totuşi comandată de un suflet sângeros, dacă în lipsa raţiunii şi frământat de o pasiune irezistibilă, numai mâna vinovată a fost invincibil atrasă de o fatalitate nenorocită, aş dori să pot evita o greşeală, şi judecătorilor un regret. Fie ca funcţiunea voastră, atât de adesea condamnată la durerea de a lovi pe vinovaţi, să vă îngăduie o dată, fericirea de a salva un nevinovat.

Aţi aflat din dosar că la 20 septembrie, pe la orele 10 seara, Joseph Gras a omorât pe văduva Lefèvre; dar actele de la dosar nu v-au dezvăluit multe din circumstanţele importante pentru acuzat, care, toate, au precedat această moarte.

---

187 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, în *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 212-235.

187 a În Franţa, Curtea cu juraţi sau cu juri, ca instanţă de judecată penală, a apărut în secolul al XVIII-lea, fiind organizată printr-o lege din septembrie 1791, care punea în aplicare principiul Constituţiei din 3 septembrie 1791, potrivit căruia nici un cetăţean nu putea fi judecat decât în temeiul unei învinuiri acceptate de un juriu. Juriul, alcătuit din simpli cetăţeni — învestiţi temporar cu funcţia de a judeca crimele —, a apărut în Franţa sub influenţa directă a juriului englez, Anglia fiind prima ţară care a cunoscut această instituţie.
Instituţia juraţilor a avut la bază nu numai principiul participării cetăţenilor la administrarea justiţiei represive, dar şi pe acela al separării problemelor de fapt — a căror rezolvare este încredinţată juriului — de problemele de drept, printre care figura în primul rând aplicarea pedepsei — a căror rezolvare este încredinţată judecătorilor de profesie.
Inspirându-se din organizarea juriului englez, legiuitorul francez a adus însă unele inovaţii acestei instituţii împrumutate din legislaţia insulară. Astfel, în Franţa, juriul care îşi întemeiază hotărârea pe convingerea sa intimă, nefiind legat de un sistem de probe legale, este chemat să judece atât pe învinuiţii care îşi recunosc vinovăţia *(qui plaident coupables)*, cât şi pe cei care nu-şi recunosc vinovăţia *(qui plaident non coupables)* şi îşi pronunţă hotărârile cu majoritatea simplă.
Organizarea şi funcţionarea Curţii cu juri au fost amplu reglementate în Franţa, prin codul de instrucţiune criminală din 1811. Dispoziţiile acestui cod erău aplicabile şi în 1834, când se va judeca procesul la Roncière (vezi *infra*, p. 109 şi urm.). Ele au rămas încă în vigoare, cu unele modificări necesenţiale, până în 1959, când codul de instrucţiune criminală a fost înlocuit prin noul cod de procedură penală. Curtea cu juri este o jurisdicţie departamentală nepermanentă (în principiu, sesiunile au loc o dată la 3 luni, cu posibilitatea de a se ţine şi sesiuni suplimentare), compusă din două elemente: curtea propriu-zisă, alcătuită din judecători de profesie, şi juriul alcătuit din simpli cetăţeni.
Iniţial, separaţia între atribuţiile Curţii şi ale juriului era absolută. Juriul judeca — aşa cum s-a arătat — exclusiv în fapt, iar Curtea numai în drept. Juriul era chemat să stabilească dacă învinuitul este sau nu vinovat. Ţinând seama de răspunsul juriului, Curtea făcea aplicarea legii.
Prin legea din 5 martie 1932, acest sistem de separare absolută a fost părăsit, dându-se juriului dreptul de a acorda circumstanţe atenuante şi deci de a micşora pedeapsa stabilită de Curte. Cu timpul această separare parţială s-a transformat într-o colaborare parţială, în cadrul căreia juriul statua şi asupra aplicării pedepsei, împreună cu judecătorii de profesie care formau Curtea. Constatându-se însă că verdictele juriului asupra problemelor de fapt, în care decidea singur, erau adesea de o indulgenţă nejustificată, provocând indignarea opiniei publice, o lege din 25 noiembrie 1941 realizează o reformă radicală, inspirându-se din unele legislaţii străine. Această lege creează un sistem de asesorat, în care judecătorii de profesie, precum şi simplii cetăţeni colaborează în tot timpul procesului penal, atât la examinarea problemelor de fapt, cât şi la stabilirea pedepsei. Curtea păstrează însă unele prerogative exclusive, ca de pildă pe aceea de a rezolva incidentele ridicate în cursul dezbaterilor şi de a decide în acţiunea civilă. Numărul juraţilor a fost redus de la 12 la 6, realizându-se şi prin aceasta creşterea influenţei elementului de specialitate. Ulterior, numărul lor a fost sporit la 9.

În organizarea actuală, Curtea se compune din trei magistraţi, un procuror şi un grefier. Preşedintele este desemnat pentru fiecare trimestru, deci pentru sesiunile ordinare (şi eventualele sesiuni extraordinare) care ar avea loc în acel trimestru.
Legea stabileşte condiţiile pe care un cetăţean trebuie să le îndeplinească pentru a putea fi ales jurat, precum şi incapacităţile şi incompatibilităţile.
În fiecare departament se întocmeşte anual o listă a juraţilor, în funcţie de numărul locuitorilor. Cu 15 zile înainte de sesiune, primul preşedinte al Curţii de apel trage la sorţi, din lista anuală, 27 juraţi titulari şi 6 supleanţi. Cu 8 zile înainte de începerea sesiunii, juraţii trăşi la sorţi sunt înştiinţaţi asupra rezultatului tragerii la sorţi pentru ca, ulterior, o nouă tragere la sorţi să aibă loc din această primă listă, spre a se stabili juraţii care vor judeca fiecare cauză în parte.
Verdictele juriului au format adesea, nu numai în Franţa, dar şi în alte ţări în care funcţionează această formă de jurisdicţie, obiectul unor critici vehemente. Chiar dacă unele au fost juste, cele mai multe verdicte au fost pronunţate nu numai cu o inadmisibilă indulgenţă, dar au apărut chiar ca fiind de neînţeles.
Examinând cauzele acestei situaţii, M. Garçon *(La justice contemporaine*, Paris, Bernard Grasset, 1933, p. 575-576) observă, cu drept cuvânt, că una dintre cele mai importante este însăşi alegerea juraţilor, influenţată adesea de consideraţii străine de preocuparea de a găsi oamenii cei mai îndrăzneţi pentru exercitarea acestei funcţii, care este o adevărată magistratură.

Joseph Gras s-a născut cu pasiuni violente. Aceste pasiuni au devenit şi mai puternice, din cauza vieţii liniştite pe care a dus-o tot timpul şi din cauza purităţii moravurilor sale. Din fericire pentru el, în această inimă uşor de tulburat, au fost de timpuriu sădite principii de cinste severă, care timp de 50 de ani nu s-au desmințit niciodată. Aceste excelente principii, învăţându-l să-şi stăpânească impulsurile tumultoase care făceau uneori să-i clocotească sângele, l-au apărat mult timp de greşelile pentru care natura părea să-l fi destinat.

Născut din părinţi săraci, a fost lucrător cu ziua ca şi ei, dar, simplu negustor de umbrele, a ştiut prin purtarea şi fidelitatea sa să câştige o anumită consideraţie, pe care, din cauza nedreptăţii convenţiilor sociale o pot rar obţine oamenii având o origine obscură.

S-a căsătorit.

După un timp îndelungat de convieţuire liniştită, soţia sa a murit.

Ultimele cuvinte ale acestei femei, recunoscătoare pentru fericirea de care s-a bucurat, au fost de binecuvântare pentru acela care a făcut-o fericită.

Mărturii demne de încredere au fost depuse.

Timp de mulţi ani, Gras a fost neconsolat. În sfârşit, trecerea timpului a învins durerea.

Gras nu avea copii. Singurătatea profundă în care trăia l-a făcut să simtă în cele din urmă un vid intolerabil. Era într-adevăr foarte greu ca un om ca Joseph Gras, a cărui inimă, mai mult chiar decât simţurile, avea nevoie de dragoste, să nu caute un nou fir care să-l lege de viaţă.

O văduvă, Lefèvre, locuind la Paris, în strada Arcis, s-a oferit sentimentelor lui, care nu căutau decât să se fixeze. Curând, înflăcăratul Joseph Gras s-a îndrăgostit de această femeie, consacrându-i dragostea cea mai fierbinte.

Dealtfel, Joseph Gras, lăsându-se subjugat de o pasiune care părea să nu mai fie de vârsta lui, avea în favoarea sa înţelepciunea aparentă care îi determinase alegerea. Situaţia amanţilor era potrivită. Ambii erau văduvi.

Ambii erau de aceeaşi vârstă dacă o raportăm la sex, femeia Lefèvre avea treizeci şi patru — treizeci şi şase de ani, iar Gras avea patruzeci şi opt — cincizeci. Aşadar, cu toată slăbiciunea lui, a ascultat de raţiune; n-a fost victima acestei nebunii obişnuite la bătrâni, de a se îndrăgosti de tineri care le-ar putea fi copii.

Totuşi, această tristă alegere ascundea o altă necuviinţă decât disproporţia vârstelor. Departe de mine, domnilor, barbaria de a calomnia o nenorocită care a plătit prea cruel dezordinea moravurilor sale. Dar dacă totul poate fi scuzat prin necesitatea apărării, preocuparea inutilă de a menaja memoria unei femei imorale nu va fi mai puternică decât datoria pe care o am de a spune tot adevărul folositor apărării mele.

Îl voi spune deci: văduva Lefèvre era nedemnă de afecţiunea lui Joseph Gras. Vecinii nu ignorau faptul că avusese legături, nu prea secrete, cu mulţi bărbaţi. Ei au depus mărturie în acest sens.

Joseph Gras nu cunoştea pe nici unul din aceşti vecini şi prin urmare nu a putut afla de la ei lucruri care, lămurindu-l asupra purtării văduvei Lefèvre, înainte ca iubirea sa să devină puternică printr-o îndelungată obişnuinţă, l-ar fi îndepărtat de ea şi ar fi prevenit nenorocirea pe care o regretăm astăzi.

Se poate întâmpla ca aceşti vecini, chiar atunci când ar fi avut ocazia să-l lămurească, să fi neglijat s-o facă: obişnuiţi cu purtarea scandaloasă a văduvei Lefèvre, înşelaţi de aparenţe şi necunoscând nici pe Gras, nici buna sa credinţă, au putut crede că se afla acolo, ca atâţia alţii, pentru o lecţie de desfrâu.

Cât despre văduva Lefèvre, ea a avut grijă să nu se trădeze. Venind la ea, Gras nici măcar n-ar fi îndrăznit să pună la îndoială virtutea acestei femei. Intenţiile sale erau cinstite, ca şi sentimentele pe care le avea pentru ea, pentru că ceea ce voia să obţină era inima şi mâna văduvei Lefèvre. Fie că văduva Lefèvre era măgulită de pasiunea pe care o inspira şi a vrut să răspundă sincer la ea; fie, ceea ce nu este neverosimil, că nu şi-a făcut prea multe scrupule pentru a înşela un om cinstit şi că nu urmărea, săracă fiind, mai săracă decât Joseph Gras, decât să-şi însuşească mica avere a acestuia şi de aceea i-a promis solemn să-l ia în căsătorie.

Această promisiune a rătăcit complet mintea nefericitului. Din această clipă, nimic n-a mai fost al lui; totul a fost al văduvei Lefèvre. Banii săi, lucrurile sale, i-a dat tot; totul era la dispoziţia ei.

Astfel, a transportat la ea aproape tot mobilierul lui; un mobilier modest desigur, dar care forma avutul lui.

De asemenea, toţi banii pe care îi strânsese au fost încredinţaţi văduvei Lefèvre.

Aceasta, din cauza vieţii pe care o ducea, a fost silită, în două rânduri, să-şi amaneteze lucrurile la muntele de pietate, iar el le-a răscumpărat în două rânduri, cu salariul muncii sale de zi cu zi, cu preţul sacrificiilor pe care şi le impunea.

În sfârşit, în acest fel, cu puţin înainte de sinistrul eveniment, văduva Lefèvre, neputând plăti rata de chirie pe care o datora, Gras a sacrificat un obiect la care ţinea foarte mult, un ceas de argint şi, întrucât toate celelalte mijloace erau epuizate, a amanetat acest ceas, precum şi marfa cu care îşi câştiga pâinea zilnică, pentru a înmâna văduvei Lefèvre suma de care avea nevoie.

În mijlocul tuturor acestor sacrificii şi poate pentru a determina altele, văduva Lefèvre a consimţit să facă publicaţiile de căsătorie...

Toate acestea n-au fost posibile fără ca proiectul lui Gras să nu se afle şi să ajungă la cunoştinţa prietenilor săi. Unul dintre ei, de care era strâns legat de peste douăzeci de ani, a vrut, datorită afecţiunii pe care o avea faţă de Gras, să cunoască pe aceea cu care prietenul său îşi unea viaţa. Tot ceea e a aflat despre ea îi era foarte defavorabil. Înspăimântat de aceste descoperiri şi-a folosit ascendentul asupra lui Gras pentru a împiedica căsătoria.

Gras a fost lovit ca de trăsnet, atât de stăruinţa cât şi de povestirile prietenului său. Informaţiile pe care le-a luat singur i-au confirmat bănuielile şi au produs, în luna mai, o scenă mai mult zgomotoasă decât violentă în care a reproşat văduvei Lefèvre infidelitatea ei. Dar această scenă n-a condus la ruptură, ci numai la scandal.

În zadar, după aceea, toţi prietenii săi, invocând faptul că el însuşi a crezut zvonurile privitoare la văduva Lefèvre, i-au arătat că o asemenea căsătorie era nedemnă de un om cinstit ca el, l-au întrebat ce găsea atât de seducător la această creatură şi i-au cerut s-o părăsească. „Aveţi dreptate, le răspundea el; de o sută de ori mi-am spus singur tot ceea ce îmi spuneţi voi; de o sută de ori am hotărât s-o părăsesc; dar este mai puternic decât mine. E ruşinos la vârsta mea, dar sunt bolnav când nu o văd. O văd mereu în mintea mea. În realitate, a continuat el cu naivitate, cred că mi-a făcut farmece. Degeaba îmi spun că nu este nici tânără nici frumoasă, nu o pot uita şi aş prefera să mor decât să renunţ la căsătoria cu ea".

Aceste amănunte mi-au fost comunicate chiar de prietenii săi. Toţi, oameni săraci, dar cinstiţi, zguduiţi până în fundul sufletului de nenorocirea sărmanului lor prieten, cum îl numesc ei.

Ei mi-au spus toate aceste amănunte şi tot ei vor veni să le confirme în faţa justiţiei, dacă justiţia ar socoti că este necesar.

Aceste fapte mărunte vă arată în ce măsură inima lui Gras era stăpânită de iubirea pentru văduva Lefèvre şi ce ravagii teribile a putut face o gelozie justificată.

Gras a continuat deci, cu toate sfaturile contrare ale prietenilor, să vadă pe văduva Lefèvre. Gândindu-se mereu la căsătorie, sperând mereu, alarmat câteodată de bănuieli, dar ajutând singur, în orbirea sa, pe văduva Lefèvre să se justifice, imaginând mereu că momentul care trebuia să încoroneze dorinţa sa, momentul pe care promisiunile văduvei Lefèvre şi publicaţiile de căsătorie făcute îl asigurau, va sosi curând.

Legănat de această speranţă el trecea la 19 septembrie pe Podul Nou; acolo s-a întâlnit cu o bătrână femeie pe care o cunoştea şi care auzise de proiectele sale de căsătorie. Această femeie s-a oprit să stea de vorbă cu el. Vrând să-l determine să renunţe la căsătorie, i-a spus că văduva Lefèvre avea o purtare scandaloasă şi că primea la ea noaptea un alt bărbat.

Această ştire funestă, aprinzând gelozia şi bănuielile lui Gras, l-a aruncat într-o stare îngrozitoare. În seara acelei zile nenorocite, pe când rătăcea pe strada Arcis, vede, într-adevăr, intrând misterios pe aleea care ducea la casa văduvei Lefèvre un bărbat pe care l-a întâlnit de câteva ori la ea.

Această apariţie, suspectă la acea oră târzie, l-a dus în stare de disperare. A reuşit să se smulgă de pe această mizerabilă stradă şi să revină acasă.

A petrecut noaptea pradă durerii şi gândurilor negre.

În prima clipă raţiunea a învins.

I s-a făcut ruşine de slăbiciunea lui şi a luat hotărârea lăudabilă de a o înfrânge.

A doua zi a ieşit ca de obicei, încărcat de umbrelele şi uneltele sale, pe care le purta de obicei cu el.

Printre aceste unelte era un cuţit fără teacă, dar neascuţit, care îi servea să facă mici reparaţii. Ieşind din casă, Gras avea intenţia să străbată oraşul pentru a vinde şi a lucra.

Dar, aşa cum este uşor de conceput, în zadar acest om înflăcărat a încercat să-şi alunge gândurile. Ele l-au asaltat într-atât, încât, incapabil să mai facă ceva şi tremurând poate la gândul de a sta singur, chinuit de aceste idei, a ascultat insistenţele câtorva prieteni pe care i-a întâlnit şi care, de mai multe ori în cursul zilei, l-au dus la un cabaret.

Se ştie că în asemenea locuri oamenii se duc bucuros să-şi uite durerea...

El băuse mult atunci când, la căderea nopţii, a trecut prin faţa casei amicului său Viardin, erborist, care locuia în strada Tixeranderie. A intrat în casă şi a vorbit pe un ton foarte trist, dar calm şi liniştit.

În ziua de 20 septembrie s-a întunecat devreme. Nu era încă târziu. Temându-se poate de a se întoarce aşa de devreme acasă a proiectat să vadă câţiva priteni cu care să petreacă restul serii.

Îşi lăsă deci la Viardin, aşa cum i se întâmpla adesea, marfa sa, spunându-i că o va relua seara sau a doua zi dimineaţa şi ieşi. Şi-a găsit prietenii pe care îi căuta. Cu toţii s-au întors la cabaret şi Gras a mai băut mult cu ei. Era ora 8 şi jumătate ori 9 când i-a părăsit. În acel moment capul i se învârtea, fie din cauza cantităţii prea mari de vin pe care o băuse, fie din cauza oboselii datorate insomniei din noaptea precedentă şi stării de spirit în care se afla din ajun.

Prin beţia şi durerea sa a străbătut sau mai curând a revenit ideea de a merge la văduva Lefèvre. Într-adevăr, câte motive nu-l îndemnau la acest demers?

Chiar un om rece şi stăpân pe raţiunea sa ar fi vrut să aibă o explicaţie înainte de a rupe o legătură. Dar nefericitul Gras, a cărui viaţă, aşa cum spunea şi aşa cum a dovedit-o cu prisosinţă, depindea de păstrarea iubirii văduvei Lefèvre, avea nevoie de altceva decât de o explicaţie: el dorea o împăcare, deşi nu îndrăznea şi şi-o mărturisească. Spunându-şi că nu vrea să meargă acolo decât pentru a face reproşuri văduvei Lefèvre şi a-şi lua definitiv rămas bun, voia în realitate s-o mai vadă, s-o ierte şi s-o iubească mai departe. Spunându-şi că nu se îndoia de nimic şi că nimic nu putea să-l readucă la ea, în realitate se îndoia de tot; dorea ca ea să se justifice, să-i spună cel puţin că s-a înşelat, dorea ca ea să consimtă în sfârşit să-l înşele din nou. Iată, fără îndoială, ceea ce trecea prin capul şi inima lui Gras. Iată cum, sub imperiul unor sentimente violente şi confuze, care în aceste momente crude îi tulburau întreaga fiinţă prin gelozia care voia să afle totul, prin furia care voia să explodeze, oprit de dezamăgire, antrenat de iubire, prea puţin reţinut de raţiune, în sfârşit, determinat de beţie, Gras, în mijlocul acestei furtuni care trezea în sânul său mii de pasiuni contraditorii şi sfâşietoare, a sosit, poate fără să-şi dea seama şi reflетând încă, la poarta văduvei Lefèvre.

Tot restul, domnilor, poate cu excepţia câtorva împrejurări pe care nu este momentul să vi le înfăţişez, vă este cunoscut. Ştiţi că el a urcat la văduva Lefèvre; ştiţi că a găsit acolo pe rivalul său; ştiţi că a dat mai multe lovituri de cuţit văduvei Lefèvre şi că, în sfârşit, pe când urmărea pe bărbatul cu care a surprins-o, vecinii, pe care strigătele nefericitei îi adunaseră, au pus mâna pe Gras, înainte ca el să aibă timp să se facă vinovat de un al doilea asasinat şi poate, de propria sa moarte, l-au dezarmat şi l-au predat justiţiei.

Instrucţia s-a terminat. Gras a mărturisit totul. A dat toate amănuntele care i se cereau. S-a căit de fapta sa; dar având oroare de ea, nu a încercat să se scuze! El însuşi a fost ceea ce este încă; cel mai neîndurător acuzator al său. L-aţi auzit, dacă îl întrebaţi ce a făcut, vă răspunde, fără a ezita, că a săvârşit fapta cea mai atroce şi că cel vinovat de o asemenea faptă trebuie să inspire oroare. El imploră moartea ca o favoare.

Fără ezitare declară că merită pedeapsa cu moartea; va binecuvânta pe judecătorii săi, dacă vor binevoi să-i ridice o viaţă care i-a devenit de nesuferit, prin pierderea singurei iluzii care îi dădea preţ. Şi toate acestea fără emfază, fără afectare, cu acel ton de durere şi resemnare profundă, pe care un om simplu şi fără educaţie nu-l poate simula multă vreme.

O spune pentru că o simte, pentru că este lăuntric pătruns de această idee; pentru că în proprii lui ochi este înjosit; pentru că, în sfârşit, virtutea detronată este ca ambiţia răsturnată, pentru care singurul loc pe pământ nu mai este decât mormântul.

Descurajarea acuzatului a impresionat pe judecătorii de primă instanţă; ei i-au ascultat dorinţa şi au pronunţat, plângând, pedeapsa cu moartea. Numai el nu plângea şi cerea să nu se facă apel. Dar apelul este în procedura noastră necesar şi condamnatul nu-l poate refuza. S-a făcut aşadar apel.

Am fost desemnat ca apărător.

Permiteţi-mi domnilor să vă împărtăşesc în ce fel am devenit apărător.

Poate că veţi judeca, după ce veţi asculta această relatare, că ea nu este străină de apărarea lui Gras.

Chiar eu, sub influenţa acelei instinctive orori pe care o inspiră tot ce este crimă, la auzul acestei fapte sângeroase, l-am condamnat pe Gras în inima mea.

N-am ştiut să-mi stăpânesc această impresie, pe care o lasă ideea unei crime şi încă a unei crime săvârşite prin 22 de lovituri de cuţit. N-am analizat nici unul din amănuntele

crimei şi aş fi crezut că săvârşesc o profanare împotriva umanităţii dacă mi-ar fi trecut gândul de a justifica sau de a scuza o atât de mare fărădelege.

Eram aşadar în această stare de spirit, atunci când am aflat că acest asasin a fost sfătuit să mă însărcineze cu apărarea sa. M-am cutremurat. Această alegere mi s-a părut aproape o injurie şi am declarat sus şi tare că nu voi accepta o asemenea misiune insultătoare. A doua zi după acest refuz (iertaţi-mi trivialitatea acestor amănunte: pentru dv., domnilor, nu există amănunte de dispreţuit, atunci când pot fixa opinia asupra unui acuzat), a doua zi după acest refuz, Viardin însoţit de un alt prieten al nefericitului Josepf Gras au venit pentru a încerca să-mi învingă rezistenţa. Am rămas ferm pe poziţie... N-am folosit oare expresii improprii? Să vă spun tot, domnilor? Da, vă voi spune tot, chiar dacă n-ar fi decât pentru a mi se ierta, cel puţin datorită sincerităţii mele, un moment de nedreptate pe care mi-l reproşez. Am pus în hotărârea mea mai mult decât fermitate. Convins, ca toată lumea, că Joseph Gras era un scelerat, am crezut că prietenii, şi încă prietenii atât de ataşaţi ai unui astfel de om, nu puteau fi decât scelerati ca şi el.

Purtarea mea faţă de ei a fost influenţată de această părere. Ei s-au retras pătrunşi de o durere care nu era simulată, de o durere care m-a izbit şi care, după plecarea lor, m-a făcut, fără să-mi pot prea bine da seama de ceea ce se întâmplă, să mă simt prost faţă de mine însumi. Câteva zile mai târziu au reapărut în cabinetul meu; erau urmaţi de vreo 20 de necunoscuţi. Prima mea reacţie a fost aproape o reacţie de spaimă. Acest sentiment a dispărut repede, când i-am văzut înconjurându-mă şi rugându-mă cu lacrimile în ochi, să apăr pe sărmanul lor prieten. Am continuat să rezist. Unul dintre ei mi-a oferit atunci, ezitând, un săculeţ plin cu arginţi. Era rezultatul unei cotizaţii pe care şi-au impus-o asupra câştigului lor zilnic, pentru a plăti serviciile mele. N-am ţinut seama de ceea ce putea să fie injurios pentru mine în această ofertă şi în gândul care a inspirat-o. M-aş crede cel mai josnic dintre oameni, dacă o nedemnă mândrie m-ar fi împiedicat să simt tot ceea ce era nobil şi sublim în fapta acestor oameni săraci care au renunţat la strictul necesar, pentru a veni în ajutorul unui prieten nenorocit. Am uitat de mine pentru a nu vedea decât acţiunea, şi, dacă n-am acceptat această generoasă şi voluntară ofrandă a mizeriei faţă de prieteni, nu i-am refuzat în schimb lacrimile de înduioşare pe care le merita. Ochii mei s-au deschis în sfârşit în ciuda prejudecăţii mele. Am înţeles că nu putea fi un monstru acela căruia atâţia oameni săraci, dar cinstiţi, i-au consacrat sentimente atât de afectuoase şi aproape eroice. Prietenii au învins. Am cercetat cauza şi n-am mai ezitat să apăr pe prietenul lor... pe prietenul lor! A fost pentru mine şi va fi, vă asigur, şi pentru dv. domnilor, un prim motiv pentru a nu-l crede un laş asasin.

Vă rog să aveţi curajul de a continua să mă ascultaţi, domnilor, iar eu voi avea curajul să vă demonstrez că n-a meritat pedeapsa crudă pe care legea o prevede pentru asasinat.

Şi vă rog, domnilor, să nu înţelegeţi greşit. Dacă cred că am eu însumi nevoie de curaj, aceasta nu este pentru că, ridicată împotriva acestei funcţii pe care o îndeplinesc, conştiinţa îmi reproşează că mă prostituez apărând un acuzat care nu este demn de aceasta, dar simt că va trebui poate să lupt împotriva unor prejudecăţi teribile.

A apăra un asasin ca Joseph Gras înseamnă a anunţa că înţelegi actul feroce de care s-a făcut vinovat. Înseamnă a lăsa să creadă spiritele superficiale, că nici tu însuţi nu eşti la adăpost de accese de ferocitate.

Poate că-l vor crede astfel de bună-credinţă acei oameni reci şi calmi, cărora natura binefăcătoare nu le-a dat pasiuni decât în măsura necesară fericirii lor şi care, în calmul lor, n-ar putea înţelege marea violenţă a ticăloşiei. Poate că se vor preface a crede şi oamenii născuţi sub cele mai severe influenţe şi formaţii pentru furtunile vieţii, dar care,

înţelegând bine excesele pasiunilor neagă totuşi că le înţeleg, pentru a părea prin exagerare mai umani şi mai virtuoşi.

Dar ce-mi pasă de ignoranţa unora şi de afectarea altora, ce-mi pasă de blamul tuturor, dacă pot dovedi că n-am decât intenţii curate? Când este vorba să scap de supliciu un om care sunt convins că n-a meritat moartea, voi avea oare josnicia de a mă gândi la mine? Şi când trebuie să îndeplinesc o îndatorire, mă voi lăsa oare în mod laş abătut de consideraţii personale? Nu domnilor, pentru că în acest caz aş conspira în realitate împotriva intereselor societăţii, aş dezerta de la postul meu; în acest caz aş viola legea înţeleaptă care dă sfătuitori acuzaţilor. Mulţimea, dacă este necesar, să nu mă cruţe cu judecăţile greşite. Dacă trebuie să reuşesc, accept blestemul ei. Îmi va rămâne pentru a mă consola, conştiinţa mea, stima dumneavoastră şi amintirea unei fapte bune.

Trebuie, cred, să stabilim o mare deosebire între crime. Unele sunt josnice, anunţă un suflet în mocirlă, ca furtul, altele sunt atroce, anunţă un suflet profund bolnav de ticăloşie, ca asasinatul sau crima premeditată. Altele, în sfârşit, anunţă un suflet viu şi pasionat: sunt cele săvârşite sub acţiunea primului impuls, ca aceea săvârşită de Gras.

Oricine a primit în copilărie o educaţie sănătoasă, ale cărei principii le-a păstrat până la o vârstă înaintată, poate crede că nici o crimă din acelea care aparţin primelor categorii nu va păta niciodată viaţa sa.

Dar cine este omul destul de temerar pentru a îndrăzni să creadă că niciodată, chiar în explozia unei mari pasiuni, nu va săvârşi o crimă aparţinând ultimei categorii? Unde îl vom găsi pe acela care poate garanta că niciodată, în exaltarea furiei, a iubirii sau a disperării nu-şi va păta mâinile de sânge şi poate chiar de sângele cel mai drag şi preţios?...

Cine dintre voi n-a fost de o sută de ori în inima sa şi prin aprobarea sa tacită complicele acestui amant înşelat pe care îl vedem, în gelozia sa furioasă, implântând pumnalul în inima iubitei sale? Cine dintre voi n-a împărtăşit neliniştea, furia şi disperarea sa? Cine dintre voi nu l-a plâns mai mult decât l-a condamnat şi nu şi-a mărturisit, în şoaptă, că în locul său ar fi poate tot atât de vinovat?...

Doamne fereşte, domnilor, nu vreau să minimalizez oroarea pe care trebuie s-o inspire fiecărui om sensibil crima săvârşită de Joseph Gras! Dar este altceva a o judeca cu măsura moralei sau cu măsura justiţiei. Se poate ca în ochii celei dintâi Gras să fie grav vinovat; dar în ochii celei de a doua, el nu poate fi atins de legea privitoare la asasinat, pentru că nu există premeditare şi pentru că acţiunea sa a fost rodul nebuniei.

Spun în primul rând că nu există premeditare.

Numai două împrejurări ar putea-o sugera şi anume ora la care s-a dus la văduva Lefèvre şi cuţitul pe care îl avea asupra lui.

Dar, în primul rând, nu era decât aproximativ ora 9 când a intrat în casă şi în luna septembrie, ora 9 seara nu este atât de neobişnuită, pentru ca un motiv foarte indiferent să nu te poată determina să mai ieşi din casă. În sfârşit, şi dacă îmi este permis să mai spun întregul meu gând, este posibil ca de mult timp să nu mai fi existat la văduva Lefèvre oră nepotrivită pentru Gras. În această privinţă, el nu mi-a făcut nici o mărturisire. Trebuie să imit rezerva sa. Totuşi îmi va fi greu să cred, şi justiţiei de asemenea, că în împrejurările în care se afla Gras, după promisiunile de căsătorie, publicaţiile făcute, ziua fixată, atâtea motive pe care Gras le avea pentru recunoştinţa văduvei Lefèvre şi, mai ales, stăpânit de o pasiune atât de arzătoare, să nu fi existat între el şi văduva Lefèvre legăturile cele mai intime. Chiar excesul de furie al lui Gras mă face să bănuiesc excesul său de drepturi şi atunci se înţelege că o vizită făcută la ora 9 seara nu dovedeşte nici un fel de premeditare.

Împrejurarea că avea asupra lui un cuţit nu dovedeşte nici ea nimic. S-ar putea să pară curios că Joseph Gras luase un alt cuţit, în afară de acela de care se servea pentru a mânca; dar această împrejurare şi-a pierdut toată importanţa aparentă prin explicaţiile pe care chiar el le-a dat în primele momente, atunci când nu-i păsa de viaţa sa şi nu-i interesa apărarea. El a arătat că în timp ce cuţitul închis îi servea pentru a mânca, cel fără teacă îl folosea la lucru şi îl avea totdeauna asupra sa când pleca în oraş... Nu-mi rămâne deci să vă dovedesc decât un singur lucru, acela că omorul a fost săvârşit involuntar, şi se înţelege bine de ce este necesară această discuţie.

Legea nu pedepseşte crima materială, ci intenţia de a comite o crimă. Şi niciodată cineva n-a fost acuzat de omucidere, dacă fără intenţie a omorât din nenorocire, cu o piatră, un trecător.

Dar dacă, în acest caz, criminalul nevinovat este la adăpost de acuzaţie, oricine altul trebuie să fie şi el în aceeaşi situaţie sau cel puţin să aibă drept la indulgenţa legii, dacă se dovedeşte că omorul este, ca şi în primul caz, mai curând o crimă a mâniei, decât a voinţei. De aceea un nebun care a omorât nu este condamnat.

În prezent există diferite feluri de nebuni: aceia pe care natura i-a condamnat la pierderea veşnică a raţiunii şi aceia care nu o pierd decât în anumite momente sub influenţa unei mari dureri, a unei mari surprize sau a altei cauze asemănătoare.

Între aceste două feluri de nebunii nu există dealtfel nici o altă diferenţă decât aceea a duratei, iar acela căruia disperarea îi întunecă mintea pentru câteva zile sau pentru câteva ore este tot atât de complet nebun în timpul agitaţiei sale efemere, ca şi acela care delirează timp de mai mulţi ani în şir.

Acest lucru este recunoscut şi ar fi o supremă nedreptate de a judeca, şi mai ales de a condamna pe unul sau pe celălalt din aceşti nebuni, pentru o acţiune pe care au săvârşit-o în timpul cât nu aveau uzul raţiunii.

Pe lângă aceasta ar fi o nedreptate inutilă pentru societate, întrucât pedepsele, fiind aplicate pentru a constitui un exemplu, ori de câte ori exemplul este ineficace, pedeapsa este o barbarie.

Or, dacă există un exemplu ineficace, acesta este răzbunarea pentru crima săvârşită de un om într-un exces de furie, de iubire, de beţie sau de disperare. Neputând împiedica toate aceste surprize ale simţurilor şi minţii noastre, exemplul n-ar împiedica să se săvârşească în viitor acelaşi număr de delicte asemănătoare.....

Ce concluzie trebuie să tragem de aici? Că dacă, în momentul în care Gras a omorât pe văduva Lefèvre, el era în aşa măsură stăpânit de o pasiune copleşitoare încât îi era imposibil să ştie ce făcea şi să se lase călăuzit de raţiune, este imposibil să fie condamnat la moarte.

Binevoiţi acum domnilor să vă amintiţi tot ceea ce v-am povestit; amintiţi-vă vestea groaznică pe care Gras a aflat-o la 19 septembrie pe Podul Nou; amintiţi-vă agitaţia din restul zilei; insomnia din timpul nopţii; hotărârea din ziua următoare de a-şi relua munca obişnuită, imposibilitatea de a respecta această hotărâre, drumurile fără sfârşit şi fără scop din ziua de 20 septembrie, uitarea în zadar căutată în distracţiile din cabaret cu prietenii săi, cele patru-cinci sticle băute înainte de ora 7 seara, vizita la Viardin, apoi la alţi prieteni care l-au dus din nou la cabaret, vinul pe care iar l-a băut acolo, beţia datorită acestui exces, oboselii, durerii şi zguduirii, amintiţi-vă lupta care, în starea lui de slăbiciune, s-a dat între pasiunile care îi agitau inima şi care, toate contradictorii între ele, îl antrenau totuşi spre acelaşi loc, spre văduva Lefèvre; amintiţi- vă, în sfârşit, de nenorocitul Gras, chinuit de furie, pornind sub influenţa beţiei, a bănuielilor, a furiei, a durerii şi a iubirii spre casa văduvei Lefèvre şi găsindu-se în sfârşit, fără să ştie cum, la poarta acestei case la ora 9 şi jumătate seara.

Nesigur încă, nehotărât asupra a ceea ce avea să spună, asupra a ceea ce avea de făcut, fără idei precise, fără un plan fixat, el urcă şi ajunge la uşa camerei văduvei Lefèvre. Ajunge la această uşă, aude un zgomot, ascultă. Văduva Lefèvre nu este singură, un bărbat este cu ea. Aude pe văduva Lefèvre şi aude pe bărbat, aude fiecare cuvânt pe care şi-l spun şi cele mai mici mişcări. Curând nu se mai îndoieşte de nimic, dar ar vrea să se mai poată îndoi! Uneori îşi imaginează că auzul îl înşeală, văduva Lefèvre locuieşte la etajul III; la jumătatea scării spre etajul IV este o fereastră care, în unghi drept cu aceea a văduvei Lefèvre, permite să priveşti în camera luminată de o lampă aşezată pe masă. Vinovaţii sunt în raza de vedere a celui care îi priveşte din mijlocul întunericului. El zboară la acea fereastră şi priveşte. În sfârşit, a văzut tot. Nu mai este posibil să-şi facă iluzii cu privire la fidelitatea văduvei Lefèvre. Străbate fără încetare distanţa dintre uşă şi fereastră. De sute de ori a privit spre fereastră şi şi-a aplecat urechea la uşa funestă. Ascultă şi priveşte cu aviditate. Nici un gest, nici un cuvânt nu-i scapă. Este pătruns de spectacolul injuriei care i se aduce. În fiecare clipă este gata să izbucnească şi în fiecare clipă vrea să mai aibă încă o dovadă a crimei săvârşite împotriva lui. Astfel trece o oră, o oră întreagă, o oră întreagă în care el rătăceşte singur fără lumină, în întunericul de nepătruns; şi această împrejurare nu trebuie neglijată; pentru că puterea obiectelor exterioare asupra imaginaţiei noastre este un adevăr rezultat din observaţie şi se ştie bine că în momente de depresiune, o minte poate produce în groaza nopţii şi când natura este adormită, gânduri sinistre, care n-ar îndrăzni să se manifeste la lumina soarelui.

În tot acest timp îşi aminteşte tot ce-a făcut pentru văduva Lefèvre. I-a dat tot ce avea, banii şi cele mai bune lucruri. De două ori a răscumpărat lucrurile acestei femei de la muntele de pietate. Abia dusese acolo tot ce-i mai rămăsese pentru a plăti chiria pe care ea o datora. A iubit-o, a iubit-o fără nici un interes. Şi-a repetat că ea este în realitate soţia lui, că i-a promis că va deveni soţia lui. Ea confirmase aceste promisiuni prin tot ce-l putea face să creadă în ele. Se păşise la facerea publicaţiilor, se fixase ziua căsătoriei. Toate aceste gânduri otrăvite i-au tulburat sufletul. Nu plânge, nefericitul are ochii uscaţi şi capul îi arde. Agitaţia îl sfâşie. Sângele îi clocoteşte şi capul i se înflăcărează. Beţia dragostei şi a geloziei, beţia furiei şi a disperării, poate beţia vinului, tot ce este mai înflăcărat şi mai orb în toate aceste pasiuni este reunit; uşa se deschide, vocea acestei femei adultere pronunţă cuvinte de rămas bun afectuoase, complicelui ei; Gras se aruncă plin de furie; un instrument funest se afla în buzunarul său, la îndemâna sa; l-a apucat şi loveşte cu 22 de lovituri pe mizerabila care l-a ruinat, pe mizerabila care l-a trădat.

Cântăriţi toate aceste împrejurări, vă conjur şi imaginaţi-vă dacă suferinţele acestui nefericit, în această oră chinuitoare, nu i-au întunecat complet simţurile şi raţiunea şi dacă cineva poate fi răspunzător de ceea ce a făcut într-o asemenea stare de completă orbire a facultăţilor sale.

Dar două obiecţiuni mă izbesc.

Nu! Am auzit spunând pe unii oameni care vor să judece efectele pasiunilor de la înălţimea sângelui lor rece, nu este posibil ca furia să fi durat timpul necesar pentru a da 22 lovituri de cuţit. Ea a trebuit să se stingă în întregime la prima lovitură. Prima lovitură, singură, poate fi iertată, celelalte sunt 21 de crime.

Oameni de societate! Oameni uşuratici! Oameni demni de milă! care în fericita voastră ignoranţă a acestor mari excese, fixaţi atât de despotic hotarele la care trebuie să se oprească furia şi disperarea, este oare adevărat că sunteţi aceiaşi oameni care înţelegeţi foarte bine că poţi fără furie, să străpungi pe câmp pe prietenul tău cu nouă sau zece lovituri de spadă, pentru o ofensă constând în cuvinte! Sunteţi aceiaşi oameni care

înţelegeţi foarte bine că pentru un simplu cuvânt, doi bravi pot trage la sorţi pe acela dintre ei care va mânui din două arme egale, pe singura dătătoare de moarte, menită să dea asasinului celui mai norocos din lume dreptul de a zbura creierii adversarului său lipsit de apărare, păstrându-şi onoarea şi sângele rece.....

Pentru mine, domnilor, nu ezit să cred că un asemenea număr de lovituri nu poate fi dat decât în timpul unor momente de rătăcire. Şi, departe de a-mi părea o dovadă împotriva nebuniei, acest număr teribil mă face să cred că numai nebunia a putut multiplica în asemenea măsură loviturile.....

Cea de a doua obiecţie este că acestă pasiune nestăpânită se înţelege greu la vârsta lui Gras.

Fiţi atenţi, domnilor, voi care vă pronunţaţi asupra acuzaţiilor aduse oamenilor, păziţi-vă de ea. Ştiu prea bine că nefericitul pe care-l apăr trebuie să se teamă în special de primele impresii. Dacă în locul său ar fi un tânăr plin de graţie şi în puterea vârstei, interesant prin frumuseţea şi chiar prin rătăcirea sa, mila tuturor s-ar îndrepta spre el. Dar acest nefericit bătrân nu este şi el un om? Este oare adevărat că vârsta matură ignoră totdeauna violenţa; şi o viaţă sobră şi înţeleaptă nu poate ea prelungi, dincolo de vârsta obişnuită, puterea pasiunilor?.....

Un tânăr în locul lui Gras ar fi uitat infidelitatea iubitei sale în braţele alteia. Dar Gras vedea cu disperare scăpându-i ultima inimă pe care spera să o mai stăpânească şi toate acţiunile sale au purtat pecetea disperării.....

Încă o reflecţie şi am terminat.

La romani, o lege severă permitea soţului care îşi surprindea femeia adulteră să răzbune injuria şi să pedepsească pe vinovată, omorând-o. Această lege teribilă a intrat în inimile noastre. Şi la noi, bărbatul care omoară femeia infidelă este iertat de pedeapsă.

Oare, domnilor, un cod barbar a transformat în acest caz crima în drept? Să nu facem această injurie legiuitorului. El s-a cutremurat în faţa acţiunii dar a găsit-o scuzabilă. El a presupus că în asemenea circumstanţe, bărbatul este antrenat de nebunie, de un exces de furie, de dragoste şi gelozie şi a considerat că o inimă pradă atâtor sentimente violente nu putea răspunde în faţa justiţiei, de efectele lor.

Judecaţi, domnilor, dacă această lege este aplicabilă şi lui Gras; fie că cercetăm împrejurările, fie că ţinem seama de faptul că el se considera în mod legal soţul văduvei Lefèvre. Promisiunea de căsătorie şi publicaţiile se făcuseră, iar ziua fusese fixată.....

Ei bine! nu vă cer totuşi să-l trataţi cum aţi fi tratat pe soţul văduvei Lefèvre. Gras a înspăimântat societatea: el nu revine în mijlocul ei. Prezenţa sa poate evoca amintiri groaznice celor ce iubesc umanitatea; ea nu trebuie să mai supere pe nimeni; să fie închis pentru a separa societatea de acest om, pe care nici îndelungata sa corectitudine nu l-a putut stăpâni.....

Şi dacă n-aţi considera privaţiunea de libertate ca o pedeapsă suficientă pentru acţiunea sa, gândiţi-vă că pentru acest nefericit, totul nu se va fi terminat în ziua în care porţile închisorii veşnice se vor fi închis asupra lui. Aţi putea vedea că înainte ca justiţia să-l pedepsească, pedeapsa sa a început. Încredinţaţi sufletului şi inimii sale, grija de a o continua.

Oribila scenă din 20 septembrie va fi întotdeauna prezentă în memoria sa. Şi acest cadavru însângerat, pe care îl urmăreşte cu dragostea sa, nu-l va părăsi niciodată. Pentru un asemenea om există călăi mai siguri decât aceia ai legii: remuşcările! Lăsaţi-l pradă remuşcărilor lui şi dacă acţiunea sa merită un mare supliciu, condamnaţi-l la supliciul de a trăi.

Secolele XIX şi XX

Evoluţia stilului judiciar a continuat pe liniile stabilite la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX- lea. Elocvenţa judiciară se apropie de cea politică şi reacţionează mult mai prompt decât înainte la moda timpului.

Astfel, romantismul din artă şi literatură va avea un ecou puternic şi imediat în Palatul Justiţiei. Înainte însă, pentru o scurtă perioadă, oratoria judiciară înregistrează, prin cei mai de seamă reprezentanţi ai ei, o reîntoarcere la stilul clasic.

Simon Philippe Dupin (1795-1846) — autorul unor pledoarii pline de vervă şi ingeniozitate, apărătorul mareşalului Ney, care cerea judecătorilor acestuia să lase Franţa să mai profite de geniul marelui soldat — şi *Saint Albin Berville* (1788-1868) — apărătorul lui Béranger[188] şi Paul Louis Courier[189] — au ilustrat neoclasicismul în oratoria judiciară franceză, ajungând la o adevărată perfecţiune.

Perioada romantică a cărei apariţie era pregătită prin interesul pentru problemele umane, pentru aspectele dramatice ale vieţii, a creat o pledoarie inspirată, bogată, colorată, ridicându-se uneori pe culmile sublimului, care a aruncat peste bord disciplina clasică a compoziţiei şi stilul academic.

Dar dacă unii avocaţi au reuşit să creeze în stilul romantic opere de bravură, la mulţi pledoaria abandonând regulile artei proprii a devenit prolixă, confuză şi uneori uşor ridicolă prin patetismul său.

Două mari nume de avocaţi nu numai că au oprit declinul oratoriei judiciare, dar au şi ridicat-o pe culmile cele mai înalte, îmbinând respectul unei stricte discipline de fond, cu o adevărată căldură umană de libertate de expresie care permitea obţinerea unor efecte strălucite. Este vorba de *Berryer* (1790-1868) şi *Gustave-Louis-Adolphe-Victor-Charles Chaix d'Est Ange* (1800-1876).

Despre *Pierre Antoine Berryer,* M. Garçon scrie: „Cei care l-au auzit erau unanimi în a spune că talentul său era incomparabil. Prompt în ripostă, se remarca totdeauna printr-o mare vigoare. Când citeşti pledoariile sale, descoperi cusururi pe care contemporanii nu le-au semnalat niciodată. Trebuie să admitem că o parte din efectul talentului său ne scapă astăzi. Ne lipseşte tonul, gestul destinat să pună în valoare o formă care chiar fără acest sprijin, rămâne magnifică"[190].

Este uşor de înţeles emoţia care putea cuprinde sălile arhipline ale curţilor cu juraţi, când, de pildă, apărând pe un client pe care de două ori reuşise să-l smulgă eşafodului, Berryer îşi începe pledoaria astfel: „În zadar a fost ales, pentru a prezida aceste dezbateri, magistratul cel mai abil şi mai experimentat; nulitatea există şi nu poate fi acoperită. În

188 1780- 1857. Campion al intereselor poporului, autor de cântece politice care reprezentau pamflete abile, prin care erau difuzate ideile liberale.

189 Autor al pamfletului *Simple discours,* condamnat la 12 ani închisoare calculaţi astfel: 2 pentru morală, 5 pentru persoana regelui şi 5 pentru provocare.

190 *Tableau de l'éloquence judiciaire,* p. 293.

zadar alături de el a fost aşezat acest grefier atât de profund cunoscător al procedurii penale. Grefier, pana ta ezită, nulitatea există şi nu poate fi acoperită. În zadar aţi lovit în două rânduri pe acest om; în două rânduri, Curtea Supremă a sfărâmat decizia voastră. Nu înţelegeţi oare, că Providenţa nu vrea căderea acestui cap?"[191].

În 1838 Berryer a publicat, sub titlul *Leçons et modeles d'éloquence judiciaire*, o culegere de fragmente alese din pledoariile marilor avocaţi.

Cariera lui Chaix d'Est Ange a fost tot atât de prestigioasă ca şi a lui Berryer.

Cei doi mari avocaţi s-au înfruntat într-un proces care a făcut multă vâlvă şi care a continuat să intereseze şi în zilele noastre, din cauza unui anumit mister care n-a fost lămurit decât recent, într-o lucrare a lui René Floriot. Este vorba de procesul locotenentului La Roncière[192], condamnat la 10 ani recluziune şi reabilitat în 1849, în urma revizuirii procesului său.

Considerat multă vreme un exemplu clasic de eroare judiciară, determinată de mărturiile mincinoase ale unei fete isterice, anumite fapte descoperite mai târziu au explicat ceea ce părea inexplicabil în acest proces şi au dovedit că eroarea judiciară nu fusese totală.

Pledoaria lui Chaix d'Est Ange în acest proces, mai exact replica sa, pe care o reproducem, demonstrează toate marile calităţi ale acestui avocat care a intrat în istorie[193].

Cu Berryer şi cu Chaix d'Est Ange începe seria marilor avocaţi care, după ei, au ilustrat baroul francez în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi care au ridicat din nou oratoria judiciară la rangul artei adevărate, contribuind şi pregătind revoluţia stilului judiciar pe care a realizat-o Henri-Robert, creatorul oratoriei judiciare moderne.

Pledoaria pasionantă, caracteristică Curţii cu Juraţi este admirabil reprezentată de *Charles Alexandre Lachaud* (1818- 1882), elevul lui Berryer.

M. Garçon scrie despre el: „Avea focul sacru, un rest de romantism îl făcea sentimental şi ştia să folosească toate procedeele oratorice care duc la patetic. I se poate reproşa un abuz de metafore şi mijloace uneori grosolane, dar trebuie să recunoaştem că a imaginat efecte dramatice care, deşi exagerate, s-au dovedit de o mare utilitate"[194].

Se povesteşte că în procesul Thiébaut, în care apăra pe soţia legitimă care aruncase cu vitriol asupra amantei soţului ei, Lachaud ar fi atins o asemenea culme a pateticului, încât juraţii emoţionaţi, alături de publicul zdrobit, au vărsat lacrimi încât avocatul a trebuit să-şi întrerupă în mai multe rânduri pledoaria, din cauza hohotelor de plâns ale auditoriului.

191 Citat de F. Payen, *Anthologie des avocats français contemporaine*, Paris, Bernard Grasset, 1912, p. 5.
192 Vezi Y. Eminescu, *Mari procese în istoria justiţiei*, p. 82 şi urm.
193 În legătură cu această pledoarie şi cu elementele descoperite ulterior în această cauză, Rene Floriot scrie (*Les erreures judiciaires*, Paris, Flammarion, 1968, p. 34-35): „Anumite puncte rămâneau însă pentru mine misterioase. În primul rând, acuzatul a părut foarte încurcat în faţa Curţii cu Juri, atunci când a fost confruntat cu Marie de Morell. Chaix d'Est Ange, în minunata sa pledoarie, nu a împins raţionamentul până la capăt şi a refuzat să învinuiască formal pe tânăra fată că ar fi născocit totul. De ce a adăugat el oare, după o demonstraţie convingătoare, cuvintele: «dar bănuielile pe care le aveam, aceste bănuieli le simţeam slăbind. Este imposibil — mi-am spus — ca o tânără fată să fi inventat acest abominabil roman».
194 Op. cit., p. 328.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se produce şi o delimitare a genurilor. Pledoaria penală urmează anumite reguli care pot fi regăsite chiar la marii improvizatori, pledoaria civilă se îndreaptă hotărât spre sobrietate şi intransigenţă logică, rămânând însă tributară cultului formei, la care oratoria judiciară revenise odată cu neoclasicismul, iar pledoaria în procesele politice atinge perfecţiunea, o dată cu marele tribun care a fost *Léon Gambetta* (1838-1882).

Pledoaria pe care o reproducem a fost pronunţată de Gambetta cu doi ani înaintea căderii celui de-al doilea imperiu, în faţa tribunalului de Sena, la 14 noiembrie 1868, în apărarea lui Delescluze, acuzat de a fi pronunţat un discurs sediţios.

Pledoaria lui Gambetta este pasionată, dar tonul rămâne nobil iar fraza armonioasă şi bine cadenţată. Inspiraţia înaripată nu alterează corectitudinea formei[195].

Pentru a ilustra pledoaria în procesul civil am ales pe aceea pronunţată de *Henri Martin Barboux* (1834-1910) — avocat al marilor cauze şi membru al Academiei franceze — pentru marea tragediană Sarah Bernhardt căreia Comedia Franceză îi intentase o acţiune în daune, pentru denunţarea contractului care o lega de această instituţie.

Neoclasic prin excelenţă Barboux avea, se pare, o vădită predilecţie pentru „supleţea de argumentare şi strălucirea verbală a lui Cicero"[196]. Este unul din primii avocaţi care au înţeles importanţa dicţiunii în această profesie şi a consacrat o muncă neobosită cultivării ei. Se spune că zilnic citea cu voce tare întregi pagini din cărţile de istorie şi filozofie, pentru a-şi forma dicţiunea care era clară şi scandată, reuşind să pună în valoare toate nuanţele gândirii.

Perfecţiunea pe care o cultiva l-a condus însă la o anumită monotonie în construcţia pledoariilor.

F. Payen scrie în această ordine de idei: „Ascultându-l sau citindu-l nu te puteai înşela: era totdeauna o pledoarie a lui Barboux. Variată ca ton, aşa cum era necesar, dozând cu grijă, în funcţie de subiect, dialectica, spiritul, ironia, indignarea sau mila, dar întotdeauna armonioasă ca stil, aşezând totdeauna în aceeaşi ordine exordiul, expunerea faptelor, argumentarea, respingerea argumentelor adversarului, peroraţia, totdeauna ilustrată cu câteva idei generale, câteva amintiri istorice sau câteva portrete şi totdeauna vioaie, deşi îmbrăcată în haine puţin solemne, totdeauna interesantă şi vie"[197].

Un mare avocat contemporan, *Charles Chenu*, caracteriza astfel arta lui Barboux: „El face să surâdă cifrele, poetizează bilanţurile, idealizează finele de neprimire"[198].

Arătam că Franţa, în a doua jumătate a secoluluial XIX-lea, o cunoscut o întreagă pleiadă de mari oratori judiciari.

Neavând posibilitatea să reproducem într-o antologie de proporţii restrânse, nici măcar pledoariile celor mai renumiţi dintre ei, ne vom mărgini să amintim numele lui *Raymond Poincaré*, al lui *Waldeck Rousseau*, şi al lui *Chenu*, alături de *Cartier* şi *Fernand Labori*, a căror artă este ilustrată prin pledoaria celui dintâi pentru avocatul Viviani, şi a celui de al doilea pentru Emile Zola, acuzat de a fi luat apărarea lui Dreyfus.

195 Vezi M. Garçon, *op. cit.*, p. 346.
196 Vezi F. Payen, *op. cit.*, p. 87.
197 *Ibidem*, p. 89.
198 *Ibidem*.

Pledoaria lui Cartier pentru avocatul Viviani, trimis în judecată pentru ultraj, este nu numai un model de măsură şi eleganţă, dar în acelaşi timp de curaj în apărarea unei prerogative esenţiale a profesiei: libertatea cuvântului la bară.

F. Labori este unul dintre avocaţii care îşi pregăteau cu cea mai mare grijă pledoariile. Mult timp şi-a scris pledoariile în întregime, dar, nu pentru a le recita, ci, aşa cum recomanda Cicero, pentru a învăţa arta vorbirii. De aceea, improvizaţiile sale se caracterizau — calitate rară — prin perfecţiunea formei, iar pledoariile rămâneau spontane şi viguroase, pasionate şi generoase.

În procesul Zola, a pledat timp de 15 zile împotriva unei opinii publice dezlănţuite. Replica pe care o reproducem este încununarea capodoperei care a fost întreaga sa pledoarie. Dealtfel, Labori avea experienţa proceselor în care înfrunta o opinie publică montată, înainte de pronunţarea verdictului.

Pledând pentru anarhistul Vaillant, autorul unui atentat la Palais Bourbon, care n-a produs nici o victimă, Labori în prima parte a pledoariei, referindu-se la rechizitoriul Procurorului general care ceruse capul lui Vaillant spunea: „Dl. Procuror General, a cărui elocvenţă severă am admirat-o mult decât oricine altul, nu v-a spus nimic despre curajul său: îl cunoaştem. El v-a vorbit de curajul domniilor voastre; toţi câţi suntem aici avem un oarecare curaj. Dar vă rog să nu vă lăsaţi înşelaţi. Dl. Procuror General are nevoie de asprimea dv. Eu sunt acela care am nevoie de curajul dv. Ştiu, domnilor, că veţi avea nevoie de el pentru a nu auzi strigătele deslănţuite şi a rămâne aici judecători imparţiali".

Am ales pentru a încheia ilustrarea oratoriei judiciare franceze pe creatorul stilului judiciar modern, pe *Henri-Robert* (1864-1936).

La data când Henri-Robert a apărut la bară, pledoariile erau prin definiţie lungi. Avocatul nu era întrerupt, iar timpul său nu era limitat. Atât în civil cât şi în penal, pledoariile durau ore întregi.

Marea inovaţie a lui Henri-Robert a fost conciziunea pledoariei pe care a redus-o la esenţial. Urmărind exclusiv eficacitatea, el a abandonat toate canoanele convenţionale care încătuşau încă oratoria judiciară.

Succesul său a fost zdrobitor.

Iată cum caracterizează M. Garçon tehnica lui Henri-Robert: „Ea constă în esenţă în clasificarea argumentelor în bune, mediocre şi proaste, în ignorarea celor proaste, trecerea rapidă peste cele mediocre şi păstrarea numai a celor bune. Henri-Robert nu se încurca cu contradicţiile, abandona ceea ce nu era indispensabil, neglija lecturile, proceda prin afirmaţii şi îşi reducea apărarea la o idee simplă, căreia îi dădea cu atât mai multă forţă, cu cât erau pierdute din vedere obiecţiunile posibile. Pledoaria scurtă şi rapidă, rezumat al procesului mai mult decât dezvoltare a unei demonstraţii, lăsa auditoriul surprins şi deconcertat. Un argument nu era niciodată repetat şi, din simplificare în simplificare, procedând prin eliminare, Henri-Robert, cu un debit de o extremă rapiditate, dădea impresia că opinia pe care o susţinea era evidenţa însăşi"[199].

Procesul Mariei Daouze a avut loc în 1890. Henri-Robert, a cărui pledoarie am reprodus-o, avea 26 de ani.

199 M. Garçon, *op. cit.*, p. 380.

Pentru ca în sumarul portret al marelui avocat, membru al Academiei Franceze, să nu lipsească o caracteristică esenţială, trebuie amintit că a fost unul din rarii avocaţi şi în orice caz cel dintâi, care a abordat bara fără să fi scris nici un cuvânt din pledoaria sa. El îşi pregătea pledoaria în gând, îndreptându-se spre Palatul Justiţiei şi ea căpăta formă pe măsură ce se desfăşura.

În sfârşit, F. Payen observă cu drept cuvânt că Henri-Robert aparţine şcolii lui Napoleon[200], care pretindea că cea mai bună apărare este atacul. Această tactică a fost transpusă de el de pe câmpul de bătălie, în incinta Palatului de Justiţie. Rezultatul este că de cele mai multe ori verdictul de achitare pe care îl obţinea nu era pronunţat în favoarea clientului său, ci împotriva adversarului mut şi fără apărare pe care şi l-a ales şi care este, după caz, victima, partea civilă, un martor sau chiar societatea.

Colegii săi îi comparau măiestria la bară, cu aceea a unui desăvârşit scrimeur, dar remarcau totodată talentul său de prestidigitator care reuşeşte „să-i zăpăcească pe juraţi, escamotând sub ochii lor asul de pică"[201]. Evocând acest portret F. Payen observă că nimic nu putea înfăţişa mai bine vivacitatea, verva diabolică, aparenta dezordine şi extrema abilitate a pledoariilor lui Henri-Robert[202].

Acest portret devine însă unilateral şi nedrept, dacă nu ţinem seama că, în ciuda noutăţii ei, oratoria judiciară a lui Henri-Robert, ca şi aceea a marilor săi înaintaşi, se adapta structurilor societăţii şi mentalităţii timpului, încercând să rezolve cât mai acceptabil nu probleme de morală abstractă, ci complexe drame omeneşti.

În condiţiile date, justiţia nu putea fi obţinută decât dacă avocatul ştia să folosească o gamă bogată de mijloace, punându-le în serviciul soluţiei pe care — în ultimă analiză — o considera nu în abstract, ci omeneşte, în speţa pledată, cea mai justă şi uneori cea mai puţin injustă.

Pledoaria lui CHAIX D'EST ANGE pentru locotenentul la Roncière[203]

După zile îndelungate, zile de anxietate şi de frământări, atenţia voastră, atât de încordată tot timpul, oboseşte împotriva voinţei voastre. Iar în ce mă priveşte, oricare ar fi datoria mea, îmi simt vocea şi forţele părăsindu-mă.

Sunt însă singur şi trebuie să răspund, să răspund acestor voci puternice care rând pe rând mă urmăresc şi se ridică una după alta, împotriva mea.

Să ne grăbim: să strângem câteva cuvinte şi să le aruncăm în conştiinţa voastră. Fie ca ea să se deschidă cuvintelor mele; atenţia voastră epuizată să se înviorezе şi să se

200 F. Payen, *op. cit.*, p. 368.
201 Din portretul publicat în „Vie parisienne", citat de F. Payen, *op. cit.*, p. 369.
202 *Ibidem*.
203 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, în *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 305-326.

concentreze cu mai multă putere, pentru că sunt ultimele cuvinte pe care le veţi auzi, ultimele proteste, ultimul strigăt al inocenţei unui acuzat.

La Roncière a scris oare scrisorile anonime?

La Roncière a săvârşit asupra d-rei de Morell atentatul din noaptea de 23 spre 24 septembrie?

Iată cele două întrebări ale procesului. În realitate ele se confundă şi nu formează decât una singură; pentru că, înţelegeţi foarte bine, că dacă nu a putut scrie scrisorile, atunci n-a săvârşit nici atentatul, iar dacă n-a putut săvârşi atentatul, n- a scris nici scrisorile.

Domnilor, ori de câte ori un om este adus în faţa justiţiei, ori de câte ori este acuzat de o crimă oricare ar fi ea, prima problemă-care trebuie examinată înainte de oricare alta, şi fără de care nu se poate trece la o discuţie serioasă este următoarea: de ce a fost săvârşită crima? Ce interes l-a făcut pe acuzat să acţioneze?

Orice aţi face nu vă puteţi sustrage de la necesitatea de a cerceta întâi cauza crimei, de a preciza înainte de toate interesul care a îndemnat la săvârşirea ei. Înainte ca cineva să se arunce în toate neplăcerile, în toate riscurile şi în toate primejdiile pe care le antrenează crima, există în mod necesar un interes sau o pasiune, a cărei satisfacere este urmărită. Nu este o lege trecătoare, un statut local care ne spun acest lucru, ci raţiunea, echitatea, bunul simţ. Gustul de glumă sau un motiv frivol pot determina o greşeală uşoară; dar când este vorba de a face faţă unei acuzări atroce care nu numai că te expune dispreţului public, dar te expune şi răzbunării cumplite a legii, numai un interes grav, important poate determina conduita acuzatului. El nu-şi va risca inutil liniştea şi viaţa, liniştea şi onoarea familiei sale.

Acest interes atât de grav şi puternic, unde este el în această cauză? Trebuie să-l găsim, trebuie să-l spunem.

La Roncière era oare îndrăgostit de domnişoara de Morell?

Toate faptele cauzei dovedesc că nu s-a gândit niciodată la aşa ceva şi chiar adversarii noştri sunt siliţi să o recunoască.

Era el oare îndrăgostit de domnişoara de Morell?

Îi scria mereu infamii, făcând elogiul pasionat al doamnei de Morell, al frumuseţii şi spiritului ei, având tot timpul pentru tânăra Marie numai cuvinte de dezgust şi dispreţ?

Voia el oare să se căsătorească cu domnişoara de Morell?

Straniu mijloc într-adevăr pentru a-şi atinge scopul, acela de a o insulta în fiecare zi! Sunt de acord să se explice în acest fel atentatul. Un om care neputând parveni prin mijloace obişnuite să se căsătorească cu o bogată moştenitoare vrea să o dezonoreze; vor trebui să consimtă să i-o dea, atunci când va fi necinstită pentru întreaga lume. Dar de ce începe în acest fel?

De ce în loc să încerce să o cucerească, ţine de la început să se facă detestat? Şi apoi, după ce atentatul este săvârşit, când ar fi trebuit să spună „am săvârşit crima, dar o voi repara, v-am dezonorat fiica, dar încredinţaţi-mi-o pentru că mai pot încă să fiu consolarea şi fericirea vieţii sale...", ce limbaj ţine el? Cum încearcă să-i înduplece ura şi să dezarmeze furia familiei? Vrea s-o ia în căsătorie şi-i spune: „Legături oribile ne vor uni. Această căsătorie va fi încă o răzbunare pentru mine; voi putea să te torturez cum vreau".

Oare să fi scris aceste scrisori numai pentru a se distra? Aş înţelege la nevoie asemenea distracţie crudă. Există în lume glume înfiorătoare, care nu cad sub incidenţa legii, iar un om rău şi le poate permite fără a fi pedepsit; dar nu aşa se petrec lucrurile în

această cauză. Nu este vorba numai de scrisori ameninţătoare, există şi realităţi crude, sânge, un duel şi chiar un asasinat... Şi vreţi ca toate acestea să se fi săvârşit fără nici un interes, fără scop, fără a câştiga nimic, decât pierderea onoarei, ura familiei, ruina întregii vieţi şi a tuturor speranţelor?

S-au făcut toate acestea numai pentru singura plăcere de a face răul? Pentru singura plăcere a unui joc sângeros? S-a vorbit domnilor despre fiinţe satanice. Ei bine, vă înţeleg; apar câteodată la intervale mari, asemenea creaturi. Dumnezeu le plămădeşte câteodată şi le aruncă în mijlocul nostru pentru a înspăimânta lumea şi a ne da o lecţie îngrozitoare. Dar le recunoşti dinainte; ele nu se manifestă dintr-o dată, după ce au fost ignorate 30 de ani. Aceşti oameni se nasc astfel; ei poartă în sângele lor otrava care îi nimiceşte. Încă de copii îi recunoşti după jocurile lor. Mai târziu, pasiunile iau proporţii odată cu vârsta şi îi vezi bucurându-se de lacrimile pe care le provoacă, fericiţi în mijlocul strigătelor victimelor lor, în mijlocul sângelui pe care l-au vărsat. Orice ar face, există totdeauna în ei ceva care îi semnalează şi îi dezvăluie: sunt însemnaţi şi ghiarele satananei străbat sub aparenţa omenească.

Iată de ce La Roncière sau mai exact iată ce era La Roncière; iată cum a fost zugrăvit. Într-adevăr, ce crime nu i s-au pus în sarcină!...

Nu acestea sunt oare crimele care i le-aţi pus în sarcină pentru a face din el o fiinţă aparte? În mâinile voastre abile el nu mai este un om, ci demon!... L-aţi recunoscut oare domnilor? Cunoaşteţi abaterile acestei tinereţi crescute în prea multă severitate. Ştiţi că avea datorii, ştiţi că suporta greu mustrările părinteşti. Dar este aceasta suficient pentru a face din el un monstru demn de eşafod? Nu! domnilor, aceste greşeli de tinereţe, aceste datorii, aceste iubite, le veţi judeca cu indulgenţă; dar caracterul său, moralitatea, inima sa, în sfârşit, veţi voi să le cunoaşteţi şi pentru aceasta veţi citi aceste scrisori în care în cea mai secretă intimitate şi-a dezvăluit sufletul...

Veţi vedea în el, orice ar îndrăzni alţii să spună, un om doritor, atunci când poate, să facă fapte bune. Îl veţi vedea înconjurând pe Melanie Lair de afecţiunea sa şi în loc de a o uita, aşa cum ar fi făcut altul, după ce disciplina l-a obligat să se despartă de ea, îl veţi vedea continuând să vegheze asupra ei, şi căutând să o păzească de toate primejdiile care o pândeau la Paris.

După aceste fragmente de corespondenţă pe care vi le-am citat, lăsaţi-mă să fac o comparaţie.

Se pretinde că la 11 septembrie el scria una dintre cele mai atroce scrisori anonime. Îşi prepara crima şi în mod firesc trebuia să fie în întregime absorbit de o idee oribilă, în mijlocul acestor preparative, a acestor preocupări asasine; nu putea să mai existe loc în mintea sa pentru alte idei. Ei bine, în aceeaşi zi, scria Melaniei Lair şi îi împărtăşea bucuria de a fi obţinut pentru un biet soldat condamnat, iertarea pe care tatăl acestuia a solicitat-o inutil...

Într-o altă scrisoare din aceeaşi epocă îi vorbeşte Melaniei de copilul ei, de acel copil pe care tatăl l-a abandonat; se ocupă de educaţia copilului şi îi dă sfaturi mamei în această privinţă...

Iată, aşadar, preocupările lui! Iată gândurile, gândurile sale intime şi totuşi crima este preparată, şi totuşi se afirmă că în chiar aceeaşi zi scria o scrisoare oribilă. Clientul meu vă este înfăţişat deghizându-şi scrisul şi absorbit în săvârşirea crimei sale, în timp ce

eu vi-l înfăţişez ocupat de o faptă bună; vi se spune că se pregătea să distrugă o familie, să smulgă un copil de sub aripa protectoare a mamei sale, şi-l vedeţi, dimpotrivă, plin de milă faţă de un biet soldat, smulgându-l companiei disciplinare şi restituind un fiu tatălui său.

Iată domnilor pe acest mizerabil; iată această fiinţă satanică! Nu veţi crede nimic din toate acestea. Este vorba de un om care a săvârşit unele greşeli, unele abateri în serviciu, care a fost poate obligat să schimbe regimentul, care a cauzat poate supărări tatălui său; dar este în fond un om sensibil şi generos care n-a înăbuşit în el toate sentimentele morale, pe care le simte trezindu-se în el cu putere şi le exprimă ca un om de bine, când îşi dezvăluie sincer sufletul, în corespondenţa sa intimă.

Interesul, răzbunarea, ura, iubirea, mobilurile tuturor acţiunilor omeneşti, toate acestea vă scapă. Ieri vă vedeam în situaţia de a nu putea spune nimic, de a nu putea explica nimic, dar iată că inspiraţia poetică a talentului dv. v-a scos din încurcătură. Aţi cerut talentului dv. explicaţiile pe care faptele nu le puteau oferi, mai mult încă, chiar talentul dv. a recunoscut solemn că nu putea explica nimic, pentru că aţi exclamat: „oare eu sunt acela care trebuie să explic interesul, să arăt motivele crimei? Sunt un om prea cinstit pentru a înţelege ceva în această problemă...". Cum domnule! Pentru că sunteţi un om cinstit credeţi că aveţi dreptul să acuzaţi fără a explica, pentru că sunteţi un om cu conştiinţă şi pentru că acuzaţi, nu mai trebuie să mai dovediţi nimic! Şi la adăpostul conştiinţei dv. prea pure, fără îndoială, pentru a concepe asemenea crime, vă mărginiţi să spuneţi: credeţi-mă pe cuvânt! Zadarnic vă voi cere să explicaţi acuzaţia dv., să prezentaţi probe, să combateţi tot ce este neverosimil, toate aceste imposibilităţi morale sau materiale. Nu, ce vă pasă de aceste mizerabile necesităţi ale unei acuzări vulgare! Pentru dv. este suficient să răspundeţi: sunt un om de bine, iată pe vinovat; credeţi-mă pe cuvânt, iată vinovatul, condamnaţi-l.

Nu! Nu! Justiţia care vrea salvarea nevinovaţilor şi salvarea societăţii, justiţia nu trebuie să se oprească la aceste artificii de limbaj. Terminaţi cu aceste emoţii, cu aceste dureri!

Să ajungem la dezbateri; să vedem probele, aţi auzit, probele! Probele... iată ceea ce cer juraţii: nu lacrimi, nu lacrimile pe care mi le-aţi smuls chiar mie însumi, ci probe, iată ce vă trebuie înainte de a necinsti, înainte de a dezonora, înainte de a distruge un nefericit, înainte de a-l trimite la eşafod. Da, probe, iată de ce este nevoie. Iată ce vă cer!

Nu vă voi aminti ceea ce v-am mai spus cu privire la aceste scrisori, cu privire la aceste scrisori insultătoare şi ameninţătoare, scrise de un locotenent generalului său, cu privire la aceste scrisori în care îşi preface atât de abil scrisul şi pe care le semnează totuş cu numele său, cu privire la aceste scrisori unde are grijă să-şi comunice toate proiectele, să mărturisească ceea ce a făcut şi să anunţe ceea ce va mai face; cu privire la aceste scrisori în care, minune inexplicabilă, foloseşte ortografia pe care nu o cunoaşte şi nu face nici una din greşelile pe care le face în mod obişnuit! Timpul zboară şi mă grăbesc să ajung la momentul în care Emile de la Roncière părăseşte oraşul Saumur.

Iată-l aşadar liber la Paris! Ca preţ al mărturisirii sale despre care voi vorbi îndată, i s-a promis că nu va fi pedepsit.

Acest om, care cu puţin înainte era atât de nenorocit şi tulburat încât la ideea că ar fi urmărit se tăvălea pe jos şi-şi smulgea părul din cap, este în stare să facă orice pentru a evita acest lucru! El ştie că dl. d'Estouilly i-a scris şi ultima sa frază a fost următoarea: „Înainte de a termina, trebuie să vă previn. Dacă vreodată, cel mai mic eveniment

nefericit, venind din partea dv., ar lovi familia de Morell sau pe mine, depun la tribunal cele două semnături false al căror autor sunteţi". Aşadar, nu la prima tentativă, dar la primul cuvânt, la primul semn din partea lui, era ameninţat că se va face uz de acele scrisori, şi că va fi pierdut. A fugit sub povara acelor ameninţări. Ar fi fost firesc ca din acel moment să nu se mai audă nimic despre el, să dispară şi să se piardă în vârtejul Parisului. Dar vă înşelaţi, el scrie din ce în ce mai multe scrisori. Se laudă cu ceea ce a făcut, scriind: „V-am dezonorat fiica... i-am dat nişte groaznice lovituri de cuţit... voiam să o contaminez de o boală oribilă...".

Apoi îi scrie ei: „Persoanele pe care le iubiţi cel mai mult pe lume, mama şi tatăl dv., precum şi dl. d'Estouilly nu vor mai exista în câteva luni". Cum! el scrie asemenea scrisori când i se spune: „să nu faci nici o mişcare că eşti mort". Scrie asemenea scrisori când ştie că poate fi nimicit cu un singur cuvânt! Şi totuşi le scrie! Îi aduce la limita răbdării pe acei care l-au iertat prima dată, dar numai cu această condiţie! Îi provoacă, le sfidează răzbunarea şi prin ameninţările pe care le-a realizat cu atâta cruzime şi pe care le reînnoieşte astăzi, îi obligă să se plângă, îi obligă să caute adăpost sub spada justiţiei!...

Aceste scrisori sunt datate din Paris, dar poartă ştampila poştei din Saumur. În timp ce el se află la Paris, scrisorile au fost puse la poştă la Saumur. De ce? De ce acest mijloc indirect şi mai puţin sigur, această utilizare a unui intermediar între cel care scrie scrisoarea şi cel căruia i se adresează.

Dar aceasta nu e totul: dl. de La Roncière este aruncat în închisoare şi totuşi scrisorile nu încetează de a sosi. Mai mult, urmărirea a început, acuzatul, pentru că iată-l în sfârşit acuzat, n-are decât o singură soluţie: să nege totul. Ei bine nu: din închisoare, sub povara procesului penal care se pregăteşte împotriva lui, a spadei care atârnă deasupra capului său, el, care îşi înţelege poziţia şi care spune: „N-am altă soluţie decât a nega totul", ce credeţi că scrie? O mărturisire a crimei sale, agravându-şi chiar situaţia: „Am vrut — spune el — să asasinez pe domnişoara de Morell". Iată limbajul său. El prepară împotriva lui însuşi un act de acuzare mai sever chiar decât al magistraţilor. Când trec în revistă atâtea lucruri neverosimile şi absurde, înţeleg de ce chiar talentul dv. îşi mărturiseşte neputinţa.

Se afirmă însă că există în aceste scrisori pasaje care îl dezvăluie pe autor: există cuvinte care trădează şi constată vinovăţia sa. Astfel, pentru a lua un singur exemplu, căci timpul este scurt, el scrie: „Voiam s-o contaminez de o boală oribilă". Şi iată, că un martor se ridică deodată în mijlocul şedinţei şi este grăbit să dea unele lămuriri. Un martor vă spune într-adevăr, că în această epocă (dl. de La Roncière îi făcuse această mărturisire), acuzatul era bolnav de o asemenea boală şi putea contamina şi pe altul. Nu vă voi spune că acuzatul precizează datele şi arată că la epoca despre care este vorba boala sa era vindecată. Vă spun însă: citiţi scrisoarea, nu schimbaţi cuvintele şi nu-i denaturaţi sensul: „Este inutil să ascund; n-am făcut altceva decât să asasinez pe fiica dv. Intenţia mea era de a o contamina de o boală oribilă care să o facă să moară în chinuri groaznice, şi i-am dat lovituri de cuţit îngrozitoare în anumite părţi ale corpului". Unde este vorba aici de boala ce se invocă? Vrea să o asasineze, să o facă să moară în chinuri groaznice şi îi dă îngrozitoare lovituri de cuţit. Unde vedeţi aşadar boala de care vorbiţi şi pe ce îşi sprijină căpitanul Jaquemin argumentul pe care avea amabilitatea să vi-l furnizeze?

Aceste scrisori care i se atribuie, pe ce hârtie sunt scrise ele? Lucru demn de luat în seamă! Element pe care îl recomand atenţiei voastre! Aproape întotdeauna pe hârtie ruptă din caiete de şcoală, aşa cum folosesc aceia care scriu în grabă, şi care o au totdeauna

la îndemână, dar care nu au la dispoziţie hârtie de scrisori. De unde provine hârtia acestor scrisori anonime? Vreţi să o ştiţi? Duceţi-vă la locuinţa familiei Morell, urcaţi-vă la etajul III şi acolo, acolo veţi găsi într-un caiet de teme, hârtia pe care s-au scris scrisorile anonime! Este caietul d-rei de Morell. Comparaţi vă rog, este caietul ei, acela de care se serveşte şi acela pe care îl are totdeauna la dispoziţie... Iată un bilet scris în noaptea crimei. Atentatul se va săvârşi, mizerabilul autor al acestei crime este acolo; pătrunde în mansardă, aşteaptă, pândeşte momentul, pregăteşte mijloacele pentru a escalada fereastra; la ora unu dimineaţa scrie şi la două totul se va consuma: ei bine! În această mansardă, el scrie pentru a anunţa ceea ce va face, pentru a lăsa scrisă de mâna lui dovada crimei sale; scrie, şi scrie pe hârtia d-rei de Morell, pe hârtia pe care, în mijlocul tuturor acestor pregătiri şi primejdii, a avut incredibila precauţie să o ia cu el!

Dar explicaţi-mi vă rog de ce această precauţie? De ce această grijă, de ce nu scrie pe hârtia sa? Oare pentru a se ascunde? Câtuşi de puţin: nu face nimic fără să anunţe dinainte şi fără să repete apoi, de teamă ca cineva să nu se înşele; are grijă să semneze scrisorile şi vrea neapărat să fie cunoscut!

În ceea ce-l priveşte pe acuzat el are oare o hârtie asemănătoare? Justiţia a făcut la domiciliul său o descindere, totul a fost percheziţionat şi cu toate acestea, nu s-a găsit nici o singură foaie de hârtie, nici o bucăţică pe care să se poată scrie măcar o adresă. S-a găsit însă hârtia de scrisori pe care o foloseşte în mod obişnuit şi pe care scrie familiei sale, prietenilor, Melaniei Lair. În tot teancul de scrisori pe care le aveţi, nici una nu este scrisă pe hârtia sa; în întreaga lui casă nu veţi găsi nici un petec din hârtia scrisorilor pe care le aveţi.

Acum domnilor, ce să mai spun despre experţi? Toţi au declarat că scrisorile nu sunt scrise de La Roncière. Aceşti patru oameni, fără să se fi înţeles între ei, examinând scrisorile pe biroul judecătorului, fără să fi putut comunica între ei, au spus: „Afirmăm că nu este scrisul domnului de La Roncière". Documentul este cu cât mai preţios cu cât, de obicei, experţii înclină în favoarea acuzării. Vă întreb cu mâna pe conştiinţă, admiteţi ca un om să-şi poată schimba în aşa măsură scrisul şi nu numai scrisul, dar toate deprinderile mâinii sale şi până şi formele cele mai constante din corespondenţa sa? Priviţi toate adresele pe care le scrie. Sunt toate invariabil scrise în acelaşi fel. Iată 100 de scrisori asemănătoare. Şi mai există şi altele: ei bine, ele nu seamănă câtuşi de puţin cu adresele scrisorilor anonime. Niciodată nu se reproduce aceeaşi trăsătură. Niciodată nu-i scapă acelaşi fel de a scrie. Şi cum spuneam adineaori, La Roncière face greşeli grosolane de ortografie; ei bine! Pentru scrisorile anonime a învăţat ortografia. Nu mai face greşeli, sau dacă mai face încă, sunt mici greşeli care, în general, scapă atenţiei celui care scrie.

Şi apoi, şi acesta este un argument fără replică, de ce mulţi complici a avut nevoie! A avut nevoie la Saumur, pentru ca să fie ţinut la curent cu tot ce se petrecea în casa Morell, pentru a răspândi scrisorile în toate colţurile acestei case, pentru a fi ajutat în noaptea atentatului. A mai avut nevoie de alţii, mai târziu, când Samuel şi Julie au fost alungaţi, pentru a-i pune la poşta din Saumur scrisorile scrise la Paris. A mai avut nevoie de alţii când era în închisoare... Unde sunt aceşti complici atât de numeroşi, care se succed pentru a-l servi? Cine i-a văzut împreună? Cine a auzit conversaţiile lor? Cine a semnalat conivenţa lor?

Gândiţi-vă dealtfel la poziţia d-lui de La Roncière. Asemenea servicii, pe cât de primejdioase, pe atât de devotate, trebuiau recompensate cu mărinimie şi sărmanul de

el, cu ce ar fi cumpărat, cu ce ar fi plătit pe agenţii săi? Dar, partea civilă v-a spus că avea 300 de franci! Îşi vânduse ceasul cu 300 de franci!....

O, nimicuri pe care se sprijină acuzarea! O pornire criminală! Cum? Acestea sunt oare probele voastre! Faţă de atâta neverosimil şi atâtea absurdităţi, acestea sunt probele voastre! De aceea este vinovat acest om şi încă atât de vinovat, încât îţi trebuie curaj ca să-l aperi.

Aveţi şi alte probe, afirmaţi dv.; să le vedem: sunt oare mărturisirile sale? Da, desigur, mărturisirile sale! Pentru că ce este mai sigur decât mărturisirea acuzatului? Dar ce să vă spun nou în această privinţă? Dacă nu vreţi să vedeţi tot ce este slăbiciune şi uşurinţă în acest caracter, dacă nu vreţi să vedeţi constrângerea care îl presează, violenţa groaznică a cărei victimă este, ce v-aş mai putea spune eu?

Dar, în numele cerului, fiţi atenţi la ceea ce se întâmplă! I s-a spus că un consiliu de onoare se întruneşte, i s-a spus că trei experţi i-au recunoscut scrisul, i s-a spus că îl aşteaptă 15 ani de muncă silnică... nenorocitul se înspăimântă. Şi de ce se înspăimântă, spuneţi dv.? Este acuzat; ei bine! să se apere! Aceia care vorbesc astfel ar fi, neîndoielnic, în asemenea împrejurări, oameni plini de curaj şi de sânge rece. Cât de siguri de ei sunt aceia care vorbesc astfel! Clientului meu însă îi lipseşte curajul în viaţa de toate zilele, această rece şi liniştită fermitate care rezistă ameninţării şi face faţă furtunii, calitate dealtfel mai rară decât se crede. După cum ştiţi, omul acesta îşi pierde capul uşor, aşa cum şi l-a pierdut şi în timpul dezbaterii. De aceea, vă rog, priviţi-l la 24 septembrie, în acel moment crud, în mijlocul prietenilor care-l părăsesc, al camarazilor care îl înspăimântă, în faţa d-lui d'Estouilly care-l ameninţă; spuneţi-mi, vă rog, este el atunci calm, liniştit, şi cu sânge rece? Are capul bine aşezat pe umeri pentru a înţelege ce este întrebat, pentru a cântări ceea ce va face? Din păcate nu. Se gândeşte la bănuielile care-l înconjoară, la aceşti trei experţi care îl condamnă, la procurorul regelui care se poate înşela tot aşa de bine ca şi camarazii săi şi ca experţii, la aceşti 15 ani de muncă silnică, care i s-a spus că îl aşteaptă; se gândeşte la tatăl său, care, în prima clipă, va veni şi-l va blestema. Atunci îşi pierde capul; întreabă ce i se cere; renunţă la tot şi mărturiseşte. Dar ce mărturiseşte? Aveţi grijă, scrisoarea care i s-a arătat, singura pe care o ştie, mica scrisoare este necuviincioasă, dar nu atroce. Nici atunci nu este lăsat în pace. Pentru a-şi asigura liniştea trebuie să mărturisească toate scrisorile pe care nu le cunoaşte şi pe care nu le-a văzut niciodată. Ce vreţi să facă? Mai este el liber? Crima nu este oare în mâinile lor? Mai poate da înapoi de pe calea concesiilor şi slăbiciunilor? Sărmanul de el! Semnează tot ce i se cere. Martorii spun că plânge, se aruncă la pământ, îşi smulge părul din cap, dar mărturiseşte totul, însoţindu-şi mărturisirile de desmînţiri şi proteste!

Şi spuneţi că trebuie condamnat din cauza mărturisirilor sale! Spuneţi că aceste mărturisiri sunt libere şi voluntare! Nu v-au făcut oare martorii să asistaţi la acest spectacol? Nu vedeţi violenţa care îl face să se zbată şi să plângă, să se tăvălească la pământ şi să-şi smulgă părul?...

Se afirmă totuşi că un atentat a fost săvârşit. Cine l-a săvârşit? Oare dl. de La Roncière? Iată ce trebuie să stabilim acum.

El invocă un alibi.

Acest alibi este stabilit prin depoziţia Anetei Rouault; dar ştiţi cum combate partea civilă şi acuzarea această depoziţie? Afirmând că este o depoziţie mincinoasă.

Domnilor, un om care este în închisoare, urmărit de justiţie, copleşit de opinia publică, nu găseşte uşor martori falşi. În mijlocul ostilităţii care îl înconjoară, al

strigătelor care-l însoţesc, prietenii îl părăsesc, camarazii îl reneagă şi îl condamnă. Ce devotament rămâne credincios acestui prizonier blestemat? Cine s-ar gândi în această situaţie, ştiindu-l vinovat, să ridice mâna pentru el, să săvârşească o crimă, pentru a-l salva? Aneta Rouault spune adevărul. Puteţi fi convinşi de acest lucru. Şi nu vă puteţi îndoi că pentru a-l spune, pentru a depune în favoarea lui La Roncière, are nevoie de mai mult curaj decât au nevoie alţii pentru a-l acuza şi blestema.

Şi apoi, ea nu este nici singura care poate da amănunte în favoarea acuzatului; René Pinaut, acest tânăr ucenic citat de ministerul public, depune şi el şi confirmă prin mărturia sa, declaraţia Anetei.

Aşadar, reîntors acasă după spectacol, dl. de La Roncière a rămas în camera sa întreaga noapte de 23-24 septembrie. Alibiul său este dovedit. El n-a putut săvârşi atentatul.

Cu toate acestea, cu toată această nouă dovadă de nevinovăţie, acuzarea mai spune încă: trebuie să-l condamnaţi, el a săvârşit crima. De ce? Nu ştiu! Cum? Nu ştiu nimic! Nu ştiu decât un singur lucru, că trebuie să-l condamnaţi.

Limbaj nemaiauzit! Acuzaţie fără precedent!

Aşadar, persistaţi în a afirma că a intrat în acea cameră unde nu-l chema nici ura, nici dragostea, nici cupiditatea şi nici răzbunarea. Nici o pasiune omenească şi nici un interes în lume nu-l îndemnau la aceasta. Dar a intrat totuşi. Şi pe unde? Pe fereastră. O, nu căutaţi altceva. N-a putut intra pe uşa închisă, bine închisă, totdeauna bine închisă. Şi apoi domnişoara de Morell care a văzut totul, a auzit totul, care este sigură de amintirile ei, care precizează toate amănuntele, domnişoara de Morell l-a văzut intrând pe fereastră, ea l-a văzut fugind pe fereastră şi l-a auzit spunând complicelui său „ţine scara bine". Domnişoara de Morell e sigură de ce afirmă. Şi s-ar spune că dv. puneţi preţ pe amintirile ei, din moment ce ne condamnaţi pe baza lor. Aşadar, vinovatul a intrat în mod necesar pe fereastră, o spune ea şi o afirmaţi dv.

Domnilor, trebuie oare să vă amintesc că acest lucru este imposibil. Repet, imposibil!

Se pretinde că acuzatul a aşteptat noaptea cea mai senină, cea mai strălucitoare, pentru a-şi realiza planul. A făcut-o în faţa corpului de gardă, sub ochii sentinelei; totul s-a petrecut la capătul podului din Saumur, loc pe unde trec în mod necesar pietonii, diligenţele, patrulele. Acolo pregăteşte, smintitul, escaladarea ferestrei şi aşază scara.

Dar scara! Cum a făcut-o? De unde a cumpărat materialul? 100 de picioare de frânghie, 50 de trepte, cuie şi tot restul... În zadar au fost interogaţi toţi negustorii din oraş. Iar după ce a săvârşit crima, ce a făcut cu toate acestea? Unde le-a ascuns? Cum le-a distrus? Totul a fost examinat şi cercetat fără să se găsească vreo urmă.

Iar această scară cum a fixat-o?... Căutaţi în mansardă, căutaţi pe podea, pe plafon, pe pereţi, în jurul ferestrei; ei bine! cum a fixat el această scară? Nu veţi putea găsi nimic şi această întrebare va rămâne şi ea, orice aţi face, fără explicaţii şi fără răspuns.....

Dar să presupunem că totul este adevărat. Iată, trebuie să admitem, o călătorie primejdioasă....

Balansând frânghia, a sărit pe marginea ferestrei, care n-are nici pervaz, nici balcon. Apoi, abia ţinându-şi echilibrul pe acest îngust punct de sprijin, riscând în fiecare clipă să cadă, a trebuit să spargă un ochi de geam. Era desigur grăbit şi credeţi oare că şi-a trecut mâna prin geamul spart încercând să deschidă fereastra? Câtuşi de puţin. S-a aplecat brusc şi ce credeţi că a făcut? A spart un alt ochi de geam mai jos.

Dar după aceasta veţi spune că a deschis fereastra pe dinăuntru. Din păcate, spărtura este prea mică; vinovatul, oricum ar face, n-ar putea să introducă mâna prin spărtură şi să deschidă fereastra. Iată ce a afirmat geamgiul Jorry, iată ce continuă să afirme el de 8 luni; iată ce nu puteţi înlătura!

La Roncière a intrat pe fereastră... iată ce afirmă domnişoara de Morell. Iată ce sunteţi siliţi să afirmaţi şi dv. Căci fără aceasta, ar însemna că domnişoara de Morell nu spune adevărul şi atunci n-ar mai putea exista acuzaţia împotriva noastră. Ei bine, explicaţi cum a fost posibil acest lucru? Eu nu sunt obligat să explic, să dovedesc totul. Ca acuzator, sunteţi obligaţi să explicaţi totul şi să dovediţi totul. Acuzarea dv. cade, dacă ne reproşaţi o crimă inexplicabilă, o crimă imposibilă; acuzarea dv. cade, şi nici măcar elocvenţa dv., primejdioasă resursă împotriva unui sărman acuzat, nici măcar elocvenţa dv. nu vă poate salva şi nu ne poate pierde.

Aşadar, am dreptul să afirm că acuzatul n-a intrat în această cameră. El n-a putut intra acolo. Nu este vorba numai de o imposibilitate morală, ci de o imposibilitate fizică, materială, invincibilă.

Nu mă voi opri asupra a tot ce este neverosimil în această cauză, asupra tuturor revenirilor, din depoziţia principalului martor, care declară la început că nu l-a recunoscut pe vinovat, a doua zi că a crezut că-l recunoaşte, iar mai târziu, cu prilejul dezbaterilor, că este sigură a-l fi recunoscut. De câte ori nu s- a schimbat, de câte ori nu s-a dezminţit în declaraţiile ei domnişoara de Morell! V-aş obosi dacă v-aş repeta aceasta. Şi totuşi, cât de amănunţite sunt amintirile ei! Ce precizie în limbajul ei. Ea a văzut, a remarcat, a repetat cele mai mici amănunte, gesturi şi cuvinte ale agresorului său, a remarcat până şi galonul de pe şapca sa şi forma bombată a nasturilor săi.

Dar ceea ce trebuie să vă repet, ceea ce nu trebuie să pierdeţi din vedere este ceea ce s-a petrecut în cameră, scena incredibilă care vi se povesteşte. Cum să găsesc cuvinte pentru a vă spune cât este ea de absurdă şi de imposibilă.

Ochiul de geam s-a spart, tânăra fată se trezeşte imediat, sare din pat, apucă un scaun pentru a se apăra. Slabă armă, neputincioasă apărare. Dar, recunosc aici pe domnişoara de Morell pe care am auzit-o depunând cu o voce atât de liniştită, cu o privire atât de fermă şi cu atâta siguranţă. Da, o recunosc, primejdia n-a anihilat-o şi se pregăteşte de luptă. Îşi păstrează curajul şi forţele; dar spuneţi-mi, la vederea primejdiei, când sare din pat, când se înarmează cu un scaun, când aşteaptă pe agresorul care deschide fereastra, care va închide uşa, când luptă cu el, spuneţi-mi de ce n-a strigat? Cel mai mic strigăt ar fi salvat-o. De ce n-a strigat?

Domnilor, cu acea voce puternică care emoţionează şi fascinează, adversarul meu a folosit pentru a răspunde la această întrebare unul din acele artificii de limbaj care îi vin atât de des şi în mod fericit într-ajutor. De ce n-a strigat, se întreabă el? O, bietul copil, voia să ascundă sub o tăcere eternă, crima care o necinstea.

... Să admitem că, odată crima săvârşită, a păstrat tăcere. Şi-a ascuns ruşinea. Fie! Dar înainte de crimă, când n-avea nimic de ascuns, când avea a se teme de tot, de ce n-a strigat? Când îşi păstrează curajul pentru a se apăra, când îşi păstrează prezenţa de spirit pentru a vedea totul, pentru a auzi şi reţine totul, de ce n-a strigat? Iată ce vă întreb şi la aceasta, elocvenţa dv. nu ne-a răspuns.....

Ce se petrece acolo? Şi... simt că trebuie să mă grăbesc, simt că vocea mi se stinge. Ştiţi că domnişoara de Morell, ofensată, rănită, rămâne în această cameră inundată de sânge. Ştiţi că, în loc de a alerga, de a se arunca în braţele mamei sale, de a plânge la sânul ei, ea se culcă din nou; ştiţi că la ora 6 îl vede pe domnul de La Roncière râzând sub fereastra ei, lăudându-se cu o crimă odioasă, cu o crimă pe care a avut grijă totdeauna să o povestească în toate amănuntele, în scris şi sub semnătura lui, dar ale cărei urme le-a ascuns totdeauna cu o admirabilă abilitate.

..... Ştiţi că după numai patru zile, domnişoara de Morell, sub povara insultelor, plină de vânătăi, lovită de răni oribile, se găteşte şi apare la un bal. Ştiţi că mama sa, Dumnezeule mare, nu-i pune nici o întrebare şi ignoră groaznicele răni! Ştiţi că de mai multe ori, singură, fără ca cineva să o ajute şi fără ca mama ei să o vadă, şi-a aplicat lipitori!

Mă întreb, domnilor, s-au petrecut lucrurile oare în acest fel? Nu, de o mie de ori nu! În această povestire se află reunit tot ce este neverosimil, tot ce este imposibil, şi raţiunea mea se revoltă împotriva acestor afirmaţii.

O singură problemă mă preocupă: este boala domnişoarei de Morell, boală pe care o cred adevărată, pentru că medicii o declară. Când vă aud vorbind, ideile mele se tulbură. Atunci când cu aceste accente care impresionează, cu aceste lacrimi care ochii dv. le varsă, ne vorbiţi de insulte, de dezonorare, de boală; când ne vorbiţi de durerea acestei familii, nu vă admir numai, dar mă surprind pe mine însumi plângând ca dv. Într-adevăr, aceste bănuieli pe care le am, aceste bănuieli le simt în aceste momente slăbind. Este imposibil, îmi spun, ca o tânără fată să fi imaginat toate acestea. Este imposibil ca ea să fi inventat acest abominabil roman... Şi totuşi, ce de lucruri rămân în acest caz inexplicabile! Aceste prime scrisori anonime, aceste scrisori din 1833, şi această hârtie care este a ei, acest scris care este al ei, aceste scrisori cuprinzând secrete pe care un străin nu le-ar fi putut cunoaşte, împrăştiate în jurul ei de mâini care nu au putut fi descoperite, aceste povestiri extraordinare amestecate cu atâtea imposibilităţi, aceste contradicţii izbitoare, în sfârşit, purtarea ei şi mai ales scena povestită de domnul Brugniere, cum a fost posibil totul, dacă domnişoara de Morell este nevinovată?

Vai, nu ştiu nimic! Nu eu trebuie să vă lămuresc acest mister. Sarcina mea este de a vă spune că acuzatul este nevinovat şi v-o spun, şi v-o afirm, îndeplinind aici o misiune care cerea poate un anumit curaj şi în faţa căreia..., trebuie să mărturisesc, am ezitat un timp oarecare. Dar este un lucru nobil, lăsaţi-mă domnilor să v-o spun, este un lucru nobil pentru un avocat, este un drept frumos acela pe care îl are, de a apăra o cauză, împotriva opiniei publice rătăcite, de a apăra un nenorocit împins la eşafod de bănuieli oarbe, de a ţine piept oamenilor care judecă fără să ştie, care se pronunţă fără a cunoaşte împrejurările, care vă înconjoară cu neîncrederea şi ostilitatea lor, pentru că nu cunosc nimic din apărare şi se grăbesc să judece pe baza acuzării.

Într-adevăr, este nobilă şi sfântă o misiune, când un om este nevinovat, când este abandonat de ai săi, renegat de prietenii săi, blestemat de toată lumea, aceea de a lua loc alături de el şi de a-l apăra, aşa cum preotul merge alături de condamnatul la moarte şi îl întovărăşeşte în strigătele mulţimii până la eşafod...

Este rândul vostru, domnilor, să vă faceţi datoria. În mijlocul nesiguranţei care vă copleşeşte, a faptelor neverosimile care apar de pretutindeni; în mijlocul misterului care vă înconjoară şi care rămâne pentru noi de nepătruns, puneţi mâna pe conştiinţa voastră şi pronunţaţi-vă. Aşteptăm de la dv. viaţa sau moartea!

Pledoaria lui GAMBETTA pentru Delescluze[204]

Domnilor, am ascultat ieri, animat de sentimente foarte diferite, sentimente pe care, uneori, cu greu reuşeam să le stăpânesc şi să le ascund, rechizitoriul ministerului public. M-am gândit toată seara la acest rechizitoriu; am gustat plăcerea amară de a-l reciti astăzi dimineaţă şi numai după ce am reflectat bine, am redevenit stăpân pe mine, pe sufletul şi cuvântul meu. Dar mi-am jurat să nu trădez nimic, nici convingerile mele, nici dreptul, fără a mă abate însă de la acea sobrietate de limbaj, potrivită marilor cauze şi ferindu-mă de excesul de cuvinte care ar putea să vă autorizeze să-mi întrerupeţi pledoaria şi să nu mă lăsaţi să-mi îndeplinesc sarcina pe care mi-am asumat-o.

Spun acest lucru cu o convingere cu atât mai fermă cu cât am găsit, dincolo de cuvintele ministerului public, adevăratul teren al dezbaterii.

Sunt de acord cu el, cu privire la ceea ce, într-adevăr, se discută înaintea domniilor voastre; ca şi el şi după el vin să discut această problemă teribilă, cea mai gravă dintre acelea care pot fi supuse unor oameni a căror profesie este de a respecta justiţia şi a căror carieră este apărarea. Această problemă este următoarea: poate exista oare un moment pentru o naţiune, în sânul unei societăţi civilizate, când raţiunea de stat sau lovitura de stat să poată încălca, fără sancţiune, sub pretextul salvării publice, legea, să poată răsturna constituţia şi trata drept criminali pe aceia care apără dreptul cu primejdia vieţii lor? Pentru că înţelegeţi bine că nu vreau să mă leg de aspectele mărunte ale acestui proces, angajându-mă în acest eşafod pueril de depoziţii ale agenţilor voştri. Aceste depoziţii le-am citit. Deşi tânăr încă, am o anumită experienţă cât priveşte rapoartele poliţiei. Ei bine, când am cercetat dosarul, când am comparat rapoartele martorilor împrumutaţi brigăzii numită de siguranţă publică, am încercat un sentiment de teamă pentru guvern. Oare poliţia a început să-şi piardă şi siguranţa şi imaginaţia? Căci iată tot ce am găsit: nişte oameni strânşi în jurul unui mormânt, unii ascultând, alţii pronunţând pretinse discursuri din care nu se mai poate reconstitui nici un cuvânt, alături de convorbiri atribuite unor absenţi. Şi în afară de aceasta nimic! Spuneţi că există discursuri tendenţioase. Vor fi ele oare înfăţişate? Câtuşi de puţin: este o afirmaţie a poliţiei, necontrolată şi necontrolabilă. Iată acuzaţia voastră.

Dealtfel, ceea ce interesează în acest proces nu este legea din 1858. Procesul, vi s-a spus, este dl. Charles Delescluze. Dacă vreţi să cunoaşteţi motivele urmăririi, trebuie să

---

204 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, *Tableau de l'éloquence judiciaire, p. 348-362.*

întrebaţi „personalitatea dominantă a d-lui Delescluze". Iată cuvântul, adevăratul cuvânt al dezbaterii. Nu există manevre. N-ar putea exista; se ştie bine că oameni ca dnii Delescluze, Quentin, Peyrat, Challemel-Lacour, n-au nevoie de o înţelegere prealabilă pentru a-şi aminti de morţii lor şi a-i onora. De şaisprezece ani cultul morţilor este pentru ei un cult zilnic, de fiecare clipă, amestecat cu dureri şi resentimente. Ei au fost şi vor rămâne credincioşi amintirii prietenilor lor, căzuţi într-o zi de luptă sinistră. Asemenea oameni n-au nevoie să se înţeleagă şi să li se reamintească sentimentele de recunoştinţă şi datele politice.

Ah! Nu este aşadar suficient că aţi izgonit pe republicani din Republică! Aţi vrea să-i izgoniţi şi din natura umană! Nu! adevărul adevărat este că dv. cunoaşteţi sentimentele oamenilor care sunt aici; ştiţi ce se ascunde dincolo de durerile lor, care nu sunt numai dureri de prieteni, dar dureri de patrioţi. Şi atunci, temându-vă că exemplul acestor bravi, a căror conştiinţă ştiţi bine că a fost mereu trează, va trezi conştiinţa publică, spuneţi: trebuie împiedicată deshumarea acestor spectre, trebuie pus capăt acestei defilări teribile a trecutului, şi faceţi un proces acelora care, prin chiar numele lor, au reputaţia de a fi trăit şi luptat totdeauna pentru aceleaşi principii şi de a fi rămas apărătorii neclintiţi ai aceluiaşi drapel.

Delescluze are, aţi avut dreptate să o afirmaţi, ceea ce voi ceilalţi numiţi un bogat cazier judiciar; eu afirm că acest lucru este spre cinstea lui şi că nimic nu dovedeşte mai bine eroismul convingerilor sale, decât această interminabilă listă de condamnări politice.

Încă din 1834, Charles Delescluze îşi afirma devotamentul faţă de interesele poporului şi, de atunci, n-a încetat de a merge pe această cale, lovit mereu, dar niciodată învins. Şi când veniţi să-i reproşaţi de a fi luptat sub toate guvernele, chiar sub Republică, împotriva reacţionarilor, ignoraţi poate că faceţi cel mai frumos elogiu al devotamentului şi clarviziunii sale. Astfel, ni-l înfăţişaţi luptând încă din 1834 pentru aceleaşi principii, pentru realizarea radicală a Revoluţiei franceze, pentru desăvârşirea ei, în interesul tuturor cetăţenilor.

În acea epocă şi de la început, el întâlnea în calea sa rezistenţa monarhiilor. Acest lucru n-a încetat. Dar, în acel moment, ceea ce el afirma era marea idee revoluţionară, ideea emancipării politice şi sociale. Dezinteresată şi dreaptă: în 1834, cu doi ani înainte de Strasbourg şi cu şase ani înainte de Boulogne, iată ce făcea el şi Dumnezeu e martor că ceea ce îl împingea pe drumul adevărului şi al luptei nu era nici cupiditatea, nici interesul personal.

Iată un om şi iată omul! iată cel care este acuzat de a fi făcut apologia asasinatului, amintire care, aşa cum s-a afirmat, face să roşească orice inimă cu adevărat franceză. Aşadar, nu are o inimă franceză acela care, de patruzeci de ani şi-a consacrat viaţa şi devotamentul ţării sale, cu preţul propriei nenorociri şi mizerii? Şi ştiţi oare ce i se reproşează? Faptul de a fi făcut elogiul asasinilor generalului Bréa[205]. Când ai în mâini

205 Jean-Baptiste Bréa (1790-1848) a luptat în războaiele imperiale, a fost asasinat la 25 iunie 1848, de răsculaţi la bariera Fontainebleau. Asasinii, care au fost prinşi şi executaţi, au declarat că generalul a pus să fie împuşcaţi în ajun nişte deţinuţi, la Panthéon.

apărarea unei vieţi, a vieţii d-lui Delescluze, eşti dator să spui întreg adevărul. Eşti dator să o faci faţă de el, cât mai ales faţă de magistraţi, pentru că se cunosc bănuielile, prejudecăţile ciudate care se formează în jurul omului veşnic prezent în luptă şi pentru că se ştie, de asemenea, ce legendă monstruoasă se crează împotriva lui, prin acumularea calomniilor, atunci când un asemenea om este învins.

Aşa se face că, adesea, un om drept, un martir, moare având reputaţia unui scelerat. Şi se pretinde că în acest fel se formează opinia oamenilor cinstiţi. Ei bine, eu care în acest moment am ocazia să fac binele, să restabilesc adevărul, să afirm o amintire care ne este dragă, sunt fericit, sunt mândru de ocazia care mi se oferă, şi nu voi greşi. În 1849 erau judecaţi la Paris, de consiliul de război, în virtutea unei legi marţiale, în numele Republicii, din care nu mai rămăsese decât o etichetă, învinşii din iunie, învinşii din piaţa publică. Această dramă din iunie nu o voi introduce în dezbateri şi câţi oameni nu vor beneficia de tăcerea mea! Ceea ce vreau să spun este că generalul Bréa nu a fost, aşa cum s-a povestit, victima unor tratamente nedemne; dar dezbaterea este alta. Discuţia lui Delescluze, discuţia presei, avea un alt obiect. Tema era aceasta: dovadă că nu căutaţi justiţia, ci răzbunarea, este că nu aţi trimis pe aceşti asasini, aşa cum erau numiţi, în faţa juraţilor, că le-aţi refuzat justiţia firească la care aveau dreptul şi care le era garantată, că aţi imaginat retroactiv o jurisdicţie militară care continuă războiul civil şi prelungeşte duelul, după bătălie. Or, gândiţi-vă bine! trimiţând pe aceşti lucrători în faţa unor militari, pentru ca să fie condamnaţi la moarte, ridicaţi din nou eşafodul politic pe care Revoluţia din 1848 l-a nimicit. Iată ce scria Delescluze (Avocatul imperial face un gest de negaţie). Am citit articolul.

Avocatul imperial: Şi eu!

Gambetta: Permiteţi, domnule avocat imperial, îl vom citi împreună, îl vom discuta când veţi voi, pentru că este bine ca asemenea procese să fie oricând pledate încă o dată (întreruperi).

Gambetta (întorcându-se spre sală). Păstraţi tăcerea domnilor, am nevoie de întreaga voastră atenţie.

Continui. Spuneam că ideea care a inspirat articolul era o idee într-adevăr generoasă şi republicană. În acel moment în care Republica era ameninţată să se prăbuşească şi trebuia salvată de la naufragiul votului universal şi desfiinţarea pedepsei cu moartea, el, acest nestăpânit republican, acest om sângeros, cum ne este prezentat, spunea: Aveţi grijă; nu vărsaţi sânge, nu ridicaţi din nou eşafodul politic, l-am dărâmat pentru că am vrut să dăm exemplu de înţelepciune, să arătăm că revoluţia din 1848 nu a împrumutat de la marea ei predecesoare decât dogmele de justiţie şi pace; am vrut să arătăm lumii că, neavând în faţa noastră nici aceleaşi rezistenţe, nici aceleaşi primejdii, nici înăuntru, nici în afară, n-avem nevoie să recurgem la secure; am suprimat-o, iar voi o restabiliţi; aveţi grijă ce faceţi, nu vă atingeţi de această secure. Dacă nu, amintiţi-vă că nimic nu rămâne fără urmări în istorie şi că veţi putea avea de regretat teribile reveniri.

Aceasta este, domnilor, doctrina în numele căreia a fost lovit Delescluze, şi pentru că această amintire a fost din nou evocată trebuia din nou să evoc argumentele apărării.

Odată spus acest lucru, la punctul în care se găseşte procesul nostru, trebuie să apreciaţi natura stoică pe care vor să o lovească. Acest om, acest prieten, a revenit în

Franţa acum opt ani, dar nu a reintrat în viaţa politică decât acum doi ani. Vi s-a vorbit de programul său, de titlul ziarului său şi s-a considerat că acest cuvânt „Deşteptarea“[206] era un simbol. În această privinţă nu se greşeşte; dar acolo unde începe greşeala este atunci când se insinuează că acest simplu cuvânt „Deşteptarea“ ar constitui o sediţiune.

Avocatul general: N-am vorbit despre asta. Am făcut aluzie la formula: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

Gambetta: Este mult mai grav!

Delescluze: Vom lua cuvântul la rândul nostru şi vă vom răspunde.

Preşedintele: Lăsaţi pe apărătorul dv. să vorbească; credeţi că se vedea o intenţie în cuvântul „Deşteptarea“? Dl. avocat imperial neagă acest lucru. Continuaţi maestre Gambetta.

Gambetta: Întrucât „Deşteptarea“ pare d-lui avocat imperial, ca şi mie dealtfel, doar un titlu fericit ales şi caracteristic, nu mă opun să abandonăm acest punct al discuţiei; dar cum în întreruperea sa, dl. avocat imperial ne-a spus contrariul despre cuvintele: Libertate, Egalitate, Fraternitate, pe care dl. Delescluze le-a luat ca epigraf şi le-a aşezat în fruntea ziarului său, ca o învăţătură de avangardă, să-mi permiteţi să-i spun că d-lui Delescluze îi era imposibil, în momentul în care a reluat condeiul, să nu înceapă prin a revendica marele simbol triplu şi totodată unitar. Acesta este, într-adevăr, motivul principal al urmăririi, acesta este programul pe care voiau să-l lovească, pentru că erau în prezenţa unor principii şi în prezenţa unui om care posedă darul de a displace.

Reintrarea d-lui Delescluze în politică, ziarul pe care l-a întemeiat, natura convingerilor sale, programul pe care l-a lansat în public, totul a fost din partea autorităţii un motiv de supraveghere şi, să spunem lucrurilor pe nume, motivul ostilităţii evidente care izbucneşte în procesul ce ni se face astăzi.

Totuşi, dl. Delescluze, care se reîntorsese în Franţa bazându-se pe amnistie, se aştepta — cu toate că nu şi-a făcut, desigur, prea mari iluzii în această privinţă — să i se permită să exercite, dacă nu toate drepturile de cetăţean, cel puţin pe acela care nu erau în contradicţie cu actuala legalitate. De aceea a venit, lucrător neobosit, să-şi reia munca şi să încerce, dacă era posibil, să deştepte interesul publicului pentru ceea ce a fost opera partidului său, adică opera zilei de 24 februarie 1848.

Această operă a fost mult defăimată de douăzeci de ani; nu există insultă care să nu fi fost aruncată oamenilor de la 24 februarie şi totuşi aţi reluat lucrurile ieri, de la o dată destul de îndepărtată, pentru ca, la rândul meu, să pot reveni asupra trecutului, să mă refer la ideea care a stat la baza evenimentelor din 1848, să arăt prin ce trădări infame şi continui a fost învinsă această idee, să caut cu voi, aşa cum aţi spus, dacă într-adevăr puterii ieşite din această generoasă Revoluţie, şi a cărei depozitară era sub jurământ unic şi solemn, dacă acestei puteri depozitare îi fusese hărăzită vreo misiune providenţială şi latentă, pentru a răsturna forma însăşi a guvernării pe care era însărcinată să o apere şi care fusese instaurată în aclamaţiile ţării şi ale lumii întregi.

206 „Le Réveil“.

Există oare, în colecţia minciunilor istorice, un pretext sau o aparenţă de pretext care să poată scuza această violare a depozitului şi absolvi pe paznici? Iată dezbaterea! Iată procesul!

Un asemenea proces s-a mai dezbătut oare vreodată? Nu! Niciodată! Întoarceţi-vă la Atena sau la Roma şi căutaţi să vedeţi dacă a mai existat vreun proces comparabil aceluia cu care sunteţi sesizaţi. În ceea ce mă priveşte o spun cu toată energia forţelor care vibrează în fiinţa mea, zadarnic mi-am întrebat amintirile, zadarnic am consultat istoria, niciodată, nu, niciodată n-am întâlnit un asemenea duel între drept şi despotism, între lege şi forţă, niciodată nu le-am văzut atât de făţiş şi injust în luptă, în această dramă eternă care sfâşie umanitatea.

Nu ştiu dacă îmi fac iluzii dar mi se pare că ultimul loc pentru a susţine asemenea teze, pentru a glorifica asemenea atentate, este pretoriul justiţiei, pentru că aici numai legea trebuie să vorbească şi să fie ascultată. Ea singură trebuie să trezească interesul şi pasiunea magistratului, pentru că, fără ea nu există nimic durabil şi demn de respect, dispare orice securitate socială şi se ajunge fatal la anarhie, cu tot ceea ce aduce aceasta ca dezordine şi laşitate. Mă întreb dacă în această incintă a dreptului voi putea fi contrazis?

Amintiţi-vă ce este ziua de 2 decembrie. Amintiţi-vă ce s-a petrecut. Faptele au fost evocate; povestite de dl. Ténot în episoadele lor dureroase; aţi citit această relatare care se mărgineşte la fapte şi de aceea este de o imparţialitate cu atât mai răzbunătoare; ştiţi cât sânge, câtă durere şi câte lacrimi se ascund în această dată; dar ceea ce trebuie spus aici, ceea ce trebuie dezvăluit este maşinaţia, este consecinţa, este răul cauzat Franţei, este tulburarea provocată în conştiinţe de acest atentat: de aceasta se leagă adevărata răspundere. Numai aceasta vă va putea face să apreciaţi până la ce punct ne datoraţi ajutor şi protecţie, atunci când venim să onorăm memoria acelora care au căzut, pentru că au apărat legea şi constituţia care erau sugrumate.

Da! la 2 decembrie s-au grupat în jurul unui pretendent oameni pe care Franţa nu-i cunoştea până atunci, care nu aveau nici talent, nici onoare, nici rang, nici situaţie, oameni dintre aceia care, în toate epocile, sunt complicii loviturilor de forţă, oameni despre care se poate repeta ceea ce Sallustus a spus despre gloata care îl înconjura pe Catilina, ceea ce a spus Cezar însuşi, schiţând portretul complicilor săi, rebuturi eterne ale societăţii.

Aere alieno o bruti et vitiis onusti.

O grămadă de oameni pierduţi de datorii şi crime, cum traducea Corneille[207]. Cu asemenea oameni sunt trecute, prin sabie, de secole, instituţiile şi legile, iar conştiinţa omenească este incapabilă să reacţioneze, cu toată succesiunea sublimă de oameni ca Socrate, Cicero, Cato, de gânditori şi martiri care protestează în numele religiei sacrificate, al moralei rănite, al dreptului strivit sub cizma unui soldat.

Dar aici nu se poate întâmpla aşa ceva; când venim în faţa domniilor voastre, a magistraţilor şi vă supunem aceste lucruri, ne datoraţi ajutor şi protecţie. Aceşti oameni

207 *Un tas d'hommes perdus de dettes et de crimes.*

au pretins că au salvat Franţa. Există un mijloc hotărâtor de a şti dacă este un adevăr sau o impostură. Când o ţară străbate într-adevăr o criză supremă, când simte că totul va pieri, până şi temelia societăţii, ştiţi ce se întâmplă atunci, cei pe care naţiunea s-a obişnuit să-i numere în fruntea sa, pentru că s-au ilustrat prin talentele şi virtuţile lor, aleargă să o salveze. Dacă analizez valoarea oamenilor care au pretins că au salvat patria la 2 decembrie, nu întâlnesc printre ei niciunul care să se fi distins, pe când de cealaltă parte, văd venind în ajutorul ţării oameni ca Michel de Bourges, Charras, astăzi morţi — Ledru era deja exilat —, şi atâţia alţii, luaţi din elita celor mai diferite partide; de exemplu Berryer, muribundul ilustru, care ieri încă ne trimitea această scrisoare a unui om de inimă, testament de indignare, care dovedeşte că toate partidele revendică titlul de luptător pentru morală.

Unde erau Cavaignac, Lamoricière, Changarnier, Le Flô, Bedeau şi toţi căpitanii, onoarea şi orgoliul armatei noastre?

Unde erau dnii Thiers, de Rémusat, reprezentanţii autorizaţi ai partidelor orleanist, legitimist, republican, unde erau ei? La Mazas, la Vincennes. Toţi oamenii care apărau legea! În drum spre Cayenne, în drum spre Lambèse, aceste victime spoliate de o frenezie ambiţioasă! Iată domnilor cum a fost salvată Franţa! După toate acestea, credeţi că are cineva dreptul să strige că a salvat societatea, numai pentru că ţara a fost atacată?

De ce parte este geniul, morala, virtutea? Totul s-a prăbuşit sub atentat!

Preşedintele: Maestre Gambetta, vă atrag atenţia că nu respectaţi promisiunea pe care aţi făcut-o de a nu vă lăsa antrenat.

Ar fi trebuit să vă opresc încă atunci când aţi spus că ultimul loc unde această cauză ar fi trebuit pledată este un pretoriu. Vă invit să continuaţi, dar cu moderaţie.

Gambetta: Continui, într-adevăr, pledoaria mea şi mă străduiesc să păstrez măsura; dar înţelegeţi că în această cauză există emoţii supreme, care pun pe avocat în opoziţie cu ceea ce constituie calmul şi atmosfera obişnuită a şedinţelor noastre; aţi simţit că era imposibil să vir. aici cu banalităţile retoricii, pentru a vă întreţine despre o tragedie atât de înfricoşătoare; vă mulţumesc pentru această înţelegere.

Pentru a relua şirul gândurilor mele, este aşadar limpede că societatea n-a fost salvată.

Cei care au pus mâna pe ţară, care i-au încătuşat libertatea, au folosit mijloacele noi oferite de ştiinţă oamenilor, pentru a comunica mai uşor. Centralizarea şi teroarea au făcut totul. Parisul a fost înşelat cu provincia: provincia a fost înşelată cu Parisul! Vaporii, telegraful au devenit instrumente de stăpânire. Se anunţa în toate departamentele că Parisul este supus! Supus! a fost asasinat! Supus! se trăgeau asupra lui focuri de armă, era mitraliat; eu, cel care vă vorbeşte, am avut prieteni, mă auziţi? care au fost omorâţi pe când ieşeau din şcoala de drept: erau fără arme. Este adevărat că erau imprudenţi şi vinovaţi de a fi venit să înveţe dreptul, într-o ţară în care el este respectat în acest fel.

Astfel, din Paris, teroarea s-a extins în provincie, unde deportările fără judecată au făcut-o să dureze mai mult încă... Trebuie, pentru că aţi voit-o, să reluăm această istorie în care să vă găsiţi o tradiţie, trebuie să vă amintesc ceea ce aţi spus: „Nu facem deosebiri, noi, servitorii zeloşi, între 2 şi 20 decembrie, nu respingem nimic, dimpotrivă, glorificăm totul".

Dar, domnilor, este oare posibil ca 2 decembrie să fi fost opera voinţei naţionale? Este oare posibil ca voinţa unui popor să fi întrebuinţat forţa pentru a răsturna legalitatea şi dreptul? pentru a distruge poporul însuşi? Nu se poate accepta acest lucru; şi observaţi domnilor că se tinde să fiţi luaţi prin surprindere şi să vi se smulgă o hotărâre în care să se spună: Având în vedere că 2 decembrie este conform moralei, unei misiuni latente pe care a primit-o principele, cei care au căzut pe baricadele dreptului au fost loviţi în mod just. De ce ni se vorbeşte aici de plebiscit, de clauze de ratificare? Iată într- adevăr un argument frumos, tras din art. 1358 din Codul civil şi transportat în acest domeniu sinistru, care nu se aştepta la aşa ceva... Ah, cinci milioane de voturi, nu vă ajung? La capătul a şaptesprezece ani de domnie, constataţi că ar fi bine să se interzică discutarea acestor fapte, în zorii unei ratificări postume, emanate de la un tribunal corecţional. Nu, nu se va întâmpla astfel; nu, nu veţi da, nu veţi putea da această satisfacţie, pentru că pentru acest proces nu există tribunal de ultimă instanţă; s-a judecat ieri, se va judeca mâine, poimâine, mereu, fără răgaz şi întrerupere, până când justiţia va obţine satisfacţia supremă. Acest proces al zilei de 2 decembrie va rămâne, orice s-ar face, viu şi de neşters la Paris, la Londra, la Berlin, la New York, în lumea întreagă şi pretutindeni conştiinţa universală va da acelaşi verdict.

Dar adversarii noştri sunt judecaţi de pe acum. Ascultaţi, iată şaptesprezece ani de când sunteţi stăpânii absoluţi, discreţionari ai Franţei — este formula voastră! — nu cercetăm ce întrebuinţare aţi dat comorilor ei, sângelui, onoarei şi gloriei ei; nu vom vorbi de integritatea ei compromisă, nici de ceea ce au devenit roadele industriei sale, fără a mai spune că nimeni nu ignoră catastrofele financiare, care, în acest moment chiar, izbucnesc la fiecare pas; dar ceea ce vă înfăţişează cel mai bine, pentru că este dovada propriilor voastre remuşcări, este faptul că n-aţi îndrăznit niciodată să spuneţi: vom celebra, vom pune în rândul sărbătorilor Franţei, ziua de 2 decembrie ca o aniversare naţională! Şi totuşi, toate regimurile care s-au succedat în această ţară au onorat ziua care le-a dat naştere. Au fost sărbătorite zilele de 14 iulie, de 10 august, zilele din iulie 1830 şi chiar aceea de 24 februarie; nu există decât două aniversări: 18 brumar şi 2 decembrie care n-au fost niciodată aşezate în rândul solemnităţilor! Ştiţi bine că, dacă aţi voi să o faceţi, conştiinţa universală le-ar respinge.

Ei bine! Această aniversare, pe care n-aţi vrut-o, noi o revendicăm, o luăm asupra noastră; o vom sărbători mereu; în fiecare an, aceasta va fi comemorarea morţilor noştri, până în ziua când ţara, redevenită stăpână, vă va impune marea expiaţiune naţională, în numele libertăţii, al egalităţii şi al fraternităţii (adresându-se d-lui avocat imperial). Ah! ridicaţi din umeri!

Avocatul imperial: Ceea ce faceţi a încetat de a mai fi o pledoarie...

Gambetta: Să ştiţi că nu mă tem de dispreţul dv., aşa cum nu mă tem de ameninţările dv. terminând, ieri, rechizitoriul dv. aţi spus: Vom aviza! Cum! avocat imperial, magistrat, om de lege, îndrăzniţi să spuneţi: „Vom lua măsuri"! Şi ce fel de măsuri? Nu sunt acestea ameninţări? Ei bine! Ascultaţi, este ultimul meu cuvânt: ne puteţi lovi, dar nu veţi putea niciodată nici să ne dezonoraţi, nici să ne înfrângeţi!

Pledoaria lui BARBOUX pentru Sarah Bernhardt[208]

N-am intenţia să justific fapta nesăbuită a domnişoarei Sarah Bernhardt. Dar pentru că rezultatul este un important proces, vreau să arăt tribunalului că imprudenţa sa are numeroase explicaţii şi numeroase scuze; că Teatrul francez s-a grăbit să profite de ocazia ce cu atâta neîndemânare i-a oferit clienta mea, pentru a rupe contractul care îi lega; că această reziliere, poate prejudiciabilă pentru clienta mea, nu cauzează nici un prejudiciu Comediei şi că în acest fel, din punct de vedere juridic, singurul care poate interesa tribunalul, cererea d-lui Perrin nu este fundată. Voi arăta toate acestea pe scurt, gata să recunosc greşelile clientei mele, dacă a săvârşit asemenea greşeli, dar foarte hotărât să nu uit că este vorba aici de urmaşa cea mai directă a marii actriţe Rachel şi de interpreta, cu drept cuvânt admirată, a lui Racine şi Victor Hugo.

Domnişoara Sarah Bernhardt a intrat la Teatrul francez în 1872. Ea venea de la Odéon, unde obţinuse frumoase succese în comedie şi în tragedie şi dovedise, prin modul în care jucase rolurile secundare, ceea ce putea face în cele principale. Ea intra la Teatrul francez cu salariul de 6000 franci; dar era obligată să plătească mai întâi 6000 franci directorului Odeonului pentru denunţarea contractului, aşa încât în primul an a jucat gratuit. Apoi situaţia s-a îmbunătăţit şi salariile sale au devenit mai importante. Domnul Perrin a făcut calculul acestor salarii, cu acea precizie care este calitatea unui administrator şi îi sunt recunoscător, întrucât clienta mea nu a putut da nici o indicaţie precisă în această privinţă. În opt ani, domnişoara Sarah Bernhardt a câştigat la Teatrul francez 179 330,02 franci, dar n- a încasat decât 125 705 franci, restul de 43 000 franci i se datorează încă şi totuşi primul capăt al cererii adversarilor este confiscarea acestei sume în favoarea teatrului, ceea ce ridică la 343 000 franci, daunele interese care i se pretind.

Clienta mea şi-a câştigat dealtfel salariile muncind cu deosebit curaj. A jucat Domnişoara de Belle-Isle, Britannicus, Dalila, Nunta lui Figaro, Aricie şi Fedra, Primejdia în casă, Gabriela, Sfinxul, Fiica lui Roland, Zaira, Mitridate, Andromaca, Amfitrion, Roma învinsă, Străina, Hernani, Ruy-Blas, în total 918 reprezentaţii.

Dl. administrator al Teatrului francez a prezentat un tablou cu numărul de reprezentaţii în care au figurat principalii actori ai Comediei franceze. Rezultă că unii au jucat chiar mai des decât domnişoara Sarah Bernhardt. N-am nimic de spus despre aceste cifre;

208 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, în *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 362-383.

ele nu ţin seama nici de sex, nici de sănătate, nici de lungimea rolurilor, nici de forţa lor comică sau tragică, nici mai ales de munca excesivă care a fost impusă clientei mele, în timpul Expoziţiei universale: într-un cuvânt, este o statistică care îşi poate avea valoarea ei în altă parte, dar nu într-o materie unde totul este impresie şi sentiment.

Nu beneficiul este dealtfel totul în acest fel de contracte. Angajamentele pe care actorii le iau sunt într-adevăr teribile, şi nimic nu este mai curios, pentru acei care ştiu ce este locaţiunea de servicii şi ce precauţii a luat legiuitorul cu privire la stipulaţiile care încătuşează libertatea muncii. Citesc contractul domnişoarei Sarah Bernhardt:

> Art. 1: Domnişoara Sarah Bernhardt se angajează şi se obligă faţă de domnul administrator general să joace la Teatrul Comediei franceze toate rolurile care îi vor fi distribuite în tragedie, comedie şi dramă, fie de domnii autori, fie de administratorul general şi în special roluri de tinere premiere în comedie şi dramă, roluri de prinţese şi foarte tinere premiere în tragedie şi orice alte roluri pentru care va fi socotită necesară sau potrivită, fără să poată refuza vreunul, sub nici un pretext şi fără a putea renunţa, ceda sau părăsi vreun rol, decât cu consimţământul expres al administratorului general.
>
> Ea se angajează de asemenea să apară în orice ceremonie şi în orice spectacol pentru care ar fi solicitată.
>
> Art. 3: Domnişoara Sarah Bernhardt se angajează să-şi procure pe socoteala sa toată îmbrăcămintea necesară şi convenabilă rolurilor sale, atât pentru tragedie, cât şi pentru comedie şi dramă, fără a putea pretinde alte haine şi costume decât acelea care, potrivit obiceiului Comediei franceze, sunt puse la dispoziţie de teatru, reprezentând costume extraordinare, şi fără a putea refuza pe acelea care i se vor prezenta şi cu care va trebui să se mulţumească.
>
> Art. 4: Domnişoara Sarah Bernhardt se obligă să urmeze Comedia franceză oriunde administraţia ar distribui-o, fie la Paris, fie în altă parte, şi chiar la două teatre în aceeaşi zi, dacă i se va cere cu excepţia cheltuielilor de transport pentru persoana şi bagajele sale, în cazurile când grija de a plăti aceste cheltuieli a fost asumată de administraţie.

Să recunoaştem adevărul. Asemenea angajamente, în aceşti termeni atât de absoluţi, antrenând o atât de completă abdicare a voinţei, ar fi inexplicabile, dacă n-ar fi în fiecare clipă temperate prin accidentele vieţii de teatru şi o recunosc, atunci când este vorba de dl. Perrin, prin amabilitatea şi bunăvoinţa directorului.

Domnul Perrin s-a crezut obligat să facă o dovadă în această privinţă şi a prezentat o întreagă corespondenţă, scrisă de domnişoara Sarah Bernhardt în ultimii ani. El trage concluzia că nu a încetat nici o clipă să aibă pentru ea atenţia pe care o merită talentul ei şi că nu i-a precupeţit nici o complezenţă, ori de câte ori era compatibilă cu nevoile serviciului.

N-am nimic de spus la toate acestea. Adaug chiar că apărătorul d- rei Sarah Bernhardt este fericit că această corespondenţă a fost prezentată. Pentru că sunteţi însărcinaţi să judecaţi unul din actele ei, trebuie să doriţi să-i cunoaşteţi mobilul obişnuit al purtării, temperamentul, spiritul, caracterul. Ei bine! Ea se zugrăveşte singură la fiecare rând; se

înfăţişează aşa cum este, fără machiaj, şi trăsăturile sub care apare nu o pot face odioasă tribunalului.

Există ceva mai melancolic şi care să respire mai puţin viaţa teatrului, decât scrisoarea pe care o adresează d-lui Perrin la 1 ianuarie 1878, şi care v-a fost citită de adversarul meu! Este o zi în care toată lumea e veselă. Cadourile nu i-au lipsit, puteţi fi siguri. Ea vrea totuşi ca primul gând în noul an să fie pentru aceia care au dispărut. Se îmbolnăveşte mergând la cimitir şi neputându-l vizita pe dl. Perrin, îi scrie. De ce? Pentru a-i cere un serviciu? Nu. Pentru a-i face complimente banale? Câtuşi de puţin.

D-ra Sarah Bernhardt îi exprimă, într-un stil incorect, dar plin de sinceritate, toată recunoştinţa şi afecţiunea pe care o simte. Alta şi-ar spune poate că este mai bine tratată, pentru că joacă bine. Un asemenea gând este străin de spiritul ei; ea pune totul pe seama generozităţii sentimentelor directorului; un act de pietate faţă de morţi; un act de recunoştinţă pentru acela faţă de care se simte obligată; iată, pentru o actriţă, un an nou care nu este prea prost întrebuinţat.

Permiteţi-mi să vă citesc această scrisoare prezentată de adversar:

> Ce mare plăcere mi-a făcut scrisoarea dvs., scumpul meu domn Perrin, ştiţi aceasta? Mă simt mai bine. Voi reveni cu siguranţă la Paris înainte de sfârşitul lunii.
>
> În primul rând mă plictisesc aici. Şi apoi, mi-am recăpătat forţele şi era lucrul cel mai urgent. Dacă doctorul Lannelongue nu consideră operaţia necesară, voi fi la dispoziţia dv. la 1 mai; dacă operaţia va avea loc, abia la 10, ceea ce înseamnă peste şase săptămâni. Am calculat foarte just ce era necesar pentru a mă ţine de cuvânt, chiar în cazul cel mai improbabil al operaţiei. Aveţi perfectă dreptate, scumpul meu domn Perrin, urăsc să trăiesc retrasă; eram epuizată, m-am refăcut şi nu mă gândesc decât la întoarcere. Sunt foarte mulţumită la ideea rolului Monime. Este un rol pe care îl ador, îl repet mereu pentru că Racine şi Ossian nu mă părăsesc niciodată. Sunteţi foarte bun şi vă iubesc pentru aceasta şi vă iubesc din tot sufletul şi sunt hotărâtă să vă fiu totdeauna agreabilă, ca şi când aş fi o natură dulce şi caldă. Sunteţi singura fiinţă căreia mă sacrific, mult iubite dle Perrin. Sper să vă regăsesc cu totul bine atunci când vă voi prezenta pe noua dv. societară,
>
> *Sarah Bernhardt.*

Aici nu mai este femeia, ci actriţa care se trezeşte. Arta pune stăpânire pe ea; dar este mereu ea însăşi, cu hotărâri bruşte, cu nerăbdări febrile, cu schimbări mai neaşteptate decât ale atmosferei celei mai frământate, incapabilă de a lăsa raţiunii timpul de a interveni ca mediatoare între voinţa care execută şi pasiunea care solicită, capricioasă şi bizară, toate în flăcări sau de ghiaţă, niciodată indiferentă, în acelaşi timp clasică şi romantică, asociind, în cel mai ciudat amestec, duioşia melodioasă a lui Racine, cu visurile funebre ale poeziei scandinave, fiică a nordului mai mult decât a sudului şi, într-adevăr, asemănătoare acelor creaturi fantastice şi fermecătoare cu care imaginaţia lui Shakespeare a populat „Visul unei nopţi de vară" şi „Furtuna".

Şi, cu toate acestea, până la călătoria la Londra, menajul n-a fost prea des tulburat.

Această călătorie a Comediei franceze a putut produce efecte fericite; dar sub mai multe aspecte a cauzat grave neplăceri d-lui administrator; toate acestea sunt bine cunoscute de public pentru ca să nu mai vorbesc de ele şi de aceea mă voi limita strict la ceea ce o priveşte pe domnişoara Sarah Bernhardt.

Se pare că i se reproşează admiraţia extraordinară pe care a trezit-o graţia ei puţin maladivă şi acest talent care dă, chiar pasiunilor tragice, o anumită dulceaţă şi melancolie. Sincer vorbind, nu este vina ei. Tot ceea ce trebuie reţinut din punctul de vedere al procesului este că ea nu s-a cruţat, ca şi camarazii ei, pentru a susţine onoarea Teatrului şi nimeni nu poate spune că n-a contribuit, în cea mai mare măsură, la succesul comun.

S-a arătat ciudată şi neraţională, afirmaţi dv.? De ce se discută acest lucru? La întoarcerea din această călătorie aţi admis-o societară cu parte întreagă.

La sfârşitul acestei călătorii — adăugaţi dvs. — a avut un capriciu; fără motiv legitim şi-a dat demisia.

În realitate era bolnavă, epuizată şi copleşită de chiar succesul ei.

Căci nimic nu este mai exagerat şi mai nedrept decât raţionamentul adversarilor mei. De ce ne vorbiţi, spun ei, de eforturi, de muncă? Toate laudele, toate hiperbolele au fost epuizate pentru ea. Chiar raza unei mari glorii stinse a strălucit pe tânăra sa frunte. Tot ce poate mulţumi orgoliul unei artiste şi satisface vanitatea unei femei i s-a oferit din abundenţă, i-a fost aruncat la picioare. Şi cum ne aflăm în proces şi trebuie ca vocea discordantă a şicanei să se amestece în toate cuvintele noastre citaţia adaugă:

"Având în vedere că daunele interese trebuie să fie fixate de tribunal ţinând seama de circumstanţele speciale ale cauzei;

Având în vedere că trebuie ţinut seama de succesele domnişoarei Sarah Bernhardt şi de importanţa acordată serviciilor acestei artiste;

Că în afară de succesele sale în rolurile pe care le deţine actualmente, domnişoara Sarah Bernhardt este în mod evident chemată, prin talentul său, să mai joace, cu distincţie, alte roluri, timp de aproximativ 16 ani...".

Aşadar, aţi auzit, aceste succese, aceste triumfuri, toate acestea aduc bani. Or, timp de 16 ani, ea este legată de Comedia franceză; este suficient să se calculeze ce ar putea câştiga Comedia franceză timp de 16 ani.

Toate acestea sunt exagerate şi profund nedrepte. Nu vorbesc de revolta pe care spiritul o simte la această tentativă de a evalua în bani, ceea ce este în lume mai insesizabil, mai subtil, mai ideal, mai nesigur, emoţia artistului, inspiraţia care apare acolo unde vrea şi admiraţia atât de trecătoare şi de schimbătoare a mulţimii. Chiar forţându-mă să materializez pe cât posibil elementele acestui proces, am dreptul de a întreba pe adversarii mei dacă vorbesc serios, atunci când au pretenţia să facă socoteala a ceea ce trebuia să producă în 16 ani domnişoara Sarah Bernhardt.

Adversarul meu pretinde că ne aflăm într-un proces comercial. Să vorbim atunci în limba comerţului; dacă vreţi să deschideţi artistei un cont curent şi să înscrieţi la debitul său banii pe care trebuie să vi-i aducă triumfurile sale, atunci trebuie să treceţi la creditul ei preţul cu care a plătit aceste triumfuri, preţul cu care le plăteşte în fiecare zi. Bouffé povesteşte, în straniile sale amintiri, următoarea anecdotă. După ce a jucat de peste 100

de ori în şir „Golanul Parisului", vocea i s-a stins complet. Poirson, directorul său, îl cheamă şi îi spune: „Este neplăcut că nu aveţi aici un rol mut, în acest caz n-aş fi obligat să şterg de pe afiş numele dvs.". Şi i-a dat un rol mut.

Permiteţi-mi să adaug la această anecdotă, pe aceea împrumutată călătoriei Comediei franceze la Londra şi povestită de unul din criticii cei mai stimaţi, unul din cei mai buni prieteni ai Comediei franceze, de dl. Francisque Sarcey:

„Domnişoara Sarah Bernhardt, oricâtă încredere ar avea în talentul său, care este de prim ordin, este totuşi destul de inteligentă şi fină pentru a se nelinişti de zgomotul care se face în jurul numelui ei. Cum să te menţii la înălţimea acestei reputaţii care creşte ameţitor? Cum să satisfaci aşteptarea unui public biciuit de o supraexcitare, uneori puţin artificială. Ea simte răspunderea care apasă pe tânărul şi fermecătorul său cap.

În prima seară juca, divertisment între două piese, al doilea act din Fedra, a cărui intercalare în program o ceruse. Se pare că în clipa când intra în scenă, a cuprins-o una din acele spaime îngrozitoare care paralizează pe artişti. A căzut pe jumătate leşinată şi camarazii săi au avut nevoie de 10 minute pentru a o readuce în simţiri prin fricţiuni şi căldură aplicată la picioare şi mâini, care se răciseră brusc. A fost mai mult purtată pe braţe decât a intrat în scenă. Şi aşa cum este firesc să se întâmple în momentele de mari emoţii, a atacat prima notă prea sus. În asemenea cazuri este o senzaţie pe care artiştii o cunosc bine, eşti silit să păstrezi aceeaşi tonalitate pentru întreaga bucată. Vocea a trebuit să plece de la acel nivel şi să se ridice pe măsură ce sentimentele pe care le exprima creşteau ca forţă şi patetism. În cele din urmă, artista a trebuit să scoată un strigăt; debitul ei s-a precipitat, era pierdută.

Credeţi oare că englezii au avut acel sentiment penibil pe care l-am fi resimţit toţi la Paris? Ei bine! Erau încântaţi, aplaudau cu frenezie; au rechemat-o la scenă şi când a reapărut palidă pe jumătate moartă, sprijinită de braţul lui Mounet-Sully, au aclamat-o cu furie".

Şi să nu credeţi că această slăbiciune este la actriţă un accident izolat. De mai multe ori, chiar la Paris, a fost ridicată de pe scenă, înfăşurată în cuverturi şi scuipând sânge. Bravo! veţi spune, este febra artei. Toate acestea sunt povestite a doua zi în ziare, simpatia pentru femeie face să crească admiraţia pentru artistă şi amândouă împreună reţeta.

Da, dar nu timp de 16 ani. Nu simţiţi ceea ce este fragil în chiar aceste succese? Nu vedeţi că aceste corzi sunt deja vătămate, pentru că au vibrat prea des? Nu vreţi să vedeţi rapiditatea cu care această imprudentă îşi desfăşoară ghemul fragil al vieţii? Şi când, a doua zi după aceste triumfuri atât de scump plătite, ea reapare în scenă, nepăsătoare şi singură sau vă declară că vrea să rupă cu această artă care o fascinează şi care o epuizează, să nu spuneţi că sunt capricii nescuzabile, ci recunoaşteţi că sunt reveniri inevitabile ale naturii şi că meseria de comedian este o meserie grea.

Dar să părăsim acum Anglia, să revenim în Franţa şi să rămânem aici.

După 20 de ani, Teatrul francez repune în scenă „Aventuriera". Dl. Perrin a vrut să încredinţeze rolul Clorindei, domnişoarei Croizette, dar dl. Emile Augier a insistat ca el

să fie dat d-rei Sarah Bernhardt. După ce piesa a fost învăţată, au început repetiţiile. Domnişoara Sarah Bernhardt a arătat că n-a avut decât 8 repetiţii. Dl. Perrin vorbeşte de 18; dar în fond această diferenţă provine din faptul că d-ra Bernhardt nu socoteşte, ca toţi artiştii, decât repetiţiile de scenă. O spune singură. Se afirmă că a lipsit la 3 din ele şi că în timp ce neglija la Teatrul francez repetiţiile „Aventurierei", repeta la Varietăţi repertoriul pe care îl joacă în prezent în Londra. Cred că pot stabili inexactitatea acestei acuzaţii, prin următoarea declaraţie care emană de la principalii artişti care se află în prezent la Londra...

La repetiţia generală a simţit că joacă prost. Ascultând de nestăpânirea caracterului său, a făcut imediat o scenă violentă d-lui Perrin. Acesta a trimis la ea pe unul din societari, care vine cu răspunsul că Sarah Bernhardt nu vrea să joace a doua zi. Dl. Perrin îi oferă un răgaz de 8 zile. De ce nu l-a acceptat? Răspunsul este simplu: dl. Emile Augier însuşi a rugat-o să nu amâne prima reprezentaţie.

Acest punct important este stabilit prin două scrisori care au fost schimbate, pentru edificarea publicului şi nevoile acestui proces, între dl. Perrin şi dl. Emile Augier.

Iată pasajul din scrisoarea d-lui Perrin:

„Vineri, în urma repetiţiei generale, m-a anunţat prin dl. Delaunay, care era de serviciu, că nu va juca a doua zi. Eraţi în cabinetul meu. Dl. Delaunay v-a întrebat dacă vreţi s-o vedeţi pe domnişoara Sarah Bernhardt, v-am rugat să-i comunicaţi că sunt la dispoziţia ei şi că, dacă voia acest lucru, reprezentaţia putea fi amânată pentru sâmbăta următoare. După câteva minute aţi revenit să-mi spuneţi că s-a răzgândit şi consimte să joace. Afişul a fost aşadar menţinut şi piesa a fost jucată sâmbătă.

Vedeţi aşadar, scumpe prieten, din această simplă expunere a faptelor, cât de puţin conforme cu adevărul sunt afirmaţiile din scrisoarea domnişoarei Sarah Bernhardt".

Iată acum răspunsul d-lui Augier:

„Lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa cum arătaţi în scrisoarea dvs. Aţi putea adăuga că dl. Febvre, tot atât de nou în piesă ca şi domnişoara Sarah Bernhardt, n-a avut mai multe repetiţii decât ea, dar întrucât n-a lipsit la nici una, era pregătit pentru marele succes pe care-l cunoaştem.

Dacă există un vinovat, acela sunt eu, care vorbind în numele dvs. fermecătoarei noastre tragediene, dându-i mână liberă din partea dv., am îndemnat-o, recunosc, să joace a doua zi. De ce? Pentru că după părerea mea era atât de pregătită cât putea fi; şi susţin că a jucat tot atât de bine ca de obicei, cu aceleaşi defecte şi aceleaşi calităţi, cu care arta nu are nimic a face, şi adaug, cu aceleaşi aplauze ale unui public idolatru".

Ea vine a doua zi la reprezentaţie, încă sub impresia emoţiilor din ajun. Acest rol al Clorindei este într-adevăr teribil. Personajul este de la un capăt la altul sfâşiat între sentimentele cele mai nobile şi instinctele cele mai josnice, iar spectatorul trebuie să rămână împărţit, suspendat, timp de patru acte, între dezgust şi milă. Sarah Bernhardt a simţit imediat că nu este stăpână pe ea; în momentul culminant al actului 4, vocea îi scade

şi atunci se lansează, spunând versurile fără nici o grijă, grăbind sfârşitul, scoţând strigăte şi provocând aplauze prin eforturile ei, dar furioasă în fundul sufletului şi simţind că nu le-a meritat.

Emile Augier şi-a spus despre această reprezentaţie părerea pe care aţi citit-o şi în care dincolo de politeţea formei se ascunde multă severitate. N-ar fi potrivit să discut artă dramatică cu dl. Emile Augier, dar împrumut unor critici de profesie răspunsul care trebuie să i-l dau.

Iată, mai întâi, ceva ce răspunde criticii generale pe care o face talentului domnişoarei Sarah Bernhardt:

„Şi cum vreţi ca ziarele să păstreze măsura, când un maestru al teatrului contemporan, ca dl. Emile Augier el însuşi, pierde orice logică? Voi spune până la capăt ceea ce cred, pentru că sunt constrâns. Ni s-a povestit că dl. Augier a insistat pe lângă dl. Perrin, ca rolul Clorindei să fie dat domnişoarei Sarah Bernhardt...

De ce dl. Augier a vrut neapărat să încredinţeze rolul Clorindei domnişoarei Sarah Bernhardt? Dacă această artistă n-are nimic a face cu arta, dacă la Comedia franceză există artiste „mai puţin universale şi mai serioase", de ce dracului a făcut autorul o alegere atât de proastă? Nu mă pot opri la ideea că dl. Augier a ales-o pe domnişoara Sarah Bernhardt pentru că îi asigura reţeta; această presupunere ar fi nedemnă. Este aşadar o lipsă de logică, nu se abandonează astfel, făcând spirite, o artistă în al cărui talent ai crezut". ·

Aceste reflecţii sunt ale d-lui Emile Zola.

Şi iată acum dovada că dl. Augier este singurul de părere că domnişoara Sarah Bernhardt a jucat în acea seară ca de obicei... Aşadar, avem în prezent certitudinea că domnişoara Sarah Bernhardt n-a jucat, în acea zi, într-un mod nedemn de ea.

Aceasta îi dădea oare dreptul să rupă contractul şi să-şi dea demisia? Câtuşi de puţin. Mă grăbesc să fiu de acord! trebuia să rămână la Paris; trebuia să continue să joace „Aventuriera"; trebuia să încerce în zilele următoare să- şi ia revanşa asupra primului insucces; trebuia să ştie să suporte criticile, chiar acerbe şi jignitoare; trebuia, într-un cuvânt, să nu fie nici o actriţă răsfăţată de succes, nici o femeie maladivă şi nervoasă. Căci publicul, în numele căruia se pare că se pledează aici, s-a arătat mult mai drept decât adversarii noştri. Constatând vina domnişoarei Sarah Bernhardt, a recunoscut imediat că o bună parte îi revenea lui. Cum aşa? Iată o femeie pe care educaţia din tinereţe n-a obişnuit-o cu măgulirea, dar nici n-a învăţat-o s-o dispreţuiască; se îndrăgosteşte de o artă care nu numai că se exercită în public, dar, ceea ce este şi mai rău care nu-şi propune ca obiect decât plăcerea şi aplauzele publicului; ea obţine în aşa măsură această primejdioasă aprobare a publicului încât este tratată ca un idol. Vă mai miraţi după aceea de capriciile şi furiile ei? Nu simţiţi că acest amor propriu excesiv, pentru care vreţi să o pedepsiţi astăzi, a fost motorul eforturilor pe care le-a făcut în fiecare seară pentru a vă seduce şi pentru a vă place; că această admiraţie, aceste aplauze, aceste flori, întregul cortegiu îngenunchiat de adulaţie şi suspine ar fi ameţit un cap mai solid decât al său şi n-ar fi drept să nu găsim aici circumstanţe atenuante şi scuze?

S-au căutat tot felul de pretexte pentru plecarea domnişoarei Sarah Bernhardt s-a spus că a vrut să părăsească Comedia franceză pentru a-şi procura concediul de care avea nevoie pentru a face faţă angajamentului de o lună pe care îl are în prezent la Londra. Adevărul este că acest contract pe care îl avea cu dl. Mayer este cunoscut de toată lumea de mai bine de un an, aşa cum a recunoscut chiar dl. Perrin. Adaug şi afirm, în numele a două persoane onorabile pe care este inutil să le numesc în dezbateri, că dl. Perrin a vorbit în aşa fel încât era imposibil să te îndoieşti că va acorda concediul necesar pentru executarea acestui scurt angajament.

S-a mai spus că a vrut să părăsească Teatrul francez pentru a merge în America; acest lucru s-a spus a doua zi după demisia sa; atunci faptul era inexact; vi se va spune că el a devenit exact mai târziu, iar contractul ar data din 10 iunie. Nu ştiu nimic de la domnişoara Sarah Bernhardt care să mă autorize să neg acest contract sau să-l recunosc; dar pentru că s-au agitat în ochii tribunalului avantajele pecuniare pe care le-ar obţine, am dreptul să amintesc că Rachel a revenit din America săracă şi muribundă, şi am dreptul să afirm că d-ra Sarah Bernhardt nu şi-a dat demisia la 20 aprilie, pentru a semna un contract la 10 iunie.

Nu o acuzaţi, aşadar, că şi-a dat demisia din cupiditate; ea a cedat unui sentiment de amor propriu jignit, sentimentului de teamă că renumele său teatral va fi compromis. Iată totul.

Dar să vedem urmarea. Abia a făcut acest gest şi îl şi regretă; revine în grabă, dar pentru a primi citaţia pe care a doua zi după plecarea ei i-a trimis-o Teatrul francez. La 25 aprilie scrie o scrisoare în care îşi manifestă, în măsura în care îi permitea demnitatea, regretul pentru greşeala pe care a săvârşit-o; dar această revenire nu convenea Teatrului francez.

S-a vorbit de procesul pe care Comedia franceză l-a făcut, în 1845, domnişoarei Plessis. Dar atitudinea pe care Comedia franceză a avut-o atunci era cu totul diferită de aceea de astăzi.

În 1845, Comedia franceză cerea împotriva d-rei Plessis executarea contractului, iar în caz contrar, daune interese. Tribunalul a acordat o despăgubire de 6 000 franci, obligând pe d-ra Plessis ca în termen de 3 luni să-şi reia locul la Comedia franceză. Numai după trecerea acestui termen, constatând refuzul artistei, tribunalul a condamnat-o la 100 000 franci daune interese.

Cu totul alta este astăzi atitudinea Teatrului francez. A doua zi după plecarea d-rei Sarah Bernhardt, grăbindu-se să profite de ocazia ce i se oferea şi făcând artistei imposibilă orice revenire, cere rezilierea contractului şi 343 000 franci daune interese.

Era dreptul său. Şi nu-i reproşez că-l exercită; dar, ceea ce îi reproşez este faptul de a cere în acelaşi timp o reziliere precipitată, ceea ce presupune că d-ra Sarah Bernhardt este inutilă, şi 350 000 franci daune interese, ceea ce presupune că nu s-ar putea lipsi de ea.

Vi se spune că daunele interese trebuie să fie considerabile. De ce oare? Prejudiciul este el considerabil? Adversarul meu s-a însărcinat singur să vă demonstreze că nu există şi că nu putea exista prejudiciu. V-a spus într-adevăr că domnişoara Sarah Bernhardt nu era făcută pentru rolul care îi fusese dat şi că a fost de îndată şi în chip fericit înlocuită în acest rol, ca şi în celelalte. Este de adăugat că, excitată de dorinţa de a vedea cum joacă

d-ra Croizette rolul Clorindei, cum se achită d-ra Bartet de rolul Marici de Neubourg, curiozitatea extravaganţilor a făcut din plecarea d-rei Sarah Bernhardt, cea mai minunată reclamă ce se putea imagina, iar Teatrul francez anunţă peste tot, că de la plecarea Sarei Bernhardt a făcut în fiecare seară reţeta maximă. Încă o dată, este un beneficiu pe care vrea să-l realizeze sau un prejudiciu a cărui reparare o cere?

350 000 franci daune interese! Ce spuneţi? Într-adevăr, discutând acest proces frivol nu pot să mă opresc de a mă gândi cu tristeţe la procesele noastre obişnuite. De câte ori nu vă cerem repararea unui prejudiciu cauzat de accidente de muncă! Este vorba de un om omorât în timpul lucrului, care avea o soţie şi copii de întreţinut, sau de un tânăr mutilat şi infirm pentru toată viaţa. Bucuria prezentului, speranţa viitorului, totul a dispărut; doliul a intrat în casă şi mâna mizeriei apasă din nou asupra acestor nefericiţi, care erau pe punctul de a-i scăpa. Venim la dv. sub povara acestor nefericiri care sfâşie sufletul. Purtăm în mâinile noastre urna plină de lacrimi adevărate, smulse de mizerie şi suferinţă. Le vărsăm la picioarele justiţiei şi obţinem, în cazurile cele mai grave, 15 000, 20 000, 50 000 sau 60 000 de franci. Oare balanţa justiţiei va înceta de a mai fi egală? Şi vom vedea oare până şi în cauzele judiciare acest contrast între prodigalitatea pe care o manifestăm faţă de plăcerile noastre şi parcimonia cu care venim în ajutorul nefericirii? Dacă aceste aprecieri sunt exacte, dacă aceste reparaţii sunt suficiente, dacă ele fac o parte dreaptă nesiguranţei, în acelaşi timp binefăcătoare şi crude, care apasă asupra vieţii celei mai solide în aparenţă, ce să spunem atunci când este vorba să se evalueze, nu ceea ce valorează viaţa şi sănătatea unui om, ci ceea ce valorează surâsul unei artiste, al unei brune sau al unei blonde şi câteva aplauze în plus sau în minus.

Nu este vorba de aceasta, spune adversarul nostru; este nevoie de o pedeapsă care să fie exemplară, nu numai pentru a pedepsi pe capricioasa care a meritat-o, dar pentru a înspăimânta pe acelea care ar fi tentate să o imite.

Într-adevăr, aşa va fi de acum înainte cu regii şi reginele teatrului, iar greşelile lor vor fi sancţionate pe socoteala camarazilor lor? Teatrul francez, ni se spune, nu este un teatru obişnuit; nu este o casă de comerţ; este casa lui Molière. Ea are sarcina de a întreţine cunoaşterea capodoperelor noastre, măreţia literaturii noastre dramatice şi cultul frumosului. Aceasta este instituţia pe care trebuie s-o apărăm şi plăcerile pure pe care trebuie să le asigurăm.

Sunt de acord cu toate acestea, dar cu acest preţ, şi dacă se pledează în numele publicului, domnişoara Sarah Bernhardt n-are ea dreptul de a opune în compensaţie, pentru a nu uita limbajul dreptului, toate plăcerile nobile pe care le-a dăruit? Toate aceste versuri frumoase, a căror armonie ne-a fost redată de vocea ei melodioasă, toate aceste umbre tragice ale căror siluete le-a reînviat pentru o clipă, aceste sentimente pe care le-au trezit atât de adesea în sufletele noastre cuvintele divine pe care poezia le-a pus pe buzele ei, toate acestea nu reprezintă nimic? Sau mai curând nu este aceasta totul? Aceasta nu ajunge pentru a o ierta şi asemenea amintiri nu valorează ele această frumuseţe minunată pe care Hiperide[209] a îndrăznit să o descopere şi care a dezarmat pe predecesorii noştri?

209 Orator şi om de stat atenian (388-322 î.e.n.). Elocvenţa sa unea graţia cu forţa, vehemenţa cu eleganţa.

Aveţi nevoie de o pedeapsă. Dar stăpânul casei voastre, Molière, v-a oferit-o. Această cochetă îngrozitoare va părăsit din cauza capriciilor ei, aţi părăsit-o şi voi; i-aţi închis scena, pe care era atât de mare şi fără de care nu mai este nimic. I-aţi dat rivale şi ea poate auzi răsunetul aplauzelor pe care trebuia să le culeagă şi care se adresează altora; aţi abandonat-o părerilor de rău şi regretelor ei. Iată pedeapsa, singura echitabilă, singura de bun gust, singura eficace şi durabilă. Durabilă! Avem oare siguranţa de a face ceva durabil în lumea capriciului şi a fanteziei în care ne transportă acest proces? Vedem bine că Alceste a părăsit-o pe Célimène[210], dar nimeni n-ar îndrăzni să afirme că nu se vor regăsi.

Să nu exagerăm nimic, să aplicăm aici acele lecţii de măsură şi de gust pe care dl. Perrin ni le dă în fiecare seară. Auziţi în fiecare zi personaje austere plângându-se de locul pe care artiştii îl ocupă în societatea modernă. N-am cercetat dacă reproşul este meritat sau nedrept. Dar ceea ce pot spune este că tribunalul trebuie să arate, prin judecata sa, că înţelege să lase fiecare lucru la locul său, să rezerve indemnizaţiile importante pentru prejudiciile mari şi pentru adevăratele suferinţe şi să reducă la justele sale proporţii o dezbatere al cărei singur merit este de a fi adus o clipă de destindere, în grava dumneavoastră activitate.

Pledoaria lui CARTIER pentru avocatul Viviani[211]

Domnilor,

Prima mea datorie este de a mulţumi d-lui Preşedinte pentru cuvintele prea măgulitoare pe care le-a pronunţat la adresa mea. Voi căuta să merit bunăvoinţa Curţii şi aprobarea ei, prin măsura pe care mă voi strădui să o păstrez în observaţiile mele. Terenul este admirabil pregătit prin explicaţiile atât de sincere şi leale pe care le-aţi auzit din partea onorabilului meu confrate, maestrul Viviani. V-a spus care era intenţia sa, ce a vrut să facă şi sunt convins că a şi sădit în conştiinţele domniilor voastre germenele achitării, pe care o solicită în acest moment. Interesul pe care îl prezintă această cauză este dublu: este pe de o parte interesul lui Viviani, iar pe de alta, acela al libertăţii de apărare. Să mai spun că se adaugă pentru mine un altul, cu totul personal, un interes de aducere aminte. Acest proces prezintă, într-adevăr, o stranie analogie cu acela al lui

210 Personaje din „Mizantropul" lui Molière. Alceste reprezintă marele senior, de o probitate inflexibilă, intransigent şi pasionat, iar Célimène, femeia tânără, frumoasă, cochetă şi nepăsătoare.

211 Textul a fost tradus după originalul publicat de Fernand Payen, *Anthologie des avocats français contemporains*, Paris, Bernard Grasset, p. 244-255.

Emile Ollivier, spre care mă poartă amintirile tinereţii mele îndepărtate, pentru ca asistam la acea şedinţă.

Era pe la mijlocul celui de al doilea imperiu. Procesul atrăsese o mare afluenţă de persoane, atât prin talentul apărătorului, cât şi prin numele acuzatului. Acuzatul era un eminent filozof, dl. Vacherot, care publicase o carte intitulată „Democraţia".

Avocatul era un om încă tânăr, dar al cărui talent se afirmase cu strălucire, Emile Ollivier.

După ce a ascultat un rechizitor, moderat ca formă, dar agresiv în fond, el şi-a început pledoaria; era încă sub puterea emoţiei pe care i-au cauzat-o cuvintele ministerului public şi rezumând impresia care îl stăpânea, a pronunţat aceste cuvinte: „Dl. avocat general a făcut apel la pasiunile cele mai iritante, nu este bine, şi regret acest lucru". A fost întrerupt de Preşedinte care i-a spus: „Aţi spus o necuviinţă, o retractaţi"? Emile Ollivier a socotit că nu este cazul să retracteze. Tribunalul s-a retras pentru a delibera şi la reluarea şedinţei a pronunţat suspendarea avocatului pe trei luni. Nu v-aş putea descrie stupoarea (pot vorbi astfel pentru că faptele pe care le povestesc aproape că aparţin istoriei), indignarea care a pus stăpânire pe întregul auditoriu, compus, este drept, în marea sa majoritate din tineri avocaţi, în faţa a ceea ce consideram o asprime nemotivată. Toţi, fără deosebire de opinia politică, au încercat un sentiment de revoltă. Îi revăd pe aceşti prieteni de tinereţe: Ernest Picard, fostul ministru de interne; Salvetot, care a murit prefect de Marsilia; Durrier, iubitul şi regretatul nostru decan; Andral, care a prezidat Consiliul de Stat şi unul dintre compatrioţii dv. care a strălucit rând pe rând în Barou şi în Consiliul de Stat, prietenul meu dl. de Bellomayre etc.

Toţi consideram că Tribunalul dăduse dovadă de o severitate inexplicabilă.

Ei bine! Domnilor, citind procesul-verbal al şedinţei Tribunalului din Albi, din 17 martie curent, m-am întrebat dacă, sub guvernul Republicii, avocatul va fi silit să-şi măsoare atât de mult cuvintele, încât să trebuiască să se gândească nu numai la sensul real al cuvintelor pe care le pronunţă, dar şi la sensul ascuns care poate fi descoperit în expresiile de care se serveşte. De aceea, Curtea înţelege emoţia care mă stăpâneşte în acest moment, ea înţelege de ce sunt aici şi că era o datorie pentru mine să asist pe maestrul Viviani şi să revendic, în numele său, acest mare principiu al libertăţii de apărare, compromis prin hotărârea Tribunalului din Albi.

Nu mai este necesar să reproduc faptele. Le-aţi auzit în raportul atât de complet şi luminos al d-lui Preşedinte. Nimic n-a fost neglijat, cele mai mici amănunte au fost semnalate. Iau, aşadar, faptele aşa cum s-au produs. Ele îmi inspiră o dublă reflecţie. Spre deosebire de ceea ce s-a petrecut în cazul lui Emile Ollivier, nu preşedintele l-a întrerupt pe Viviani. Cu toate acestea, preşedintele este acela care are poliţia şedinţei; el este păzitorul vigilent al demnităţii magistraturii şi el n-a spus nimic. De ce? pentru că, în general, preşedinele ne ascultă cu o bunăvoinţă paternă, pentru că el cunoaşte dificultăţile legate de vorbirea în public, felul în care te laşi antrenat de improvizaţie. Aşadar, dl. Preşedinte n-a spus nimic. Cel mult, îmi imaginez că a putut ridica capul şi încrunta puţin sprâncenele, auzind epitetele pe care le cunoaşteţi şi care n-au nimic excesiv în limbajul judiciar, dar insist asupra acestui punct, n-a intervenit.

Nu vreau să dau atitudinii sale caracterul unei aprobări a cuvintelor pronunţate, dar dacă n-a spus nimic înseamnă, permiteţi-mi expresia, că a auzit şi altele şi, ca şi dv., el ştie foarte bine cum un avocat poate fi oprit printr-un gest sau o privire, dacă Tribunalul consideră că a alunecat pe o pantă primejdioasă.

Cel care s-a ridicat este Procurorul Republicii, declarând că se simte insultat şi, domnilor, trebuie să admitem că starea sa de spirit era involuntar supraexcitată (poate din cauza aşteptării unor lucruri care trebuiau să se producă şi nu se produceau), pentru că a mers prea departe pe drumul pe care s-a angajat. În darea de seamă asupra dezbaterilor acestui proces citesc următoarele:

„Dl. Procuror al Republicii: .... am fost sau nu ultragiat? Este incontestabil. Onoarea şi delicateţea magistratului sunt atinse, în special prin ultima expresie «urmărire arbitrară», de care s-a servit maestrul Viviani. Ministerul public a fost obiectul unui ultraj sângeros (proteste). Calificând actul, se califică agentul".

Voi semnala că redactorul dării de seamă, căruia îi las responsabilitatea faptelor, subliniază cuvintele ministerului public, prin expresia din paranteză (proteste). Într-adevăr, sunt convins că Procurorul Republicii nu-şi dădea seama că merge prea departe calificând drept „ultraj sângeros", cuvintele lui Viviani. Era numai un exces de limbaj.

Starea de spirit a Procurorului Republicii şi-a găsit corectivul în hotărârea Tribunalului. Ştiţi că procurorul a cerut două pedepse, cea de drept comun, de ultraj faţă de magistrat în exerciţiul funcţiunii (care cade sub incidenţa art. 222) şi pedeapsa disciplinară. Or, cea dintâi a fost înlăturată. De ce? Pentru că era evident pentru toată lumea că Viviani n-a avut nici cea mai mică intenţie să ultragieze pe magistrat în exerciţiul funcţiunilor sale.

A fost înlăturat delictul de drept comun, şi a rămas delictul disciplinar pe care vă rugăm să-l ştergeţi.

Ei bine, nu ştiu dacă mă înşel, dar cred că este greu să conciliez aceste două decizii. De ce a fost sancţionat maestrul Viviani? Dl. Preşedinte amintea adineaori obligaţiile avocatului, respectul datorat magistraturii, iar maestrul Viviani a fost condamnat pentru că i se reproşa lipsa de respect faţă de ministerul public.

Dar, aţi spus în prima dv. hotărâre că nu există ofensă! Cum puteţi să-l condamnaţi pentru a doua acuzaţiune spunând: n-aţi ofensat suficient ministerul public pentru a vi se aplica art. 222, dar l-aţi ofensat suficient pentru ca să fiţi suspendat timp de o lună.

Mai mult, Curtea îşi dă seama de situaţia în care se găsea tribunalul, magistraţii erau în prezenţa unui coleg pentru care aveau sentimente de prietenie şi stimă, cu care sunt în relaţii de zi de zi. Or, acest magistrat se declara ofensat, cerea dreptate. Tribunalul părea să fi cedat, în aceste împrejurări, unei influenţe legitime; a îmbrăţişat punctul de vedere al colegului cu care membrii săi îşi petrec viaţa şi ştiinţei căruia îi aduc omagiu.

Iată cum îşi pot explica contradicţia care există între cele două hotărâri pronunţate în aceeaşi zi, în legătură cu aceeaşi persoană.

Problema cu care sunteţi sesizaţi astăzi este dintre cele mai delicate; este vorba să conciliaţi două principii la fel de respectabile şi sacre; respectul datorat magistraturii şi libertatea de apărare. Este posibil ca aceasta să fie îngrădită? Este posibil să se precizeze momentul în care pledoaria încetează de a fi independentă, pentru a deveni nerespectuoasă? S-a încercat acest lucru, în împrejurări memorabile, în procesul lui Emile

Ollivier, despre care am vorbit Curţii, acum câteva minute... Soluţia problemei o vom găsi în rechizitoriul Procurorului general, dl. Chaix d'Est Ange; d-sa a stabilit în modul cel mai pozitiv limitele libertăţii de apărare, spunând: „Libertatea de apărare aparţine baroului, ea nu joacă decât în interesul public, în interesul tuturor cetăţenilor, nimeni nu- i poate aduce atingere".

Vorbeşte Procurorul general, domnilor, şi este greu să dăm apărării libertăţi mai mari. De aceea cred că sarcina Curţii şi a mea sunt simple.

Este vorba de a şti dacă în acest proces, maestrul Viviani a voit să ultragieze persoana ministerului public sau dacă s-a limitat să atace doctrina pe care ministerul public trebuia să o apere.

Şi aici, îngăduiţi-mi o paralelă cu procesul Ollivier, pentru că este imaginea şi oglinda situaţiei noastre.

În acuzaţiile aduse lui Emile Ollivier erau nuanţe remarcabile.

I se spunea: „Aţi atacat ministerul public. Aţi spus că făcea apel la pasiunile cele mai violente şi aţi adăugat că nu este bine. Aţi blamat persoana ministerului public, pe avocatul imperial, aţi săvârşit, aşadar, o infracţiune disciplinară".

Şi Emile Ollivier răspundea: „Nu, eu separ pe avocatul imperial de rechizitoriul său; persoana sa o respect, dar îi combat rechizitoriul" şi iată că citesc în răspunsul său: „Rechizitoriul îmi aparţine, pot să-l sfărâm în bucăţi, să-l calc în picioare".

Această doctrină este adevărată, domnilor, şi a fost consacrată, într-o anumită măsură, printr-o hotărâre a Curţii de Casaţie. Curtea din Paris spusese: „Avocatul are dreptul să-şi apere clientul, dar nu are dreptul de a ataca". Iar Curtea supremă a decis: „Este imposibil să aperi, fără a ataca". Este ca şi cum într-un duel, una din părţi ar putea să se servească de floretă, iar adversarul său nu.

Iată, aşadar, limitele apărării bine trasate.

Cât despre persoana magistratului, ea nu trebuie atinsă.

Toată problema pentru dv. este următoarea: Maestrul Viviani a ofensat oare pe Procurorul Republicii? sau s-a mărginit să combată doctrinele, argumentele, sistemul pe care dl. Procuror era chemat să-l apere?

Ei bine, aţi auzit pe maestrul Viviani. Şi-a afirmat totdeauna respectul profund pentru persoana d-lui Procuror al Republicii; astăzi încă, a repetat aceleaşi cuvinte. A repetat totdeauna acelaşi lucru şi pentru a-mi dovedi afirmaţia, am recurs aici la Gazeta Tribunalelor, care în darea sa de seamă pune în gura maestrului Viviani următoarele cuvinte: „Nu era nici în gândul şi nici în intenţia sau voinţa mea, să insult pe dl. procuror al Republicii...".

Drept urmare, el a lăsat în mod sistematic şi cu bună ştiinţă de o parte persoana Ministerului public. În aceste condiţii, mă întreb cum, faţă de această atitudine constantă, ar putea fi el condamnat? Totuşi găsesc explicaţia în aceste cuvinte ale d-lui Procuror al Republicii: „Când se califică actul, se califică şi agentul". Iar hotărârea reflectă această opinie.

Este oare adevărat acest lucru? Este doctrina cea adevărată? Mi se pare cu totul inadmisibilă. Cum! calificând un act, califici agentul? Dar în fiecare clipă, vedem contrariul. Iată, de exemplu, decizii ale Curţii de Casaţie, care, fără nici un menajament, spun

direct că instanţa a cărei hotărâre o casează, a violat legea. Sunt oare magistraţii care dau aceste decizii incriminaţi pentru aceste expresii? Câtuşi de puţin. De ce? pentru că se admite că intenţiile lor au fost bune. Că n-au altă vină decât de a fi săvârşit o eroare. Şi atunci, de ce vreţi ca aici, cuvântul arbitrar să ascundă un ultraj? Dacă maestrul Viviani ar fi spus: „Dl. Procuror al Republicii s-a asociat la o urmărire, împotriva a ceea ce îi dicta conştiinţa şi onoarea" aş fi înţeles suscepilitatea sa, dar Viviani n-a spus nimic, n-a pronunţat nimic asemănător.

Ating aici punctul nevralgic al dezbaterii pentru că abordez examinarea diferitelor calificative pe care le-a folosit maestrul Viviani.

Ştiţi care sunt aceste cuvinte: injust, straniu, arbitrar.

Primele două nu ridică discuţii şi dl. Procuror al Republicii din Albi pare să le fi abandonat.

Rămâne cuvântul arbitrar. Oare cuvântul în sine, calificativul, constituie o infracţiune? De loc. Dacă aşa cum spunea chiar Viviani acum câteva clipe, i s-ar fi dat timp să-şi dezvolte ideea, ar fi spus că prin acest cuvânt înţelegea să vorbească de o acuzaţie în contradicţie cu legea. După părerea sa, art. 222 nu se putea aplica d-lui Marty, pentru că primarul îşi părăsise rolul administrativ în discursul faţă de prefect şi drept urmare nu mai era protejat de art. 222.

Iată explicaţia cuvântului arbitrar. A vrut să spună că urmărirea era ilegală, pentru că era contrară acestui articol.

Am oare dreptul să spun că o urmărire este ilegală? că se bazează pe o greşită interpretare a legii? Bineînţeles, şi nimeni nu poate critica o asemenea expresie.

Ştiţi mai bine ca mine, domnilor, pentru că aplicaţi zilnic aceste teorii, că delictul se compune din două elemente: fapta şi intenţia.

Ei bine, maestrul Viviani stăruie în a spune că n-a avut niciodată intenţia să insulte pe dl. Procuror al Republicii şi mi se pare că în gura sa, avocat la Curtea din Paris şi deputat de Sena, o asemenea declaraţie este o retractare suficientă şi că dl. Procuror al Republicii ar trebui să se mulţumească cu atât. Aşadar, n-a avut niciodată intenţia să-l atace, nu se gândea să-l insulte. Cu alte cuvinte, nu voia să spună că a acţionat contrar conştiinţei sale şi că, în această împrejurare, nu era decât un magistrat complezent sau pasionat.

Ce-i mai trebuie în plus d-lui Procuror al Republicii şi ce semnificaţie misterioasă dă el cuvântului arbitrar? Este evident că în limbajul uzual acest cuvânt este adesea întrebuinţat şi încă cu o semnificaţie asemănătoare aceleia pe care v-o oferă maestrul Viviani. Luaţi limbajul ziarelor, iată unul pe care îl am aici „Le Matin".

Văd în el acest titlu: „Arestare arbitrară", în fruntea unui articol în care este vorba de o tânără fată care a fost luată drept femeie uşoară şi pe care agenţii au bruscat-o. I s-a acordat o indemnizaţie de 3 000 franci. Oare ziarul a înţeles să sugereze că în această împrejurare prefectul poliţiei nu şi-a făcut datoria?

Câtuşi de puţin. Totuşi citesc bine: arestare arbitrară, iar pentru mine este acelaşi lucru cu acuzare arbitrară, cu alte cuvinte, contrară dreptului, acuzare ilegală.

Nu vreau să prelungesc excesiv aceste explicaţii. Aş putea da numeroase exemple de îndrăzneală de limbaj care n-a atras severitatea tribunalelor. Pot să vă citez, de pildă, un pasaj din pledoaria lui Berryer, în procesul celor Treisprezece.

„Această concesie pe care o faceţi este o capcană — spunea Berryer, procurorului de atunci... — nu este serios... nu sunteţi de bună credinţă. Vă cer iertare, dar nu este o concesie de bună-credinţă....

Astăzi nu se mai aplică legile, ele se interpretează şi totdeauna sunt forţate să spună ceea ce nu spun în realitate, ceea ce autorii lor n-au voit să spună. Legile sunt torturate, pentru a tortura pe oameni".

Fără îndoială că maestrul Viviani nu a spus atât de mult. Cu toate acestea, marele orator n-a fost arestat. De ce? Pentru că materia era politică, pentru că pasiunile erau excitate, pentru că se ştia că sub cuvintele înflăcărate ale avocatului se ascundea un respect profund şi inalterabil pentru justiţie.

Viviani a rămas departe de această limită; el a combătut acuzarea cu arme leale, v-a spus tot gândul lui şi nu cred că ne putem îndoi de sinceritatea sa.

Să vă mai vorbesc despre circumstanţele agravante menţionate în raportul pe care l-aţi ascultat?

S-a spus că Viviani nu avea nici măcar scuza de a se fi lăsat antrenat de focul luptei duse, din moment ce era primul vorbitor, iar cuvintele incriminate au fost pronunţate la începutul pledoariei.

Răspunsul este simplu: tocmai pentru că încă nu se discuta, cuvintele sale nu puteau avea o semnificaţie jignitoare. El îşi prezenta teza juridică în ansamblul său; şi-a înscris impresia pe frontispiciul pledoariei şi nu s-a gândit să debuteze printr-o insultă adusă unui magistrat.

Dl. Preşedinte, la începutul acestei şedinţe, cu autoritatea de limbaj cu care a obişnuit Curtea, a spus că înţelege cum, în focul improvizaţiei, un cuvânt nefericit poate scăpa şi că în asemenea caz trebuie să fi indulgent. Dar, permiteţi-mi să spun că, dacă procedeele Tribunalului din Albi s-ar răspândi, pledoaria ar deveni imposibilă. Dacă obligaţi pe avocat să-şi măsoare cuvintele, ca un om care priveşte bine unde păşeşte, dacă îl obligaţi să-şi cântărească cuvintele şi să se teamă de interpretarea ce se poate da gândului lui, riscaţi să înăbuşiţi elanul generos al improvizaţiei, să secaţi izvorul elocvenţei.

Am speranţa fermă că nu veţi ezita să-l achitaţi pe maestrul Viviani.

Replica lui LABORI în procesul Zola[212]

Domnilor juraţi, iertaţi-mi vocea, căci sunt la capătul puterilor.

Era necesar acest ultim incident pentru ca să apară clar între cine se pune problema aici: între aceia care, aşa cum spunea Clemenceau, reprezintă justiţia, libertatea şi dreptul şi aceia care nu vor ca apărarea să aibă, la această bară, ca în toate procesele, ultimul cuvânt.

212 Textul a fost tradus după originalul publicat de Fernand Payen, *Anthologie des avocats français contemporains*, p. 361-362.

Dl. avocat general s-a ridicat nu pentru a da o replică, ci pentru a mă trata pe mine personal drept insultător al armatei (proteste), pentru că eu sunt acela care vorbeşte aici de două zile[213].

Nu eram obişnuit să primesc, în pretoriul justiţiei, lovituri personale de această natură, nu sunt dintre aceia care se ascund în spatele cuiva şi nu sunt nici dintre aceia care ar putea accepta ca, fie şi de pe banca acuzării, o insinuare sau un atac să se ridice spre mine... cu toată înălţimea fotoliului de la care ar porni! (aplauze).

Dl. avocat general, indus cred în eroare şi antrenat de exemplele de autoritate pe care unii ni le-au dat aici, şi-a imaginat că are dreptul să ne dea lecţii; îi refuz acest drept! Nu s-a ridicat decât pentru a lansa câteva cuvinte răsunătoare. Pentru că erau scurte şi nu puteau produce efect prin ele însele, ştiu bine de ce erau pregătite: erau pregătite pentru o manifestaţie, care pe drept cuvânt era aşteptată de la o sală compusă, şi compusă împotriva noastră.

Acestea fiind spuse, domnilor juraţi, şi este suficient pentru a răspunde, mai am un cuvânt de adăugat... vă cer iertare pentru tonul cu care spun toate acestea, este singurul mijloc pe care îl am de a vă vorbi: Vreau să adaug un cuvânt pentru a preciza problema pe care o aveţi de rezolvat şi să arăt d-lui avocat general că există două feluri de a înţelege dreptul: al său şi al nostru.

Vi se pune o singură întrebare: dl. Zola este sau nu vinovat? (mai multe voci iritate: Da. Altele: Tăcere).

Domnilor juraţi, aceste strigăte ale acelora care nu înţeleg respectul care este datorat justiţiei, să vă dicteze fermitatea şi datoria dv.

Nu aveţi de spus decât un singur lucru, ca arbitri suverani ce sunteţi, aşezaţi deasupra tuturor, deasupra armatei, deasupra justiţiei însăşi, vreau să spun deasupra justiţiei ordinare, pentru că sunteţi justiţia poporului care, peste o clipă (arătând sala de deliberare a juriului), acolo sus, veţi pronunţa o hotărâre istorică! Sunteţi suverani! Spuneţi, dacă aveţi curajul, că acest om este vinovat de a fi luptat împotriva pasiunilor, împotriva tuturor urilor, împotriva tuturor pornirilor, pentru justiţie, pentru drept şi pentru libertate! (vii aplauze).

Pledoaria lui HENRI-ROBERT pentru Maria Daouze[214]

Dacă n-ar fi vorba aici decât de indulgenţă şi milă, dacă n-ar trebui să cer pentru Maria Daouze decât o reducere a pedepsei, prezenţa mea la această bară ar fi inutilă.

213 Avocatul general, răspunzând pledoariei lui Labori a terminat prin cuvintele: „.... Insultătorii sunt obligaţi să se ascundă aici strigând: Trăiască armata! Franţa are încredere în voi! Domnilor juraţi; luaţi drept călăuză sufletul patriei!".

214 Textul a fost tradus după originalul publicat de Maurice Garçon, în *Tableau de l'éloquence judiciaire*, p. 383-394.

Chiar dl. avocat general ne-a invitat să acordăm circumstanţe atenuante aceleia pe care o apăr.

Această moderaţiunc este lăudabilă; îi mulţumesc, dar nu-mi este de ajuns. Vreau mai mult. Ceea ce vin să vă cer este un verdict de achitare; ceea ce vreau să obţin de la domniile voastre nu este, aşa cum greşit afirma partea civilă, un act de slăbiciune, de care sunteţi dealtfel incapabili, ci un act de justiţie şi de umanitate.

Ascultaţi-mă, domnilor juraţi, vom retrăi împreună şi foarte pe scurt această viaţă atât de dureroasă care i-a fost impusă; vă voi evoca neliniştea, suferinţele şi torturile acestei femei şi când veţi fi parcurs împreună cu mine etapele succesive ale acestui calvar, în care uneori crucea a fost atât de greu de purtat, cauza mea va fi câştigată, simpatia dv. îi va fi dobândită, şi nu veţi avea decât să vă retrageţi în camera de deliberare pentru a aduce Mariei Daouze cuvântul de achitare şi iertare.

Vreau de la început să mulţumesc părţii civile pentru intervenţia ei neaşteptată în această dezbatere, pentru că pledoaria onorabilului avocat al acestei părţi v-a făcut să-l cunoaşteţi pe Richard mai bine decât aş fi putut-o face eu însumi. Ştiţi acum ce fel de om era, ce fel de viaţă ducea, care era munca şi ocupţia sa.

Aţi reţinut ceea ce voi denumi mărturisirea părţii civile. Care este portretul lui Hyppolite Richard care vi s-a făcut dv. care sunteţi oameni serioşi, în marea majoritate negustori onorabili, dv. care aţi muncit, care aţi luptat din greu pentru a cuceri locurile pe care le ocupaţi, dv. în fine, care n-aţi învins dificultăţile vieţii decât cu ajutorul curajului şi al energiei? V-a fost descris şi încă de partea civilă, ca un dezechilibrat, ca un boem, incapabil de orice muncă serioasă şi de orice efort continuu, urmărind pe împăraţii exotici şi personajele la modă pentru a câştiga un comision, conducându-i la fotografi, obligat, pentru a putea trăi, să exercite profesiunile cele mai ciudate, ca aceea de „curtier de celebrităţi", profesiune a cărei existenţă nici măcar nu o bănuiam. Desigur că nici dv. domnilor?

Oricum, aţi încercat, sunt convins, acelaşi sentiment ca şi mine, în cursul acestor dezbateri, v-aţi întrebat ca şi mine, cine este această parte civilă care încearcă — sarcină imposibilă — o reabilitare a lui Richard? Aţi căutat să ghiciţi în numele cui vorbea confratele meu, care încerca să vă trezească interesul pentru acela pe care dl. avocat general l-a calificat atât de sever, dar atât de just, drept un ratat.

Dacă este vorba de o rudă care se asociază în acest fel ministerului public, pentru a cere o condamnare, care este gradul său exact de rudenie? Ce vrea el? dacă este o rudă, de ce n-a venit în ajutorul lui Richard în orele de disperare şi de sărăcie? De unde acest interes tardiv, care s-ar părea că i se arată astfel? Când Richard era la capătul resurselor şi expedientelor, când nu mai avea ce mânca şi când era redus la acea situaţie mizerabilă de care a vrut să scape printr-o sinucidere, i-aţi oferit dv. pâine sau bani, dv., care pretindeţi astăzi să-i apăraţi memoria şi să-i răzbunaţi onoarea?

Partea civilă nu răspunde la toate aceste întrebări.

Ea preferă — este mai înţelept — să păstreze o tăcere prudentă asupra acestor puncte delicate.

Eu domnilor nu sunt obligat la aceeaşi discreţie. Am obiceiul, pentru că îl consider bun, de a spune juriului întregul meu gând, fără restricţii şi fără eufemisme. Vă voi spune aşadar de îndată, în două cuvinte, povestea destul de picantă a constituirii unei părţi civile.

De ce atâta pornire, atâta ură împotriva acestei sărmane femei? Ah! Dacă aş avea lângă mine o mamă, o soră, sau o femeie în doliu, care vine cu lacrimile unei dureri adevărate să apere în faţa juriului o amintire care îi este dragă, m-aş înclina cu respect în faţa durerii şi de pe buzele mele n-ar ieşi nici un singur cuvânt care să-i poată mări suferinţa sau reînnoi durerea.

Dar nu este nimic din toate acestea! Şi dacă nu uit ceea ce datorez unui mort, oricine ar fi el, ştiu totuşi ce trebuie să fac pentru a apăra o femeie acuzată pe nedrept.

Ea este aici, domnilor, zdrobită şi în lacrimi, sufocată de durere, această biată femeie care a fost în mod inutil pălmuită cu numele odios de femeie uşoară! De la începutul acestei lungi şedinţe, martori porniţi împotriva ei o insultă şi o copleşesc cu acuzaţii şi ea nu poate răspunde! Este fără apărare şi fără putere. Este timpul, cred, ca o voce să se ridice în favoarea ei şi după ce veţi fi auzit ceea ce ar putea să o condamne, să ştiţi, în sfârşit, ceea ce o poate absolvi.

Maria Daouze are astăzi 32 de ani. Cele patru luni de închisoare preventivă pe care le-a petrecut la Saint-Lazare au fost atât de groaznice încât a îmbătrânit cu câţiva ani, în numai câteva săptămâni. Dl. avocat general care nu a văzut-o niciodată pe această femeie înainte de şedinţă, care nu o cunoştea şi n-a putut citi în inima ei, va afirmat că nu manifesta nici o durere şi nici o remuşcare. Remuşcări! n-ar putea avea, pentru că nu este vinovată. Dar credeţi-mă, să nu vă îndoiţi de disperarea ei. Nu contestaţi sinceritatea lacrimilor ei, ar fi o cruzime inutilă. Priviţi-o domnilor juraţi, veţi găsi pe faţa ei urmele suferinţelor şi torturilor sale, veţi vedea că în câteva luni de închisoare părul ei a albit... minunatul păr blond de care era atât de mândră!

Este fiica unor artişti, un copil care a învăţat de mic meseria părinţilor. S-a născut în America la Demopolis, în timpul unui turneu teatral. De foarte tânără a învăţat aspra experienţă a vieţii; la 12 ani juca pe scenă alături de părinţii săi, care străbăteau lumea în căutarea bogăţiei.

Maria Daouze iubea teatrul şi a rămas în teatru şi după moartea părinţilor săi. A jucat la Paris pe diferite scene şi a făcut turnee cu artişti care sunt astăzi vedete, ca d-na Decroza şi d- na Gilette, sub conducerea impresarului Schürmann. Toţi acei care au cunoscut-o în această epocă afirmă că n-au avut o camaradă mai bună, totdeauna gata să facă servicii altora.

Era tânără, singură în această atmosferă primejdioasă şi supraîncălzită a culiselor. Era frumoasă, mai mult încă, fermecătoare! I s-a spus şi ea a crezut. I s-au murmurat la ureche cuvinte de dragoste şi ea a cedat... ameţită de aceste cuvinte; a fost oare o crimă?

Totul îi surâdea atunci. Fără a se gândi la ziua de mâine s-a lăsat iubită, totdeauna veselă şi râzătoare. Astăzi ea este abandonată de toţi şi punându-şi numai în dv. întreaga sa speranţă, nu se poate împiedica de a plânge amar zilele fericite care au zburat prea repede...

Revenind dintr-un turneu teatral l-a întâlnit pe Richard la un prieten. Mai este oare necesar, după pledoaria părţii civile să vă prezint pe acest om?

Nu s-a putut susţine serios că ar fi fost ziarist, pentru că toţi membrii presei care asistă la această şedinţă s-ar fi ridicat pentru a respinge un asemenea confrate. A creat,

recunosc, câteva gazete efemere care n-au avut nici cititori, nici abonaţi, dar n-a colaborat niciodată la un ziar serios...

Cum a putut Maria Daouze să se îndrăgostească de un asemenea om? Nu ştiu, dar l-a iubit nebuneşte. I s-a dat trup şi suflet, fără rezerve şi fără târguieli. Era un fals menaj! Fie, dar în aceste uniuni născute din capriciu sau hazard, femeia, care poate fi izgonită de la o zi la alta, aduce adesea mai multă abnegaţie şi devotament, decât în numeroase căsătorii legitime.

Pentru a trăi cu Richard, pentru a nu-l mai părăsi, a abandonat fără regrete existenţa luxoasă şi uşoară pe care o ducea. A acceptat fără a ezita o viaţă de mizerie şi de privaţiuni, care i se părea plăcută pentru că o suporta împreună cu acela pe care îl iubea. L-a adorat pe Richard! Chiar în această şedinţă, în momentul în care este în joc libertatea sa, ea n-a voit să-l acuze, a refuzat să spună tot ceea ce a suferit de la el: „Condamnaţi-mă dacă vreţi! dar nu vreau să spun nimic despre acela pe care l-am iubit, pe care îl iubesc încă".

Iată gândurile ei! Iată strigătul inimii ei! Îi puteţi face din aceasta o vină, domnilor juraţi? Nu este aici, dimpotrivă, o atitudine care trebuie să-i atragă simpatiile dv.?

Iar el o iubea oare? Da, dacă proverbul „cine iubeşte bine, bate bine" este adevărat.

Interogaţi martorii: pe proprietarul Giuliano şi pe soţia lui, pe Giad şi chiar pe văduva Gaubet, această servitoare alungată de Maria Daouze, care apare astăzi, încercând să arunce cu noroi în fosta ei stăpână. Ce spun toţi aceştia? Richard bea, se îmbăta în fiecare zi, aducea în fiecare seară în camera sa mai multe sticle de vin şi de rom... când era beat devenea brutal.

Martorii au asistat la scene îngrozitoare, la lupte înverşunate, când Richard, uitând învăţătura persană că „pe femeie nu trebuie să o atingi nici măcar cu o floare" o rupea în bătaie pe amanta lui. O trăgea de păr, îi arunca pahare în cap şi încerca să o strângă de gât.

Acestea erau mângâierile obişnuite. O scenă şi mai odioasă a avut loc în str. Martirilor, la hotelul „Cele două emisfere". Şi vă amintiţi domnilor, cu câtă indignare a povestit-o martorul François Giad! „Richard a trântit-o pe Maria Daouze la pământ, a tras-o de păr, i-a pus genunchiul pe piept şi a lovit-o cu capul de pământ. A trebuit s-o smulg din mâinile lui".

Iată bărbatul galant pe care partea civilă a căutat să-l reabiliteze, fără a reuşi dealtfel, pentru că adevărul este mai puternic decât elocvenţa. Vi s-a spus că el nu era rău în fond. Sunt de acord dacă vreţi: dar beţiv, certăreţ, violent, brutal ca un hamal, iată cum se manifesta! Era suficient cred, pentru a transforma în infern viaţa Mariei Daouze.

În schimbul iubirii liber consimţite, al sacrificiului vieţii strălucite şi luxoase de altă dată, făcut fără regrete şi fără ezitare, în schimbul credinţei de nezdruncinat pe care a arătat-o acestui om care era călăul său, ce recompensă a primit? Ce compensaţie i-a oferit Richard? Lovituri, injurii, rele tratamente. Apoi ca insultă supremă, această acuzaţie odioasă: m-a omorât! bolborosită printre sughiţurile beţiei şi agoniei!

În clipa în care mintea sa este tulburată de sinistra apropiere a morţii, în care creierul său este încă întunecat de vin şi de alcool, el acuză! Iar ministerul public vine să vă spună „nimeni nu minte pe patul de moarte".

O, ce frază frumoasă, dar pe cât de sonoră pe atât de goală!

Vă voi răspunde în două cuvinte, pentru că mă grăbesc domnilor să ajung la scena din 20 noiembrie: Richard era beat; îşi dădea el oare seama de ce spunea şi avea el conştiinţa cuvintelor pe care le pronunţa?

Să întrebăm trecutul Mariei Daouze; este ea o femeie rea, violentă, iritabilă? Mai avusese amanţi; acest lucru i-a fost dealtfel reproşat cu cruzime. Le făcea oare scene? A căutat să provoace scandaluri atunci când aceştia au vrut s-o părăsească? Acest lucru nu s-a putut stabili, cu toate eforturile stăruitoare care s-au făcut. Informaţiile poliţiei răspund cu succes la toate întrebările: „Cu toate cercetările neobosite nu s-a putut dovedi că Maria Daouze s-ar fi dedat la acte de violenţă faţă de amanţii ei când aceştia voiau s-o părăsească".

Mai mult, toţi martorii vieţii sale dinainte au stabilit că avea o conduită corectă şi că niciodată n-a fost văzută în stare de beţie. Aşadar, Richard este primul care i-a dat exemplul contagios al beţiei.

Înainte de a trăi cu Maria Daouze, Richard a avut o legătură cu o femeie, de care nu vreau să vorbesc, decât cu cea mai mare rezervă şi discreţie, d-na Elise Duguéret. A fost timp de 18 ani amanta lui Richard. Şi ea l-a iubit mult dacă este să cred pledoaria părţii civile. A avut pentru el, o pot spune, dată fiind diferenţa de vârstă, o afecţiune maternă.

D-na Duguéret este o mare actriţă. Ea joacă teatru şi face poate greşeala să-l joace şi în viaţa particulară. Durerea artiştilor nu este ca a noastră: ea are întotdeauna ceva zgomotos, exagerat, care seamănă întrucâtva a punere în scenă.

Nu mi-aş fi permis desigur să pronunţ numele d-nei Duguéret, în această cauză, dacă ea n-ar fi considerat că trebuie, de la început, să intervină foarte activ.

Într-adevăr, chiar a doua zi după moartea lui Richard, la 21 noiembrie dimineaţa, 12 ore după dramă, d-na Duguéret se prezintă spontan la comisarul de poliţie pentru a da informaţii despre antecedentele femeii Daouze şi despre scenele de violenţă care ar fi avut loc între ea şi amantul ei.

Nu cred că greşesc prea mult, dacă vă spun că aceste informaţii furnizate de amanta părăsită, pe socoteala rivalei sale fericite şi tinere, nu puteau fi imparţiale.

Apoi d-na Duguéret se transportă la judecătorul de instrucţie şi de acolo la morgă... La această şedinţă, în sfârşit, a înţeles — puţin cam târziu — că este mai bine pentru ea să rămână cuminte în culise.

Nu insist, domnilor juraţi, asupra acestei probleme delicate. Veţi aprecia, nu mă îndoiesc, rezerva mea. Mă veţi înţelege din jumătăţi de cuvinte.

Ajungem astfel la scena din 20 noiembrie. Care era, la acea epocă, situaţia exactă a lui Richard? Care era starea lui de spirit? Trebuie să o ştim.

În noiembrie 1889 Richard este la capătul resurselor şi expedientelor. Nu mai are bani şi, cum este prea bine cunoscut pentru a mai putea păcăli pe cineva, nici nu mai poate găsi. Iertaţi-mi o expresie vulgară, care redă exact ideea mea: era lefter. El a făcut în favoarea acţiunilor canalului Panama o campanie plătită, care n-a avut alt rezultat decât să inspire unor nenorociţi o încredere efemeră, pe care au plătit-o apoi cu pierderea economiilor lor. Şi-a pus candidatura la 27 ianuarie contra generalului Boulanger care, pe atunci atotputernic, a râs probabil în barba sa blondă, că are un asemenea adversar.

Mai târziu, Richard luptă la Montmartre, în favoarea d-lui Joffrin. El spera, vedeţi că nu era prea ambiţios, să fie recompensat de guvern pentru concursul său, prin numirea ca subprefect!

Este dezamăgit în speranţele sale şi la 20 noiembrie, la începutul acestei ierni nu mai are alt capital decât datorii şi suma de 1,85 franci ca bani lichizi.

Maria Daouze, potrivit obiceiului ei, l-a aşteptat în cameră până seara. Îi este frig şi foame; dar nu-i pasă! îl aşteaptă pe acela pe care îl iubeşte.

Richard intră la ora 9. Este beat. Iese imediat cu amanta sa. Unde o duce? La negustorul de vinuri unde rămâne aproximativ 2 ore şi de unde iese cu rom şi cu un litru de vin, împărtăşania sa pentru ultima călătorie. La 12 şi un sfert noaptea intră în casă complet beat. Se ceartă el atunci cu Maria Daouze? Par supăraţi? De loc. Proprietarul Giuliano şi fratele său declară: „Păreau aamândoi foarte veseli şi în bună înţelegere".

Apoi, după câteva minute — cel mult un sfert de oră —, fără ca nimeni să fi auzit strigăte, zgomot, tapaj, fără să fi existat luptă sau discuţii — martorii sunt unanimi asupra acestor puncte esenţiale — se aude strigând: „ajutor"!

Cine strigă? proprietarul Giuliano afirmă că vocea care a strigat era o voce bărbătească; Armandy, vecin de cameră cu Richard şi Maria Daouze nu poate preciza nimic. Există aşadar un dubiu, de care trebuie să beneficieze acuzata.

Proprietarul urcă cu fratele său şi au venit ambii să afirme, în această şedinţă, că Maria Daouze a vrut să-i împiedice să intre şi că au trebuit să coboare la portar pentru a căuta un passe-partout. Maria Daouze voia în acest fel, spune acuzarea, să facă să dispară urmele crimei sale şi să câştige timp pentru a-şi pregăti un sistem de apărare. Voia totodată să-l împiedice pe Richard să vorbească, să o denunţe.

Argumentul nu este serios. Uşa camerei lui Richard nu era nici măcar încuiată şi dacă Maria Daouze ar fi vrut să-l împiedice pe proprietar să intre, n-ar fi avut decât să întoarcă cheia în broască. Vă amintiţi, domnilor, că, la cererea mea, Giuliano a afirmat acest fapt pe care îl veţi reţine. Apoi, dacă Maria Daouze vrea să-l constrângă la tăcere pe Richard, dacă se teme de teribila acuzaţie a amantului ei, ei bine, de ce ezită? I-a dat o primă lovitură, pretindeţi dv., n-are decât să mai lovească odată, să termine, să-l omoare. Ar fi fost o continuare logică; ar fi suprimat pe singurul martor al crimei ei. De ce nu a făcut-o? Să vă spun eu domnilor juraţi.

Giuliano şi fratele său intră în sfârşit în cameră. Nu este nici o dezordine, sticlele care sunt pe tavă nu sunt răsturnate, mobilele sunt la locul lor, Richard este întins pe pat: sângerează, este rănit!

Ce face Maria Daouze? Pierdută, înnebunită, pe jumătate dezbrăcată, având pe ea doar o cămaşă, se mişcă încolo şi încoace prin cameră. Părul în dezordine, ochii îngroziţi, repetând în fiecare clipă: „Duceţi-vă şi căutaţi un medic... Josset, repede... îl cunoaşte".

Ce se întâmplă, iată adevărata întrebare care trebuie pusă şi la care acuzarea nu poate răspunde. Domnilor, am reţinut în rechizitoriul domnului avocat general un cuvânt care m-a izbit: „Nu putem, v-a spus el, să reconstituim scena, decât prin ipoteze". Este o mărturisire sinceră. Nici nu mă aşteptam la altceva de la elocventul magistrat, care ocupă fotoliul ministerului public, dar este şi o mărturisire de neputinţă, care singură ar fi suficientă pentru a vă face să pronunţaţi achitarea Mariei Daouze.

Dar ea a recunoscut din primul moment vinovăţia ei; a mărturisit, de ce nu face astăzi acelaşi lucru? Şi dl. preşedinte care conduce aceste dezbateri cu o imparţialitate şi un tact cărora toţi trebuie să le aducem omagiu, o îndeamnă să spună adevărul. „Richard vă brutaliza; aţi suferit cu el un lung martir. La 20 noiembrie v-a bătut mai mult decât de obicei şi apărându-vă, l-aţi rănit? Mărturisiţi acest lucru, este în interesul dv.".

Sunt şi eu de această părere. I-am ţinut şi eu Mariei Daouze acelaşi limbaj. Dar am astăzi, după îndelungate convorbiri cu ea, convingerea intimă şi profundă că spune adevărul. Dacă l-ar fi lovit pe Richard, de ce ar fi negat-o? Dacă l-a omorât într-un moment de furie şi revoltă, apărându-şi trupul rănit împotriva unor odioase brutalităţi, n-ar fi ea mai sigură încă de achitare?

Admit pentru o clipă domnilor, că şi-a omorât amantul. N-ar fi suficient să vă repet tot ce a suportat, pentru a mişca inimile domniilor voastre? Cred că n-a fost încă tras la sorţi juriul care ar condamna în asemenea condiţii!

Cea mai bună dovadă a sincerităţii absolute a acestei femei este că interesul ei propriu i-ar cere să mărturisească sincer dacă este vinovată. Dar ea n-a lovit, Richard s-a sinucis. Vă voi dovedi acest lucru.

Înainte de toate, faptele sunt mai elocvente decât cuvintele.

Imediat ce Richard a bâlbâit o acuzaţie împotriva amantei sale, aceasta s-a repezit la el, l-a îmbrăţişat, l-a mângâiat, şi i-a strigat printre lacrimi: „Nu spune asta, dragul meu, ştii că nu este adevărat! Taci!"

Ea protestează în continuare. N-a avut timp să combine un sistem. În tulburarea ei, în spaima ei, nu poate minţi.

În sfârşit, pentru că un medic — un om distins — a refuzat să se deranjeze noaptea şi pentru că nimeni nu vine în ajutorul rănitului, ea aleargă singură în stradă, pe jumătate dezbrăcată, cu tot frigul, pentru a căuta ajutor. Este aceasta purtarea unui asasin?

Nu, domnilor, şi dv. gândiţi la fel ca mine: Richard s-a sinucis.

N-a manifestat el de mai multe ori dezgust pentru viaţă şi dorinţa de a-i pune capăt? N-a vorbit adesea în faţa a diferiţi martori, de moarte şi de sinucidere?

Un medic expert, dl. Soquet v-a afirmat că este foarte posibil să fie vorba de sinucidere şi aveţi încă prezente în minte declaraţiile atât de clare ale savantului doctor. V-a spus, răspunzând la întrebările pe care i le puneam, că ipoteza unei sinucideri este departe de a fi neverosimilă.

Dar Richard era stângaci şi acuzarea v-a spus că nu poţi lovi decât cu mâna dreaptă. Este aceasta serios? Atunci un stângaci nu se va putea sinucide?

Vă amintesc scena, aşa cum s-a petrecut în realitate. Richard a apucat cuţitul cu care vrea să lovească, Maria Daouze a văzut gestul. Se repede la el pentru a-l reţine, pentru a-i opri braţul... n-are destulă putere. Dar arma deviată astfel, nu loveşte în inimă, vârful cuţitului se înfige în partea de jos a abdomenului. Pătrunde 6 cm., şi vă amintiţi, domnilor, că răspunzând preocupărilor legitime ale unuia dintre dv., doctorul Soquet vă spunea că arma fiind ascuţită, ar fi pătruns şi mai adânc dacă braţul lui Richard n-ar fi fost oprit de Maria Daouze.

Iată scena, iată adevărul, iată evidenţa! Desfid acuzarea să vă aducă dovada contrară.

Sarcina mea este terminată, domnilor juraţi. A dv. începe. Pronunţaţi-vă şi judecaţi, aştept verdictul dv. cu încredere.

Vreţi s-o achitaţi pe Maria Daouze! Pentru a obţine acest rezultat aşteptat cu nerăbdare de această nefericită femeie, este suficient ca 6 oameni de inimă să mă fi ascultat. Dar sunt convins că numărul lor este mai mare printre domniile voastre.

Nu vor fi aici învingători, nici învinşi, nici înfrângere, nici triumf; nu se triumfă la Curtea cu juraţi, ci se împarte dreptatea.

În orice situaţie, oricare ar fi sentimentele dv. intime, nu puteţi condamna, pentru că nu s-a făcut dovada.

Domnul avocat general vă vorbea, terminând rechizitoriul său, de circumstanţe atenuante. Nu le vreau pentru Maria Daouze.

Într-un asemenea proces nu avem nevoie de jumătăţi de măsură şi nici de tranzacţii.

Numai două soluţii vi se oferă: achitarea sau condamnarea severă. Nu veţi ezita, domnilor juraţi. Veţi răspunde negativ la toate întrebările care vi se vor pune.

Partea a III-a

Oratoria judiciară în România

„M-am gândit la opera atât de utilă pe care ar săvârşi-o cei care scormonind vechile hrube umede, ar cerceta dosarele închise şi ar aduna din ele cele mai bune şi mai frumos gândite din notele scrise ale marilor maeştri ai Barei".

Eugen Herovanu

Pagini de practică judiciară şi extrajudiciară

Sfârşitul sec. XIX — începutul sec. XX

Spre deosebire de celelalte limbi romanice[215], în limba noastră, vorba şi vorbirea sunt desemnate prin termeni care vin de la latinescul *conventus* (cuvânt, cuvântare), care desemna adunarea, la început provincială sau municipală, apoi exclusiv de sat, de obşte, unde fiecare îşi spunea *cuvântul,* adică păsul, şi care asculta *cuvântul* bătrânilor, al oamenilor *buni* care conduceau în realitate obştea.

Aşadar, în limba română, *cuvântul* este istoriceşte legat tocmai de acea activitate socială în cadrul căreia, la un nivel popular şi ţărănesc, se discutau şi se rezolvau treburile comunităţii, inclusiv pricinile aduse spre judecată. Genetic, *cuvântul* românesc este inseparabil de ceea ce, la nivelul de stat, corespundea formei arhaice, şi simple şi directe, de oratorie judiciară.

Nici judecata feudală a domnului, în divanul domnesc sau, mai rar, într-o adunare de stări, nici judecata bisericească sau aceea a judelui (soltuzului) înconjurat de pârgarii oraşului, ori a starostelui, împreună cu fruntaşii de breaslă, n-au putut vedea cristalizându-se şi înflorind o oratorie judiciară propriu-zisă.

Prigonitoarele părţi îşi spuneau, cu mai mult sau mai puţin meşteşug, în mod firesc, păsul şi treaba care îi aducea în faţa judecăţii. Încă de mult, unele din ele, îndeosebi boierii şi întotdeauna mănăstirile şi satele, se înfăţişau prin mandatari aleşi fără forme complicate, din rândul familiei, al cetei, al neamului, al soborului de călugări, al breslei sau al satului. Cu timpul, acest rol era îndeplinit de ispravnic[216] sau vechil[217]. Între 1774 şi 1831, vechilul devine tot mai mult un apărător profesionist. Nu apare însă un corp organizat al vechililor. Totuşi, din rândul lor şi al celor obişnuiţi de peste o jumătate de secol să procure părţilor „capete de pravilă" şi „consultaţii" în sprijinul cauzei lor, se va recruta sub regimul Regulamentului organic (1831-1848) corpul avocaţilor cu pregătire juridică tot mai modernă, şi cu o organizare de stil apusean, care după Unire, sub Alex. Ioan Cuza, va lăsa departe, în urmă, orice vestigii feudale şi precapitaliste.

Totuşi, ne-am face o imagine greşită despre dezvoltarea aproape explozivă a oratoriei judiciare după 1831, dacă nu am aminti că în tot cursul secolului al XVIII-lea, academiile domneşti din Iaşi şi Bucureşti, în cadrul cursurilor lor de retorică, filozofie şi morală, au dat elevilor lor, români sau străini, din tot sud-estul Europei, unde reputaţia lor era deosebită, o formaţie bazată pe disciplina retorică şi pe studiul elocvenţei clasice

215 În care, *parole, parola, palabra* etc., vin de la *parabola* (pilda).
216 Administrator, înlocuitor, tutore „purtător de grijă".
217 Ispravnicul începe să se numească vechil în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

(Demostene, Cicero), de care n-a putut să nu beneficieze şi viaţa judiciară şi nivelul intelectual al minorităţii din sânul căreia se recrutau juriştii.

La 1815 şi după aceea, avea o largă circulaţie „Arta retorică a lui Vardalah", pe care I. Heliade Rădulescu o va lăuda mult şi chiar o va utiliza[218]. Vardalah se inspiră din marii autori francezi ai secolului precedent. Tradiţia va rămâne puternică în tot secolul al XIX-lea. Printre manualele asemănătoare citâm „Ritorica" lui Dimitrie Gusti, apărută la Iaşi în 1875.

Nu putem să nu amintim aici celebra scrisoare a lui Ioan Ghica adresată lui Vasile Alecsandri, în care sunt evocate dezbaterile unui proces în care avocaţii, rând pe rând, par să strălucească printr-o elocvenţă destul de vie şi de eficace, din moment ce unul după altul uimesc pe tânărul asesor neexperimentat şi-i câştigă adeziunea. Încurcătura produsă de aceste efecte oratorice este rezolvată de bătrânul preşedinte, care decide singur şi trimite tânărului asesor, dezorientat de atâta oratorie, sentinţa spre iscălire.

Unul din marile nume care se afirmă încă din timpul lui Mihai Sturdza, de la care datează o lege de organizare a avocaturii (1839), este *Mihail Kogălniceanu,* deschizător de drumuri în acest domeniu şi unul din cei mai mari avocaţi pe care i-a avut Moldova. Începe să pledeze fără examenul cerut de legea din 1839, imperfect aplicată şi este apoi oprit „de a fi vechil în pricini", în 1844, din cauza ideilor liberale pe care le expunea în pledoarii. Stăruinţele tatălui smulg domnului readmiterea lui ca vechil, în 18 mai 1845, cu condiţia că „va păzi buna cuviinţă"[219].

În 1847 trece examenul de avocat, cerut de lege, în faţa jurisconsulţilor statului. Avocat permanent al mănăstirilor Neamţ şi Secu, Kogălniceanu devine un adânc cunoscător al vechilor instituţii şi documente.

La 3 martie 1862[220] apar statutele biroului de avocatură (cu reprezentanţi în judeţe), condus de M. Kogălniceanu şi I. Strat la Bucureşti şi de G. Mârzescu şi D. Kazandini la Iaşi. În acest statut găsim o interesantă contribuţie la definirea deontologiei profesionale a avocatului, deoarece împricinaţii erau avertizaţi că „subscrişii asociaţi nu vor primi decât cauzele care se vor părea drepte şi neprihănite, prin urmare, orice cauză s-ar prezenta la biroul de Iaşi sau cel de Bucureşti va fi mai întâi supusă unor cercetări scrupuloase din partea avocaţilor secţiunii spre a se încredinţa despre echitatea ei".

În Ţara Românească, unde anul 1831 marchează prima reglementare a profesiunii de avocat, avocatura se dezvoltă tot atât de impetuos, până la Unire şi după Unire. Odată

218 Vezi D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu,* Bucureşti, 1935, p. 15 şi urm.
219 Atestatul de vechil în pricini judecătoreşti s-a acordat lui M. Kogălniceanu „pe temeiul dovezii... că este înzestrat cu deplină ştiinţă atât a condicii ţivile... cum şi a capitelului al 8-lea din Reglement" (Buletin F.O. 15 (1847) p. 334). La 13 august 1848 i se ridică acest drept (ibidem, 16 (1848), p. 266) pentru că „s-a abătut din buna cuviinţă, amestecându-se până şi în lucruri răzvrătitoare" (mişcarea revoluţionară de la 1848) Este reprimit vechil de Gr. Ghica, la 16 august 1849 (vezi Gh. Ungureanu, *Contribuţii la cunoaşterea activităţii lui Mihail Kogălniceanu ca avocat,* în *Istoricul avocaturii în Moldova până la 1880,* Iaşi, 1938, p. 167-186).
220 Monitorul Oficial al Moldovei nr. 25.

cu organizarea profesiunii se punea cu stringenţă şi programul oratoricei judiciare. Ion Heliade Rădulescu scria, la 7 ianuarie 1834, aceste cuvinte semnificative în „Curierul Românesc": „În zadar un avocat ar nădăjdui să câştige inimile judecătorilor dacă toată elocinţa sa de tribunal ar socoti-o numai în nişte ţesături încurcate şi nişte strigăte netrebnice şi vrednice de toată osânda într-un lăcaş insuflător de sfială şi icoană". Leacul propus era înfiinţarea unui curs de declamaţie.

În anul 1846, tot Ion Heliade Rădulescu [221], lăsând un program (nerealizat) de publicare în traducere românească a marilor capodopere ale literaturii universale, nu omite pe Demostene, Eschine, Lysias, Isocrate şi Cicero şi nici pe Quintilian.

Un pas înainte se face prin alimentarea noii profesiuni cu absolvenţi diplomaţi ai „facultăţilor" de drept din Bucureşti şi Iaşi sau cu diplomaţi (licenţiaţi şi doctori) din străinătate.

Anul 1848, perioada de luptă pentru Unire şi de organizare a statului unitar naţional, marea operă de codificare naţională, precum şi dezbaterile din Comisia împroprietăririi, din divanurile ad hoc, din adunările elective şi apoi din Cameră şi Senat au constituit condiţii prielnice pentru dezvoltarea unor forma specifice, ele însele în evoluţie, de oratorie politică, paralel cu dezvoltarea puternică a oratoriei judiciare. Procesul este complex şi nelipsit de contradicţii şi laturi negative. Creşterea lui se îmbină cu o evidentă criză care îşi trimite ecourile în avocaţii care populează comediile lui Caragiale şi în severele analize ale lui *Titu Maiorescu,* animatorul Junimii, care prin faimoasa clasificare a talentelor care se afirmau, în *oratori, retori şi limbuţi* a avut o influenţă salutară nu numai asupra elocvenţei politice, la care se referea în primul rând, dar şi asupra celei judiciare.

Pentru Titu Maiorescu, *oratorul* vorbeşte pentru „a spune ceva", scopul lui fiind „precizarea unei situaţii publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditoriu" şi îl stăpâneşte scopul urmărit; *retorul* vorbeşte „pentru a se auzi vorbind", scopul lui se reduce la „dorinţa de a trece drept orator sau aparenţa erudiţiei" şi îl stăpâneşte *"deşertăciunea".* În fine, *limbutul* vorbeşte „pentru a vorbi" cu scopul de „a se amesteca în vorbă, oriunde şi oricum", şi îl stăpâneşte „mâncărimea de limbă" [222].

Caracterizarea dată de Titu Maiorescu oratoriei politice de după 1884 se aplica şi celei judiciare. Reprezentanţii ei „se feresc de sonoritatea goală a banalităţilor, de orice declamaţie fără înţeles, de aparenţa erudiţiei, de citate străine..." [223]. Elocvenţa este pusă cu precizie şi eficacitate în serviciul apărării corecte a cauzei pledate.

Este perioada în care se afirmau în barou, alături de *Titu Maiorescu, Toma Stelian, D. Alexandrescu, Mihail Seulescu, G. Danielopolu, D. Cernea, Take Ionescu,* olimpianul *Matei Cantacuzino,* care continuă să fie o mare figură a barei, până în 1925.

221 Vezi D. Popovici, *op. cit.*, p. 187.
222 *Critice,* Bucureşti, vol. 3, 1930, p. 237 şi urm.
223 *Ibidem*, p.424

Astfel, la sfârşitul secolului al XIX-lea, baroul românesc posedă o pleiadă de maeştri ai cuvântului, care se bucurau de o autoritate de necontestat şi de un mare prestigiu social şi de breaslă, cei mai mulţi dominând şi viaţa politică.

Cu extraordinara luciditate care l-a caracterizat, evocând figurile de oratori de la sfârşitul secolului, Titu Maiorescu a rezervat un loc special lui *Barbu Ştefănescu Delavrancea,* pe care îl defineşte ca „cel mai strălucit orator al României contemporane" [224].

Delavrancea va domina până la izbucnirea războiului oratoria politică şi judiciară a ţării.

Cele două pledoarii pe care le reproducem vor îngădui cititorilor să aprecieze calitatea, inspiraţia, vigoarea şi frumuseţea artistică a oratoriei judiciare a lui Delavrancea. Ele pot sta alături de cele mai frumoase pagini dintr-o antologie a oratoriei judiciare.

Deşi pledoariile lui Delavrancea îşi păstrează valoarea şi frumuseţea chiar citite, trebuie să ne gândim la ceea ce le adăugau, când erau rostite, gestul, intonaţia şi pasiunea acestui orator înnăscut.

Eugen Lovinescu, auzindu-l pentru întâia oară s-a gândit la ceea ce Eschine spunea elevilor săi despre un discurs al lui Demostene: „... şi să-l fi auzit pe însuşi monstrul, rostindu-l". Evocând pe Delavrancea orator judiciar, Lovinescu anunţă simplu: „L-am auzit pe însuşi monstrul" [225] şi continuă apoi să-şi exprime astfel impresiile:

„... De la miezul nopţii şi până-n zori am ascultat pe Delavrancea: peste capu-mi înfrigurat a trecut ca o limbă de foc elocinţa marelui orator... cuvintele sburau învălmăşite, frazele se desfăceau şerpuitoare, largi privelişti se deschideau: graiul românesc se lumina de o podoabă nebănuită..." [226].

După 1904 se adaugă generaţiei de mari oratori judiciari *Nicolae Titulescu* a cărui elocvenţă, de o superioară inteligenţă, este ilustrarea spiritului său analitic de puternic dialectician. Strălucirea lui se va manifesta însă mai mult la catedră, până în 1920, în parlament (1913-1936) şi pe arena internaţională (1922-1936), dar va purta peste tot trăsăturile caracteristice ale marelui jurist şi orator de bară.

Am reprodus nu pledoaria, ci notele scrise ale lui Nicolae Titulescu într-un proces civil personal, note scrise care însă, aşa cum se poate uşor observa, păstrează fidel structura pledoariei orale.

Cititorul va putea aprecia în felul acesta mai bine tehnica desăvârşită în construcţie şi argumentare, care face din aceste note un model şi pentru avocaţii de astăzi.

Pe linia aceleiaşi preocupări am reprodus concluziile scrise ale lui *Eugen Herovanu* în două procese civile strâns legate între ele.

Eugen Herovanu explică astfel ceea ce l-a determinat să-şi publice nu pledoariile orale, ci memoriile scrise, cărora în procesele civile complicate şi grele le revine rolul hotărâtor:

224 *Ibidem*, p. 259.
225 Vezi E. Lovinescu, *Delavrancea,* în „Biblioteca marilor procese", anul I, mai-iulie 1924, nr. 4-55, p. 5-6.
226 *Ibidem*, p. 6

„... Efectul pledoariei orale e îndeobşte variabil, nesigur, supus contingenţelor şi ambianţei, el atârnă tot atât de buna dispoziţie a celui care vorbeşte şi de calitatea inspiraţiei sale, cât şi de gradul de receptivitate, de spiritul de comprehensiune şi de buna dispoziţie a judecătorilor. Notele scrise au avantajul nu numai de a putea repara toate neajunsurile acestea, şi cu ele erorile şi insuficienţele pledoariei, dar de a asigura efectul ei bun, prestigiul ei, mai ales de a le stabiliza, adică de a fixa forma definitivă — *ne varietur* — a ideilor dezvoltate în ea" [227].

În sfârşit, pentru a ilustra oratoria în procesele penale la Curtea cu juraţi, aşa cum s-a cristalizat ea în prima jumătate a secolului al XX-lea, până la desfiinţarea acestei instanţe, am ales pledoarii de genuri diferite: o pledoarie a *Margaretei Ghelmegeanu*, care a ilustrat cu deosebit talent oratoria judiciară feminină, pledoarie scurtă, vie, rapidă, caracteristică pentru genul inaugurat de Henri-Robert şi o pledoarie a prof. *Vintilă Dongoroz*, care este un model de ţinută ştiinţifică, de construcţie clasică, de echilibru şi stringenţă logică în argumentare şi de frumuseţe stilistică.

Am ales această pledoarie nu numai pentru că exprimă mai bine decât oricare alta personalitatea marelui savant care a ştiut, în neobişnuita sa apariţie la Curtea cu Juraţi, să ridice nivelul pledoariilor în faţa acestei instanţe, la o dată când ele începuseră să alunece spre un gen discutabil, dar mai ales pentru că ea începe cu acea minunată profesiune de credinţă care a călăuzit totdeauna pe Vintilă Dongoroz la bară şi care este rezumată de el în cuvintele: „nu primesc procese în cursul instrucţiunii. Aştept totdeauna ca cercetările să-şi spună ultimul cuvânt". Numai atunci Vintilă Dongoroz, care „n-a uitat niciodată că mai presus de toate, trebuie să fie un credincios auxiliar al justiţiei" [228], primea procesul, dacă se convingea din probe că acuzatul este nevinovat sau dacă i se punea în sarcină o vină mai mare decât aceea pe care o avea.

Este evident că mulţi dintre avocaţii care au ilustrat cu succes la începutul secolului oratoria noastră judiciară au rămas în afara acestei evocări. Era inevitabil, pentru că ceea ce ne-am propus a fost o demonstraţie, iar proporţiile restrânse ale lucrării ne-au impus, pentru această demonstraţie, limite rigide.

227 Prefaţă la *Pagini de practică judiciară şi extrajudiciară*, Bucureşti, Ed. Librăriei juridice, 1944.

228 V.V. Stanciu şi Petre Strihan, *Vintilă Dongoroz*, în „Biblioteca marilor procese", anul IV, 1928, vol. IX, p. 318.

Pledoaria lui DELAVRANCEA în procesul Caragiale-Caion [229]

Domnule Preşedinte,
Onorată Curte,
Cazul pe care îl judecaţi dovedeşte, din nenorocire, că o natură rea nu se îndreaptă

229 Textul a fost reprodus după cel publicat în „Biblioteca marilor procese", Ed. Curierul judiciar, anul I, mai-iunie 1924, nr. 4-5.
Curtea cu Juraţi din judeţul Ilfov, şedinţa de la 11 martie 1902.
Potrivit dispoziţiilor Codului de procedură penală din 1864 şi ale legii de oraganizare judecătorească din 1909, curţile cu juraţi reprezentau o jurisdicţie, nepermanentă cu o competenţă generală în materie criminală care funcţiona în districtul curţilor de apel, pe lângă fiecare tribunal, având ca circumscripţie pe aceea a tribunalului. Erau compuse din 3 membri, magistraţi de profesie, preşedintele fiind un consilier de curte de apel, şi 12 juraţi. În cursul unui an aveau loc, în mod obişnuit, trei sesiuni ordinare ale curţilor cu juraţi (la Tribunalul Ilfov, sesiunile ordinare erau în număr de cinci). Fiecare sesiune dura 10 zile şi putea fi prelungită. Ori de câte ori era necesar, se puteau convoca sesiuni extraordinare. Aceste dispoziţii au fost menţinute în continuare prin legea de organizare judecătorească din 1924 şi regulamentul de funcţionare a curţilor cu juraţi din 20 mai 1925. Potrivit acestui regulament, ministrul justiţiei putea decide permanentizarea unei curţi cu juraţi până la rezolvarea tuturor proceselor în curs sau a celor restante din anii trecuţi. Acuzarea era susţinută, în faţa juraţilor, de către procurorul general al curţii de apel, în circumscripţia căruia funcţiona curtea cu juraţi. Legea stabilea condiţiile cerute pentru a putea fi jurat, printre care figura şi aceea de a avea un venit minim anual. La interval de 3 ani, în fiecare judeţ, se alcătuia o listă (denumită trientală), în care figurau toate persoanele ce îndeplineau condiţiile cerute de lege pentru a fi jurat.
Pe lângă lista ordinară se alcătuia anual o listă suplimentară, cuprinzând numai persoanele care îşi aveau domiciliul în oraşul în care se ţineau sesiunile curţii cu juraţi.
Cu 15 zile înainte de deschiderea sesiunii, preşedintele tribunalului proceda la tragerea la sorţi a 36 juraţi, din lista trientală, şi 4, din cea suplimentară. Această nouă listă se numea lista de sesiune.
Juraţii, astfel desemnaţi, erau înştiinţaţi cu 7 zile înainte de începerea sesiunii. Curtea cu juraţi, judecând cu o competenţă de 12 juraţi, se proceda la o nouă tragere la sorţi, în şedinţa de judecată a procesului (pentru fiecare proces în parte), dintre juraţii prezenţi ai sesiunii (numărul minim al celor prezenţi trebuia să fie de 25). Procedura în faţa curţii cu juraţi începea prin citirea deciziei (emisă de camera de punere sub acuzare) de trimitere în judecată şi a actului de acuzare.
Se dădea apoi cuvântul ministerului public (procurorului), care expunea pe scurt acuzarea (un fel de rechizitoriu introductiv) şi citea lista martorilor care trebuiau audiaţi. Acuzatul, procurorul, partea civilă, asesorii (cei doi magistraţi — care împreună cu preşedintele formau completul de judecători de carieră) şi juraţii, puteau pune întrebări martorilor.
După audierea martorilor şi după ce se dădea cuvântul părţii civile, ministerul public îşi susţinea rechizitoriul.
Ultimul cuvânt era al acuzatului şi al apărătorului său.
Dacă, la întrebarea adresată de preşedinte, juraţii declarau că sunt pe deplin luminaţi, preşedintele declara dezbaterile închise şi făcea, pentru juraţi, un scurt rezumat al cauzei, în cadrul căruia sublinia principalele probe (în favoarea sau împotriva acuzatului), reamintind totodată funcţiile pe care juraţii erau chemaţi să le îndeplinească. După deliberare, primul jurat citea întrebările supuse juriului şi răspunsurile la ele.
Dacă verdictul îl declara pe acuzat neculpabil, preşedintele pronunţa achitarea şi ordona punerea în libertate, judecând apoi, dacă era cazul, cererea de despăgubiri civile. Dacă verdictul declara pe acuzat culpabil, preşedintele dădea cuvântul ministerului public, părţii civile şi apoi apărătorului acuzatului, pentru a discuta calificarea faptului şi aplicarea pedepsei. Juraţii puteau da şi un verdict prin care să declare pe acuzat culpabil, acordându-i în acelaşi timp circumstanţe atenuante. În urma unei serii de achitări, considerate de opinia publică drept scandaloase, şi a criticii la care a fost supusă instituţia în lucrările teoretice, curtea cu juraţi a fost desfiinţată în 1938.

de învăţătură, că învăţământul umanitar şi universitar uneori înmulţeşte naturilor perverse îndeletnicirile dezonorate. Prin calomnie, se poate vătăma un om în onoarea lui, se poate zdruncina în mijloacele lui de existenţă, dar se poate, când ura nu mai are margini, să se izbească în onoarea, în mijloacele de existenţă şi în raţiunea de a fi a cuiva. Sunt nuanţe; sunt grade de vinovăţie, după cum vinovatul a cuprins o parte sau întreaga personalitate a victimei, în întrebuinţarea publică a calomniei. Ataci pe un proprietar în modul de a uza de proprietatea lui, afirmând, prin publicitate, că în casele lui se petrec scene de o toleranţă imorală. Ai calomniat, atingându-i pe lângă onoare şi mijloacele de existenţă. Izbeşti pe un ofiţer, pe un om de arme, în curajul lui, acuzându-l că e un laş. E evident: calomnia îi atinge raţiunea de a fi; o mai mare ofensă, un mai mare discredit, nu s-ar fi putut răsfrânge asupra aceluia care îşi prepară, o viaţă întreagă, sentimentul de jertfă pentru un moment de primejdie şi de glorie. Pe un bancher poţi să-l micşorezi în bravură sau în ştiinţă; va ridica din umeri, va surâde, căci îi sunt indiferente toate însuşirile care nu sunt în legătură cu creditul bănesc. Aci să-l izbeşti. Unui judecător să nu-i calomniezi seninătatea şi dezinteresarea, caracterul esenţial al rolului lui social, căci în această ipoteză, îi distrugi însăşi raţiunea lui de a fi.

Pe un Caragiale, care şi-a închinat viaţa întreagă dramaturgiei naţionale, a-l acuza că a furat capodoperele lui, va să zică a-i păta onoarea lui, a-i împuţina mijloacele lui de existenţă, a-i spulbera chiar şi raţiunea lui de a fi fost până astăzi şi de astăzi înainte. Ce-i mai rămâne din onoare, când îi răpeşti bunul renume? Ce vor mai produce operele teatrale când le tăgăduieşti atracţia originalităţii lor? Şi ce semnificaţie ar mai avea o asemenea existenţă pentru el însuşi şi pentru toţi ceilalţi, dacă izbuteşti — fie şi prin calomnie — să convingi opinia publică că credinţa în dramaturgul ei a fost o tristă iluzie şi o lungă înşelăciune?

Caragiale putea fi criticat. Dar oricare ar fi fost forma criticii, răutatea ar fi fost boantă şi ura fără efect.

Ce i-ar fi păsat autorului glorificat de un popor de atacuri, fie şi nedemne, de aluziuni, fie şi înveninate de patimile oarbe, fie şi desfrânate? Ceea ce se dobândeşte cu ştiinţă, cu răbdare, cu muncă şi cu talent, nu se clatină de furia celui dintâi venit, şi nici de un duşman de valoare, când pasiunea este singurul mobil al luptei întreprinse. Chiar dacă, trecând marginile destul de desfrânate ale polemicilor noastre, Caragiale ar fi fost acuzat — mi-e greu să pronunţ cuvântul — ar fi fost acuzat că „a furat" — chiar dacă ne-ar fi fost dat, cum din nenorocire s-a întâmplat, să-l vedem pus într-o revistă, alături de Zdrelea şi Mărunţelul, cu neruşinata concluzie: „Zdrelea şi Mărunţelul şi-au luat pedeapsa, iar Caragiale este sărbătorit de opinia publică, pentru jafurile sale literare" — chiar în această revoltătoare ipoteză aş fi sfătuit pe amicul meu să tacă, să nu scrie, să nu se plângă justiţiei, lăsând ca opinia publică să veştejească pe calomniator. Oricât de mizerabilă ar fi fost tentativa, acuzaţiunea, prin îndrăzneala ei imorală şi prin uşurinţa scandaloasă a acuzatorului, ne-ar fi apărat de orice bănuială. Păcatul n-ar fi găsit nici credit, nici cruţare. Când însă Caion trece şi această măsură, şi plăzmuieşte aparenţe care pot înşela pe marea majoritate a cititorilor, când nu mai e vorba de acuzaţiune de cea mai mare gravitate, ci de nişte fapte materiale, în virtutea cărora deocamdată Caragiale este zugrăvit ca un plagiator, ca un autor fără scrupul, ca un fur ordinar, ca un jefuitor al muncii şI al

talentului unui autor străin... problema se schimbă. Caragiale nu se mai putea bizui pe originalitatea lui recunoscută, pe talentul lui enorm. Fireşte, domnilor, că trebuie să nu se mai bizuie pe creditul lui literar, căci pe mai multe coloane sta opera lui „Istvan Kemeny", drama „Nenorocul" tradusă la 1848 de Al. Bogdan şi imprimată la Braşov, iar în faţa ei, pe acelaşi număr de coloane sta învinuita operă a lui Caragiale, drama „Năpasta".

Trivialitatea atacului înceta de a mai juca vreun rol în hotărârea noastră; calificarea faptului imputat se înlătura ca un lucru fără valoare; dar faptul brutal, paralelele, documentul, documentul, domnilor, se înfăţişează publicului, zdrobitor pentru Caragiale. Câţi mai rămăseseră neclintiţi în convingerea lor că paginile lui Kemeny nu dovediseră plagiatul, furtul? Zece, cinsprezece, cel mult; adică numai aceia care cunoşteau profund, în toată complexitatea lui sufletească, pe incomparabilul nostru dramaturg. Dar ceilalţi? Dar miile de lectori? Dar massa... mândria lui şi echivalentul valorii lui actuale ce va fi gândit? Ce pot gândi oamenii în faţa faptelor concrete, în faţa probelor materiale, în faţa documentelor? Acestei mulţimi se cuvenea o probă contrarie, tot aşa de materială, ca şi proba acuzaţiunii, altfel calomniatul ar fi fost învins, pe nedrept, dar învins.

Domnilor, un Caion şi-a dat bine seama de micimea lui şi monstruozitatea acuzaţiunei. Şi nu din tinereţe zvăpăiată, ci din socoteală rece, din perversitate precoce, a înţeles că pentru a răni pe un Caragiale avea nevoie de nişte aparenţe palpabile, de nişte probe de fapt care scapă de sub puterea argumentelor obişnuite. Iată de ce mai înainte de a calomnia a comis un alt delict, a inventat un autor şi a preparat nişte foi. Pentru a izbuti în calomnie a săvârşit un fals. Niciodată Curtea cu juraţi n-a judecat o calomnie mai cutezătoare, o calomnie căptuşită cu un alt delict tot aşa de dezonorant ca şi delictul principal. N- aş putea compara mai potrivit păcatul delicventului decât cu următorul caz. Un pervers, mişcat de abjectul sentiment de ură, urmăreşte o răzbunare contra unui adversar. Ar voi să-l implice într-un furt. Îi trebuie o dovadă zdrobitoare. Şi nu găseşte altceva mai potrivit urii sale decât faptul de a-i imita scrisul şi iscălitura. În adevăr, după o trudă calculată, rece în ferocitatea ei, izbuteşte să alcătuiască o scrisoare aidoma ca şi cum ar fi scrisă de acela pe care-l prigoneşte, şi o iscăleşte aşa de bine ca şi cum victima lui ar fi iscălit-o. Apoi, denunţul prin publicitate şi la parchet, iar proba: plăzmuirea, falsul, scrisoarea. Fireşte că până se va descoperi falsul, adversarul e nimicit în opinia publică. Aţi putea imagina o calomnie mai înfiorătoare? Aţi putea concepe o perversitate mai mare?

Ei bine, domnilor, acest Caion a calomniat întocmai pe Caragiale. A inventat un autor, a inventat un traducător, a plăzmuit câteva pagini pe care le-a şi tipărit cu litere chirilice, şi s-a încercat astfel armat de probe materiale, să zguduie şi să distrugă o faimă naţională. Iată de ce ziceam că n-aţi mai judecat o asemenea speţă, în care e de pedepsit nu numai o sfruntată calomnie, dar şi un fals uimitor!

Domnilor, o primă dovadă vi s-a făcut prin depoziţiile d-lui Stoenescu. D-sa a regretat calomnia adusă lui Caragiale prin „Revista Literară". Să nu se creadă dl. Stoenescu micşorat de regretele exprimate. Regretele onorează o conştiinţă surprinsă şi repară greşeala care fără voie a comis-o. D-sa v-a mărturisit că îndată ce a auzit că amicul

meu Caragiale a intentat acţiunea în calomnie, a cerut dovezile acuzaţiunii colaboratorului şi primului său redactor. — Eu sper că dl. Stoenescu regretă şi că a avut un asemenea prim redactor. — Şi dovezile ce i s-au adus au fost pe aceste două foi, tipărite cu litere chirilice, pagina cu titlul pretinsei opere a lui Kemeny şi paginile 74 şi 75, ca şi cum ar fi fost rupte de pe la mijlocul operei pe care afirma, acest Caion, că o posedă ca un exemplar rar, dacă nu şi unic. Dl. Stoenescu v-a spus de ce paginile acestea n-au rezistat la prima cercetare, şi ca urmare neapărată, d-sa a suspendat pe falsificator din atribuţiunile de prim-redactor al „Revistei Literare" până ce justiţia se va pronunţa. D-sa a şi publicat în fruntea Revistei această hotărâre. Ar fi destul, în lipsa inculpatului, să vă atrag atenţia asupra documentului fals şi să vă cerem osândirea lui legală şi pe deplin meritată. Totuşi, domnilor, să-mi permiteţi a vă da toate dovezile acestei revoltătoare calomnii ca d-voastră să pronunţaţi decizia cuvenită, întemeiaţi mai mult pe faptul că îndrăzneţul calomniator n-a avut respectul, datorit justiţiei, de a se prezenta înaintea d-voastre.

Să începem cu partea finală a calomniilor. Cu a doua calomnie ce ni s-a adus în faţa juraţilor şi a publicului din această sală, când îndrăzneţul acuzat a afirmat că furtul literar s-a săvârşit din opera lui Tolstoi „La puissance des ténèbres".

De această nouă calomnie nu ne-am plâns justiţiei. Am putea să trecem peste noua dovadă de perversitate şi să ne oprim numai la primele articole publicate în „Revista Literară". Dar nu, domnilor, voim să spulberăm toate clevetirile, toate acuzaţiile, toate calomniile, pentru ca deciziunea ce veţi pronunţa să fie întemeiată nu atât pe imprudenţa evidentă a acuzatului, cât pe dovezile noastre zdrobitoare. Am fi putut să ne restrângem la prima calomnie, pentru care fusese adus înaintea justiţiei, dar preferăm întregul câmp de calomnii, fiind convinşi că nimic nu va rezista desăvârşitei noastre dreptăţi.

Acest Caion, aflând — că nu-i imposibil — că dl. Caragiale după două luni de muncă a strâns toate dovezile legale şi ştiinţifice cu care să convingă justiţia şi opinia publică că o dramă ungurească „Nenorocul" este o invenţie, că traducătorul Bogdan nu există, că ungurii n-au avut un autor dramatic Istvan Kemeny, şi că documentele publicate sunt un fals... de spaimă... a schimbat tactica. A scos o revistă „Rodica" numai în vederea procesului — şi fiţi siguri că va înceta după rezolvarea procesului — şi în această revistă a recunoscut, sub propria iscălitură, că Kemeny este o invenţie, că tot ce a plănuit ar fi fost o cursă întinsă lui Caragiale, de teamă că la orice alt fel de critică Caragiale n-ar fi răspuns. O cursă?... Ce fel de cursă?... Şi de ce o cursă?... Cursă... Kemeny? Cursă... Bogdan? Cursă... opera „Nenorocul", după care ar fi plagiat Caragiale? Dar în sfârşit, cum ar explica documentul cu litere chirilice?...

Această cursă... cui fusese întinsă?... D-lui Stoenescu? Nu, domnilor, nu e vorba despre o cursă, ci despre un fals, în scop de a calomnia şi vesteji, prin mijloace necinstite, pe una din cele mai luminoase figuri literare. În pornirea lui deplorabilă a combinat toate mijloacele, toate aparenţele — şi ura şi invidia decrepitului moral fatal au ajuns la cel din urmă grad de perversitate: la concepţia unui volum imprimat cu litere chirilice. Când şi-a văzut însă toată clădirea infamiei spulberată de dovezile noastre, ameţeala vinovatului prins l-a făcut să declare, în şedinţa trecută, că Tolstoi a scris o operă sub pseudonimul de Kemeny, că Kemeny e Tolstoi, că „Nenorocul" este „La puissance des ténèbres", că „Năpasta" lui Caragiale este, regret că trebuie să pronunţ cuvântul... furată după „La puissance des ténèbres".

Din şedinţa trecută, auzind o asemenea imprudentă apărare, am fi putut să nu consimţim la amânarea procesului; am fi putut să invocăm art. 296 din Codul penal, şi să impunem acuzatului probele prevăzute imperios de lege — singurele permise — hotărâri judecătoreşti, acte autentice, înscrisuri scrise şi subscrise ce ar emana de la Caragiale —, dar am renunţat la acest drept al nostru şi am dezlegat pe acuzat de această obligaţiune legală consimţind, în interesul unei largi şi luminoase justiţii, să aducă „La puissance des ténèbres" tradusă şi legalizată de Ministerul de externe. Am primit tot. Nu am voit să-l strângem în asprimea dreaptă a legii. Dar eram siguri că astăzi nu va veni cu traducerea, bănuiam chiar că va trimite un certificat medical, prin care să se constate că suferă de „influienţă" cu repercusiuni nervoase. Nu-l putem împiedica de a se îmbolnăvi, dar ceea ce ne-a stat în putinţă am făcut: am tradus noi drama lui Tolstoi, şi am legalizat traducerea la Ministerul de externe. Încredinţăm Curţii textul francez, traducerea românească şi drama lui Caragiale.

De la început facem o declaraţie. Nu ne vom servi în dezbateri de exemple ilustre. Nu vom invoca nici ceea ce s-a invocat bunăoară pentru o glorie a Franţei, pentru Molière, relativ la drama sa „Don Juan", inspirată din subiectul similar tratat de spanioli şi de italieni. Nu simţim nevoia nici unei pilde istorice. Primim ca să ne judece Curtea din comparaţia severă a acestor două opere.

În subiect nici o asemănare posibilă, în spiritul general, afirm că aceşti autori, Tolstoi şi Caragiale, pornesc de la două inspiraţiuni care se exclud una pe alta. Lume deosebită — deşi ţărani şi ţărani; suflete deosebite, contrarii; porniri profunde, dar diametral opuse.

"La puissance des ténèbres!" înfiorătoarea putere a întunericului! Conştiinţe distruse, bigotism orb, abis al beznei! Credinţă, crimă, cruzime, lacrimi... şi nimeni nu-şi dă seama de ce face, de ce vrea: crimele se săvârşesc de cei care nu vor să le săvârşească; şi cei care vor crimele, nu le-ar săvârşi. În această genial-monstruoasă epopee a crimei, se invocă imaginea divină a lui Crist şi crucea se pune de ucigaşi pe pieptul victimelor. Religie şi nelegiuire! Ce asemănare ar fi posibilă cu drama lui Caragiale. Nici una. Caragiale nu se ocupă de întunecimea minţii. Aici o femeie de o voinţă extraordinară, în serviciul dreptăţii, vrea, cu orice preţ, să descopere şi să pedepsească pe asasinul primului ei bărbat. Anca e toată drama. În înverşunarea ei de a descoperi crima, consimte să se mărite cu acela pe care-l bănuia că e ucigaşul, în scop de a descoperi teribilul adevăr. Conflictul psihologic, de o emoţie profund tragică, nu urmăreşte, de la început şi până la sfârşit, decât un scop: justiţia!

Să analizăm mai de aproape tipurile, caracterele, din aceaste drame. Femeile. În drama lui Tolstoi sunt trei femei care contribuie la încordarea dramatică; Anissia, Matrena şi Akulina. Marina, orfana, n-are nici o importanţă. Ar putea lipsi din dramă.

Anissia nu poate suferi pe bărbatul său, un bătrân bolnav, supărăcios, avar şi osândit să piară. Anissia trăieşte într-ascuns cu Nikita, o slugă a lor. E fericită trăind astfel, dar Matrena, mama lui Nikita, urmărind pricopsirea fiului şi buna ei stare, o înduplecă, cu greu, să dea bărbatului bolnav două feluri de prafuri. Anissia ar aştepta bucuros ceasul firesc: moartea naturală, ca să se mărite cu Nikita şi să „şteargă păcatele, potrivit legii". Când Matrena îi arată prafurile, ea tresare: „Ho! Ho! şi dacă e vreo primejdie!". Matrena stăruie: „tot o să moară"! — Matrena o pridideşte. Anissia cedează, jelindu-se „oh! bietul

meu cap!". Şi după ce-şi otrăveşte bărbatul, auzindu-l cum geme îi zice Matrenei: „Mai bine ar fi fost să moară de moarte bună! De ce mi-ai dat acele prafuri?". Ce femeie este aceasta? Îi e frică de lege, spaimă de păcat, şi totuşi, mecanic, îşi otrăveşte bărbatul, sugestionată de Matrena. Ignatici moare. Anissia îi fură banii şi îi dă lui Nikita. E aici vreo voinţă? E aici vreo conştiinţă? Anissia e o fiinţă rea sau bună? Nu. Criminală fără să vrea, ba încă voind să nu fie. Iată primul monstru al inconştienţei, al întunecimii, în care orbecăiesc toţi ceilalţi nefericiţi eroi ai dramei tolstoiene.

Matrena, mama lui Nikita, e culmea credinţei şi a nesimţirei. Crede în Dumnezeu, în cruce, în Iisus, dar credinţa ei e un abis în care crimele cad fără s-o emoţioneze. Un animal, rămas animal, cu idei religioase. O absurditate feroce, o nelegiuită, teistă, o fiară care nu clipeşte în faţa celei mai sfâşietoare dureri. Pe viitoarea sa noră, Anissia, o convinge să-şi ucidă bărbatul, şi să-i fure banii, pe fiul său Nikita îl face să părăsească pe Marina, o orfană pe care o batjocorise; în sfârşit, ca să nu se afle că fiul său — acum bărbatul Anissiei — a trăit cu Akulina, fiica vitregă a Anissiei, îl îndeamnă să-şi ucidă copilul, îndată ce Akulina va naşte.

Akulina e într-un hambar. Se aud gemetele facerii. A născut. Matrena sperie pe Nikita că Starostea va afla de acest concubinaj, şi-l torturează făcându-l să nu vadă altă scăpare decât pruncuciderea. Mama îndeamnă pe fiul-său să-şi ucidă copilul. Nikita, ameţit de alcool, de incest, de trădări stupide şi involuntare, de frică şi de crima pe care n-o comisese contra lui Ignatici, dar de care profitase, aşa scos din fire, şi tot rezistă şi-i spune măsii, Matrenei: „Dar nu e gumă, e un suflet viu!" Şi Matrena, cu o linişte care trece peste concepţiunea dramatică a antichităţii, a evului mediu şi a timpurilor moderne, îi răspunde: „Eh! suflet viu! Ce e? Un suflet care abia se ţine de trup!". În momentul crimei nu uită să facă cruce copilaşului şi simte o bucurie oribilă că de aici înainte va trăi bine şi liniştită în casa asasinului său fiu... După ce Nikita ucide şi iese înspăimântat şi prigonit de crimă, Matrena se coboară în pivniţă şi netezeşte pământul peste cadavrul copilaşului turtit. În actul final e fericită şi bea. Până astăzi nimeni nu şi-a închipuit o astfel de mumă, un astfel de monstru. Cele mai puternice tragedii ale lui Shakespeare sunt idilice pe lângă fiarele care bâjbâie în întunecimea din „La puissance des ténèbres".

Akulina e o toantă. Ştie de crima şi de furtul mamei sale vitrege; dintr-un vag sentiment de răzbunare, şi de senzaţii brutal-organice se dă tatălui său vitreg, lui Nikita, care se dezgustase de Anissia îndată ce aflase, de la mumă-sa, de crima Anissiei.

Ce asemănare posibilă ar fi, domnilor între aceşte trei femei din drama lui Tolstoi şi Anca, singura femeie din drama lui Caragiale? Anca iubea pe Dumitru, primul ei bărbat, şi îl plânge întreaga viaţă, şi toată viaţa ei nu urmăreşte altceva decât descoperirea şi pedepsirea asasinului. Anca e o energie curată, un suflet eroic, o voinţă extraordinară, o conştiinţă limpede, şi pune legea şi dreptatea de pe pământ mai presus de ideea religioasă. Anca nu comite nici o crimă, ci face suprema jertfă de a se mărita cu Dragomir, ca să-l chinuiască până va mărturisi şi va ispăşi crima. E evident, domnilor, că de la Anissia, Matrena şi Akulina, trei fiare inconştiente, trei monştri ai întunecimii, nu poţi nici să te inspiri, darmite să imiţi — ca să ajungi la concepţia Anchii. E evident. E dovedit.

Să comparăm bărbaţii din Tolstoi cu bărbaţii din Caragiale.

În „Năpasta", *Dumitru* nu există. La ridicarea cortinei fusese ucis de 9 ani. *Dragomir,* al doilea bărbat al Anchii, din dragoste şi gelozie, pândise pe Dumitru în pădurea de la Gorbeni şi-l ucisese. O crimă din iubire. Se însoară cu femeia pentru care devenise ucigaş, şi ar fi fost fericit dacă Anca, în timp de 9 ani, nu l-ar fi privit cu nişte ochi tăioşi, nu l-ar fi ars cu un glas de foc, nu l-ar fi turtit cu cuvintele ei, în anumit scop, şi nu i-ar fi răscolit sufletul până ce ajutată şi de nefericitul Ion, nu l-ar fi prins în mărturisirea păcatului. Dragomir n-ar fi avut remuşcări. Fără voia lui, cu de- a sila, se duce să expieze o crimă pe care n-o comisese, în locul crimei sale, pentru care fusese năpăstuit un nevinovat. Cu cine s-ar asemăna, fie şi pe departe, Dragomir? Cu Ignatici, primul bărbat al Anissiei? Dar Ignatici e un bătrân, un bolnav, un avar şi moare otrăvit de Anissia. Ignatici e victimă, Dragomir este ucigaşul. Nici un fel de asemănare în firea lor, în caracterul lor, şi nici în rolul pe care-l joacă în dramele de care ne ocupăm. Nikita? Nikita este indicat de Tolstoi ca un „coq de village". Un sensual fără voinţă; un uşuratec fără scrupul; un nestatornic care nu iubeşte serios nici o femeie. A înşelat pe Marina. A petrecut cu ea şi a părăsit-o. E slugă la Ignatici. Soţia acestuia, Anissia, se amorezează de el. În sfârşit, îi e silă de Anissia şi trăieşte cu Akulina, fata vitregă a soţiei sale. Ameţit în plăceri, se dă la chefuri. Nu bea ca să-şi uite vreo crimă, căci nu săvârşise nici una, ci de poftă, de plăcere. Şi deşi are oroare de soţia sa, de Anissia, îndată ce află că şi-a otrăvit pe primul ei bărbat, comite, din slăbiciune, din frică, din lipsă de energie şi de voinţă, o crimă cumplită: îşi ucide copilul ca să nu afle Starostea şi satul că l-a făcut cu Akulina. Şi cum îl ucide? Într-o buimăcire stupidă, îl aruncă jos, îi pune de-a lungul o scândură peste care se trânteşte cu toată greutatea trupului său. Un ţipăt. Oasele fragede ale victimei trosnesc! Şi într-o clipă îl apucă furia remuşcării. Se repede la gârliciul pivniţei; apucat de spasmuri, strigă în faţa măsii: „plânge, n-auzi cum plânge! Şi cum trosneau sub mine oasele lui!" Cine nu-şi aduce aminte de Macbeth şi de strigătul lui de remuşcare când îşi vede mâinile pătate cu sânge?: „Toată apa oceanului n-ar fi în stare să spele petele acestea!" în acest moment suprem psihologic, o perfectă asemănare între Tolstoi şi Shakespeare, numai că remuşcarea din Macbeth se petrece în palat şi cea din „La puissance des ténèbres" în colibă. Nikita, zdrobit, plânge în braţele măsii: „Maică, măiculiţă, nu mai pot, nu mai pot... ah! fie-vă milă de mine!". Şi măsa îi răspunde: „Oh! dragul mamii, ce frică ţi-e! Du-te de bea ca să prinzi inimă, bea niţică votcă!" Nikita e o victimă. Oribila lui crimă, în fond, nu ştie de ce a comis-o. El nu mai poate trăi cu acest grozav păcat în fundul conştiinţei. Nu e nebun, nu, domnilor, ci în clipa în care şi-a ucis copilul, un fulger îi lumineaă sufletul. E un iluminat, un pocăit, un nefericit, hotărât să mărturisească lumii şi să ispăşească în faţa legii şi a lui Dumnezeu grozavul său păcat. Au venit nuntaşii; beau şi petrec; Akulina se mărită; Nikita a dispărut din mijlocul veseliei. S-a dus într-un grajd, s-a aruncat pe un maldăr de paie; şi-a pus un ştreang de gât; priveşte la un pom înalt. Să se spânzure? Nu. Nu poate, trebuie să mărturisească. Anissia, Matrena, îl cheamă să dea binecuvântarea sa Akulinei. Dar cum să pună el mâna pe icoană? Apare în mijlocul mulţimei, în faţa tatălui său, bătrânul Akim, dar desculţ şi în capul gol. Matrena tresare. Bănuieşte. Vrea să-l îndepărteze, ba chiar să-l facă nebun. Nikita cade în genunchi. Priveşte pe Marinka şi zice cu glas tare: „Marinka, vinovat sunt. Ţi-am făgăduit să te iau de nevastă, te-am

înşelat, te-am părăsit, iartă-mă, în numele lui Iisus". Apoi spre Akulina: „Ascultaţi mir ortodox. Akulina, sunt un nelegiuit, vinovat sunt înaintea ta. Tatăl tău n-a murit de moarte bună, ci otrăvit. Eu l-am otrăvit. Iartă-mă în numele lui Cristos! Akulina, te-am înşelat, şi ţi-am ucis copilul tău şi al meu. Şi oasele lui trosneau... apoi l-am îngropat. Eu, eu singur am făptuit acestea...". Şi închinându-se în faţa bătrânului său tată: „Iartă-mă tată. Nu te-am ascultat, câine ce sunt, şi toate s-au întâmplat după cum ai spus tu. Iartă-mă în numele lui Iisus!".

Cu cine domnilor, s-ar asemăna Nikita? Cu Dragomir? Dar ştiţi că Dragomir a comis o crimă din iubire, că e un hotărât, că n-ar mărturisi nimic, că nu din remuşcarea lui, ci torturat de Anca este prins, după 9 ani de zbucium. Cu Gheorghe, învăţătorul! Dar Gheorghe o curtează pe Anca fără nici un succes, şi e un mititel mediocru, care nu e în stare de nimica. Şi într-adevăr nimic nu i se întâmplă: nici vreo ispravă, nici vreo faptă rea.

Din drama lui Tolstoi, domnilor, ne mai rămâne de analizat bătrânul Akim, bărbatul Matrenei şi tatăl lui Nikita. Akim este un bătrân tutuit, prost, în neputinţă de a lega două cuvinte, îngânându-se stupid în vorba fără sens „ta-i-e". Akim însă crede în Dumnezeu, nu bea alcool şi nu fumează. Akim nu poate vorbi, bâiguieşte, şi totuşi, din când în când, din gura lui se aud cele mai sfinte învăţături: „lacrimile ofensatei nu cad alături, ci peste capul ofensatorului". În această brută, cele mai nobile revolte.

Vine la fiu-său. Abia şi-a scos obielele şi a început să se încălzească la sobă când, văzând pe fiul său întorcându-se beat de la târg, se ridică ameninţător; îl acuză că trăieşte în păcate şi pleacă noaptea şi pe ger, strigând lui Nikita: „Lasă-mă, nu pot să mai stau! mai bine petrec noaptea lângă un gard decât în casa ta scârboasă!". Iar când fiu-său mărturiseşte crimele în faţa Starostei şi a satului, Akim îl încurajează aşa: „Vorbeşte, fiul meu, spune tot şi te vei uşura. Deschide-te înaintea lui Dumnezeu, nu te sfii de oameni!". Akim este înţelesul, teza, problema dramei. În Akim triumfă Tolstoi. Unde e preocuparea profetică în drama lui Caragiale? Ion, nebunul şi nevinovatul, are halucinaţii, vede pe Maica Domnului, dar nu ştie ce vrea, nu ştie de ce suferă, şi se ucide, fiindcă aşa îi porunceşte lui în accesul de furie aceea pe care o vede în înălţimea cerului. E aici vreo asemănare? Desigur, nici un fel de apropiere nu este cu putinţă.

S-a zis, domnilor, de unii pătimaşi: drama tolstoiană reprezintă triumful dreptăţii şi în drama lui Caragiale tot dreptatea triumfă. Ei şi? S-ar fi putut să fie aşa. În mii de drame triumfă dreptatea şi nu din cauza aceasta s-a făcut vreo asemănare între ele. Dar este aşa în cazul nostru? Triumfă dreptatea în „La puissance des ténèbres"? Nikita mărturiseşte din remuşcare. Nikita e adevăratul criminal? Nikita a otrăvit pe Ignatici? Nu, Anissia. Şi Nikita ia asupra lui crima. Nikita a vroit să ucidă copilul? Nikita a luat copilul de lângă Akulina? Nu. Matrena şi Anissia îl pun cu de-a sila să ucidă. Anissia îi aruncă copilul în pivniţă. Matrena acoperă cu pământ victima. Şi Nikita ia asupra lui toate crimele. E aici triumful dreptăţii? Dar Anissia, otrăvitoarea, scapă de pedeapsă. E triumful dreptăţii? Matrena, fiara întunericului, ea care dă otrava Anissiei şi o îndeamnă să-şi ucidă bărbatul şi să-l fure, care prin spaimă face pe fiul său să-şi ucidă copilul, în scop de a trăi bine şi liniştită, ea nu mărturiseşte şi nu e bănuită, şi nu-şi ia pedeapsa. E aici triumful dreptăţii? La Caragiale, da, triumfă dreptatea şi triumfă complet. O crimă s-a comis. Dragomir după 9 ani îşi ia pedeapsa.

Şi era natural să fie aşa.

Tolstoi şi-a propus să dovedească, în înfiorătoarea lui dramă, puterea întunecimii şi triumful credinţei simple şi profunde în Akim, care crede, şi nu bea, şi nu fumează. Caragiale a creat un caracter, pe Anca, şi prin Anca triumfă dreptatea omenească. În Tolstoi lumea e vânturată în vârtejul întunecimii, al inconştienţei, în valurile bigotismului, ale credinţei, ale senzualităţii, şi mişcată de trebuinţe materiale, asociază, fără să-şi dea seama, crima şi religia. Ţăranii lui Caragiale sunt conştienţi, ageri la minte, ştiu ce fac, ştiu ce vor, şi prin capul nici unuia nu i-ar trece ideea să-şi închine victima sau să-i pună crucea pe piept după ce ar fi doborât-o sub lovituri de cuţit. La Tolstoi, vagul, confuziunea, într-o epopee grandioasă. La Caragiale, lumină perfectă într-o dramă profund emoţionantă.

Domnilor, am sfârşit cu prima parte a pledoariei mele, şi sunt încredinţat că am dovedit desăvârşit cum această nouă acuzaţiune ce s-a adus lui Caragiale este o nouă calomnie. Am fi putut să trecem peste ea. Să cerem osânda cuvenită calomniatorului pentru prima calomnie, dar n-am voit ca juraţii, publicul, şi îndeosebi, astăzi, d-voastră, domnilor magistraţi, să vă pronunţaţi deciziunea cu îndoială, că dacă Caragiale n-a plagiat pe Kemeny, ar fi putut să plagieze pe Tolstoi.

Domnilor judecători, trec la prima calomnie pentru care am pornit procesul de astăzi. Acest Caion în „Revista Literară" din 1 şi 20 decembrie 1901, a afirmat sub propria sa semnătură că dl. Caragiale şi-a furat drama „Năpasta" după drama „Nenorocul" a unui autor Istvan Kemeny, tradusă de Alexandru Bogdan şi imprimată cu litere chirilice la Braşov, în anul 1884. Caragiale a furat? Acest Caion pune în paralele pe mai multe coloane scene din „Năpasta" lui Caragiale şi scene din „Nenorocul" lui Kemeny. Şi scenele sunt absolut identice. Iată de ce Caragiale a pornit acţiunea de faţă. Caion nu a apărut astăzi în faţa justiţiei. Să dovedim noi, pe lângă afirmarea lui Caion, că Kemeny nu există, că Alexandru Bogdan, traducătorul „Nenorocului" nu a existat, că drama aceasta e o invenţie şi că documentele publicate de Caion constituie un fals.

Am fost la Braşov, am fost la Budapesta. Caragiale a alergat în toate părţile; s-a trudit; a cheltuit; s-a adresat la toate autorităţile competente; şi astăzi posedăm un larg şir de dovezi despre perversitatea calomniatorului şi despre falsurile plăzmuite. În primul rând, domnilor, vă prezentăm un catalog de tot ce s-a tipărit la Braşov, la la 1535, şi până la 1886, lucrare datorită lui Julius Gross, profesor şi bibliotecar. În acest „Kronstaedler Drucke" nu găsim nici pe dramaturgul Istvan Kemeny, nici pe traducătorul Alexandru Bogdan şi nici drama „Nenorocul".

La Budapesta am dat peste o publicaţie decisivă în care se poate vedea dacă a fost sau nu vreun dramaturg cu numele de Kemeny, de Istvan Kemeny, şi dacă s-a scris şi s-a imprimat vreodată o dramă cu numele „Nenorocul", o operă pe care Caragiale ar fi putut s-o plagieze. Iată lucrarea extraordinară, cu titlul de „Magyar Irók, Eleté és Munkai", adică „Viaţa şi operele scriitorilor maghiari", alcătuită după o muncă de 40 de ani, de către savantul Szinnyei Jósef, din însărcinarea „Academiei de ştiinţe" din Budapesta. În broşura 46 este acea parte a literei *k* în care se găseşte numele de Kémeny. De la pagina 1411 şi până la pagina 1454, sunt trecuţi toţi Kemeny care au imprimat ceva în Ungaria. Am tradus tot ce se află în aceste pagini şi am legalizat traducerea prin consulatul maghiar. D-voastră veţi examina aceste documente.

Iacă domnilor ce găsim în vasta lucrare a lui Szinnyei: sunt 33 de Kemeny şi nici un Istvan Kemeny dramaturg, şi nici o operă dramatică cu titlul „Nenorocul". Şi pentru a vă convinge de scrupulozitatea acestei opere, vă voi cita câteva nume, şi vă veţi încredinţa că un autor dramatic care să fi scris o dramă, în mai multe acte, ar fi fost cu neputinţă să scape neconsemnat în lucrarea lui Szinnyei. *"Kémeny Anna Maria* a tradus două piese teatrale: *Papagalul* piesă sentimentală în 5 acte, după August Kotzebue, şi *Praedicatum*, comedie în 3 acte, după baron Gebler". *"Kémény Bela junior,* practicant de avocat şi sublocotenent cesaro-regesc în rezervă. A murit în 1883, septembrie 28, în Pozsony, în etate de 23 de ani. A fost colaborator la ziarele din Pozsony". *"Kemeny Ianoş,* predicator evanghelico-reformat la Szlivas. El a scris psalmul 174 în «Noua carte de cântece». Dar când se cataloghează astfel de traducători, de colaboratori pe la ziarele dintr-un orăşel de provincie şi nu se scapă nici un preot care a scris un psalm într-o carte de cântece, ar fi fost imposibil savantului ungur să treacă cu vederea un autor dramatic original. Şi cu toate acestea, noi am dus mai departe cercetările noastre. Ne-am adresat la profesori, la literaţi, la savanţi şi le-am cerut părerea lor în scris. Dl. I. Bunea, român, profesor de limba şi literatura maghiară la liceul din Braşov, ne scrie următoarele: „Profesorul dr. Iancso Benedek mi-a răspuns la epistola mea. El îmi scrie că în literatura maghiară nu există vreo dramă cu subiect analog celui din Năpasta. Spre o mai fermă asigurare s-a adresat cu o rugare către colegul său dr. Bayer Iozsef. Acest domn e cel mai chemat a-şi spune părerea în chestiuni de literatură maghiară. În câteva zile va primi Iancso răspunsul acestei autorităţi asupra faptului dacă cumva există vreo dramă maghiară care să trateze subiectul dramei d-voastre".

Domnilor, Iancso Benedek e profesor de literatură maghiară la liceul clasic de stat din Budapesta, directorul serviciului naţionalităţilor şi ştie perfect româneşte. Bayer Iozsef este profesor de literatură maghiară la Universitatea din Budapesta şi autorul „Istoriei dramei maghiare".

În a doua scrisoare dl. Bunea ne comunică: „În zilele acestea am primit epistola d-lui Iancso, însoţită de scrisoarea d-lui Bayer, care se pronunţă definitiv în chestiunea care ne preocupă. Aceste scrisori, precum şi epistola anterioară a d-lui Iancso vi le trimit în original, cât şi în traducerea românească. Din aceste epistole vă puteţi convinge pe deplin despre ceea ce şi alt cum ştiam; Caion vorbeşte neadevăruri. Publicaţiunea lui Szinnyei e mai presus de orice bănuială a seriozităţii şi caracterului ei ştiinţific, nu are lipsă de nici o confirmare. Szinnyei e un scriitor maghiar de rangul prim şi publicaţiunea aceasta a lui trece drept cea mai pragmatică şi ştiinţifică pe terenul bibliografic maghiar. Scriitorii maghiari recurg la ea ca la cel mai exact şi corect izvor de date bibliografice. E exclusă posibilitatea ca Szinnyei să fi trecut cu vederea pe vreun scriitor dramatic cu numele de Kemény Istvan şi o confirmare a exactităţii datelor cuprinse în această publicaţiune este superfluă". Iacă, domnilor, şi cele două scrisori ale lui Iancso Benedek, precum şi scrisoarea lui Bayer Iozsef, în original şi traduceri legalizate de consul. Iancso Benedek către Bunea: „Am citit «Năpasta» până la capăt şi am căutat nu cumva aflu ceva asemănător acesteia în literatura dramatică maghiară veche sau nouă? Cu desăvârşire ştire n-am aflat. Atât însă nu m-a mulţumit. Am elaborat din piesă un escerpt detaliat, pe care i-am predat colegului meu dr. Iozsef Bayer, autorul istoricului dramei maghiare,

rugându-l să vadă nu cumva află între multele produse ale literaturii dramatice maghiare vreunul care să fie asemenea „Năpastei". Colegul meu Bayer, care pe terenul acesta e specialist de rangul prim, mi-a promis cu multă afabilitate că-mi va împlini rugarea. Natural că rezultatul numai în 8 — 10 zile voi putea comunica. Te rog fii până atunci cu pacienţă. După părerea mea Caion e dator să dovedească. El ar fi fost dator să citeze şi să indice opul împreună cu autorul lui, locul şi anul ediţiunei, comunicând paralel şi textul maghiar. Cel puţin în toată lumea astfel se întâmplă, de câte ori e vorba de plagiere. Nici fabula, nici caracterul «Năpastei», nu le-a putut lua dl. Caragiale din literatura maghiară, cu atât mai puţin dintr-o dramă scrisă înainte de 1848, deoarece opera e cu desăvârşire psihologică, modernă. O astfel de dramă nu s-a scris pe atunci nicăieri, cu atât mai puţin în literatura maghiară. Se poate închipui vreun scriitor maghiar care să fi putut crea caracterul Anchii? Anca e un tip curat al ţărancei române. O astfel de ţărancă maghiară nu există".

Şi în a doua scrisoare a d-lui Iancso Benedek către dl. Bunea se comunică rezultatul cercetărilor d-rului Bayer în următoarele cuvinte: „Am onoarea a-ţi transmite epistola d-lui dr. Bayer. El, prima autoritate în istoria dramei maghiare, pe lângă cea mai intensivă cercetare, cu desăvârşire n-a aflat nici un subiect care să samene cel puţin cu acela al «Năpastei». Iacă în sfârşit şi scrisoarea lui Bayer Iozsef către Iancso Benedek: „N-am voit să mai abuzez de răbdarea d-tale, deşi, cu durere, nu îţi pot comunica altceva decât că cercetarea a fost fără succes. Am studiat o serie de subiecte dramatice şi titule de dramă asemănătoare. Nu cunosc nici un scriitor dramatic maghiar cu numele de Kemény Istvan. Poate că e traducător şi chestionatul subiect dramatic se ascunde cu totul sub altă titulă de dramă; poate că e scriitor original, dar atunci drama sa stă ascunsă ca manuscris în vreo oarecare arhivă. Are însă lucrul şi o altă parte. Cel ce acuză e dator să dovedească. Nu acuzaţii aduc probe că n-au furat, ci acuzatorul dovedeşte furtul".

Sunt convins, domnilor, că toate aceste autorităţi, savanţi de prima ordine în literatura dramatică maghiară, că toate aceste afirmaţiuni ştiinţifice şi dezinteresate, că toate aceste volume speciale şi scrisori, au desăvârşit dovada calomniei pe care nu eram datori să o facem, dar am făcut-o ca să nu apărem în faţa d-voastre, mişcaţi de sentimentul răzbunării, ci de adânca noastră convingere în dreptatea pe care o cerem, în reparaţiunea legitimă ce ni se datoreşte în virtutea legii şi a celor mai elementare principii de demnitate şi de ordine socială.

Până aici am căutat adevărul şi am precizat calomnia.

Să vedem omul.

Să ne oprim puţin asupra falsului, asupra intenţiunei, asupra relei credinţe şi a perversităţii fără pereche în asemenea materie. Iacă, d-lor magistraţi — Delavrancea arată cele două foi imprimate cu litere chirilice —, la ce scoboară ura pe un om fără scrupule. E destul să priviţi — acum mai ales când v- aţi convins că nu există un autor dramatic maghiar cu numele de Kemeny, un traducător Bogdan şi o dramă „Nenorocul" — aceste două foi. Ele sunt imprimate cu litere chirilice. Trebuia falsul să înceapă cu aceasta. Atât nu ar fi fost destul. Foile trebuiau să aibă aerul de vechime, ca de la 1848. Şi hârtia modernă a fost supusă la tortură; a fost artificial îngălbenită; flacăra la care au fost expuse foile a ars o bucată din ele. A plănuit, a combinat; a făcut tot ce i-a trecut prin

minte ca să de-a aspectul vechimei de acum o jumătate de secol. A voit ca falsul să aibă întreaga aparenţă a realităţii, a adevărului; n-a uitat nimic, nu s-a sfiit de nimic; nu s-a ruşinat de nimic; şi desigur că ar fi ajuns la un volum întreg, dacă n-ar fi aflat că posedăm toate dovezile calomniei şi ale revoltătoarei invenţiuni. Unde se va opri acest pervers, dacă legea nu-i va tăia excepţionalul avânt pentru fals şi escrocherie? Să nu credeţi că acest domnişor este la prima ispravă în asemenea porniri. A! nu! trecutul său e ilustru, ca toată tinereţea. Nu e nici la începutul şi cred că nici la isprăvitul acestei strălucite cariere. Colabora, ca începător, la un ziar din Capitală. Într-o zi prezintă directorului o serie de nuvele pretinzând că le-a tradus dintr-un volum al ilustrului Ibsen. Nuvelele se publică. Un cititor pune în vedere directorului că operele sunt prea slabe pentru Ibsen, afirmându-i în acelaşi timp că Ibsen n-a scris nuvele. Directorul îi cere volumul lui Ibsen. Caion făgăduieşte că-l va aduce a doua zi. Din ceasul acela n-a mai dat pe la redacţie. Într-un alt ziar publică o nuvelă ca şi cum ar fi a sa. Lucrare admirabilă, dar în cele din urmă se descoperă că e plagiată după Guy de Maupassant. Ambiţia acestui tânăr e prea mare ca să rămână în domeniul literaturii pure. Vru să pară un cercetător sever, un om de ştiinţă, un savant. Şi de ce nu? E aşa de uşor să pari ceea ce nu eşti, dacă eşti fără conştiinţă onestă. Acuzatul izbuti să publice în „Noua Revistă Română" de la 1 decembrie 1901, o notiţă de o importanţă istorică excepţională, referitoare la Mircea cel Mare. Ceea ce nu desluşiră istoricii noştri, Caion limpezi, graţie unei scrisori a papei Bonifaciu al XI-lea!.....

Iată, domnilor, şi fragmentul publicat de domnişorul acesta, din faimosul document: „În anul 1399 în luna cea mai caldă a lui Iulie, bande numeroase de hoţi turci prădară Ungaria dunăreană şi parte din Ţara Valahiei, cea udată de Dunăre. Un general Valah, Mirke, a bătut pe bandiţi". Imediat după publicarea acestui nou document oamenii de ştiinţă au bănuit falsul. Noi ne-am adresat d-lui profesor Onciul, un istoric de mare valoare, preocupat îndeosebi de epoca lui Mircea, şi i-am cerut părerea sa despre această comunicare. Iacă răspunsul d-lui profesor Onciul: „Stimate amice, îmi ceri părerea asupra comunicării făcute de C.A. Ionescu (Caion) în noua Revistă Română" nr. 45 sub titlul: „Un război al lui Mircea în 1399 (Un document nou)". Aşa cum se prezintă această comunicare n-are nici o valoare ştiinţifică. Fragmentul publicat dintr-un pretins document al papei Bonifaciu XI (n-au fost decât nouă papi, cu numele de Bonifaciu, iar în 1399 era papă Bonifaciu IX) este, din toate punctele de vedere, mai mult decât suspect. — 1) Nu se arată dacă documentul se află în original sau în copie, cui şi în care cauză a fost liberat şi în ce legătură cu restul se face acea menţiune despre Mircea. — 2) Data 14 decembrie 1399 este imposibilă ca datare originală, căci documentele papale din acel timp se datau după anii pontificatului, cu zilele lunilor după calendarul roman. (Exemplu, de la Bonifaciu IX: „Datum Romae, il Nonas Martii anno decimo" 6 martie 1399). — 3) Data din textul documentului: «În 1399, în luna cea caldă a lui Iulie» este absolut falsă ca formă; iar celelalte amănunte, precum: «Ungaria dunăreană, parte din Ţara Valahiei cea udată de Dunăre», — «un general Valah Mirke» — sunt cel puţin suspecte. — Aşa fiind, din fragmentul publicat nu rămâne nimica ce ar avea înfăţişarea unei mărturii autentice. Bănuind o falsificaţie, am interpelat pe autor asupra documentului în chestiune, la seminarul meu de istoria română, la care lua parte ca student. Dânsul a

spus atunci că în vara următoare va aduce lămuririle cerute; iar de atunci (era pe la începutul lui decembrie) nu s-a mai arătat la seminar, la care până la acea dată luase parte foarte regulat. — Mai este de notat că în comunicarea publicată autorul promite a publica «curând» documentul întreg în facsimil, care însă până astăzi (martie 1902) n-a ieşit la lumină. — Din acestea mi-am format convingerea că avem a face cu un falsificat grosolan, prin care se mistifică publicul, cum şi revista ce cu prea îngăduitoare libertate deschide coloanele sale pentru asemenea note şi discuţiuni".

Iacă omul, domnilor magistraţi, pe care-l judecaţi. E complet în felul lui. Nu se sfieşte de nimic. Urăşte pe Caragiale? Îl calomniază şi calomnia şi-o debitează în termeni înfiorători de murdari. Dar ca să poată calomnia, el, Caion, pe un Caragiale, simte trebuinţa de a inventa oameni şi opere? Inventează. Dar atât nu-i e de ajuns. Simte şi trebuinţa de a fabrica documente false? Le fabrică şi le publică. Şi-a satisfăcut patima. Vrea să se ilustreze ca istoric? Nu rezistă de a minţi o ţară întreagă asupra evenimentelor ei. Inventează un document din „luna caldă a lui Iulie". Şi-a satisfăcut vanitatea!

În sfârşit, domnilor, acest Caion comite un alt fals, de aşa natură că ni-l zugrăveşte perfect de bine ca un suflet mic şi pervers, animat de o imensă deşertăciune. Am aci o broşură de 18 pagini, pe care o dă publicului cu titlul de Iisus. După atâtea mii de volume scrise despre Iisus să vie Caion cu 18 pagini? S-ar părea o copilărie. Nu, nu este o copilărie. Broşura o publică nu pentru cuprinsul ei, ci pentru coperta de la sfârşitul ei. Aci în câteva rânduri — un nou fals — naivitatea lui trece orice măsură închipuită. Iacă ce citim pe această copertă finală: Din lucrările lui Const. Al. Ionescu. Şi ce lucrări credeţi că anunţă? Mici încercări? Broşuri? Nu, domnilor, volume în limba franceză. A găsit şi editor! E un scriitor celebru, care a trecut hotarele ţării încă de la 1899. Să citim: — „Essais sur la décadence romaine", Paris, 1899, Retaux-frères, éditeurs. Preţul 3 lei şi 50 bani. — „Etudes historiques", Paris, 1899. Retaux-frères, éditeurs, 1 leu şi 50 bani. — „Le culte de Bacchus", 1901, Retaux-frères, libraires- éditeurs. Preţul 3 lei şi 50 de bani. La 20 de ani şi la 23 de ani să publici volume de sute de pagini în limbi străine, şi să găseşti la aşa vârstă şi pentru aşa studii voluminoase, librari editori în Paris? Nu e aşa că e extraordinar? Şi totuşi în cazul nostru nu e de loc extraordinar. Acest domnişor n-a publicat nici un volum din cele anunţate. Un fals cu care să păcălească pe credulii din România.

Am scris librarului Victor Retaux, căci astăzi firma Retaux- frères a rămas numai Victor Retaux. Şi iată răspunsul editorului d-lui Caion: „domnilor, ca răspuns la scrisoarea d-voastră din 5 curent, am onoarea de a vă trimite catalogul meu şi de a vă informa că nu sunt editorul publicaţiunilor d-lui Ionescu".

Şi să nu se invoce tinereţea. Ar fi o ofensă adusă tinereţii şi tinerimii. Tinereţea e graţioasă, e generoasă, e entuziastă. Greşelile unui tânăr se resimt de inocenţă şi dezinteresare, iar nu de calcul, de ură şi de perversitate. Copilărie e... să inventezi un autor, o dramă şi un traducător, în scop de a înjosi un scriitor ilustru? Copilărie e... să fabrici documente, să le îngălbeneşti la lumânare, să le imprimi cu litere chirilice, şi să afirmi că le-ai rupt dintr-un volum pe care-l posezi, făgăduind a-l dărui Academiei?... Copilărie e... să inventezi documente istorice?... Copilărie e... să anunţi că ai publicat deja trei volume în limba franceză?... Copilăria ar fi cel puţin dezinteresată!

La calomniatorul Caion în tot ce a făcut... interes, perversitate, patimă şi egoism! Are interes evident să pară savant. Înşală „Noua Revistă Română". Are interes evident să pară deja un scriitor însemnat. Publică pe coperta unei broşuri o serie de opere imaginare, ca şi cum ar fi editate de un librar din Paris. Dacă ar fi izbutit să înşele — şi aceasta a voit — opinia publică, şi-ar fi săturat vanitatea şi ar fi crescut enorm în consideraţia lumii. Falsurile lui, dar, au logica perversului, iar nu capriciile inocente ale tinereţii.

Renumele lui Caragiale, operele lui Caragiale, spiritul lui Caragiale îl prigonesc, îi răscolesc ura. Simte un mizerabil interes de a-şi potoli această ură, această invidie. Are un interes. Şi nu copilăreşte caută să şi-l satisfacă, căci nu se opreşte la critică, oricât de rea, de murdară şi de înverşunată ar fi ea. Domnilor, se poate face o critică, dreaptă sau nu, pătimaşă sau senină, o critică filologică, o critică estetică. Se poate să urmăreşti într-un autor pe lângă estetica lui şi etica lui, şi să te ridici la o critică filozofică. Mai mult, pe lângă toate aceste raporturi, se poate să studiezi epoca omului, ca pe lângă omul în sine, să strângi de aproape toate cauzele care au determinat idealitatea autorului şi natura intimă a operelor, ca şi cum ai face un capitol din istoria naţională. Astfel s-ar înfăţişa critica cu aspectul, cam pretenţios, de critică ştiinţifică.

Oricare fel de critică s-ar fi încumetat acuzatul să încerce în contra lui Caragiale, şi oricât venin, de mititel, neputincios şi rău, ar fi vărsat în cadrul încercării sale, Caragiale ar fi rămas senin, ar fi surâs, cel mult poate ar fi aruncat vreo scânteie de spirit, dacă ar fi crezut că patima adversarului merită o scânteie din spiritul său. Dar nimeni, domnilor, nici în România, nici aiurea nu poate fi aşa de mare, încât un fals, combinat cu documente, cu probe de fapt, şi pus pe două coloane, să nu fie expus la discredit şi la dispreţul publicului. Faţă de documente din care reiese furtul, de orice natură ar fi el, numai justiţia te poate apăra, dacă documentele sunt false şi tu nevinovat. Răspunsul lui Caragiale n-ar fi răsturnat faptele concrete, ba ar fi contribuit la dezonoarea lui. Numai justiţia este în stare să salveze onoarea cuiva, când calomnia şi falsurile sunt dovedite.

În politică violenţa, uneori confundându-se cu calomnia, ura şi înverşunarea, au explicaţiunea lor dacă nu chiar scuza. Un om însemnat, înzestrat cu temperament robust şi cu un real talent, în politică nu reprezintă numai voinţa lui, sentimentele lui, aspiraţiunile lui, credinţele lui; ci în el se însumează pornirile tuturor partizanilor. El e o sumă de voinţe, de sentimente, de aspiraţiuni, de credinţe. Şi patimile de pretutindeni cu întreaga sumă a impulsivităţilor se concentrează în acest campion. În faţa lui un adversar identic de covârşit de toate energiile sufleteşti ale coreligionarilor săi. Din această cauză uneori se întâmplă descărcări de o violenţă extraordinară. În asemenea descărcări, în confuziunea pasiunilor uneori scapără şi calomnia. Şi totuşi justiţia trebuie să-şi facă datoria, căci altfel sub pretext de patimi politice, moravurile s-ar scoborî şi mai mult, iar viaţa publică s-ar dezonora până la sălbăticie.

Dar în artă, în literatură, ce explicaţiune uşurătoare ar avea calomnia? Ura personală a unui invidios?... Da, ştiu că strălucitul talent al lui Caragiale a stârnit în câţiva pernicioşi, pasiuni oarbe. Lumina lui stinge acele slăbuţe licăriri, slăbuţe ca fosforescenţele chibritelor trase pe un perete. Renumele lui, fără voia lui, proiectează o umbră groasă peste acele nume care nu merită să trăiască. Aceasta este cauza calomniei şi a falsurilor.

Cum, domnilor?... Un popor întreg admiră pe Caragiale... Admiraţiunea trece peste Carpaţi. Bunul lui nume trece peste hotarele neamului românesc. Şi pe acest om să-l acuzi, sprijinit de falsuri, că operele lui sunt jafuri literare? Dar asta înseamnă a izbi în credinţa, în admiraţiunea şi în fala românilor! Şi ce s-ar fi întâmplat dacă criticul impostor n-ar fi fost prins? Ce s-ar fi întâmplat dacă nu am fi adunat noi această mulţime de probe? O mândrie a ţării ar fi fost veştejită, nu numai Caragiale înfierat! Şi ce idei şi-ar fi făcut străinii de noi românii? Că suntem un popor care ne sărbătorim pungaşii, că gloriile noastre se întemeiază pe jaf, că geniul nostru e o ruşine, că nu avem nici conştiinţă, nici demnitate?

Şi când mă gândesc că omul acesta a vegheat jumătate din nopţile sale pentru a ne crea o dramaturgie originală... cu cât talentul lui e mai mare şi osteneala mai covârşitoare... cu atât calomnia e mai odioasă şi încercarea mai demnă de asprimea legilor! A! ştiu, cunosc acuzaţiunile puerile ce s-au adus lui Caragiale. — „Ai atacat libertăţile publice!" — „Ai batjocorit Constituţia!" — „Ai zeflemit Egalitatea!" — „Ai ponegrit Democraţia!". Nu, domnilor, spiritul profund şi ascuţit a lui Caragiale a denunţat şarlatania şi uşurinţa, a rechemat la realitate pe naivii zvăpăiaţi, a zugrăvit zăpăceala şi denaturarea spiritului naţional. Rolul lui a fost de a contribui în parte la însănătoşirea vieţii noastre publice. Şi în fond, în dramaturgia lui, nu e răutate, ci iubire. Caragiale nu urăşte pe Caţavencu, pe Dandanache, pe Ipingescu, pe conu Leonida. El nu îşi calomniază nici personajele create de el. Parcă îl văd retras într-un colţ scânteindu-i privirea de pătrundere, surâzând de sinceră şi bună plăcere; îşi ascultă eroii pretutindeni, cu dragoste, îi studiază, îi rotunjeşte în mintea lui, îi descarcă de partea banal-indiferentă, şi îi reduce la sufletul lor real, etern-real. Aşa şi-a studiat tipurile; şi animat şi de altă dragoste, de enorma dragoste de limba românească, s-a jertfit ei, frământând-o pentru a-i spori viaţa, puterea şi farmecul. A muncit din greu; şi-a robit tot talentul şi toată inteligenţa lui pentru fala noastră a tuturora; şi trăind din greu, n-a întins mâna nimănui şi nu s-a plâns niciodată de ingratitudinea acelora de care a depins soarta poporului român, nici de rătăcirea multora care n-au înţeles că viaţa unui popor atârnă nu numai de dezvoltarea lui materială, ci şi de înălţarea geniului lui. Şi când Caragiale stă resemnat la o parte, şi trăieşte din muncă aspră, cinstită şi demnă... să-l izbim, să-l pătăm... să-l înfăţişăm lumii ca pe un fur ordinar?... Îi produce ceva teatrul — teatrul lui care a înveselit şi însănătoşit —, să-l calomniem... să comitem falsuri... să-l jecmănim şi de acest venit, pentru care şi-a jertit viaţa întreagă!... Caragiale a prezentat chiar în anul acesta un volum la Academie... pe el!... să convingem pe toţi că e un scriitor de contrabandă...

Dar termin, domnilor, rugându-vă să nu pierdeţi din vedere cine e calomniatorul şi cine e calomniatul; să vă gândiţi la mijloacele întrebuinţate de calomniator, pentru a pipăi bine gradul lui de perversitate; să vă închipuiţi suferinţele morale ale calomniatului, călătoriile şi cheltuielile pe care a trebuit să le facă cu adunarea probelor pentru ca pe lângă osânda ce se cuvine vinovatului, să acordaţi despăgubirile ce se cuvin nevinovatului, şi pe care le-am formulat în scris în plângerea noastră.

Pledoaria lui DELAVRANCEA în procesul Socolescu [230]

Onorată Curte,
Domnilor juraţi,

Acuzatorii şi-au schimbat rolurile. Partea civilă, trecând peste reprezentantul ministerului public a devenit acuzaţiunea principală. Scopul e evident. A voit să-şi sporească drepturile şi să se încarce cu o autoritate la care i s-a părut că renunţase dl. procuror general. A izbutit. Noi am răbdat, văzând că ministerul public îndură observaţiuni dureroase de la aliata d- sale. Marea acuzaţiune a reprezentat-o partea civilă, îndeosebi elocinţa d-lui Take Ionescu. D-sa, cu o abilitate pe care o voi caracteriza mai târziu, se întreba: ce este acest proces, pentru ce atâtea sacrificii, de ce atâtea emoţiuni? E un proces ca orice proces, un proces ordinar, o cauză şi mai ordinară, pentru care o zi ar fi fost prea de ajuns. Da? Atunci, cum îşi explică d-sa răbdarea juraţilor şi a Curţii, emoţiunea crescândă a opiniei publice, lunga şi pasionata acuzaţiune, şi mulţimea aceasta, reprezentând toate clasele sociale ale Capitalei, abia încăpând în sală, suferind fără cârtire şi aşteptând neclintită de patru zile şi două nopţi? Dar starea sufletească încordată a tuturora? Dar speranţele care scapără de ori de unde îţi întorci privirea? Dar solemnitatea impunătoare? Asemenea fenomene necunoscute până acum în faţa juraţilor nu s-ar explica, dacă am admite că aici se judecă un acuzat ca orice acuzat, un proces ca orice proces de resortul marelui criminal. Abilitatea şi elocinţa n-au izbutit să schimbe realitatea. Toţi simţim că nu apărăm un vinovat ci un prigonit de soartă şi de uşurinţa acelora care au confundat adevărul cu deplorabilul lor amor propriu. Noi, cei de aici, simţim că ne apărăm o parte din tinereţea noastră şi o parte din iluziile noastre care ne-au mai rămas, că luptând pentru el luptăm pentru generaţiunea acelora cari au împlinit 45 de ani. Crescuţi în respectul legilor şi în frica lui Dumnezeu, nu putem admite criminalitatea tocmai la unul dintre cei mai distinşi reprezentanţi ai ei. Conştiinţa generaţiunii noastre se scutură cu oroare de ipoteza acuzaţiunii. Şi nu e o vorbă de efect. Generaţiunile se ridică, trăiesc şi se urmează cu unele caractere de diferenţiere între ele. Aceleaşi timpuri şi aproape aceleaşi împrejurări, aceleaşi evenimente şi aproape aceleaşi aspiraţiuni, determină conştiinţa unei generaţiuni şi în sfera ei largă cuprinde conştiinţa fiecăruia din acea generaţiune. Fără să vrem, ba chiar fără să ştim, sufletul nostru se

230 Curtea cu juraţi din judeţul Ilfov, şedinţa de noapte de la 27 septembrie 1903.
Textul este reprodus după cel publicat în „Biblioteca marilor procese". Ed. Curierul judiciar, anul I, mai-iulie, 1924, nr. 4-5.

sprijină pe sufletul ei şi sufletul ei se sporeşte sau suferă cu mărirea sau căderea fiecăruia dintre noi. Priviţi la un codru cu copaci de aceeaşi vârstă, crescuţi pe aceeaşi înălţime, în aceleaşi condiţiuni de climă şi de sol... oricât s-ar deosebi, ca esenţă, copacii între ei, unii pe alţii se susţin, împărtăşindu-şi umbra în timp de secetă, sprijinindu-se ca să nu fie frânţi în timp de vijelii. Şi dacă trăznetul izbeşte pe unul, peste golul celui dispărut se întind ramurile celor dimprejur, ca nişte braţe în pregătire spre a ajuta în momente de primejdie.

Înainte de orice discuţiune, invoc mărturie a inocenţei lui Socolescu, conştiinţa generaţiunii noastre. Procesul lui este procesul nostru. Acuzându-l pe el, acuzaţi o generaţiune întreagă, o acuzaţi că a fost capabilă, după o cultură universitară, dintr-o dată şi din senin, să producă un oribil incendiar. Şi când mă gândesc la viaţa de acum douăzeci de ani şi mă văd alături cu Socolescu, gonind cu pasiune şi cu dezinteresare, în direcţiuni deosebite, după acelaşi ideal al frumosului, simt că-mi apăr idealul tinereţilor mele apărându-l pe el de pâra înfricoşată ce i se aduce.

Dar nu numai cauza, ci şi armele întrebuinţate dau procesului proporţiuni extraordinare. Ce se cere contra lui Socolescu? Pedeapsa cu moartea... Să nu vă miraţi... D-le procuror general, clasificaţia pedepselor din cărţi este o înlesnire pentru slăbiciunea minţii omeneşti. Valoarea reală a pedepselor se schimbă de la om la om. Gama acestor valori e indefinită. O zi de osândă pentru un inocent este suprema pedeapsă. Pentru Socolescu ar fi mai mult decât moartea. Şi cereţi această pedeapsă, cu gluma pe buze, cu uşurinţa în inimă, ca şi cum ar fi un deliciu pieirea unui om? Surâsul unora a sporit cruzimea acuzaţiunii.

O cruzime tripartită: cruzimea instinctivă, simplistă, primitivă, cruzime rafinată de spirit şi de ironie, cruzimea profundă, insinuantă, cu forţa covârşitoare pe care i-o dă perfidia calculată. Întrebuinţez cuvântul în înţelesul civil, fără intenţie de ofensă personală.

Onoratul reprezentant al ministerului public a fost pur şi simplu crud, fără spirit şi fără perfidie. A fost clar şi categoric. Stăpânit de tipicul tradiţional, a siluit trecutul d-lui Socolescu, cu o înverşunare funestă pentru d-sa şi pentru înalta sa misiune, în scop de a născoci antecendente care să explice crima ca un rezultat fatal al unei presupuse perversităţi.

Vă trebuie antecedente, d-le procuror? Şi le-aţi găsit? Nu, ci aţi ofensat bunul simţ general şi aţi călcat cu o împietate dureroasă peste ce are omenirea mai nobil şi mai generos. Aţi făcut indirect apologia egoismului şi a instinctelor duşmane oricărui ideal. Antecedentele d-lui Socolescu le-aţi redus la temperamentul lui energic, combativ, gata de a intra în luptă, capabil de a se jertfi, de a cădea sau de a triumfa. În acest temperament aţi văzut semnele viitorului criminal. Şi nu v-aţi sfiit, d-le procuror general, nici de controlul propriei d-voastre conştiinţe, nici de uimirea tuturora. Aţi izbit în ce are un suflet mai înalt, în ce are o societate mai serios ca trăinicie şi putinţă de mărire. Cunosc societăţi care au trăit în virtutea unui ideal de frumuseţe, în virtutea puterii lor de civilizaţie, în numele dreptului şi al credinţei. Cunosc societăţi care s-au dezvoltat şi au cucerit lumea prin eroismul lor secular. Dar nu cunosc societăţi viabile cu tinerime fără avânt, cu bărbaţi fără temperament, cu cetăţeni incapabili de a se jerfi pentru o idee, cu

o populaţie de filozofi domoli, resemnaţi în speculaţiunile lor abstracte ca într-o sferă de fericire moleşită. A! Domnilor, când veţi şterge rasa combativilor să puneţi cruce societăţii! (Aplauze).

Dl. procuror general a voit să ilustreze temperamentul dlui Socolescu. A intrat în domeniul artei. A citat lupta contra d-lui Socolescu. A citat lupta contra dlui Le Comte du Nouy. Şi cu ce ton... cu ce lipsă de măsură... Ne-a micşorat pe toţi, aducând elogii unui om care n-avea nevoie de apărare. A trecut pe deasupra d-lui Socolescu, aruncând mânia peste întreaga pleiadă de arhitecţi români, fala generaţiunii noastre. Şi dacă n-a păstrat măsura criticilor şi a elogiilor, avea cel puţin dreptate în problema artistică? D-sa înţelege prin restaurarea monumentelor dărâmarea până la temelii şi reclădirea lor. D-sa e convins că ceea ce ar putea să stea mărturie a timpurilor vechi trebuie să dispară sub loviturile restauratorilor. Aşa sistem însemnează nu numai ruperea cu istoria dar şi prigonirea istoriei noastre. În nici o ţară civilizată, în care gloria trecutului se leagă cu speranţa viitorului, nu s-a înţeles restaurarea cum o înţelege dl. procuror general. Socolescu a venit din ţările clasice cu o admiraţie înflăcărată pentru tot ce e pomenire a măririlor istorice, şi cu tovarăşii săi de iluzii a început lupta pentru arta naţională. Şi a luptat cu temperament, cu energie, hotărât să îndure toate urmările învinsului. Ne-ar trebui o prea mare doză de laşitate, pe lângă nepricepere, ca să imputăm arhitecţilor români ca un antecedent premergător al crimei ceea ce în realitate este un semn al conştiinţei naţionale, o dovadă că geniul nostru artistic se simte la reînvierea lui unit cu viaţa noastră de mai înainte.

Dl. procuror general a susţinut că toate polemicile d-lui Socolescu sunt antecedente de criminal. Şi ce polemice? Cu un inginer însemnat, o recunosc, care voia să se impuie în arhitectură, cu unii politicieni amestecaţi în ştiinţă fără nici o preparaţiune şi în artă fără nici un gust. D-le procuror general, cum aţi judeca d-voastră înverşunarea oamenilor politici de o jumătate de secol încoace? În pasiunea lor, ştiţi bine că n- au respectat nimic, nici persoana, nici onoarea, nici familia, şi că din bănuieli puerile au sărit la calomnii înfiorătoare. Ce credeţi şi despre cei care s-au dus şi despre cei care au rămas, că au fost şi sunt nişte criminali ale căror crime nu s-au descoperit sau care n-au avut ocaziunea de a comite crime? Nu simţiţi că în mânia d-voastră aţi ofensat toate energiile sociale? Nu simţiţi că aţi înfăşurat, în instinctul d-voastră de răzbunare, întreaga noastră societate? (Aplauze prelungite). Absurdul la care aţi ajuns a fost o pedeapsă meritată.

Şi nu v-aţi temut nici de contrazicerea cea mai brutală. După ce v-aţi acuzat victima de temperament violent, aţi încheiat strigând: „ce m-a revoltat mai mult este calmul, seninătatea acestui om!". Ce judecată este aceasta? Ce psihologie? Iacă un acuzat care revoltă ministerul public şi prin seninătatea lui şi prin temperamentul lui violent! Dacă n-ar fi în joc viaţa şi onoarea unui om, drama aceasta ne-ar părea o comedie în care rolul principal l-ar fi interpretat, cu deplin succes, reprezentantul ministerului public. Dar ce aţi fi dorit, ca inocentul acuzat să vă stea în genunchi, să verse şiroaie de lacrimi în faţa juraţilor, să se umilească sub gestul d-voastră imperial, să piardă încrederea în justiţie şi să renunţe la demnitatea lui? O! Ce lipsă de cunoştinţă a sufletelor! Sunteţi siguri de calmul lui Socolescu? Seninătatea aceasta să fie indiferenţă? V-aţi întrebat cu ce corespunde culmea suferinţei? Nu aş dori ca să înţelegeţi vreodată din propria d-voastră

experienţă, seninul pe care văd cu regret că nu l-aţi înţeles din tortura stăpânită a lui Socolescu.

De la cruzimea simplistă, la cruzimea de spirit.

Dl. Xenopol e un om cult, un om de spirit, un spirit fin, cu o dicţiune admirabilă prin naturalul şi claritatea ei. Dar crede d- sa că unui om de spirit îi este permis orice şi oricând? Constat cu regret că reprezentând pe „Dacia" a renunţat la o parte din distincţiunea d-sale. Ce vă cere d-sa, d-lor juraţi? Un verdict de condamnare. Şi sunt convins că m-aţi înţeles: cerea pieirea lui Socolescu. Şi cu ce atitudine sufletească vă cerea pedeapsa capitală?... Spirit... ironie... formule rafinate... ca şi cum ar fi fost într-un salon... întâmplările zilei puse la concurs... fiorîturile inteligenţelor ascuţite câştigând prima surâsurilor graţioase şi provocând ilaritatea prietenilor puşi pe petrecere... Nu înţeleg şi nu admit acest mod de a acuza. Dacă nu crezi în vinovăţie, nu e iertat să acuzi, nici chiar cu spirit. Suntem în faţa juraţilor şi verdictul lor interesează deopotrivă şi onoarea unui om şi onoarea socială. Dacă crezi în vinovăţie, osânda nu se cere surâzând. Ce înseamnă evocarea lui Dumas-père şi a lui Ponson du Terrail? Ce înseamnă afirmarea — abia ţinându-şi râsul — că inginerul Alexandrescu ar fi un adevărat astronom? Ce înseamnă plăcerea de a mucali faptul că Socolescu a trimis câteva ouă proapete „mamei mari?". Ce înseamnă invenţia cu schimbarea costumelor celor doi martori ai focului, în scop de a cita pe faimosul travestitor Frizzo Fregoli? Ce înseamnă apropierea spiritului ilustrului dramaturg Caragiale cu o oră hotărâtă, şi care n-a devenit, nici cu acest împrumut silnic, „9 ore trecute fix?" Ce înseamnează întreaga atmosferă morală a primei acuzaţiuni adusă aici în numele societăţilor de asigurare? O ofensă mai mult adusă instituţiunii juraţilor.

Din câte am citit despre teroarea marei revoluţii franceze — nici acum de curând, din „vechi hârtii şi case vechi" ale istoriografului Lenotre — nu mi-aduc aminte să fi întâlnit vreun călău care să-şi fi condus surâzând victima la eşafod, nu-mi aduc aminte de nici un executor care să fi făcut glume privind la convulsiunile celor decapitaţi. Este o antinomie morală între rolul de a contribui din convingere la pieirea unui om şi putinţa de a glumi a aceluia care îndeplineşte un asemenea rol. O singură scuză poate avea această atitudine. Oratorul nu crede în vinovăţia lui Socolescu şi e convins că verdictul d-voastră de achitare nu se va influenţa de spiritul d-sale.....

Domnule preşedinte,

Permiteţi-mi ca la ordinul d-voastră să alătur o rugăciune. Rog pe d-nii din sală să aibă în vedere misiunea noastră delicată şi grea. E noapte, e târziu, vorbesc după şapte oratori, după cinci şedinţe, după o extraordinară încordare de atenţie şi după un lung şir de emoţiuni. Nu doresc — şi nici nu se cuvin — aplauze. Numai astfel mi-aş îndeplini datoria mea.

Domnilor juraţi,
Onorată Curte,

Să mă opresc la cruzimea primejdioasă, insinuantă, capabilă de a răscoli fundul conştiinţei d-voastre, tulburând ceea ce se limpezise, clătinând prin perfidie ceea ce noi câştigaserăm pe cale o netedă şi dreaptă. Arma d-lui Take Ionescu a fost cea mai tăioasă

dar nu cea mai leală. Ea a fost învârtită cu o abilitate neîntrecută, dar nu cu o convingere profundă. Îi denunţ meşteşugul, deşi îi admir talentul, ca nu cumva meşteşugul să deformeze adevărul. L-aţi văzut cu ce intenţie manevra înaintea d-voastră sipetul cu cheile. Ca demonstraţie controlabilă, d-sa n-a scos nimic din jocul cheilor, şi nici n-a pus vreo concluzie. Dar... ce putere de sugestiune, ce izvor de erori, spaţiate uşor prin cuvinte fără legătură aparentă... Multe chei... de la odăi... de la magazii... de la depozit... de la pivniţă... de la casa de fier... multe... foarte multe... un morman de chei... Oratorul le ridică rând pe rând cu un surâs potrivit pe o gravă bănuială nemărturisită. Le clătină în faţa d-voastră, le izbeşte, le scapă zgomotos, sfârşind prin a constata că sunt şi chei vechi fără destinaţie cunoscută... Concluzia? Nici una. Efectul? Enorm pentru oamenii care nu şi-ar da seama de scopul urmărit. A vroit să lase o impresie, iar să nu producă o dovadă. N-a spus-o, nu era în drept s-o spună... Dar cine n-a înţeles acest acest joc nepermis? Din prestidigitaţia oratorului, Socolescu putea să apară, în faţa copiilor, ca un om care se serveşte de chei false. Neputând afirma a insinuat. Şi neputând insinua prin cuvânt, a insinuat prin mişcări, prin surâs, prin reticenţe, prin expresivitatea generală a omului extraordinar.

Dar să vă dau, domnilor, o dovadă decisivă că nu exagerez când afirm că la dl. Take Ionescu cruzimea s-a aliat cu perfidia. D-sa a prins, cu repeziciunea carcteristică a inteligenţei sale, legenda visului d-nei Socolescu. S-a pomenit, în treacăt — după mine inutil şi fără o consecinţă — că d-na Socolescu ar fi scris, din sanatoriul de la Berlin, că-i apăruse în vis casele lor arzând, cu câteva zile înainte de a izbucni focul în realitate. Aţi înţeles cum prezenta dl. Take Ionescu această poveste? Să vi-l reamintesc, subliniindu-i insinuările. Da, zice d-sa, d-na Socolescu a visat. Eu nu voi vorbi de visul d-sale. Dar a putut să viseze. Inutil să ne oprim asupra viselor. Eu nu cred în vise prevestitoare. Dar a putut să viseze. A! nu, eu nu bănuiesc pe d-na Socolescu! Dar într-o casă în care se vorbea aşa de des de foc... Fenomenul e explicabil... Visul a fost provocat de... Dar să nu vorbim de visul d-nei Socolescu... (Aplauze. Ilaritate). Aţi înţeles d-lor juraţi, cum nu vorbeşte dl. Take Ionescu (Ilaritate). Iată logica teribilă a frazelor rupte într- adins: D-na Socolescu a visat focul înainte de a fi fost pus, şi cum nu există vise prevestitoare, d-na Socolescu a visat ceea ce ştia de mai înainte că are să se întâmple. Concluzia? Socolescu autorul crimei şi d-na Socolescu complicea. A! domnilor, resping, cu toată energia sufletului meu, asemenea insinuări! Sunt în drept să cer acuzatorilor francheţe, lealitate, convingere, argumente. În contra dovezilor formulate e posibil controlul, şi justiţia câştigă. În contra argumentelor e posibilă lupta de argumente şi justiţia se prepară. În contra răstălmăcirii faptelor necontestate e posibilă desfăşurarea lor logică şi documentată, şi justiţia se luminează. În contra unei atmosfere pasionate e posibilă alta curată şi înaltă, şi justiţia triumfă. Dar în contra perfidiei, când n-ai nimic categoric de învins, când nu poţi să ştii până la ce adâncimi de conştiinţă a dus confuzia, nu e altă armă decât denunţarea ei, pentru ca conştiinţele care vor da verdictul să o înlăture ca pe o forţă duşmană justiţiei însăşi.

Să vă explic eu, d-lor juraţi, legenda visului. De unde această legendă? Şi pentru ce dl. procuror general a abandonat-o? Cunosc dosarul, foaie cu foaie, rând cu rând, din cuvânt în cuvânt. Dl. procuror Ionescu-Dolj a consemnat această legendă într-un prim

proces-verbal. D-sale i-a fost transmisă de către un martor, rudă prin alianţă cu dl. Socolescu. Să-i trec numele. Martorul, dintr- un exces de zel regretabil, a vroit să apere cu orice preţ pe dl. Socolescu. Şi a depus. În depunerea sa parchetul şi judecătorul de instrucţie au avut ocazia să constate un enorm neadevăr. Acest martor citise în ziare că dl. Socolescu luase cu d-sa la Sinaia tot ce avea mai de valoare şi îndeosebi ceea ce nu fusese asigurat: argintăria şi bijuteria. Fireşte o dovadă zdrobitoare în contra d-lui Socolescu.

Martorul crezând că ceea ce scrisese era şi adevărat a inventat o explicaţie pe când dl. Socolescu se tortura în carcera d-lui Săbăreanu.

Iată explicaţia: Socolescu a luat cu el între altele şi bijuteria pentru că avea de gând ca de la Sinaia să plece la Berlin şi vroia să facă o plăcere neaşteptată soţiei sale suferinde. Martorul afirmă că dl. Socolescu i-ar fi spus acestea la un dejun, în familie. Şi ce s-a dovedit de parchet şi de judecătorul de instrucţie? Că dl. Socolescu nu luase la Sinaia nici cămăşi scump brodate, nici argintăria, nici bijuteria soţiei, nimic din câte afirmase martorul. Înţelegeţi, domnilor, că dl. procuror general a avut o legitimă pudoare de a se mai servi de asemenea mărturie, şi cum tot acest martor pomenise despre povestea visului, a abandonat întreaga mărturie fiind grav pătată de un neadevăr categoric constatat. Şi cu legenda valorilor şi cu legenda visului, e evident, martorul, rudă şi amic, vroise să apere cu născociri pe un nevinovat. Sunt sigur că dacă dl. Take Ionescu ar fi cunoscut originea visului ar fi renunţat la înfiorătoarea d-sale insinuare.

În această ordine de apăsări asupra conştiinţei d-voastre, domnilor juraţi, trebuie să punem şi apelul părţii civile — şi prin dl. Xenopol, şi prin dl. Take Ionescu — ca să vă despicaţi în două, să vă dezbinaţi inima de minte, să fiţi, ceea ce e imposibil să fiţi, jumătăţi de oameni, fiinţe care n-au trecut până astăzi prin nici o concepţiune umană. Dl. Xenopol vă spunea categoric: scuturaţi-vă de milă şi să n-aveţi în vedere decât strălucirea adevărului şi triumful intereselor sociale. Vă voi explica spaima d-sale de mila pe care nu v-o cere. Dl. Take Ionescu, cu voinţă mai învăluit, vă zicea: eu ştiu că juraţii pe lângă judecată au şi sentiment, dar sentimentul întunecă dreapta judecată. Vă voi explica şi spaima d-lui Take Ionescu de sentiment. Amândoi, în deosebite variaţiuni, vă puneau sub ameninţarea tuturor judecătorilor care s-au pronunţat în această afacere. Iar dl. Take Ionescu, cu abilitatea sa profesională, exclama: aş dori din toată inima — din toată — ca dl. Socolescu să fie nevinovat, dar am convingerea absolută că este vinovat, şi nu mă tem decât de sentimentul d-voastră!

Domnilor juraţi, eu nu cerşesc milă pentru un nevinovat, eu nu vă zic să renunţaţi la judecată, dar vă cer să fiţi bărbaţi întregi, aşa cum se cuvine, aşa cum e plăsmuit omul să fie, aşa cum l-a făcut Dumnezeu, care nu-şi cedează locul avocaţilor ca să-i pocească făpturile. Eu nu vă cer să fiţi slabi şi moleşiţi de pledoariile noastre, dar am dreptul să vă denunţ o falsă concepţie despre instituţia juraţilor. Cum, domnilor, d-voastră să fiţi intimidaţi de încheierile preparatorii ale judecătorilor de profesiune? D-voastră să luaţi locul jurisconsulţilor şi să învârtiţi pe degete codicile de legi? D-voastră, să renunţaţi la plenitudinea fiinţei ca să ajungeţi la o judecată despărţită de toate facultăţile sufletului omenesc? Dar ce concepţie au acuzatorii despre instituţia juraţilor?

Atunci, ce ar însemna nemotivarea verdictului? Ce înseamnă un „nu" sau un „da" care redă pe un om societăţii purificat de orice bănuială sau îl aruncă în întunecimea

temniţei? De unde această putere supraumană într-un „nu" sau un „da"? A! domnilor, justiţia juraţilor e singura care se apropie de justiţia divină. Justiţia d-voastră ca şi justiţia divină, afundă sau înalţă, distruge sau salvează, fără ca noi să ştim de ce. Din taina nepătrunsă de sus, şi din misterul conştiinţei d-voastră, fulgeră verdicte înaintea cărora ne înclinăm ca în faţa unei puteri indiscutabile, hotărârea celui de sus şi a d-voastră neavând nici un motiv pe care să-l ştim. Şi când lumea modernă v-a dat o misiune supraumană în raport cu a judecătorilor ordinari, vi se cere să fiţi nişte jumătăţi de oameni! Eu nu aduc onoraţilor noştri adversari ofensa de a le confunda temerea cu convingerea lor. Sunt prea învăţaţi ca să-i socotesc incapabili de a-şi da seama de oameni şi de instituţia juraţilor. Nu, domnilor. Cauza absurdului în care au căzut e alta, şi se explică. Chiar domniile lor s-au speriat de asprimea inexplicabilă şi de metoda barbară a judecătorului de instrucţie, i-aţi auzit. Da, aşa e. E revoltător să vezi pe un judecător de instrucţie călcând cu ghetele murdare peste plapuma de mătase a soţilor Socolescu, când descinde la locul sinistrului. E un abuz de putere incalificabil, să ţii în picioare zece ore în şir pe un prevenit. E nedemn de un judecător să arunce în carceră pe dl. Socolescu din prima zi, să-l ţie acolo pe o rogojină, în umezeală şi în întuneric, şapte zile, neprimenit şi fără permisiunea de a- şi satisface cele din urmă nevoi, aiurea decât unde trebuia să doarmă şi să respire. E culmea ferocităţii să-l ştii în convulsiuni nefritice şi să nu-l transporţi la spital, nici când gemetele nefericitului alarmaseră întregul personal administrativ al penitenciarului! A trebuit ca doctorul să declare că nu mai garantează de viaţa torturatului pentru ca de frică... da, de frică, d-le procuror general... să consimtă la schimbarea regimului de teroare.

Şi ce poţi obţine cu teroarea aceasta, demnă de cele mai cumplite vremi ale inchiziţiei? Adeseori aparenţa adevărului, aparenţa care a provocat cele mai deplorabile erori judiciare. La Rochefoucauld a zis, cu drept cuvânt, că adevărul n-a făcut atât bine omenirii cât rău i-a pricinuit aparenţa adevărului. Şi partea civilă, înţelegând ce impresiune de oroare va fi produs în d-voastră asemenea năravuri de primitivi, vă ruga să nu fiţi oameni întregi, să vă reduceţi la nişte inteligenţe fără sentimentalitate, să vă apropiaţi cât mai mult, scoborând pe treapta umanităţii, de tipul rar al judecătorului fără inimă (Aplauze prelungite).

Partea civilă avea dreptate să se teamă de impresia de oroare şi din alt punct de vedere. Ea studiase dosarul, cel puţin în părţile lui principale, şi se convinsese că parchetul şi instrucţia nu-şi făcuseră datoria. Da, d-le procuror general nu v- aţi făcut datoria... Să vă dovedesc... În acest proces se impunea — şi vi s-a cerut de inculpat şi de apărătorii săi — o serie de experienţe uşoare şi decisive.

Câteva exemple. D-nii juraţi vor înţelege din ele întregul sens al procesului. Dl. procuror general şi judecătorul de instrucţie au ajuns la sistemul: Socolescu singur a preparat focul. Aţi văzut, domnilor juraţi, la faţa locului, o bibliotecă coborâtă din primul etaj sub scara principală a intrării unde era preparat unul din focare. Era posibil d-lui Socolescu să facă acest transport pe o scară înaltă şi învârtită? Dl. procuror general, îmbinându-şi acuzaţia cu aceea a părţii civile — veţi vedea că se şi dezbină — ne răspundea: da, căci a luat mai întâi cărţile şi-apoi a transportat biblioteca. Da? Aţi făcut experienţa aceasta, d-le procuror general? Vă sta în putinţă. Socolescu nu e un atlet.

N-aveţi decât să încercaţi cu un om şi mai puternic. De ce n-aţi făcut-o? Să vă spun de ce. Pentru că biblioteca este de stejar şi cu uşi de fier. Unui singur om i-ar fi fost peste putinţă să o coboare de sus, în colivia scării. În numele justiţiei vă acuzăm că nu v-aţi făcut datoria, că aţi refuzat să v-o faceţi!

A doua experienţă pe care iarăşi n-aţi făcut-o. Aţi auzit ce s-a clădit pe chestiunea lumânărilor „Amsterdam extra". Punctul capital al acuzaţiei. Dl. Judecător de instrucţie în scris şi dl. procuror general de viu grai, au afirmat ca o dovadă zdrobitoare contra d-lui Socolescu, că nemulţumit de durata lumânărilor „Rosa extra", cumpărate de la un băcan vecin, s-a dus la dl. Amărăşteanu şi a cumpărat lumânări „Amsterdam extra". Fireşte, domnilor, ar fi fost o serioasă dovadă dacă faptele ar fi fost cum se afirmă. Fireşte, dl. Socolescu, după acuzaţiune, avea nevoie de nişte lumânări care să dureze 7-8 ceasuri până să comunice focul. Şi e logic. Dl. Socolescu ar fi avut motive serioase să depărteze momentul plecării sale de momentul izbucnirii focului şi focul să izbucnească cât mai târziu, noaptea, ca vecinii să doarmă şi să nu-l vadă decât după ce tot edificiul ar fi fost cuprins de flăcări. Ei, domnule procuror general, nu aţi făcut experienţa cu lumânările? Aţi făcut-o, serios şi întreagă? Nu! Aţi afirmat că lumânările „Amsterdam extra" durează opt ore. De patru zile, în fiecare zi, vă somez să faceţi experienţa. Aveaţi timp. Şi eu cred că aţi făcut-o dar nu voiţi să reveniţi asupra erorii. Eu sper că şi d-nii juraţi au făcut-o. D-lor, de trei săptămâni ard trei feluri de lumânări: „Amsterdam extra", „Rosa extra" şi „Rosa lux" — V-am spus şi v-o repet: „Amsterdam extra" durează aproape 11 ore, „Rosa lux" 11 ore şi „Rosa extra" 10 ore. Dl. Socolescu avea nevoie, după d-voastră ca lumânările să dureze 7-8 ore. Dacă „Rosa extra" pe care le avea la îndemână durează 10 ore, de ce ar fi căutat să cumpere „Amsterdam extra"? Şi de ce aţi refuzat când v-am adus aici lumânările să experimentaţi în aceste patru zile, când nu vă făcuseraţi datoria în timpul instrucţiunii? Pentru că v-aţi speriat de rezultatul experienţei, pentru că v-aţi temut de adevăr, pentru că v-aţi fi spulberat argumentul capital, pentru că seninătatea justiţiei este tulburată uneori de un trist amor propriu şi de mici deplorabile ambiţii!

A treia experienţă pe care n-aţi făcut-o. Vi s-a afirmat de prevenit că focul nu s-ar fi văzut din bulevard sau din strada Polonă, pe ferestrele podului, şi v-a atras atenţia că cei doi necunoscuţi neputând vedea focul au trebuit să-l ştie de mai înainte. Eraţi datori să faceţi o experienţă uşoară. Să verificaţi dacă aprinzând câteva scânduri, unde fusese focarul din pod, s-ar putea vedea fum, aşa cum afirmaţi, după cei doi necunoscuţi, eşind pe ferestrele podului. Eraţi datori să încercaţi, noaptea, la ora 11 jumătate şi să arătaţi d-lui Socolescu această minune în care d-sa nu crede. Şi cine poate să creadă! Ne-am suit în podul casei împreună cu d-nii juraţi. Am observat serios focarul. Acest focar e ascuns serios de un paravan de scânduri înalte de trei metri. Cum era să se vadă slabele flăcări prin paravanul de scânduri? Şi cum era să treacă fumul peste paravan şi să iasă pe ferestrele dinspre Bulevard când podul era deschis, tocmai în dreptul acestui focar, stins cu o găleată de apă?

A patra experienţă pe care n-aţi făcut-o. Aţi acuzat pe Socolescu că ar fi pus hârtie dublă la geamuri — vi s-a dovedit de predecesorii mei că nu la toate — ca să nu străbată lumina prin ele. Pe ce vă întemeiaţi când spuneţi, că la miezul nopţii, dacă ar arde cu flăcări mobilele din salon, focul nu s-ar vedea prin hârtia de la geamuri? Pe nimic. O

fantezie, o închipuire surescitată de lipsa de probe, o opintire în vid, o uşurinţă mai mult. Eraţi datori să aprindeţi câteva lămpi puternice în salon, în bibliotecă, în sufragerie, şi să vă duceţi noaptea cu dl. Socolescu, ca să-i dovediţi, de fapt, că în adevăr din Bulevard nu s-ar vedea lumina prin hârtia de pe geamuri. Şi vroiţi să vă credem pe cuvânt! Nu ştiţi cum se procedează aiurea? N-aţi citit cu câtă înţelepciune şi răbdare se fac toate experienţele, absolut toate, înainte de a se cere capul sau onoarea unui inculpat? Ceea ce n-aţi făcut d-voastră am făcut noi, în parte. Eu am atras atenţia unor domni juraţi asupra acelei misterioase hârtii. Prin ea trecea uşor şi căldicel lumina zilei, deşi lumină era şi în salon. Vă închipuiţi, domnilor, cum s-ar fi văzut pâlpâind flăcările din salon în întunericul nopţii.

A cincea experienţă pe care n-aţi făcut-o. Dacă Socolescu ar fi voit să-şi incendieze casa, de ce ar fi făcut atâtea focare în loc să lase deschis gazul aerian? Explozia ar fi provocat un incendiu pe care nimeni nu l-ar fi putut stinge. Acuzaţiunea înţelegând gravitatea acestui argument s-a agăţat cu uşurinţă de depoziţia d-lui căpitan Urlăţeanu şi s-a sfiit de a afirma că gazometrul a fost deschis şi numai graţie d-lui căpitan s-a evitat explozia. Dar ce-a spus onoratul martor, domnilor, şi vă declar că nu mă îndoiesc de sinceritatea d-sale, ce a spus, d- lor, aici şi la judecătorul de instrucţie? Că văzând flăcări pâlpâind în aer, a crezut că gazometrul este deschis şi a dat ordin ca să-l închidă. Şi cine s-a dus în pivniţă ca să-l închidă? Dl. căpitan Urlăţeanu? Nu. Dl. locotenent ajutorul d-sale? Nu. Vi s-a spus că dl. locotenent era un ofiţer nou la pompieri, fără experienţă. Cine dar? Servitorul Zaharia care nu mai umblase la gazometru, aşa că nici acum nu ştie dacă l-a închis sau dacă l-a deschis când a învârtit robinetul. D-le procuror general, aşa se instruieşte o acuzaţiune? Dar ce v-a afirmat dl. Socolescu, ce v-am afirmat noi? Că gazul a fost închis de Companie încă de la 14 mai, cu o lună de zile înainte de incendiu, din ordinul d-lui Socolescu; că Compania prin funcţionarii săi l-a închis în stradă, unde nimeni nu poate umbla, iar nu la gazometrul din pivniţă. Dl. Socolescu v-a rugat ca să cercetaţi la Companie, să luaţi un inginer al ei şi să vedeţi cu ochii d-voastră dacă este sau nu este închis gazul în stradă. Aveaţi timp chiar în aceste patru zile să vă convingeţi. Aţi refuzat, aţi refuzat de a vă face datoria... şi aveţi curajul de a afirma în faţa juraţilor şi a Curţii un neadevăr brutal? Vă jucaţi, d-lor acuzatori, abuzaţi de puterea pe care v-o dă legea şi primejduiţi interesele sociale. N-aveaţi decât să deschideţi gazometrul din pivniţă şi v-aţi fi încredinţat că nici un bec din casă nu s-ar fi aprins. Ce n-aţi făcut d-voastră, am făcut noi. Iată, d-lor juraţi, ceea ce afirmă în scris direcţia Companiei cu gaz (Citeşte). Aţi înţeles, domnule procuror general? De la 14 mai s-a închis gazul, în stradă. De la 14 mai şi până azi nu s-a debitat nici un litru de gaz în contul caselor Socolescu. Iată adevărul şi ar trebui să vă înfioraţi de câte neadevăruri v-a făcut judecătorul de instrucţie să spuneţi în faţa Curţii şi a d- lor juraţi. Şi ştiţi, domnilor, că debitul gazului se controlează mecanic, cu o precizie ştiinţifică, iar nu cu dibuirea infantilă a morfologiei... (Râsete) din ştiinţa pozitivă a faimoasei grafologii... (Râsete). Da, ştiu că vă trebuia şi acest neadevăr ca să colaboreze, cu celelalte, la pieirea unui nevinovat. În numele societăţii pe care o reprezentaţi, aveaţi o îndoită datorie de îndeplinit şi faţă de justiţie şi faţă de propria dv. onoare. Regret şi deplâng că nu v-aţi îndeplinit-o!

O! domnilor juraţi, cum ar fi făcut parchetul şi instrucţia aceste experienţe, care ar fi spulberat cele cinci capete de prima ordine ale acuzaţiunii, când au refuzat să-şi facă o elementară datorie faţă de acuzat, faţă de justiţia pe care acum vor s-o mistifice şi faţă de opinia publică pe care au alarmat-o prin informaţiuni de mare senzaţie! Domnilor juraţi, Socolescu a cerut în scris — aţi auzit din gura d-lui judecător Săbăreanu monstruozitatea că n-a luat act de cererile inculpatului decât numai de cele făcute în scris — ca să se constate prin proces-verbal ce obiecte s-au găsit în geamantanul său şi câte s- au găsit în casa incendiată? De ce n-a dat curs acestei drepte cereri? Credeţi că dl. Săbăreanu a fost un judecător care ar fi neglijat de a scotoci geamantanul sau domiciliul d-lui Socolescu? Credeţi că vreun sentiment de delicateţe l-a oprit ca să nu se amestece până şi în viaţa intimă a soţilor Socolescu? Nu, domnilor, dl. judecător după ce a prefirat tot, absolut tot, înumărând, scuturând, făcând mormane de obiecte, peste care adeseori a călcat triumfător, a pus mâna pe toată corespondenţa d-nei Socolescu, nelăsându-i d-lui Socolescu nici portretul soţiei sale. În ardoarea de a viola orice secret, sub pretextul adevărului, s-a adresat la prăvăliile de la care se furnizase d- na Socolescu. Vroia cu orice preţ să se acrediteze legenda luxului, a risipei fără frâu, a vanităţii ruinătoare. Şi n-a rămas lucru cumpărat de un an de zile încoace, începând de la cele văzute până la cele de care chiar unui judecător de instrucţie i-ar şedea rău să se informeze, ca să nu fie ştiut şi paradiscutat. În sfârşit, d-na Socolescu a participat la o serbare dată sub patronajul unui august personaj. A trebuit să se afle cât a costat rochia d-sale, anume acea rochie de care se grăbiseră a zvoni un preţ fabulos. Şi s-au convins din registrele casei speciale că n-a costat mai mult de 350 lei. Când dar, nu s-a sfiit nici de ceea ce nici un tocit simţ de decenţă l-ar fi împiedicat de a se informa, când ştia tot şi cercetase tot, pentru ce a refuzat de a face inventarul lucrurilor găsite la Socolescu şi al acelora lăsate în casa lui Socolescu? Pentru că parchetul şi judecătorul de instrucţie umpluseră coloanele ziarelor cu ştiri de senzaţie, false, dar de senzaţie, şi convinseseră pe toată lumea că dl. Socolescu luase cu sine la Sinaia lăzi şi geamantane încărcate cu toate obiectele mai scumpe din casă, tot trusoul d-nei Socolescu, îndeosebi albiturile cu cele mai fine broderii, toată argintăria, toate hainele lui, toate titlurile, toate valorile, într-un cuvânt, tot ceea ce nu fusese asigurat, ceea ce fiind asigurat s-ar fi putut susţine că a ars, şi ceea ce n-ar fi voit să dispară oricâte despăgubiri ar fi luat în schimb de la „Dacia". Şi pe când în spiritul public se vânturau inelele, brăţările, colierele, dantelele, cămăşile, rochiile, batistele pe care le-ar fi cărat dl. Socolescu la Sinaia, pe când în această îndrăzneaţă invenţiune opinia publică vedea o dovadă sigură — şi pe drept cuvânt — a vinovăţiei d-lui Socolescu, dl. judecător de instrucţie constatase cu ochii săi, cu mâinile sale, cu capul său, că bănuiala pe care o aruncase în public, cu o uşurinţă revoltătoare, ca un fapt cert, era un neadevăr grosolan! Şi a refuzat de a constata greşeala sa, a refuzat de a dezminţi legal propria sa închipuire aprinsă de o patimă inexplicabilă, n-a avut curajul moral pe care Curtea l-a avut, ordonând ancheta din care se dovedeşte că opinia publică a fost înşelată, că instrucţia a fost pasionată, că toate valorile fuseseră lăsate în casă, că în geamantanul lui Socolecu nu s-au găsit nimic din câte se afirmase reporterilor de la parchet şi de la cabinetul judecătorului de instrucţie. Constat cu spaimă o boală de amor propriu, o hipertrofie crescândă a personalităţii multora, o zdruncinare nervoasă, care îi face să gonească după

o tristă şi trecătoare glorie, ca şi cum superficialitatea şi zădărnicia ar deveni organice în clasele noastre conducătoare! Generaţia noastră, domnilor, va regreta desigur că forţele ei au fost prea mici în raport cu idealul ei prea mare. Să dea Dumnezeu ca cei care vor începe să cărunţească ca şi noi, să nu ajungă într-o zi ca să regrete erori judiciare care să le amărască bătrâneţele şi să le micşoreze, chiar faţă de propria lor conştiinţă, tinereţea pierdută în ambiţiuni dezonorante! (Aplauze prelungite).

O asemenea instrucţie incompletă şi pasionată explică dezbinarea la care aţi asistat între partea civilă şi reprezentantul ministerului public. Aţi auzit pe dl. Take Ionescu regretând torturile morale şi fizice suferite de dl. Socolescu, l-aţi auzit clamând stăruinţele extraordinare de a nu fi pus în libertate, l-aţi auzit constatând că în unele direcţiuni nu s-a făcut nici o cercetare şi în altele s-a stăruit fără nici un folos, ba nu s-a sfiit de a crede că dosarul n-a fost destul de studiat, fireşte de către reprezentantul ministerului public.

În privinţa grafologiei cu morfologia ei... (Râsete şi aplauze) cu morfologia ei specială, dl. Take Ionescu n-a împărtăşit credinţa d-lui procuror general şi mai puţin pe a morfologului chimist (Râsete). Era în acest proces un punct decisiv de rezolvat de grafologie, de grafolog. Cine a scris cartea poştală adresată d-lui Socolescu prin care îl vestea să se ferească de societăţile de asigurare? Dacă singur dl. Socolescu şi-ar fi scris-o, neapărat că asupra d-sale ar fi apăsat mai mult decât o bănuială că ar fi autorul incendiului. Eu vă mărturisesc că dacă, printr-o minune de sus, l-aş fi văzut scriindu-şi acea scrisoare, n-aş fi stat un moment la îndoială că el e autorul crimei. În acest fapt aş fi văzut pe omul care ştie de mai înainte ce are să se întâmple şi pe vinovatul care poartă o a doua crimă: putinţa de a acuza pe inocenţi de propria lui crimă. Din aceste două crime, cea din urmă ar fi fost cea mai gravă.

S-a susţinut cu studiul grafologului că dl. Socolescu a scris carta. Ce să fie, d-lor, această grafologie? Aţi auzit pe dl. doctor chimist. Ea este o ştiinţă nouă, o ştiinţă pozitivă, sigură, infailibilă. Şi ce este un grafolog? Un om care nu se poate înşela când aplică grafologia, un om care ajunge la concluzii indiscutabile, ca concluziile unui matematic, mai sigure decât ale unui anatomist şi după câte aţi văzut, cu mult mai sigure decât ale unui chimist. Dl. Take Ionescu, om ager, ar fi simţit ridicolul chiar dacă infailibilitatea grafologiei n-ar fi provocat surâsul tuturor şi râsul zgomotos al celor mai tineri din mulţimea care urmăreşte aceste dezbateri. D-sa s-a desbinat de reprezentantul societăţii şi al ştiinţei grafologice în privinţa infailibilităţii. D-sa v-a spus că nu are curajul de a afirma că grafologia este o ştiinţă pozitivă, dar că are curajul de a nu crede în infailibilitatea grafologului. Să ne oprim asupra acestul conflict.

De ce, domnilor, afirma dl. dr. chimist Minovici că grafologia este o ştiinţă pozitivă? Ne-a spus d-sa care sunt legile neîndoielnice ale aceste noi ştinţe? Nu. Şi nici nu putea să ne vorbească de legi grafologice, pentru un singur motiv: fiindcă nu există (Râsete). Ne-a arătat d-sa cu care ştiinţă pozitivă se înrudeşte grafologie? Nu. Nu, pentru că nimeni nu a avut acest curaj înainte de d-sa, şi cum d-sa nu este părintele noii ştiinţe, nu ne putea confirma gradul ei de rudenie cu chimia, care admite încă îndoieli în ipoteze. Dl. expert s-a simţit obligat să vă ţie un discurs, preparat, ca un act de expertiză, despre importanţa grafologiei, despre doi profesori, unul la Petersburg şi altul de la Berlin, ale căror nume le-a morfologit aşa că nimeni din noi nu a izbutit să audă desluşit cum se numesc aceste

două glorii ale omenirii. Şi d-sa nu era chemat să facă elogiul ştiinţei celei noi, ci să-şi dovedească afirmaţiunea că dl. Socolescu este autorul cărţii poştale anonime. Şi ciudat, dl. chimist se credea obligat la atâtea elogii pentru o ştiinţă pe care n-a învăţat-o la universitate, uitând, într-o umbră modestă, chimia pe care într-adevăr a studiat-o.

Asemenea elogii necerute şi nedatorate se explică. Între chimie şi grafologie este o repulsiune. Una este ştiinţă în toată puterea cuvântului pentru care o viaţă întregă nu e prea mult, şi cealaltă e încă o mică speculă pe mici ipoteze şi pe dibuiri care au dus pe oameni la greşeli grave, zăpăcind justiţii şi contribuind la osândirea multor nevinovaţi. De vreo 20 de ani grafologia a făcut o invazie în justiţie şi efectele sunt deplorabile. Franţa fu despărţită în două, zguduită din temeliile ei, cât p-aci să ajungă în prada unui război civil, graţie acestei tinere pseudoştiinţe. Una din gloriile Franţei, Zola, s-a stins, amărât în primul rând de speculaţiile şi de neadevărurile patente ale grafologilor. La procesul Humbert, când s-a pomenit de grafologie, sala a izbucnit în râs, şi preşedintele, figură leală şi ilustră, a recunoscut că bazaconiile acestei ştiinţe întrec autoritatea prezidenţială şi tulbură cea mai gravă solemnitate (Râsete). Şi pe când lumea îşi deschide ochii, noi să credem orbeşte în îngânări puerile! După atâţia ani de cultură, să nu ştim încă ce este o ştiinţă! Ştiinţa are legile ei constante, verificate. Fenomenele, supuse legilor ei, se reproduc cu siguranţă, în acelaşi sens, identice, ori de câte ori le demonstrează omul de ştiinţă. Şi totuşi spiritul ştiinţific este prin excelenţă un îndoielnic până la proba deplină a unei afirmaţiuni. Cu tot progresul tuturor ştiinţelor, ipoteza joacă un rol decisiv la cuceririle spiritului uman. Văd doctori în medicină, printre d-nii juraţi. Să ne spună ei dacă, după o practică de 20-30 de ani, nu au îndoieli serioase şi dacă siguranţa absolută şi îndărătnică nu este condamnabilă de cele mai multe ori în ştiinţa medicală. Văd ingineri. Să ne spună d-lor dacă în rezistenţa materialelor nu au coeficient de toleranţă când e să aplice în realitate adevărurile abstracte şi absolut verificabile ca ştiinţă pură. Şi numai grafologia să fie infailibilă!... Nu, d-lor, asemenea pretenţie este ilariantă. Şi aţi văzut la ce contrast ciudat duce această siguranţă absolută în grafologie. Dl. expert este chimist, a învăţat ani de zile chimia la universitate, dar apare şi ca grafolog, şi desfid pe dl. doctor Minovici ca să ne spună unde ar fi existat în lume o facultate de grafologie... (Râsete).

Ei bine, domnilor, să nu ne fie frică de adevăr: abia v-aţi stăpânit, d-voastră, juraţi, râsul când aţi văzut ce-a pătimit chimistul în modestia lui faţă de grafoloful îndrăzneţ şi sigur! Vă reamintesc. Grafologul dl. dr. Minovici, v-a spus cu absolută siguranţă că dl. Socolescu este autorul cărţii poştale, fiindcă grafologia ajutată de fotografie şi microscop, este o ştiinţă pozitivă. Prea bine. Am pus o serie de întrebări chimistului, tot d-lui dr. Minovici. Şi ce ne-a răspuns? Nimic sigur. Aşa de puţin sigur, că într-un moment mi s-a făcut milă de Chimie, umilită de impertinenţa Grafologiei. — Cât timp arde o lumânare „Rosa extra" sau „Amsterdam extra"? — N-am făcut experienţă. — Aproximativ, foarte aproximativ. — Apoi, depinde. — De ce depinde? — De împrejurări, de curent, de gradul de căldură. — Foarte bine. Să-şi aleagă împrejurările. — Nu ştiu, depinde. — O cârpă îmbibată în gaz, cât timp ţine mirosul? — Depinde. — De ce depinde? — De gradul de căldură. — Prea bine. — Vara, în vara asta, în casele incendiate, cam cât ar fi ţinut mirosul, aproximativ, cu o largă toleranţă, de săptămâni chiar. — Eu n-am fost cu d-voastră la descinderea locală de ieri că v-aşi fi spus dacă mai miroase. — Vă mulţumim. Noi nu v-am

întrebat dacă un om cu nas ar putea să miroasă. Nu avem nevoie de nasul d- lui expert, ci de ştiinţa d-sale. (Ilaritate). — Ar mai putea mirosi, după trei luni, nişte covoare muiate în benzină? — Depinde. N-am făcut experienţă. — Cum explică dl. chimist faptul că o lumânare a ars până la cârpa muiată în gaz şi s-a stins iar cârpa nu a luat foc? Şi ştiţi, d-lor juraţi, acest răspuns: „depinde"! Apoi, nefericita de chimie este, domnilor, ştiinţă pozitivă, bine întemeiată. Şi aţi văzut că omul ştiinţei are îndoieli, precauţiuni, aşa că de multe ori nu ne-a răspuns nimic pozitiv. Cum se explică curajul grafologului? Şi se explică, d-lor. Orice ar fi afirmat în chimie puteam să controlăm, tocmai pentru că chimia este o ştiinţă serioasă. Dar orice ar fi afirmat în grafologie nu s-ar fi putut controla de nimeni, tocmai din cauză că grafologia nu este o ştiinţă. Va fi având oarecare norme, oarecare observaţiuni de ordin relativ- general dar desigur că nu dispune de reguli fixe şi nici pomeneală de legi nedezminţite, de legi fatale ca legile naturii, nici de adevăruri eterne ca adevărurile matematicii. Ce brumă de aplicaţiune va fi având depinde, în ziua de astăzi, numai de personalitatea expertului. Şi e cert că invazia acestei pretinse ştiinţe a produs până acum în justiţia noastră clasică, de cele mai multe ori, efectul invaziei barbarilor în civilizaţia antică.

Problema pe care vrea s-o rezolve e prea grea, cu tot concursul fotografiei şi al microscopului. În adevăr, ce este scrisul, ce raport are scrisul cu sufletul nostru, şi cât se depune din sufletul nostru în forma literelor şi în curgerea lor? E un raport, este în parte o imagine a psihicului nostru în scrisul nostru, dar numai când scrim în goana condeiului, când scrisul a ajuns inconştient, cel puţin instinctiv. Când copiii învaţă primele litere şi se muncesc, voit, conştient, să lege literele pentru a forma un cuvânt, scrisul tuturor se aseamănă, este cvasiidentic. Încetul cu încetul literele curg mai repede, legătura dintre ele nu mai ţine de voinţă, şi ajunge în sfârşit la o diferenţiere de la om la om. Şi dacă cineva se ingeniază ca să imite scrisul cuiva este oarecum posibil ca să dovedeşti falsul studiind bine scrierea celui imitat, mai mult decât pe cea a imitatorului. Grafologii cu minte, dacă au norocul să dovedească falsul, au bunul simţ de a nu afirma categoric care anume este falsificatorul.

În procesul nostru, domnilor juraţi, problema este imposibil de rezolvat, căci dl. chimist şi grafolog are pretenţia absurdă de a susţine că morfologia (râsete) d-sale este în stare să descopere pe un om care şi-ar schimba, cu voinţă şi într-adins, scrierea sa în forma literelor, în raportul dintre ele, în curgerea lor. Dacă am compara scrierea cu pictura, din punctul de vedere al personalităţii, am înţelege şi mai bine erorile grave la care se expun experţii. În pictură personalitatea se manifestă în toată întregimea ei. Aci expertul dispune de o bogăţie de elemente incomparabil superioară. Desen, colorit, subiect, atmosferă, tehnică, preferinţe personale, mod de a privi în natură, expresiune, interpretare a realităţii, idealizare, până şi felul de a-şi plimba pensula mângâind formele, dându-le relieful, viaţa, graţia şi acel secret al armoniei care întotdeauna dispare cu personalitatea unui adevărat artist. Şi cu toate acestea câte erori nu au comis experţi cu o reputaţie universală! Zilele trecute un publicist însemnat, în „Le Matin", ridiculiza rasa experţilor în pictură, şi în acelaşi timp declara că despre grafologi un om serios nu se mai poate expune să scrie şi să vorbească. Noi suntem obligaţi să vorbim. (Râsete).

Să viu la grafolog. Să admitem — cer iertare oamenilor de ştiinţă — că ar fi existat o ştiinţă misterioasă a grafologiei. Cum a fost aplicată la cazul nostru? Cu ce dovezi a venit

în faţa d-voastră expertul după introducerea sa solemn- glumeaţă, pentru a susţine că această carte poştală pe care a primit-o dl. Socolescu ar fi fost scrisă de el însuşi. Prima dovadă, decisiva dovadă, în virtutea căreia dl. Minovici v-a afirmat categoric că dl. Socolescu ar fi autorul cărţii poştale ar fi următoarea. A luat o părticică — vă reproduc aidoma cuvintele d-sale — a luat o părticică a unui accent dintr-un rând scris de dl. Socolescu şi a supus la microscop această părticică de accent. A luat apoi o părticică dintr-un accent din cartea poştală anomimă şi a supus această părticică de accent la microscop. Şi ce a descoperit? Vă reproduc iarăşi cuvintele d-lui grafolog. A descoperit o identică vibraţiune marginală în amândouă părticelele de accent. (Publicul izbucneşte în râsete. Dl. preşedinte ameninţă cu golirea sălii. Se face tăcere). Iată sinistra glumă a d-lui morfolog. Iată de ce vi se cere condamnarea d-lui Socolescu! Iată vibraţiunile aberante din părticelele de accent supuse la tortura microscopului! Să vă probez că e vorba mai mult de aberaţiuni decât de vibraţiuni? Când şi cum se pretinde că şi-ar fi scris dl. Socolescu cartea poştală? Cu mai multe zile înainte de incendiu, în linişte, cu calcul, cu voinţă, singur, în biroul său, nevăzut de nimeni. Când şi cum a scris dl. Socolescu rândul din care s-a luat părticica de accent? La cabinetul d-lui judecător de instrucţie, sub teribila acuzaţie de incendiar, sub ochii judecătorului şi ai expertului, scos din carceră, maltratat, simţind că în contra sa se urzeşte, cu o ură neîndurată, dezonoarea sa, ştiind că viaţa şi onoarea lui depind de pasiunea unor forţe extraordinare.

Ei, domnilor, e cu putinţă ca un om să aibă aceleaşi vibraţiuni, în accente şi litere, în două situaţii aşa de contrarii? Ar trebui ca inima omului să bată la fel în primejdie ca şi în siguranţă, şi fiziologia dezminte această aberaţiune a grafologiei. Ar trebui ca mâna să meargă la fel în primejdie ca şi în siguranţă, şi toate ştiinţele pozitive care au de obiect studiul omului se uimesc de asemenea capricii morfologice. Ar trebui ca să avem o identică stare sufletească în primejdie ca şi în siguranţă, şi psihologia protestează contra acestui ultragiu adus sufletului omenesc!

Mai vreţi dovezi? Să vă dau. Cu ce este scris accentul de comparaţiune? Cu cerneală. Cu ce este scris accentul de pe carta poştală? Cu creionul. Şi se vorbeşte... de vibraţiunile marginale a două părticele din cele două accente. Apoi e cu putinţă o comparaţiune serioasă din punctul de vedere al vibraţiunilor microscopice marginale? Şi ar fi cu putinţă identitate de vibraţiuni? Material este absolut imposibil. Când scrii cu cerneală, urmele lăsate pe hârtie sunt pline de lichidul negru care trece microscopic peste marginile contururilor literelor noastre. Când scrii cu creionul dâra rămâne aşa cum a fost trasă, neavând peste ea nimic posibil ca să se întindă peste cele două margini lineare. Vă desfid să tăgăduiţi acest adevăr! Daţi la o parte, d-le doctor, daţi la o parte domnule procuror general, d- lor juraţi, experienţa fixată sub microscop. Faceţi una nouă care să verifice imposibila d-voastră experienţă. Supuneţi, acum, la microscop, două părticele de accent ale aceluiaşi om, una cu cerneală şi alta cu creionul, şi veţi vedea deosebirile fatale de vibraţiuni marginale, iar nu identitatea pe care o minte sănătoasă şi un spirit ştiinţific nu pot s-o admită.

Iată la ce se reduce faimoasa aplicaţiune grafologică a vibraţiunilor.

Dar dl. expert şi-a mai susţinut concluziile raportului pe studiul literei „a". Un „a" miraculos! Din 10 000 de oameni, zicea d-sa, nu ştiu dacă veţi găsi unul care să facă pe „a" ca inculpatul. Această literă supusă la lupă se vede limpede că e formată din doi „e"

împreunaţi pe deasupra cu o trăsură de unire. Şi acest caracter extraordinar se observa şi în „a-urile" din carta poştală anonimă. Iată ceea ce susţine grafologul, şi în adevăr este o constatare extraordinară din toate punctele de vedere.

Sunt fericit că aveţi o lupă. Aţi examinat cu lupa aceste scrieri. Am simţit deja impresiunea, mirarea, uimirea abia stăpânită a d-voastră. Vă rog să repetaţi această uşoară experienţă în camera de chibzuire. Eu m-am uitat lung şi de mai multe ori şi am ghicit cauza gravei erori a d-lui expert. Dar la simţul vederii colaborează şi o raţiune fundamentală. În genere oamenii culţi care scriu mult, articole, rapoarte, studii, caiete de sarcini, găsesc o scriere a lor curgătoare, fără piedici voite. Ar fi şi absurd ca un om serios, care nu ar avea specialitatea de caligraf, să-şi încarce scrierea cu dificultăţi grafice. Şi ce afirmă dl. expert? Că dl. Socolescu şi-a inventat un „a" dificil, comic, copilăresc, din doi „e" — (ee) — uniţi pe deasupra cu o trăsură, adică ee, două litere în loc de una, la care trebuie să mai adauge o linie de nivel şi de împreunare. V-aţi închipui pe un om cult scriind repede precum se pretinde că scrie dl. Socolescu? Nu l-aţi vedea poticnindu-şi gândirea la cea mai repetată vocală din limba românească? Dar când „a" se închide în „ă" şi „â", la ce muncă silnică s-ar osândi! Doi „e", după aceea linia nivelatoare şi apoi, pe deasupra ei semnele de închidere ale vocalei! De aceea se miră ochii d-voastră neputând vedea în acest moment vede şi se miră, sunt sigur, mintea d- voastră, refuzând de a admite ciudata născocire a morfologului. Şi se explică această eroare grosieră de fapt. Vă rog să verificaţi afirmaţiunile mele, când vă veţi retrage ca să vă daţi verdictul. Dl. Socolescu face un „a" nemţesc, ştiu aceasta nu de pe acum, ci de acum 20 de ani de când eram împreună la Paris. În acest „a" este o mică buclă interioară între ovalul ei şi linia alipită ovalului. În cartea poştală scrisă, evident, de un om simplu, „a" este format dintr-un semioval ca un fel de „c" şi dintr-un fel de „e". Mâna nedeprinsă cu scrierea n-a putut să închidă bine ovalul şi s-a coborât tăind în interior a doua parte a ovalului. Un asemenea „a" este caracteristic la toţi copiii începători şi la toţi oamenii maturi cu mâna greoaie, cu degetele groase şi nepreparate ca să ţie condeiul, enormă dificultate pentru ei tocmai prin uşurinţa lui.

Iată, domnilor, ce a încurcat dl. grafolog, hotărât de mai înainte ca să susţină că anonima a fost scrisă de dl. Socolescu... da, da, d-le expert, hotărât de mai înainte... D-voastră, în afară de grafologie, căreia nu-i vom tolera să tulbure seninătatea justiţiei, nu puteţi inspira încredere când primiţi o misiune de la parchet... De ce? A! de ce, d-le procuror general?... Fiindcă dl. dr. Minovici nu este independent ci auxiliar al parchetului. Aţi auzit, şi n-aţi dezminţit pe dl. Arion, în admirabila lui apărare, afirmându-vă cazul dureros al unui onorabil coleg al nostru implicat în asasinatul Străchineaschii. Mandatul era deja iscălit contra unui inocent. Grafologul, tot dl. dr. Minovici, cu fotografia, cu lupa şi cu microscopul, vă asigurase că o scrisoare anonimă, compromiţătoare, fusese scrisă de acel domn avocat. Şi aţi descoperit în urmă, pe adevăratul asasin. Juraţii l-au condamnat. Vă rog să mă dezminţiţi! Aici, în faţa Curţii, în faţa juraţilor şi a publicului! A! tăceţi?... Bine domnilor, tăcerea d-voastră este un omagiu adus norocului — ştiţi la ce fac aluzie — şi un blam mai elocinte decât amărăciunea mea, adus grafologiei româneşti (Aplauze).

În sfârşit, dl. expert şi-a ilustrat ştiinţa cu două incursiuni în domeniul ortografiei. Prima. Dl. Socolescu a scris un verb împreunat cu pronumele — „fereştete" — ca şi în

anonimă. Şi din 10 000 de scriitori, abia ai găsit unul care să scrie astfel! Serios? Deschideţi d-le doctor orice ziar, şi aprofundaţi seriozitatea observaţiunilor d-voastră. Eu nu cred că grafologia obligă pe grafologi să recurgă la concursul ştiinţelor pe care nu le ştiu. Cu siguranţă că sunt mulţi, foarte mulţi, care nu din ignoranţă, împreună verbul cu pronumele imediat următor. Limba românească tinde la aceasta. În limba italiană ar fi o greşeală să scrii altfel. A doua. Rog pe public, să nu ne tulbure dezbaterile cu râsul pe care l-ar provoca nişte naivităţi grafologice. Dl. Socolescu, afirmă grafologul, a scris cuvântul „asigurare" cu doi „s" şi în anonimă acelaşi cuvânt este scris tot cu doi „s". (Râsete). Aţi înţeles proba? Dar sunt cel puţin 50 la sută care dublează pe „s" între două vocale, căci altfel, după ei, ar trebui să pronunţăm „z". Şi v-aţi uitat, d-le doctor, cum stă scris, cu litere de aur pe un fund negru la societăţile de asigurare cuvântul „asigurare"? Nu cumva o fi scris cu doi „s"? Şi în acest caz... nu care cumva... scrisoarea... e... (Mare ilaritate). Păziţi-vă oameni buni de ortografie!

Iată unde fatal trebuie să ajungem cu dibuielile unei ştiinţe neîntemeiate şi cu îndrăzneala neştiinţifică a speculatorilor de norme discutabile. Şi totuşi se explică curajul fără grijă de păcat al d-lui dr. Minovici. Toate ştiinţele şi toate pretinsele ştiinţe au avut, în copilăria lor, martirii, eroii, pasionaţii, exaltaţii, apostolii şi ridicolii lor. Ideile mari, ca şi aparenţele ideilor mari, surexcită şi prefac pe oamenii cei mai calmi — uneori chiar pe pusilanimi — şi le dau o putere de bravare şi de rezistenţă, că nici chinul, nici batjocura, nu-i întorc din calea apucată. Câţi n-au suferit pentru progresul medicinei, câţi nu s-au jertfit, în evul mediu, voind cu orice preţ să studieze unele mistere ale fiziologiei? Câţi martiri n- au avut astronomia şi chimia! Câte genii n-au fost luaţi drept nebuni! O singură ştiinţă apăru, acum de curând, în faşă încă — dacă va fi ceva viabil în faşele ei — care, cu o pasiune inconştientă ajunge la efecte anapoda. Pe când ştiinţele începătoare aveau martirii lor în apostolii lor, grafologia, mai practică, face martiri prin apostolii ei. O măsură se impune şi judecătorilor şi juraţilor: să nu renunţe la bunul simţ şi la conştiinţa lor, până când grafologia nu-şi va da pe faţă legile ei misterioase.

Dl. Take Ionescu cu simţul său profund de a percepe impresiile şi cu admirabila-i facilitate de a construi aparenţe, în lipsă de probe, a scuturat pe grafolog, apoi i-a venit în ajutor. D-sa a înţeles din râsul stârnit de „vibraţiunile marginale ale părticelelor de accent" (Râsete) că grafologia e de o solemnitate comică, şi va declara că nu crede în infailibilitatea acestei ştiinţe. D-sa a dat şi o lecţie d-lui grafolog. Ce uşor se învaţă noua ştiinţă, într-o singură şedinţă! (Râsete). Dl. Take Ionescu vă zicea: eu sunt convins — d-sa e absolut convins — că anonima este scrisă de dl. Socolescu, bazat pe alte observaţiuni decât pe cele invocate de dl. expert. Recunosc că d-sa a contruit o sofismă mai de valoare decât sinistrele glume ale d-lui Minovici. D-sa a început cu un adevăr. Un om care ar voi să-şi contrafacă scrisul, după câtva timp se osteneşte, atenţia îi slăbeşte, voinţa încetează, instinctul îi apucă înainte, şi-l abate în scrisul lui obişnuit. Din aceste litere scrise instinctiv poţi ajunge la un rezultat sigur prin comparaţiune cu o scriere tărăgănată. Declar că teza e serioasă, că observaţiunea este o lecţie pentru uşurinţa specialistului. Fireşte domnilor, cu toţii aşteptăm ilustraţiunea de fapt. Şi ni s-a dat! Observaţi, vă zicea abilul acuzator, că primul cuvânt din anonimă e un cuvânt terminat în „ie". Uitaţi-vă bine. Autorul s-a ostenit şi acest „ie" nu mai e prefăcut, e scrisul normal. Şi acest „ie" normal din carta poştală este întocmai ca „ie" din rândurile de comparaţie ale d-lui

Socolescu. Deci, absolut sigur: Socolescu este autorul anonimei adresată lui însuşi. Păcat de primul adevăr! Cum d-le. Take Ionescu, dacă numai un scriitor ostenit — şi aşa e — cade în scrierea lui normală, neavând voinţa de a-şi susţine falsul, cum vă explicaţi faptul că dl. Socolescu s-a ostenit de la primul cuvânt? L-aţi descris toţi acuzatorii, ca pe un om inteligent — şi este —, energic — aşa este — şi cu toate acestea nervii lui se moleşesc deja pe la sfârşitul primului cuvânt, voinţa lui se pierde chiar de cum începe să-şi prepare falsul! Copiii începători, neavând nici mâna deprinsă, nici ochiul, nici atenţiunea dezvoltată şi punând cu o voinţă încordată literă lângă literă, izbutesc să scrie o pagină fără să se ostenească, şi un om excepţional ca voinţă, inteligenţă şi energie, se osteni de la primul cuvânt! Evident, în partea psihologică proba d-lui Take Ionescu este falsă, o sofismă, o abilitate. În partea ei grafologică e de aceeaşi tărie ca şi probele d-lui Minovici. D-sa s-a oprit la „i" şi „e" din grupa „ie". În tot alfabetul e vreo literă mai simplă, mai uşoară, mai facilă, mai fără fiorituri ca „ i" şi „e"? Cât despre „i"... o liniuţă fără nici un fel de fizionomie, o trăsătură informă, un nimic scriptural, nu ar putea să diferenţieze pe oameni pentru ca din asemănare lui să tragem vreo concluzie. Şi „e" să aibe în el ceva care să exprime serios personalitatea scrierii cuiva? Domnilor juraţi, dl. Take Ionescu nu ne-a spus — fie şi o îngânare — de ce „ie" din anonimă s-ar asemăna cu „ie" din scrierea d-lui Socolescu. Eu trecând peste falsa ilustraţiune a teoriei d-sale, vă rog să faceţi d-voastră următoarea experienţă: scriţi, mai mulţi, grupa literelor „ie", cam de aceeaşi mărime, şi dacă veţi simţi deosebiri esenţiale sau numai deosebiri serioase, atunci să credeţi în proba d-lui Take Ionescu. Chiar d-sa simţind că nu e nimic de stors de la grafologie, s-a încercat să vă dea o dovadă de logică, făgăduind că de astădată vă va convinge că ar fi fost imposibil altuia ca să conceapă şi să scrie pe cartea poştală. Să reconstruiesc cu fidelitate marele argument şi să vedem cât e de mare şi mai ales cât e de solid.

Reprezentantul ministerului public, zicea d-sa, a exagerat susţinând că la incendiu, perversitatea autorului e mai mare ca la un asasin ordinar. Din contra, crima de incendiu presupune un uşor grad de perversitate. Nu e nevoie de antecedente din care să tresară semnele criminalului viitor şi nu e aproape nimic în antecedentele d-lui Socolescu. Altă dată avea lucrări importante, a câştigat enorm, după afirmarea primilor doi apărători. A venit criza. Veniturile au scăzut. Veniturile mari de mai înainte provocaseră o viaţă largă, luxoasă. Veniturile reduse n-au redus şi trebuinţele vieţii. Sub impulsiunea acestor nevoi concepţiunea focului i s-a impus. Era şi uşor, fiind singur acasă. Şi ce grad de perversitate i s-ar fi cerut? Mai nimic. Viaţa nimănui nu o punea în primejdie şi „Dacia" nu e o persoană, ci o societate cu care d-sa era în război. Vorbind drept, pe timpurile acestea de strâmtorare nimeni din d-voastră d-lor juraţi, n-aţi regreta focul care v-ar transforma imobilele şi mobilele în sumă lichidă. Faptul însă de a scrie o scrisoare anonimă e grav. Nu cunosc ceva mai odios ca degradarea morală, decât plăcerea de a tulbura liniştea şi a amărî viaţa intimă a omului prin scrisori anonime. O laşitate dezgustătoare. Cum dar am admite că altcineva a scris cartea poştală? Cine avea interes? Nimeni. Şi cine fără interes s-ar fi scoborât aşa de jos? Iată pe ce îmi întemeiez credinţa mea că dl. Socolescu, autorul incendiului este şi autorul anonimei.

A! iată marele argument al d-lui Take Ionescu. Dl. Take Ionescu a înţeles că antecedentele invocate de ministerul public au produs un efect deplorabil. A vroit să-l repare. S-a bizuit pe talentul şi pe dialectica d-sale. A redus, a micşorat, într-o clipă a

făcut să dispară perversitatea din crima de incendiu. A transformat crima, după expresiunea d-sale „într-un plasament forţat". În sfârşit, vă invita şi pe d-voastră câţi sunteţi asiguraţi, la transformarea imobilelor şi mobilelor în bani, o invitaţie formală la incendiu. Perversitate aproape nu e, de uşor este foarte uşor — câteva lumânări şi câteva beţe de chibrit —, „sentimentul întunecă judecata juraţilor": e uşor şi să scăpaţi când aveţi nenorocul să fiţi judecaţi! În fundul conştiinţei d-voastre aţi înţeles sofisma îndrăzneaţă! Cum, domnilor, în noaptea asta, când veţi intra acasă, în urma acestei invitaţiuni, veţi crede că e aşa de uşor, că nu e nici un păcat, că nu veţi avea nici o remuşcare, că nu vă veţi înfiora de bănuielile concetăţenilor d-voastră ca să puneţi foc la averea d- voastră în speranţa unei despăgubiri? Ce idee îşi fac apărătorii „Daciei" de onoarea noastră a românilor? Consolaţi-vă, domnilor juraţi, dl. Take Ionescu nu vă crede atât de cinici. Avea nevoie să micşoreze perversitatea în crima de incendiu, pentru că altfel n-ar fi ajuns la concluzia că dl. Socolescu a putut fi capabil de o crimă, el inginer şi arhitect, el care a studiat 21 de ani în şcolile din ţară şi din străinătate, care până la 45 de ani a fost un model de cinste, în al cărui trecut nu se găsesc decât antecedente de curaj demn, de energie curată, de luptă dezinteresată pentru arta trecutului şi pentru arta viitorului nostru.

Şi dacă la o crimă de incendiu am admite, prin imposibil, că nu s-ar presupune o prea mare perversitate, la un incendiar de profesie apărătorii „Daciei", ai Daciei mai ales, trebuie să admită un enorm grad de perversitate. Dl. Take Ionescu uitase însă, neştiind cum să scape de greşelile ministerului public, că acuzase pe dl. Socolescu şi de incendiul depozitului. Dar ce-i pasă de asemenea contraziceri, ele îi curgeau una după alta în splendoarea formelor oratorice. Da, una după alta. Abia terminase cu afirmaţiunea că nu trebuie să presupunem la inculpat decât o uşoară perversitate, şi începu să vă sperie cu enorma perversitate care se cere unui om ca să scrie o scrisoare anonimă. De ce? Pentru ca să ajungă la concluzia: moral, e imposibil ca altul, afară de dl. Socolescu, să fi scris carta poştală anonimă. Iată, domnilor juraţi, şi conflictul strict logic care biciuieşte abilitatea pripită a oratorului: Socolescu nu este un tip de pervers, comiţând crima de incendiu: Socolescu atinge culmea perversităţii scriindu-şi carta poştală anonimă (Aplauze. Râsete).

Să fie adevărat că pentru o anonimă ar trebui o perversitate care să întreacă cu mult perversitatea unui incendiar? Unde trăim ca să ni se strecoare asemenea enormităţi? Un om politic de mare însemnătate, cu mulţi amici, dar şi cu mulţi duşmani ar putea să ne spună câte scrisori anonime a primit în viaţa d-sale! O! nenumărate, domnilor, v-o afirm, o ştiţi din propria d-voastră experienţă. Cine stă în focul luptelor, cine izbeşte şi cine primeşte lovituri, cine răstoarnă guverne şi cine guvernează, să nu pară aşa de revoltat de perversitatea celor năraviţi la scrisori anonime. Eu am întrerupt pe dl. Take Ionescu, şi m-a înţeles, aruncându-mi un surâs fin. Făcusem aluzie la un personaj politic al cărui curaj se reduce mai mult la zgomotul cuvântului. D-sa îl cunoaşte. Într-un timp, nu era întrunire publică — combăteam guvernul conservator — în ajunul căreia acel om politic să nu primească o anonimă prin care i se denunţa regulat câte un complot în contra vieţii sale. Sâmbăta şi complotul. Şi dl. Take Ionescu ştie că au produs impresii de care s-a făcut mult haz. Vă declar că niciodată n-am bănuit că d-sa ar fi scris vreuna din ele, cu toate că cele mai multe erau pline de spirit prin proporţiile lungului şir de asasinate de care

victima a triumfat cu succes şi fără primejdie (Râsete). Dar să-i dau cazul în care d-sa ar scrie o anonimă şi ar considera faptul, pe drept cuvânt, ca o virtute. Să ne închipuim că dl. Take Ionescu ar afla că zilele celui mai mare adversar al său ar fi în primejdie şi că ar şti şi ziua şi ora când va fi asasinat. Ce ar face d-sa? Ar vesti pe ireductibilul său adversar printr-o scrisoare anonimă. Şi ar atinge cel mai înalt grad de nobleţe în generozitate: ar salva fără a umili.

Şi cum e concepută, în ce termeni şi în ce scop, anonima adresată d-lui Socolescu? Se violează intimitatea vieţii? Aruncă otrava bănuielii în casa unui om fericit? Îi atinge onoarea? Nu, domnilor, o cunoaşteţi, vi s-a citit. Anonimul îl previne de o primejdie. Ei, este aici o imposibilitate morală? Este un grad de perversitate care n-ar trece prin sufletul unui om normal? Nu, domnilor, e o grijă de om şi de creştin pentru aproapele său. Şi este posibil moralmente ca un străin să scrie o asemenea anonimă, de fapt este probabil, este sigur. Dl. Socolescu a clădit mult în viaţa sa. A condus mii de lucrători, zidari, tâmplari, pietrari, zugravi, dulgheri, salahori şi toţi l-au iubit căci s-a purtat cu ei cinstit şi omenos. Şi când mii de exemplare din „Ancheta" s-au distribuit gratuit meseriaşilor, uşor veţi admite că s-a găsit unul care, citind lupta crâncenă pe care dl. Socolescu o ducea contra societăţilor de asigurare să fi crezut că arhitectul ar putea să fie victima societăţilor.

În populaţia simplă atacurile, mai ales cele violente, produc efecte de imaginaţie neprevăzute. De la citire, vorba se încinge, ipotezele se desfăşoară, bănuielile nasc, un cuvânt scapă, se repetă, se adânceşte, devine credinţă fără să se ştie de unde a plecat, prin câte guri s-a plimbat până să se oprească ca ceva pozitiv în capul celui mai credul. Un credul a fost de ajuns pentru ca anonima să fie scrisă şi trimeasă d-lui Socolescu.

Iată, domnilor, cum se năruie şubreda construcţie grafologică şi aparent logică, că dl. Socolescu şi-ar fi scris sie însuşi acea carte anonimă. S-a risipit ca o puzderie neîncheagată şi cu ea argumentul capital că aveţi în faţa d-voastră pe autorul incendiului.

Dl. Take Ionescu venind la faptele materiale, multe din ele necontestate, s-a legat că le va discuta în trei ipoteze: Socolescu singur vinovat — Socolescu în complicitate cu servitorul Zaharia — Servitorul în complicitate cu alţi străini. Număr de ipoteze complet. Metodă întrebuinţată cu dibăcie înaine de dl. Xenopol. Dar pe când dl. Xenopol a procedat prin eliminare, cerând, fără a izbuti, după cum vi s-a dovedit până la evidenţă de către colegii mei, să explice toate faptele numai în ipoteza „Socolescu vinovat" — dl. Take Ionescu a procedat printr-un mare salt. D-sa, după enumerarea ipotezelor, a declarat grăbit, ca şi cum s-ar fi temut de complicitate, că nu admite decât: „Socolescu singur vinovat". Şi toate faptele le-a înghesuit numai în această ipoteză. Regret şi pentru noi, şi pentru d-sa şi pentru adevăr.

Din capul locului, servitorul Zaharia mi s-a părut cheia misterului. El s-a întors de la gară acasă cu câteva ore înainte de sinistru. El a revenit, de la nevastă-sa, o jumătate de oră înainte de izbucnirea focului. În paza lui se lăsase imobilul. El a văzut primul focar. El a fost necontenit, de dimineaţă până seara, în curte, pe scări, prin odăi, de când a plecat d-na Socolescu şi până în momentul incendiului. Vă voi mărturisi adâncul conştiinţei mele. Servitorul a fost pentru mine, până la instrucţia din faţa d-voastră, marea întrebare. Când m-am dus la Văcăreşti împreună cu amicul meu arhitectul Mincu, după ce am ascultat pe dl. Socolescu mai multe ore, i-am spus categoric: „oricine ar fi dat foc,

servitorul ştie... oricine...". Ştiu că nu e metodă de avocat. E o datorie de om onest. Chestiunea era pusă de amic, de apărător, fără pregătire şi, recunosc fără delicateţe. Socolescu mi-a răspuns de-a dreptul: „şi eu cred; am cerut în scris judecătorului Săbăreanu să cerceteze ce a făcut servitorul cu nişte cârpe pe care i le-am încredinţat, dar s-a oprit la jumătatea drumului, deşi i-ar fi fost aşa de uşor să întrebe la spălătoria la care pretindea servitorul că le-a lăsat". Parcă m-aş fi coborât în sufletul lui. Am înţeles că n-avea nici un interes să ocrotească pe servitor.

Dacă servitorul a fost complice — şi credeam că e — altul sau alţii aveau acest interes. Servitorul a fost declarat nevinovat şi pus în libertate. Am citit motivele. Am rămas uimit, crescând în mine convingerea că se unelteşte ceva ascuns în acest proces. Vi s-a citit actul de acuzare. Servitorul Zaharia a fost pus în libertate pe motiv că dacă ar fi fost complice nu s-ar fi găsit pe perna lui, în noaptea incendiului, actele de valoare, nu şi-ar fi expus primejdiei tot avutul lui. Şi sfios, reţinut ca de un sentiment de pudoare, dl. procuror general a alunecat asupra acestor valori. Să presupunem că ar fi fost acte de valoare. Un complice la crimă, aşteptând să izbucnească focul, ar fi fost în imposibilitate să-şi salveze valorile, mai ales că odaia lui era în fundul curţii? Evident că nu. Dar, mă rog, d-le procuror general, ce acte de valoare? Să vi le spun eu, după ordonanţă şi după actul de acuzaţiune. Un livret doveditor că Zaharia şi-a făcut serviciul militar, un act de botez, al copilului lui, un certificat de unde slujise cinci ani. Ei, dacă ar fi ars livretul l-ar fi luat din nou la armată? Dacă ar fi ars actul de botez al copilului n-ar fi obţinut un duplicat, în anul 1903? Dacă ar fi dispărut certificatul de serviciu, n-ar mai fi găsit un loc de servitor?

Acte de valoare? Nu, domnilor, acte din care reiese valoarea ordonanţei şi a actului de acuzaţiune! Să spun tot adevărul. Mă convinsesem că cei care dovediseră patimă şi cruzime se coborâseră mai jos, liberând pe servitor ca să-l transforme din acuzat în martor al acuzării. Recunosc, de alaltăieri, că m-am înşelat. Instrucţia nu şi-a făcut datoria legală cu Zaharia, l-a eliberat fără motiv, dar au încercat să-i smulgă adevărul cu teroarea şi tortura. Şi-au dat drumul instinctelor. Aţi văzut pe servitor. Ministerul public a tăcut. De când a fost arestat şi până când a fost eliberat, la fiece interogatoriu, a fost rupt în bătăi şi... ce ruşine!... necontenit scuipat de comisar în faţa judecătorului, în faţa aceluia care reprezenta legea! Iată pe ce motiv ascuns a fost eliberat Zaharia. S-a întrebuinţat degradarea şi chinul, şi inocenţa unui om simplu, asupra căruia durerea şi spaima ar fi trebuit să-şi producă efectul dorit, a ieşit triumfătoare. Acum sunt convins că servitorul e nevinovat, dar tot aşa de convins sunt că în unii oameni durează încă, cu toată teroarea lor, pornirile cumplite ale bipedului primitiv!

Problema se simplifică. Greutatea ei dispare. La adevăr a colaborat brutalitatea în lipsa inteligenţei.

Servitorul nevinovat? Socolescu nevinovat?

Ce minte omenească ar putea să admită că dl. Socolescu a preparat tot ce aţi văzut d-voastră în casele incendiate fără ca servitorul să nu fi văzut nimic, să nu ştie nimic? Nu e vorba de un foc pentru care un chibrit ar fi fost de ajuns. Un mare număr de mobile grele, scaune, fotolii, canapele, mese, birouri, biblioteci, sute de cărţi şi de albume, au fost mutate din odaie în odaie, de sus jos, de jos sus, şi îngrămădite cu anume intenţie, puse unele lângă altele şi unele peste altele; covoare îmbibate cu benzină; cârpe muiate în gaz; braţe de lemn, cărate din pivniţă, pentru şapte focare, şi suite până în cel mai înalt

pod pe o scară îngustă, foarte înclinată şi răsucită. Şi servitorul n-ar fi văzut nimic? Dar servitorul v-a afirmat, aici, liber, şi în beciurile poliţiei bătut şi scuipat, că n-a văzut nimic. Şi servitorul este inocent afirmă ministerul public, partea civilă şi noi. E inocent şi n-a văzut nimic şi n-a auzit nimic? Atunci dl. Socolescu, care nu avea bagheta magică ca într-o clipă să care, să grămădească, să răstoarne, unele peste altele toate mobilele, nu a preparat focul, nu a făcut focarele, nu este autorul crimei.

Speriaţi de concluzia fatală, ce se impune din nevinovăţia servitorului, toţi acuzatorii pun întrebarea: dacă Socolescu nu este autorul incendiului, cine altul poate să fie, cine este? Asemenea întrebare din partea aceea (arată banca părţii civile) nu mă miră. Dar ministerul public? Aceia care deţin de la lege forţa publică, aceia cărora li s-a încredinţat misiunea ca să apere siguranţa şi onoarea societăţii, dovedesc că nu ştiu să-şi facă datoria, când ne întreabă pe noi cine e vinovatul. Şi nu şi- au făcut datoria. De la început am fost surprinşi de un fapt extraordinar. La ora 9 şi 10 minute, în noaptea sinistrului, doi inşi ies din gangul caselor incendiate. Cei dintâi care au văzut focul, nevăzut de nici un alt trecător — sunt tot doi inşi, tineri, bine îmbrăcaţi. Ei bat în poarta caselor, deşteaptă pe servitor şi îi spun că în pod este foc. Aceşti doi inşi îşi expun viaţa pe o scară ameţitor de înaltă şi de repede, cu o lampă în mână, neştiind unde se duc şi peste ce vor da în pod. Acolo, împreună cu servitorul Zaharia sting focul de la primul focar, apoi... nimic... dispar... şi, probabil, ei sunt acele două voci din mulţime care spun d-lui procuror Ionescu-Dolj că Socolescu ar fi autorul incendiului. Legătura se impune între cei doi inşi care ies la 9 şi 10 minute din imobilul incendiat, cei doi care văd focul din pod, invizibil pentru oricine, şi acele voci care acuză pe Socolescu. Aceste fapte se pun în vederea judecătorului de instrucţie, se cere în scris cercetarea lor şi dl. judecător trece nepăsător peste aceste indicii grave, care i-ar fi deschis o cale nouă şi sigură în descoperirea adevărului. Care dintre d- voastră n-ar fi priceput importanţa decisivă a acestor fapte? Cine sunt cei doi inşi care ies pe poarta caselor, când poarta fusese închisă de servitor? Ce căutaseră în curte sau în casă? Şi cum se întâmplă că tot doi inşi văd focul din pod, fapt imposibil după cum v-aţi convins cu toţii? Cum se explică curajul acestor doi tineri bine îmbrăcaţi, ca să-şi expună viaţa într-o casă pe care n-ar fi cunoscut-o, pe o scară pe care n-ar fi suit-o niciodată, la un foc pe care nu l-ar fi bănuit în toate proporţiile lui, la un foc zărit tocmai în podul caselor, de unde, în caz de primejdie ar fi trebuit sau să dea pradă flăcărilor, sau să fie precipitaţi pe o scară pe care abia am coborât-o noi, ziua, cu mare atenţie, neînspăimântaţi de flăcările focului? Cum se explică misterul în care s-au cufundat aceşti doi inşi? Procesul a luat proporţii extraordinare. Opinia publică a fost profund emoţionată. Toată lumea s-a întrebat şi se întreabă cine sunt aceşti doi tineri, aceşti doi bravi, aceşti doi eroi a căror modestie întrece cu mult incomparabilul lor eroism? De ce nu s-au prezentat d-lui procuror chiar în noaptea focului? E imposibil să admitem că după ce au stins focarul din pod au plecat indiferenţi lăsând în urma lor incendiul izbucnit cu o furie extraordinară. De ce nu s-au prezentat în urmă d-lui judecător de instrucţie? De ce nu apar astăzi în faţa d-voastră? Le-a fost ruşine de o faptă lăudabilă sau se temeau ca nu cumva să fie recunoscuţi în cei doi inşi care ieşiseră pe poarta caselor cu două ore înainte de incendiu? Iată, de ce am acuzat pe dl. judecător de instrucţie că nu şi-a făcut datoria, şi de ce cred că ministerul public nu are dreptul ca să ne întrebe pe noi: „cine a comis crima, dacă nu Socolescu?".

Dl. Xenopol s-a încercat ca şi dl. Take Ionescu să puie la îndoială depoziţia d-lui inginer Ion Temistocle Alexandrescu. Pe acest martor l-aţi văzut, l-aţi auzit. Un tânăr cult, abia ieşit de pe băncile şcolii de poduri şi şosele din Paris. Nu numai astăzi a vorbit, ci imediat după ce izbucneşte focul spune tuturor amicilor şi părintelui său, cum a văzut pe cei doi inşi ieşind din domiciliul d-lui Socolescu la ora 9 şi 10 minute. Ar trebui să disperăm de noi dacă tinerii culţi ar fi capabili să afirme cele mai sfruntate neadevăruri în faţa crucii, a judecătorilor şi a mulţimii. Şi pentru ce, şi pentru cine? Nu e nici rudă, nici amic, nici prieten, nici cunoscut al d-lui Socolescu. Am înţeles şubredele ironii ale celor doi oratori. Dl. Xenopol nu credea că gluma d-sale cu „astronomul" ar împuţina opoziţia d-lui inginer Alexandrescu. Nu-i fac această ofensă. D-sa ştie, mai bine decât mine, că e un spirit de fond şi un spirit de formă. Ca spirit de formă, trecea gluma că inginerul ar fi trebuit să fie astronom ca să înregistreze, în mintea sa, ora precisă de 9 şi 10 minute. Ca spirit de formă mergea gluma de împrumut cu „ora 9 trecută fix". În fond nici mirarea d-lui Take Ionescu, nici spiritul d-lui Xenopol, nu a zdruncinat credinţa d-voastră că dl. inginer Alexandrescu v-a spus curatul adevăr. Şi de ce se miră onoraţii reprezentanţi ai „Daciei"? De preciziunea orei, de cele 10 minute. Faptul vi s-a explicat aşa de firesc că se impune ca un adevăr neîndoielnic. Când dl. inginer Alexandrescu a văzut pe cei doi oameni suspecţi ieşind pe poarta d-lui Socolescu, scos-a ceasornicul din buzunar ca să vadă ce ora era? Nu, ci în faţa sa avea marele orologiu de la Ministerul de Domenii. Şi acolo a văzut, fără să vrea, ora 9 şi 10 minute. Cum a ţinut minte cu preciziune ora de la Ministerul de Domenii? Întrebarea ar avea sens dacă ora aceasta n-ar fi fost în legătură cu un eveniment emoţionant şi dacă ar fi trebuit să şi-o amintească peste câteva luni. E cunoscut, domnilor, că ceea ce ne trece indiferent prin minte se redeşteaptă viu, chiar după un timp îndelungat, de asociaţiunea evenimentelor grave. Dl. inginer văzuse doi oameni ieşind pe poarta d-lui Socolescu. Imposibil ca să uite acest fapt material. Văzuse şi ora 9 şi 10 minute. S-ar fi putut s-o uite dacă n-ar fi izbucnit incendiul. Şi peste cât timp a văzut d-sa sa focul. La miezul nopţii cînd se întorcea acasă. Apoi, e admisibil un om tânăr şi cult, cu o memorie aşa de boantă şi cu o imaginaţie aşa de amorţită, încât să nu vadă limpede în mintea sa ora precisă când ieşiseră cei doi inşi pe poarta d-lui Socolescu, după un timp aşa de scurt? Cine după trei ore ar putea uita ce a văzut, când ceea ce ar fi văzut ar fi în legătură cu o crimă emoţionantă? Nu e posibilă uitarea, când n-ai văzut altceva decât doi oameni şi o oră arătată de limbile groase ale unui orologiu.

Marele talent al d-lui Take Ionescu a fost învins de o instrucţie pătimaşă şi puerilă. S-a mirat cât a putut mai insinuant şi mai elocinte, apoi a construit, fără să vrea, pe erori, pe invenţiuni. A pledat trei ore şi jumătate, şi mai mult de o oră s-a oprit asupra cutiilor de la focare. Putea un răufăcător să sară zidurile cu şapte cutii? Aşa se întreba d-sa. Şi avea dreptate. Eu merg mai departe. Un răufăcător nu ar fi avut curajul să intre pe poartă cu atâtea cutii. Da. Recunosc. Aşa e. De unde dar aceste cutii? Şi l-aţi văzut. L-aţi auzit ce admirabil de crud vă construia cutiile. Parcă vedeam pe Socolescu potrivind scândurile de brad, lustruindu-le, tăindu-le cu ferăstăul, încheindu-le, fireşte... inginer... arhitect... om de meserie... Servitorul? A! Servitorul n-ar fi putut. De ce? V-a spus dl. Take Ionescu. Ar fi fost văzut de dl. Socolescu. Ciudat! Socolescu ar fi văzut pe servitor, dar servitorul n-ar fi văzut pe Socolescu! Foarte bine. Dl. Take Ionescu imitând pe un inginer şi arhitect îndemânatic în construirea cutiilor, vă debita o născocire, ca şi cum ar fi continuat metoda instrucţiunii. Unde a văzut d-sa cutiile despre care v-a vorbit? În dosar nu se pomeneşte

de cutii construite într-adins pentru focare. În actul de acuzaţie, nici o vorbă. Ministerul public, nici o aluzie. Da, domnilor, aţi fost la faţa locului. Aţi observat tot, îndeosebi focarele. În salon nici o urmă de focar. La celelalte focare aţi văzut cu ochii d-voastră, nu cutii construite de ocazie ci sipete scoase de pe la birouri, ba la focarul din pod un scăunel mic. Tăgăduieşte dl. procuror general?... Nu!... Atunci, întreb pe reprezentanţii „Daciei": ce înseamnă această lipsă de scrupul în năpăstuirea lor asupra unui adversar? Nu pricep, vă declar că nu înţeleg nimic, rămân uimit şi mă refer la conştiinţa juraţilor... supremă mângâiere... A! nu, domnilor, nu veţi zdrobi pe un nevinovat chiar dacă peste el aţi turnat un munte de neadevăruri!

Nu v-aţi înfrânat nici o pornire, v-aţi plimbat — liberi de orice rezervă — şi fantezia, şi ambiţiunea, şi pasiunea. Atâta libertate v-aţi permis, că fantezia d-voastră a răsturnat în felul ei vertiginos bietul bun simţ, modest şi dezarmat în faţa torentului pe care dacă l-am admirat nu i-am acordat nici o stimă. O pildă, în treacăt. Multe din atacurile d-voastre, fiind spulberate de amicii şi de colegii mei, dl. Take Ionescu vă spunea că nu admite preparaţiunea focului în câteva ore. Şi se uita cu milă la banca ministerului public. Ar trebui să nu ne taie capul de loc, zicea d-sa, ca să susţinem că în două-trei ore au fost răsturnate atâtea mobile unele peste altele. Cel puţin trei-patru zile. Şi cine, în siguranţă, ar fi dispus de atâtea zile? Socolescu. Şi cum ar fi făcut această operaţiune extraordinară, el, singur, fără să fi văzut de servitorul inocent, de servitorul care a stat în permanenţă în casă, mai ales de la plecarea d-nei Socolescu? Iată explicaţia d-sale, vă rog s-o cântăriţi. Imobilul incendiat are un gang închis cu două rânduri de porţi mari, de stejar. Un rând în afară, dă în bulevard; celălalt înlăuntru, despărţind curtea de gang. În faţa scării principale, şi între aceste două rânduri de porţi, este micul birou de jos situat alături de pivniţa cu lemne. Dl. Socolescu a închis cu cheia amândouă rândurile de porţ trei-patru zile. S-a izolat perfect de curte şi de bulevard, şi-a făcut, astfel, un tunel semi-obscur între micul birou de jos şi intrarea principală a caselor. Nimeni nu l-ar fi văzut, nimeni nu l-ar fi simţit. S-a coborât din birou în pivniţă, a cărat braţe de lemne, le-a suit sus şi le-a rânduit la focare. Şi-a desăvârşit în linişte funesta operă, cu îndrăzneala unui criminal care nu se teme de nimic şi de nimeni. Admirabilă invenţiune! S-a izolat perfect, d-le Take Ionescu, prin fantasticul tunel creat de abundenta d-tale imaginaţie! Da, da, aţi uitat însă câteva lucruri de nimic care vă răstoarnă întreaga construcţie. Aţi uitat pe pictorul care lucra în fiecare zi de la ora 7 dimineaţa până la 7 seara, unde lucra? Pe bulevard? În curte? În casă, la etajul întâi, în odaia care comunica şi cu salonul şi cu sufrageria şi cu biblioteca. Şi în salon, în bibliotecă şi în sufragerie au fost trei focare, cele mai importante. Cum ar fi cărat Socolescu lemnele, cum ar fi răsturnat mobilele grele, unele imposibil de cârmuit de un singur om, fără ca pictorul să nu vadă şi să nu audă nimic? Şi acest martor n-a văzut şi n-a auzit nimic. V-a spus atunci şi tot aşa a mărturisit din primul moment d-lui judecător de instrucţie. Să las pe pictor. Să admitem că trăgând linii pe pereţi ar fi fost absorbit ca de un ideal care l-ar fi nimicit în raport cu realitatea. Dar servitorul Zaharia? Servitorul, recunoscut inocent de instrucţie, de ministerul public şi de partea civilă, unde era? Odaia lui e în fundul curţii. Am văzut-o cu toţii. Acolo stătea, acolo dormea. În ce stare a fost trei-patru zile, cât timp a durat tunelul semi-obscur? Cum a comunicat cu bulevardul trei-patru zile, cât timp au stat închise cele două rânduri de porţi? Dovediţi-mi că stăpânul său l-a adus în stare de catalepsie, încât trei-patru zile să fi înţepenit lungit în pat. Numai aşa n- ar fi văzut porţile dinăuntru închise, n-ar fi încercat să iasă până la

poartă, n-ar fi auzit zgomotul asurzitor al mobilelor şi al bibliotecilor de sute de kilograme, răsturnate pe deasupra meselor. Aici ar fi locul de a vorbi de romanele şi de autorii d-lui Xenopol, dar îmi dau seama că misiunea mea nu e de a face spirit ci de a lumina conştiinţa d-voastră, de a apăra onoarea unui om şi de a scăpa justiţia şi societatea de o eroare cu mult mai gravă ca însăşi crima ce judecaţi.

În sfârşit, în ordinea faptelor, dl. Take Ionescu, simţind că piedestalul cutiilor trozneşte sub „Dacia" fără a o mări, cu o energie extraordinară, exclama" „— dacă până acum staţi încă la îndoială, vă voi da o dovadă decisivă, voi veni cu un adevăr care vă va sparge ochii cu puterea lui covârşitoare". Să ne spargă ochii cu un adevăr, cu o evidenţă. Iată o hiperbolă care ar fi trebuit să ne înfioare... Mărturisesc că dacă cuvântul energic mi-a sunat aspru în urechi, ameninţarea a pierit cu răsunetul ei, convingerea noastră nu s-a temut de nici o surprindere, ceasul judecăţii fiind, după atâtea dureri nemeritate, ceasul dreptăţii şi izbânda nevinăvăţiei! Ce dovadă, ce adevăr, ce evidenţă s-a invocat? V-o repet, fără a ascunde, fără a micşora, fără a tulbura ceva din suprema sforţare a cumplitului nostru adversar, sporind chiar greutatea acuzaţiunii prin energia rezumării. Dl. Socolescu s-a contrazis. Contrazicerea a fost gravă. A fost gravă fiind evident intenţionată. Intenţiunea a fost şi mai gravă. Un inocent se poate înşela; din neadevărul lui nu rezultă apărarea lui. Un vinovat induce în eroare şi neadevărul lui întotdeauna are scopul de a şterge urma crimei. Ceea ce s-a întâmplat şi inculpatului. La primul interogatoriu a declarat că n-a cumpărat decât un fund de lumânări, cinci lumânări. Strâns de aproape, la al treilea interogatoriu mărturiseşte că a cumpărat două funduri de lumânări, zece lumânări. Iată dovada zdrobitoare! Inocent! Ce interes ar fi avut să ascundă al doilea fund de lumânări? Nici unul. Vinovat? Avea un mare interes. Vinovat? Ştia că a aşezat şapte lumânări în şapte focare, şi dacă ar fi izbutit să convingă pe judecător că numai cinci lumânări a cumpărat, ar fi putut susţine cu succes că incendiatorul este altcineva. N-a fost dar o eroare, ci un plan, un calcul pe care numai un vinovat l-ar fi putut face.

E o construcţie cu aparenţe serioase. Recunosc. Dar nu rezistă, domnilor juraţi, ca orice se întemeiază pe neadevăr. Dacă dl. Socolescu s-ar fi încercat să ascundă, în acest caz, raţionamentul părţii civile ar fi solid şi ar induce într-un mod sever la vinovăţie. Dar a încercat dl. Socolescu să ascundă ceva? Nu. Să vă dovedesc aceasta. Dl. Socolescu de la început mărturiseşte, fără şovăire, că el a cumpărat lumânările. Şi când a mărturisit a şi spus, imediat, fără nici o constrângere, că le- a cumpărat de la Armăşteanu. Dacă a recunoscut că a cumpărat lumânări şi a dat adresa băcanului, mai putea să ascundă, cu intenţiune, numărul lor? E evident că nu. Nu era nici copil, nici nebun. Atâta pricepere sunt obligaţi să recunoască aceia care îi laudă inteligenţa, în scop de a-i spori perversitatea, că şi-ar fi putut închipui că judecătorul de instrucţie va ancheta imediat pe toţi cei din băcănia Armăşteanu. El era arestat, nici o comunicaţie cu dl. Armăşteanu şi cu băieţii din prăvălie. Dând adresa băcanului, punea pe judecătorul de instrucţie în poziţiune ca să descopere exact numărul fundurilor de lumânări cumpărate. Intenţiunea de a ascunde numărul lumânărilor este o nouă legendă creată de acuzaţiune, şi evidenţa cu care s-a încercat să vă „spargă ochii" este un basm care n-ar speria nici pe cei mai imaginativi copii.

Demonstraţia părţii civile e tot atât de şubredă ca şi aceea a ministerului public relativ la lumânări. Dl. procuror s-a opintit să vă convingă că dl. Socolescu a cumpărat „pe furiş" fundurile de lumânări. Şi pe ce s-a întemeiat această gravă afirmaţiune?

Dl. Socolescu a refuzat pe un băiat de prăvălie ca să-i aducă acasă cele două funduri de lumînări, asta e va să zică a cumpăra „pe furiş"! A cumpăra „pe furiş" înseamnă ca tu, om cunoscut, să te duci ziua, la amiaza mare, la un băcan care te cunoaşte, într-o prăvălie unde eşti cunoscut, şi ca persoană, şi ca nume şi ca domiciliu, de toţi cei din prăvălie, să stai de vorbă, să întrebi de cele mai bune lumânări, să iei pachetele şi să pleci cu ele de-a dreptul acasă. Asta înseamnă va să zică a cumpăra „pe furiş"! Valoarea cuvintelor s-a răsturnat în aşa hal în capul ministerului public încât probabil că a cumpăra „făţiş" ar însemna faptul: să te duci noaptea la băcănie din marginea capitalei, unde n-ai mai intrat niciodată, unde nu te cunoaşte nimeni, cu gulerul hainei ridicat până la nas şi cu pălăria îndesată până peste sprâncene (Râsete).

Din toată problema lumânărilor nu mai rămâne decât o contrazicere, una singură din tot dosarul, şi aceea după cum v-am probat fără intenţiune de a induce în eroare, fără posibilitate de a induce în eroare. Aci e locul ca să iau pe fiecare în parte, pe dl. Take Ionescu şi pe dl. procuror general. Cum, dl. Take Ionescu, unui inocent nu-i e permis să uite, un moment, nimic, absolut nimic, când îl arestezi fără veste, când îl arunci în carceră, când fără nici o milă îl abandonezi în întuneric, pe o rogojină, în prada celor mai ascuţite dureri nefritice? Ce fel vă închipuiţi natura omenească? Dar inocentul are familie, părinţi, soţie, fraţi, surori, copii, şi până să se pronunţe justiţia, teroarea îl zguduie, gândindu-se că unul din aceştia ar putea să-l osândească în fundul conştiinţei lui după mizerabilele neadevăruri pe care un judecător fără scrupul le-ar răspândi în presa înşelată. Şi în culmea chinurilor fizice şi morale inocentul nu poate uita nimic? Asta e psihologie de călăi! (Aplauze). Şi ciudat, inexplicabil. Tot dl. Take Ionescu vă afirma că n-ar fi în stare să-şi aducă aminte de aproape nimic din câte i s-au întâmplat ieri. Da, dar când vă afirma aceasta se revolta contra unui martor care-şi aducea aminte cu preciziune de o oră, şi acum îi trebuia să se revolte contra unui om care şi-a uitat de un pachet. Judecaţi şi d-voastră acest conflict de raţionament, această contrazicere de psihologie şi pronunţaţi-vă, fără verdict, în contra unei dezordonate abilităţi.

A! cu dl. procuror general am de discutat o altă chestiune cu mult mai gravă şi mai bogată în învăţăminte. Aşa, d-le procuror general, aşa, un nevinovat nu poate, în cele mai cumplite împrejurări, să uite nimic şi nu-i e iertat să rectifice nimic! Aşa? Mă adresez conştiinţei d-voastră, minţii şi inimii d-voastră, şi vă cer să vă aplicaţi sistemul d-lui Săbăreanu!

Sunteţi dator în numele societăţii pe care o reprezentaţi, sau sunteţi dator ca om onest şi înţelept, să recunoaşteţi aici, în faţa juraţilor, că aţi greşit, că, răpit de un avânt întunecat, aţi depăşit convingerea d-voastră!

Să vă amintesc scena, trista scenă cu dl. Săbăreanu, deplorabila scenă care ne-a zguduit credinţa în organizaţia actuală a cabinetelor de instrucţiune. Voi trece peste aspectul omului, peste unele îngânări, peste unele tăceri impuse de conştiinţa abuzurilor de putere. Voi reproduce exact, după notele mele, sub controlul d-voastră, şi vă rog să mă întrerupeţi dacă voi schimba, fie şi un singur cuvânt inocent care n-ar schimba sensul depoziţiilor d-llui judecător Săbăreanu.

— D-le judecător de instrucţie îşi aduce aminte de care domn grefier a fost asistat la primele interogatorii luate d-lui Socolescu? — Nu... nu mi-aduc aminte. — Dl. judecător a uitat numele grefierului! Dar şi-aduce aminte dacă a fost asistat de vreun domn grefier? — Nu... nu mi-aduc aminte dacă am fost sau nu asistat de vreun grefier... ... Şi vă amintiţi

d-le procuror general rumoarea din sală şi uimirea tuturor, a Curţii ca şi a juraţilor când au auzit acest răspuns. După calmarea emoţiunii, am pus d-lui judecător o ultimă întrebare. — Poate un judecător de instrucţie să instrumenteze legal fără ca să fie asistat de un grefier? Nu, nu poate. — Atunci, cum pretindeţi că nu v-aduceţi aminte dacă aţi fost asistat sau nu de grefier când aţi luat interogatoriile inculpatului?... Şi am văzut paloarea feţei... atâta... tăcere... răspunsul a murit în fundul conştiinţei omului care trecuse peste lege după cum trecuse peste orice sentiment de umanitate când aruncase în carceră pe dl. Socolescu. Şi ştiţi, d-le procuror general, de ce dispăruse întreaga memorie din capul d-lui judecător de instrucţie? pentru că există dovada materială că instrumentase fără grefier, pentru că grefierul îi contrasemnase interogatoriile peste mai multe zile, şi din greşeală cu altă cerneală decât aceea de care se servise d-sa. Acum vă întreb: ce sistem voiţi să aplicaţi d-lui Socolescu? Un inocent nu poate uita nimic din câte i s-au întâmplat. Da. Socolescu e vinovat că, aruncat din senin în temniţă, la primul interogatoriu nu şi-a adus aminte de un fund de lumânări. În acest caz, ce ziceţi de judecătorul de instrucţie care şi-a uitat dacă a fost asistat de grefier? Şi ce deosebire! Socolescu răspunsese sub emoţiunea acuzaţiunii, închis, încarcerat, sub teribila impresie că în contra lui se urzeşte dezonoarea. Dl. judecător Săbăreanu, liber, stăpân pe el însuşi, omul legii, el acuzator în faţa acuzatului... şi l-aţi auzit. A uitat nu un fund de lumânări, ci un grefier, grefierul pe care îl impune legea ca nu cumva să se transforme în inchizitor. Ei, domnilor, ori vă menţineţi sistemul, şi îi aplicaţi toată rigoarea lui şi d-lui Săbăreanu, ori mărturisiţi că aţi lucrat cu patimă contra d-lui Socolescu. Cum se prăvălesc toate construcţiile d-voastră materiale şi morale, cum vi se distrug faptele cum vi se spulberă teoriile! Pasiunea este ruina judecătorului! Şi credeţi-mă, societatea vă refuză serviciul de a-i spori numărul criminalilor cu numărul inocenţilor.

Din acest proces o concluzie se impune tuturor: nu mai merge, în interesul justiţiei, al magistraturii şi al societăţii, nu mai merge cu sistemul de astăzi al judecătorilor de instrucţie... (Aplauze prelungite. Mare animaţie în sală. Dl. preşedinte agită clopoţelul, ameninţă cu golirea sălii şi cu suspendarea procesului. Se face tăcere). Să mă explic domnilor. Sunt mulţi tineri judecători cu care ne putem făli. Eu nu atac magistratura, ci sistemul. Un tânăr care ar fi printre cei mai buni judecători de şedinţă, rareori poate fi un bun judecător de instrucţie. Vioiciunea şi răbdarea sunt ale tinereţii. Calmul, răbdarea, pătrunderea în pasiuni şi în interese, ochiul profund, deprins prin experienţă, ştiinţa complicată a vieţii pe care n-o poate învăţa din nobila carte a principiilor abstracte, iată ce se cere unui judecător de instrucţie, iar societatea trebuie să-i acorde deplina independenţă şi răsplătirea muncii şi a meritelor. Se impune inamovibilitatea ca prim grad dobândit după un şir de ani de experienţă, apoi treptat înaintare pe loc... cel puţin până la gradul de consilier de Curte. Da, la noi, îndeosebi la noi, cu frământările pătimaşe, cu lipsa de scrupul a celor puternici, se impune această reformă, căci de judecătorul de instrucţie depinde adeseori reputaţiunea, onoarea şi viaţa cetăţenilor. Cu aşa judecători de instrucţie ar dispărea tristele amintiri ale timpurilor sălbatice şi onoarea unui om n-ar depinde de aberaţiunile grafologice şi de vibraţiunile marginale ale unei părticele dintr-un accent. Astfel, ajungem la ce-am ajuns: un om curat, pe jumătate distrus, de morfologia unui fantezist şi de capriciul crud al unui judecător de instrucţie. Ajungem la procese extraordinare în dosarul cărora să colcăie neadevărurile, la procese aşa de extraordinare în care acuzatorii să fie constrânşi a zice „domnule" învinuitului de crimă. Şi e cineva care n-a înţeles că violenţa sa nu ofensa, că ţipătul său a fost o disperare fără

ecou, că apostrofele sale injurioase nu onorau înălţimea tribunei de unde cădeau. Dl. procuror general n-a simţit că exemplul de urbanitate fusese dat de sus, mai de sus decât locul d-sale, de magistratul care ne prezidează, a cărei reputaţie de ştiinţă şi de cinste este de mult şi solid întemeiată. Dl. procuror general a rămas singur şi singur va regreta înverşunarea incivilă la care s-a abandonat.

Voi termina, domnilor, cu mobilul crimei. Şi de la început vă declar că în pretinsul mobil ce i se impută d-lui Socolescu, eu văd dedesubtul „Daciei". Ce caută „Dacia" aici? Adevărul? Justiţia? Nimeni n-o crede. Voieşte să obţină despăgubirea de 5 000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocaţi de frunte, printre care cel mai însemnat al baroului nostru, în scop de a câştiga o reparaţiune bănească de cel mult 5 000 de lei. Cu această sumă, ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru glorii ale baroului. Atunci a venit aici să piardă băneşte acest proces! Nimeni n-o crede. Sau voieşte să se apere — şi aş înţelege-o — de presupusele învinuiri ce i- am aduce noi. De la început am declarat în numele colegilor mei şi al d-lui Socolescu, că nu acuzăm pe „Dacia" că ne-ar fi pus foc. Limpede şi categoric. Cred că i s-ar fi impus datoria ca să se retragă în urma acestei declaraţiuni, că ar fi fost spre binele şi onoarea ei, că ar fi apărut animată de un înalt sentiment de demnitate şi delicateţe mai ales când recunoaşte ea însăşi prin ilustrul său reprezentant că nu e şi nu poate fi iubită de marea majoritate a asiguraţilor.

„Dacia" a preferat altă conduită.

S-a năpustit asupra d-lui Socolescu, nu s-a cutremurat de nici un mijloc, a pus mâna pe orice armă şi la falsurile din dosar a adăugat invenţiunile sale. N-a fost sentiment delicat în care să nu fi izbit; n-a fost intimitate sfântă pe care să n-o fi răscolit; n-a fost durere pe care să n-o fi aprins; n-a fost speranţă legitimă în care să nu fi izbit. Trei zile, trei zile a torturat pe un om fără nici o dovadă, nerespectând nici ceea ce justiţia, în misiunea ei, respectă până şi celor mai abominabili asasini. Dar astăzi, domnilor, astăzi când s-a ridicat acea vijelie care a durat trei ore şi jumătate, am avut impresia provocată de cruzimea şi plăcerea „Daciei", că suntem în timpul de decadenţă a Imperiului roman... lumea se adunase la circ, lacomă de spectacol... în mijlocul arenei stă despuiat martirul creştin... asupra lui se repede fiara furibundă. Iacă martirul... asupra lui s-a dat drumul fiarei cuvântului... trei ore l-a sfârtecat... şi el a suferit fără geamăt, întărit de credinţa în justiţie şi de tăria unei conştiinţe curate! (Aplauze prelungite).

„Dacia" n-a pus foc, v-o repetăm. Ar fi o calomnie dacă am bănui pe directorul ei sau pe vreunul din consiliul de administraţie. Dar pe cine vrea să apere „Dacia ' cerând osândirea lui Socolescu? Ar fi o imprudenţă ca societatea „Dacia" să se confunde singură cu acel furnicar de agenţi exteriori, fără neam, fără ţară, goniţi de pretutindeni şi suportaţi de naiva noastră Patrie. „Dacia" e datoare să se lepede de păcatele de care unii din aceştia ar fi capabili. Vi s-a amintit de procesul unor agenţi de asigurare care în 1883 au dat foc oraşului Câmpulung. Aceşti criminali au fost osândiţi. Vi s-a citit verdictul juraţilor.

„Dacia" nu trebuie să se confunde cu asemenea agenţi. Şi în procesul noastru, sub raportul agenţilor, „Dacia" stă rău şi comite o mare greşeală acuzând cu atâta înverşunare. Ce era Hoti până la acest proces? Inspector la „Dacia". Care a fost conduita lui faţă de dl. Socolescu, adversarul neânduplecat al „Daciei"? V-au mărturisit aci doi martori, că acest inspector al societăţii a venit la ei acasă, i-a chemat la el acasă, le-a dat de băut două ocale de vin, le-a dat doi napoleoni, le-a făgăduit şi altă răsplată, şi le-a cerut

în schimb să declare că dl. Socolescu şi-a dat foc la depozitul din şoseaua Basarab. Chiar Hoti — depoziţia vi s-a citit de dl. preşedinte — recunoaşte că martorilor le-a dat vin, că i-ar fi chemat la el acasă, că le-a dat un napoleon... pentru osteneală... (Râsete) şi ca să nu depună că cheresteaua arsă ar fi preţuit mai puţin decât fusese asigurată? Ce-a devenit Hoti în urma acestei conduite? A fost dat afară de la „Dacia", da... imediat i s-a făcut un loc mai bine plătit la Buştenari, exploatare de petrol în strânse legături cu „Dacia". Nu, domnilor, ar fi fost cuminte să nu figureze în proces şi e regretabil, pentru ea, că figurează şi acuză. Îndeosebi mobilul o revoltă, banul o scoate din înţelepciune, fără să bage de seamă că insistând prea mult dovedeşte că ea are un îndoit mobil nemărturisit acuzând pe dl. Socolescu: să zdrobească un singur adversar redutabil şi să scape de obligaţiunea de a-i plăti prima de asigurare.

Ce mobil ar fi avut dl. Socolescu ca să-şi de-a foc caselor lui, mobilierului lui? Şi-a asigurat imobilul, mobilele şi biblioteca pe o valoare exagerată şi prin incendiu a voit să încaseze prima de la „Dacia".Iată mobilul, după d-voastră. Şi cu ce aţi sprijinit această afirmaţiune? În primul rând aţi pornit de la o teză generală care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraţilor. Aţi afirmat că mai toţi asiguraţii, pe acest timp de criză, ar fi fericiţi să-şi transforme în bani tot avutul lor asigurat. Protestez în contra acestei injurii adusă românilor. Dacă ar fi aşa de tocită noţiunea de cinste a României, „Dacia" ar fi dat faliment, şi desigur n-ar fi ajuns cea mai bogată societate din ţară.

În special v-aţi oprit la arhitecţi ca să izbiţi mai sigur pe dl. Socolescu. Clădiri mari nu se mai fac; arhitecţii stau rău; Socolescu suferea de criză ca şi colegii săi. Ei şi? Atât e de ajuns ca cineva să devină criminal? Atunci toţi cei cu profesiuni liberale, toţi lucrătorii, toţi comercianţii, ar forma o masă scârboasă de candidaţi la crimă, pândind ocazia de a prăda, de a incendia, de a asasina. Sau, nu cumva aţi descoperit că între arhitectură şi crimă legăturile sunt mai strânse, că bosa de arhitect se confundă cu bosa criminalului din naştere?

Singura argumentare serioasă, ca formă cel puţin, ar fi marea deosebire între valoarea reală a lucrurilor şi valoarea pe care au fost asigurate. Şi ce s-a dovedit? Parchetul a făcut expertiza şi ştiţi dacă a pus sau nu pasiune în acest proces. Iată rezultatul acestei expertize la care dl. Socolescu n-a asistat: suma expertizei judecătoreşti corespunde cu suma propusă şi admisă de societate. Tăcerea se impunea şi n-aţi voit să tăceţi. De imobil n-aţi vorbit, forţaţi de poliţa d-voastră de asigurare, ştiind că eraţi în drept să nu plătiţi nici un ban proprietarului, reparând numai toate stricăciunile. Cât despre mobile v-aţi oprit în deosebi asupra bibliotecii. Ce nobilă analiză! Nu-mi vine să cred că am auzit! Mi se părea că visez un vis urât!... Omenirea revenise la primele ei lupte de primitivi, trăind mizerabil... în spelunci întunecoase, fără pic de idealitate! Aţi luat inventarul bibliotecii, aţi citit rând pe rând, carte cu carte. Aţi surâs de un titlu, aţi râs de altul, v- aţi mirat de un preţ, aţi contestat pe altul, dar nu ne-aţi spus pentru ce aţi surâs, pentru ce v-aţi mirat. Gestul, exclamaţia, privirea, au înlocuit sănătosul raţionament. La Vitruvius aţi dovedit că nu ştiţi ce valoare au, pentru aşa autori, limba, ediţia, adnotaţiunile. Nu vă fac nici o vină din neştiinţă, dar când ne-aţi afirmat ca un adevăr general şi incontestabil, dispreţul pentru toate volumele de estetică şi de literatură citite odinioară, în tinereţea noastră, reducându-le la greutatea hârtiei, mi s-a părut că vă despărţiţi de conştiinţa universală a umanităţii. Cum, d-lor... cartea care v-a nutrit primele aspiraţiuni... volumul care v-a deşteptat primele iluzii... paginile care se leagă cu cele mai nobile sentimente, rândurile care v-au răcorit sufletul şi v-au mângâiat de primele dureri ale tinereţii... nu mai au nici

o valoare când începeţi să încărunţiţi...? Viaţa noastră să fie, clipă după clipă, fără nici o legătură între ele?... Vârsta, încetul cu încetul ne scoboară în rândul animalelor cu o slabă conştiinţă numai de prezent?... Locul unde m-am născut, casa în care am trăit, obiectele pe care le-am cumpărat cu dragoste, tablourile pe care ne-am deschis ochii, cărţile pe care le-am citit şi în care au căzut de multe ori cele mai calde şi curate lacrimi, tot, tot, amintirile, tot ce ne deşteaptă în noi şirul vieţii cu toate evenimentele ei, n-au nici un preţ pentru filozofii „Daciei"... Tristă concepţie despre om! Concepţia mecanică, în care a dispărut sufletul, scârbit de sunetul banului!... Asta să fie concepţia morală a „Daciei"? Nu cred. Nu-i fac această ofensă. Dar pasiunea, pasiunea zdruncină echilibrul, amestecă noţiunile fundamentale şi redeşteaptă, în mijlocul civilizaţiei, rămăşiţele de ferocitate adormite în om dar nu complet dispărute. Aţi râs de un roman — nu ştiu de care — cumpărat acum douăzeci de ani cu doi lei şi cinzeci de bani, pus astăzi în inventar cu acelaşi preţ. Depinde de cine citeşte, de ce citeşte şi de când citeşte. Un volum poate fi o părticică din viaţa noastră, şi nu găsesc parte din viaţă mea pe care s-o vând pe doi lei şi cinzeci de bani, nici s-o dau la licitaţiune publică. Şi cu ce nepăsare — sunt sigur, afectată — vorbeaţi de tablouri!... O pânză... câteva urme de pensulă... un cadru, vechi şi acela... Atât... Regret şi mi-e milă! Eu, d-lor, am un mic tablou din 1864, de la marele Grigorescu, pe care nu l-aş lichida cu „Dacia" pe nici un preţ, chiar dacă ar înţelege arta prin prisma idealului etern...

Sunt convins însă că nu se află nici un om care să nu se fi revoltat de socotelile d-voastră, chiar un financiar în care lăcomia să fi sufocat orice sentimentalitate!

În sfârşit, eraţi datori să vă supuneţi expertizei de parchet. Rezultatul e zdrobitor pentru d-voastră. Iată poliţa de asigurare a d-lui Socolescu, iată şi expertiza parchetului. Socolescu şi-a asigurat biblioteca pe 40.000 lei şi expertiza judiciară o evaluează la 41.000 lei! Dacă aţi fi citit toate actele din dosar, ne-aţi fi cruţat, d-le Take Ionescu, de o suferinţă morală nemeritată, şi marele d-voastră talent nu şi-ar fi scoborât elocinţa prodigioasă la analize mici din toate punctele de vedere.Din cifre n-a ieşit mobilul. Expertiza ordonată în contra noastră s-a supus evidenţei. Vă mai rămânea ceva şi aţi mers până la capăt. Paharul cu otravă ni l-aţi întins plin-ras, cu o nepăsare supraumană. Să admitem că evaluarea făcută de inculpat ar fi cea adevărată şi mobilul crimei tot există. Aţi afirmat şi v-aţi încercat să dovediţi. Care ar fi mobilul? Iată-l, după reprezentanţii „Daciei": Socolescu simţea nevoia de bani acum, imediat, de mulţi bani, şi alt mijloc nu găsea pe acest timp de criză, decât focul.

Avea nevoie de bani. De unde ştiţi? Nu ne-aţi spus. Să admitem că ar fi avut nevoie de bani. Afară de crimă, nu mai există nici un alt mijloc ca să şi-i procure? Un om care a învârtit afaceri de milioane, al cărui fond imobiliar trece peste un milion — chiar dacă ţinem seama de datoriile lui, după cum vi s-a dovedit cu date necontestate — un om fără nici o datorie în piaţă, nu ar fi putut să se împrumute cu câteva mii de lei? Am chemat aici pe doi bancheri de frunte din piaţa noastră, d-nii Moroianu şi Alexandru Ionescu. Fiecare din ei v-au afirmat că l-ar fi împrumutat oricând de la 10 la 20 000 lei. Iată în ce mod ar fi avut banii imediat. Şi nu i-ar fi ajuns 20 până la 40 000 lei? De ce? Aţi afirmat, măcar, că dl. Socolescu era în vreo întreprindere grea şi încurcată, ca să aibă imediat nevoie de o sumă mai mare? Acest curaj v-a lipsit şi mă mir. Ciudat! Sunteţi de o ingeniozitate pe care marii artişti din teatrele Europei v-ar invidia-o, când treceţi peste creditul d-lui Socolescu şi susţineţi că numai „Dacia" i-ar fi oferit imediat prima de asigurare, banii de care avea nevoie imediat. Şi i-ar fi oferit plata primei, imediat, fiindcă

dl. Socolescu o atacase violent şase luni de zile. Auziţi, domnilor juraţi, ca să obţineţi bunele graţii ale cuiva n-ai decât să-l ataci, şi să-l ataci cu violenţă!

Asemenea argumente n-ar merita nici un răspuns. „Dacia" să plătească imediat, şi mai ales unui duşman, aceasta răstoarnă toată experienţa acelora care au studiat poliţa de asigurare. Câte operaţiuni până să ajungi la plată! Delegaţi care să inventarieze, experţi care să evalueze pierderile totale şi stricăciunile parţiale, discuţia, dovedirea cu acte şi martori că ai avut obiectele consumate de incendiu, ciocnirea fatală între cerere şi ofertă, în sfârşit judecata care se impune în toate cazurile când e vorba de o despăgubire mai mare. Să nu uităm că societatea, potrivit poliţei, nu plăteşte interese la suma datorată nici chiar de la intentarea acţiunii. Din această cauză procesele cu „Dacia" durează ani de zile. Ea, în orice caz, profită de dobânda banilor. Iată de ce este o glumă să presupunem că d-lui Socolescu i-ar fi trecut prin minte că ar fi obţinut, imediat, despăgubirea ba încă întreaga despăgubire ce i s-ar fi cuvenit. Ei, d-lor de la „Dacia" unde este mobilul? Cum credeţi că Socolescu şi-ar fi expus trecutul lui nepătat, toate aspiraţiunile lui, onoarea lui, a soţiei lui, speranţele lui legitime de o viaţă fericită, în schimbul unui proces nesfârşit? Cântăriţi un mobil imposibil cu distrugerea unei vieţi, şi întrebaţi-vă în fundul conştiinţei, dacă o asemenea crimă ar comite-o un om care ar fi în minţile lui!

Nici o dovadă că dl. Socolescu a comis crima. Interes nu avea, mobilul nu există. Şi cum v-aţi explica un fenomen, imposibil de explicat, că un om curat, absolut cinstit până la vârsta de 45 de ani, dintr-o dată şi din senin, să treacă peste cinstea lui? Şi ce vă închipuiţi că este cinstea? Credeţi că e uşor să vă lepădaţi de ea când v-a guvernat o viaţă întreagă? Aşa de uşor să ajungă un om la perversitatea necesară întregii game de infracţiuni contra legilor scrise şi a legilor morale? Vă înşelaţi! Pentru crimă, ca şi pentru onoare, sunt căi lungi de străbătut, cu momeli, cu tentaţiuni, cu fericiri nefaste şi cu stăpâniri de sine adeseori dureroase.

Cine de mic minte, apoi îşi trădează colegii, apoi fură câte ceva, în societate speculează ipocrizia, înşală pe amici, gustă din fructul combinaţiilor necurate, după temperament, încetul cu încetul, ajunge la ecscrocherie sau la crimă. De aici importanţa antecedentelor când judecaţi pe un prevenit. Cine din contra s-a deprins cu adevărul, cu realitatea, cu munca grea, cu respectul dreptului, în el se pronunţă marea poruncă a onoarei, de sub imperiul căreia nu-i scapă la început conştient, mai în urmă instinctiv, nici unul din actele vieţii. Un mod de a fi se impune unuia, un alt mod de a fi, celuilalt.

La început voit, în cele din urmă fatal, perversitatea la unii şi cinstea la alţii le determină conduita. Aş putea susţine că legea inerţiei din lumea fizică corespunde cu o inerţie sufletească în virtutea căreia unul ajunge, dacă n-are noroc, la Văcăreşti, iar altul, chiar în culmea nenorocirilor, nu se abate din calea adevărului. Cinstea e bogăţia săracului şi nobleţea bogatului; săracului îi dă credit, bogatului simpatie. E viteza, acumulată din toate sforţările vieţii cu care se duce ca un corp rotund pe un plan înclinat. Ar trebui un obstacol imposibil de învins ca să oprească un suflet curat, dincolo de jumătatea vieţii, din calea lui presărată poate cu deziluzii, dar pururea luminată de un ideal. În lumea morală ca şi în lumea fizică, oprirea bruscă este o explozie de energie. În lumea morală explozia e nebunie. După 45 de ani de cinste nepătată, ar fi trebuit o zguduire fundamentală în capul lui Socolescu, ca dintr-o dată să devină criminal; ar fi trebuit ca nebunia să izbucnească, singura cauză care i-ar fi amorţit conştiinţa; i-ar fi

distrus într-o clipă modul lui de a fi, legea propriei lui existenţe. Oricât de jos s-au scoborât vremurile care ne apasă şi oricât de vast ar fi curentul decepţiunii, cel care s-a deprins, până peste declinul vieţii, să considere onoarea ca o poruncă a conştiinţei şi ca o mângâiere în cele mai mari dezastre, trece senin, ca şi cum n-ar vedea şi n-ar auzi, prin mijlocul tentaţiunilor şi al păcatelor fermecătoare. Şi n-aţi descoperit o singură pată în toată viaţa lui Socolescu. I-aţi acuzat temperamentul, ca şi cum pusilanimitatea ar fi o virtute... I-aţi imputat hotărârea, ca şi cum laşitatea v-ar merita elogiile... i-aţi ponegrit lupta pentru arta naţională, ca şi cum de specula fără idealitate ar depinde gloria unui popor... Şi cu o ură care n-a servit nici justiţia nici societatea, v-aţi năpustit asupra lui cu desfrâu în expresiuni, cu ferocitate în accent, pe când desăvârşita lipsă de probe vă impunea rezerva, moderaţiunea şi cuviinţa... Ca pe o pradă, nu ca pe un inculpat, l-aţi maltratat înainte de a-l sfâşia. Şi furiei d-voastră n-a lipsit nici ridicula expertiză a unei ştiinţe de dibuieli şi de pedantism! La tortura lui nemeritată s-a adăugat râsul mulţimii iposibil de stăpânit... Aţi provocat şi dezgust şi ilaritate... Dar destul... Puterile mă părăsesc şi răbdarea juraţilor e pe sfârşite... Toţi suntem cuprinşi de acelaşi sentiment de dreptate. În conştiinţa tuturor s-a coborât aceeaşi lumină, acelaşi adevăr... ca şi cum toţi am forma o singură fiinţă enormă cu aceeaşi convingere, cu aceeaşi dorinţă ca să redea amicilor şi societăţii, curat ca şi mai înainte, pe martirul unei funeste erori judecătoreşti... Sfârşesc, d-lor juraţi, încredinţat că în unanimitate veţi zice: inocent! [231].

(Aplauze prelungite. Ovaţiuni. Confraţii şi amicii strâng mâna oratorului. După rezumatul d-lui preşedinte, juraţii se retrag în camera de chibzuinţă şi după o scurtă deliberare dl. prim-jurat Matak pronunţă verdictul de achitare. Verdictul e primit de mulţime cu un entuziasm indescriptibil).

Concluziile lui NICOLAE TITULESCU în procesul cu soţii Nitzeanu [232]

Domnule preşedinte,
Onorată curte,

La 1874, autorii mei Ion Titulescu şi Maria Băluţescu, posedau în trupul Bărbăteşti, din timpuri îndepărtate, cu titlul de proprietari, trei fâşii cu direcţiunea de la Răsărit la Apus: trupul mare, Jianca, şi trupul mic Bărbăteşti, cu limitele din planul inginerului

231 Cella Delavrancea, fiica marelui orator, îşi aminteşte (vezi „Amintiri" în Revista fundaţiilor regale, 1942, 1 august, nr. 8, p. 296) că Delavrancea s-a întors de la acest proces în mijlocul nopţii „cu obrajii supţi, privirea ştearsă, cravata strâmbă, gulerul mototolit". Scena care a urmat este astfel descrisă: „Mama a strigat: Ce s-a întâmplat? El a răspuns fără glas: achitat! Şi lacrimile au curs şiroaie pe faţa lui istovită".

232 B.A.R.P.R. III, 32 964

hotarnic Stravolca din 1864, depus la dosar. Această posesie se exercita în virtutea zapiselor de cumpărătoare ale autorilor mei, în chip exclusiv, public, adică cu toate însuşirile posesiunii cu titlu de proprietar. Nu s-a contestat niciodată şi nici nu se contestă în acest proces că autorii mei au avut această posesie la 1874 şi că erau proprietari nediscutaţi în limita acestei posesii. De altfel, autorii mei aveau şi hotărnicie în regulă pentru proprietatea lor la 1864 şi zapise (vezi hotărnicia tipărită a ing. Stravolca depusă la dosar şi zapisele).

Se execută la 1874 pe suprafaţa terenului o hotărnicie a ing. Depărăţeanu, lucrată la 1836 şi confirmată judecătoreşte la aceeaşi epocă. Prin această executare, schimbându-se forma posesiunii unor devălmăşii, fraţii Peia, reprezentanţii lui Raicu Iota şi Petre Abagiu, după cererea cărora se făcuse hotărnicia lui Depărăţeanu şi autorii soţilor Nitzeanu, intimaţi în apel, dându-li-se 1 116 st. masă [233] în direcţiunea de la M.N. la M.Z., autorii mei sunt deposedaţi cu două bucăţi, una din trupul mare, în întindere de circa 956 pogoane, a doua din trupul mic, în întindere de 138 pogoane, adică, în total, cu 1094 (circa) din proprietatea lor de atunci.

Ce au pretins atunci autorii meu şi ce pretind şi eu azi? Să nu se execute hotărnicia Depătăţeanului? Nu, căci prin hotărârile de la 1861 şi 1865 se stabilise judecătoreşte că autorii mei trebuiau să sufere această executare.

Au pretins atunci autorii mei, între altele, şi pretind şi eu azi ca obiect principal de cerere, să nu ia fraţii Peia, sub pretext de executarea hotărniciei Depărăteanului, mai mult decât le dădea hotarnicul la 1836.

Când vă voi dovedi dar că, dacă nu pentru întreaga întindere cu care am fost deposedat la 1874, dar cel puţin pentru parte din ea, deposedarea s-a făcut peste calculele şi prevederile Depărăţeanului, în limita aceasta, am fost deposedat fără titlu, în limita aceasta au fost uzurpaţi autorii mei în drepturile lor, în limita aceasta pot revendica eu de la acei care deţin pământul uzurpat, de la reprezentanţii fraţilor Peia, de la soţii Nitzeanu.

O primă chestiune se pune dar: Ce a dat hotarnicul Depărăţeanu în 1836 autorilor soţilor Nitzeanu? O a doua chestiune: Ce au luat în 1874 fraţii Peia sub pretext de executare a hotărniciei din 1836? O a treia chestiune, în fine: Care era dreptul autorilor mei dacă fraţii Peia au luat la 1874 mai mult decât li se cuvenea şi sub ce formă pot exercita eu acest drept contra lor?

Ce stabileşte hotărnicia Depărăţeanu?

Citind hotărnicia lui Depărăţeanu, n-avem nici o dificultate să constatăm că el a ales lui Raicu Iota o analogie [234] dintr-un trup bine determinat. Şi nici nu putea face altfel. Chemat să aleagă la o parte stânjenii unor copărtaşi dintr-un trup anumit, el trebuia să determine mai întâi trupul în care avea să facă alegerea, şi apoi, în raport cu acel trup, să

233 Repartizarea părţii alese în aşa fel, încât stânjenii cuveniţi din cele trei trăsuri (vezi nota 236) să fie comasaţi în acelaşi loc. Vezi amănunte, H.H. Stahl, Contribuţie la studiul satelor devălmaşe româneşti, Bucureşti, 1959, p. 274.

234 Proporţie, proporţionalitate; proporţional

determine partea aleasă. Implicit, partea cealaltă din trup rămânea celorlalţi copărtaşi, şi astfel devenea aleasă şi pentru aceştia din urmă în bloc. Era deci o dependenţă firească între partea astfel aleasă lui chir Iota de Depărăţeanu şi trupul întreg, pe de o parte; între partea aleasă lui chir Iota şi partea care rămânea celorlalţi copărtaşi, pe de altă parte.

Această dependenţă o mărturiseşte categoric Depărăţeanu. Această dependenţă o proclamă hotărârea din 1861, când, pe de o parte, confirmă hotărnicia lui Depărăţeanu, pe de altă parte, concomitent, ordonă ca restul să se împartă prin analogie între ceilalţi moşneni [235].

Această dependenţă o recunoaşte în fine Curtea de Apel la 1881 când, chiar în momentul executării, ea nu confirmă executarea decât cu rezerva pentru moşneni de a putea discuta faţă de fraţii Peia, şi după executare, consecinţele modificării trupului Bărbăteşti în partea rămasă moşnenilor, chiar faţă de fraţii Peia care îşi aveau totuşi partea lor aleasă bine determinată pe teren.

Să procedăm dar la examinarea hotărniciei de la 1836.

Depărăţeanu începe prin a spune că a fost chemat de chir Raicu Iota „pentru a-i deosebi partea de moşie părintească ce o are în trupul de moşie Bărbăteşti dintr-acel judeţ Olt, ca să-şi ştie stăpânirea pe viitorime cu semne de către părtaşii moşneni".

Va să zică Depărăţeanu declară de la început că are să facă o împărţeală, căci are să deosebească, de o parte, stăpânirea lui chir Raicu Iota, de cealaltă parte, stăpânirea moşnenilor. Şi, în adevăr, nu putea determina prima, fără să determine pe cea de a doua.

Ca să procedeze la o împărţeală, Depărăţeanu trebuia să determine masa partajabilă, trupul Bărbăteşti! Şi aceasta e foarte important: Depărăţeanu nu face operă de simplă hotărnicie; el nu se mărgineşte să definească o posesie unilaterală; el defineşte o posesie colectivă, pentru a alege pe urmă o posesie unilaterală. El zice:

„Ca să nu pierdem vreme zadarnic, am intrat în trupul moşiei Bărbăteştilor şi dându-i ocol jur împrejur de către vecini, cei ce au moşii şi dau cu coastele în capetele moşiei Bărbăteştilor, căci moşia aceasta cu lungul merge spre miazăzi şi miazănoapte, precum o dovedeşte şi suma stânjenilor lungime, i-am descoperit stăpânirea de către toţi vecinii prin semne, vâlcele şi lacuri fireşti cum şi pietre de hotare, apoi ridicându-se planul la tot trupul moşiei, i-am făcut trei trăsuri [236] după obicei".

La trăsura dinspre capul de miază noapte Depărăţeanu găseşte 2632 st.; la trăsura din mijlocul moşiei 3140; iar la trăsura de la capul dinspre miazăzi 2052 st.

E foarte important a se reţine de la început de unde a pornit Depărăţeanu cu această a treia trăsură:

„La capul dinspre miazăzi din vâlceaua ce i se zice Adâncata, care este despărţitoare între capul moşiei Drăgăneşti şi între capul moşiei Stoicăneşti, cum şi colţul capului

235 Stăpâni de pământ în devălmăşie, adică pe cote părţi ideale, neîmpărţite pe teren; în general, ţărani proprietari de pământ, membri ai aceluiaşi neam sau cete.

236 Cele trei axe trase de hotarnic la cele două capete şi la mijlocul moşiei, axe de lungime diferită, pe care se proiecta, proporţional, numărul de stânjeni din cota ideală a fiecărui părtaş; unindu-se printr-o altă transversală o altă axă punctele corespunzătoare de pe cele trei trăsuri, rezulta partea aleasă pe teren, ce se cuvenea fiecărui părtaş.

moşiei Bărbăteşti cel dinspre apus, unde s-au făcut movilă şi este şi piatră de hotar în costiţa văii capului moşiei Stoicăneştilor, care se numeşte drumul Oii, trăgându-se spre răsărit pe linie inginerească şi cu stânjenul răposatului în fericire Şerban Cantacuzino V.V. pe alături cu capul moşiei Seaca a sfintei mănăstiri Cotmeana şi pe lângă lacul Dracului, prin coadele văii Dracului până la ochiul de lac din sadină [237] ce este semn despărţitor al capului Vălenilor de către marginea trupului moşiei Bărbăteşti, cea dinspre răsărit, s-au găsit stânjeni 2052".

Adunând suma acestor stânjeni, Depărăţeanu găseşte cifra 7824 şi împărţind-o la trei, el dă pentru întreg trupul 2608 stânjeni masă.

Cum împarte Depărăţeanu cei 2608 st. masă? Alegând 1116 stânjeni pentru chir Raicu Iota şi, evident, lăsând diferenţa de 1492 st. masă celorlalţi moşneni.

Acest lucru trebuie să fie bine priceput şi lămurit, cu toată aparenţa lui simplă. Deşi se pare că asistăm la un act unilateral, alegerea părţii lui chir Raicu de un inginer hotarnic, actul e prin sine bilateral, căci nu se poate alege 1116 st. masă din 2608 fără ca, *ipso facto*, să nu fie ales implicit 1492 st. masă moşnenilor. Depărăţeanu n-a fost chemat să hotărnicească 1116 st. masă deja aleşi, ci să-i aleagă dintr-un tot indiviz. Acest tot fiind de 2608 st. m. când a ales lui chir Raicu 1116 st. masă, a ales şi 1492 st. masă moşnenilor.

Depărăţeanu a fost chemat dar să aleagă lui chir Raicu stânjenii prin analogie; ce a dat el lui chir Raicu este o analogie...

Ce au luat fraţii Peia

Am văzut cum hotărnicia din 1836 dădea lui chir Raicu o analogie, adică o suprafaţă în raport cu anumite trăsături determinate din trupul întreg.

Această hotărnicie nu se execută până la 1874.

E drept că intimaţii au susţinut că această hotărnicie s-a executat de bună voie la 1836 şi că s-a posedat Bărbăteşti de atunci până la 1848 în direcţia N-S. Această alegaţie nu e nici exactă, şi n-are nici vreo importanţă în soluţionarea procesului.

În adevăr, adversarii scot acest lucru din istoricul afacerii pe care îl face Curtea la 1880. Până la această dată nici o hotărâre judecătorească nu pomeneşte de vreo schimbare de posesie. Nici cea din 1836, nici cea din 1848, nici cea din 1861, nici decizia Curţii Bucureşti din 1865, nici decizia care respinge cererea de revizuire.

La 1880, Curtea, făcând istoricul afacerii, reproduce concluziunile fraţilor Peia, care făceau această afirmaţie, dar nu controlează faptul, pentru bunul motiv că pricina pe care o cerceta nu o obliga să o facă.

Ce valoare are însă acel considerent al Curţii? Valoarea lucrului judecat? Nu, căci lucrul judecat nu priveşte decât chestiunile care divizau părţile în acel moment, nu toate enunţurile ce face judecătorul într-un proces.....

Cele spuse explică cu suficienţă pentru ce a greşit trib. Olt, când a respins acţiunea noastră pe temeiul lucrului judecat tras din sentinţele 186/36, 36/61. Olt pe decizia 84/65 a Curţii Bucureşti. Chestiunea n-a fost depusă până atunci în justiţie: nu se poate face o chestiune judecată, dintr-o chestiune rezervată.

237 Plantă erbacee din familia gramineelor.

Atragem în special atenţia Onoratei Curţi asupra concluziilor tribunalului, care la pag. 15-24 tratează special chestiunea lucrului judecat.

Dreptul meu şi natura lui juridică

Rezultă din cele mai sus expuse că fraţii Peia au dobândit la 1874 mai mult decât aveau dreptul conform hotărniciei lui Depărăţeanu. În adevăr ei au executat-o la 1874, fără să ţie seama de ştirbirea Bărbăteştilor de la 1836 la 1874, ca şi cum Bărbăteştii de la 1874 erau Bărbăteştii lui Depărăţeanu.

Depărăţeanu a dat lui chir Raicu o analogie, un număr de stânjeni în raport cu trei trăsuri. Nu puteau fraţii Peia să ia aceiaşi stânjeni, când una din trăsuri s-a modificat, şi s-a modificat atât de simţitor.

Din două una: sau Depărăţeanu a dat lui chir Raicu o suprafaţă ţărmurită, care n-avea nici o legătură cu restul trupului Bărbăteşti şi atunci de ce Depărăţeanu i-a dat această suprafaţă în raport cu măsura trupului întreg, pentru ce la 1861 se formăluieşte hotărnicia lui Depărăţeanu cu condiţia unei analogii pentru moşneni, pentru ce la 1880, după executare, instanţele judecătoreşti permit să fie traşi la răspundere fraţii Peia pentru micşorarea trupului întreg? Sau Depărăţeanu a dat, cum zicem noi, lui chir Raicu o suprafaţă în raport cu trăsurile trupului întreg, o suprafaţă, care nu poate rămâne invariabilă decât în măsura în care şi trăsurile trupului întreg rămân invariabile, şi atunci, în măsura în care fraţii Peia au luat suprafaţa iniţială integrală, atunci când trăsurile lui Depărăţeanu nu se micşorează, au luat mai mult decât le-a dat Depărăţeanu, au depăşit titlul lor sub pretext că îl execută.

Care e atunci dreptul meu?

Dreptul de a rămâne unde eram când am fost deposedat de fraţii Peia, dreptul de a relua ce mi s-a luat fără drept de fraţii Peia, dreptul de a revendica partea luată fără drept.

Lucrul e clar şi nu merită discuţie.

Adversarii mei zic însă că dreptul ce am nu e decât un drept la daune.

Limbajul acesta face parte dintr-un sistem care văd că le-a reuşit până acum. La 1880, când ceream să nu fiu scos din posesie, pe motiv că executarea depăşeşte titlul, mi s-a zis: nu e nimic că te scot din posesie, căci ai dreptul la o acţiune regulată contra celor ce te deposedează. Azi, când cer, prin acţiune regulată, să fiu reintrat de unde am fost scos fără drept mi se spune: poate să ai drept, dar n-ai drept la pământ, ai drept la daune, fă acţiune în daune. Mâine, când aş face acţiune în daune, n-ai nici un drept! Şi ca să mi se spună aceasta, a trebuit să treacă 40 de ani de judecată.

Mie îmi plac apărările mai france: sau am vreun drept contra fraţilor Peia, şi atunci am dreptul să iau pământul din care am fost deposedat fără drept; sau n-am nici un drept contra fraţilor Peia.

Într-adevăr, au avut titlu să ia fraţii Peia porţiunile întregi cu care am fost deposedat la 1874, din proprietatea mea? Dacă da, atunci nu pot avea nici un drept contra lor, dacă însă nu, atunci, incontestabil dreptul meu e să iau înapoi partea de pământ cu care am fost deposedat fără drept şi pe care o posedam la 1874...

Şi într-adevăr, sau am dreptul să impun o reducţie fraţilor Peia proporţional cu reducerea trupului şi atunci în limita în care fraţii Peia m-au executat fără a suferi

reducţia, am rămas proprietar şi pot revendica, ori nu pot impune nici o reducţie fraţilor Peia, şi atunci n-am drept contra lor.

Drept la daune? Drept personal? Dar stă oare la baza dreptului meu o obligaţie a fraţilor Peia sau stă o lipsă de titlu din partea lor?

E suficient să se gândească la această singură consideraţie Onorata Curte, ca orice ezitare să dispară.

E adevărat că noi am susţinut că ştirbirea Bărbăteştilor a avut loc prin culpa fraţilor Peia, care erau păzitorii hotarului către Văleni, şi care au vândut sau care au lăsat să fie încălcaţi cu o însemnată porţiune.

Dar culpa e un lux de dovadă în sprijinul dreptului meu.

Dreptul meu există independent de orice culpă din partea fraţilor Peia, atât timp cât eu nu sunt în culpă...

Dreptul nostru derivă deci din titlurile noastre necontestate de proprietate şi din posesia exclusivă ce aveam la 1874, precum şi din lipsa de titlu cel puţin parţială a fraţilor Peia.

Dreptul nostru e un drept real, un drept de proprietate şi acţiunea la care dă naştere o acţiune în revendicare.

Să-mi permită onorata Curte să rezum toate argumentele de mai sus în următorul silogism:

Ca să mă evingă [238] fraţii Peia la 1874 pentru cât m-au evins trebuiau să aibă, la 1874, dreptul la 1116 st. masă.

Ca să aibă drept la 1116 st. masă, trebuia ca Bărbăteştii să aibă 2608 st. masă în 1874, cât aveau în 1836.

Ca să aibă Bărbăteştii 2608 st. masă în 1874, trebuia ca cele 3 trăsuri ale lui Depărăţeanu să aibă aceeaşi lungime ca în 1836.

Una din aceste trăsuri, cea de la capul de M.Z., n-avea în 1874 lungimea din 1836.

Deci, Bărbăteştii n-aveau la 1874 2608 st. masă, ci mai puţin.

Fraţii Peia nu puteau să aibă drept la 1874 la 1116 st. masă, ci la mai puţin.

Fraţii Peia au luat la 1874 1116 st. masă.

Fraţii Peia au luat dar la 1874 mai mult decât aveau drept.

În această proporţie, eu, proprietarul, ştirbit prin executarea de la 1874, am fost evins pentru o parte, fără titlu.

Deposedarea fără titlu se numeşte uzurpare.

În această proporţie, am fost uzurpat.

Fraţii Peia m-au uzurpat.

Cel ce a fost uzurpat reintră în stăpânirea bunului uzurpat prin acţiunea în revendicare.

Eu am acţiunea în revendicare contra fraţilor Peia sau reprezentanţii lor.

Pentru a înlătura această argumentare clară şi izbitoare, partea adversă a crezut că poate dovedi că dreptul nostru e un drept la daune, invocând art. 788 din Codul civil:

---

238 Cel ce pierde un drept asupra unui lucru prin fapta unui terţ căruia i se recunoaşte asupra aceluiaşi lucru un drept care aduce atingerea celui dintâi.

călcarea Vălenilor făcându-se în lotul rămas moşnenilor, iar nu în lotul lui Raicu Iota, acesta e dator numai a despăgubi pe moşneni de evicţiunea suferită. Însăşi legea proclamă despăgubirea în bani; de unde drept de revendicare?

Cerem respectuos iertare, dar asemenea argumentări se primesc cu hohote de râs.

Partajul s-a operat la 1836, când în vigoare era Codul Caragea. Sentinţa 36/61 s-a dat tot sub Codul Caragea. Chiar decizia 84/65 e dată tot sub Codul Caragea, tot ea e dată la 1 septembrie 1865 şi Codul civil s-a pus în lucrare la 1 decembrie 1865!

Ca să devie aplicabil art. 788, trebuia ca partajul să fi avut loc sub Codul civil. Or, unicul motiv pentru care moşnenii au pierdut toate judecăţile a fost că partajul a rămas definitiv de la 1836.

Executarea a avut loc sub Codul civil!

Principiile care cârmuiesc partajul nu pot fi decât cele ale legii sub care s-a făcut partajul, mai ales când e vorba de interpretarea actului de partaj şi de conformitate între executarea şi înţelesul lui.

Or, cum am mai spus-o, Codul Caragea urma principiile dreptului roman după care partajul era atributiv de drept (Vezi Titulescu, „Împărţeala moşnenilor" pag, 29). Codul Calimach o spune formal şi el în art. 1092:: „făcându-se împărţeala moştenirii şi luînd fiecare partea cuvenită lui, se face desăvârşit proprietar, pentru că împărţeala moştenirii are putere de cumpărare".

Jurisconsulţii romani ziceau: „putere de schimb" şi se complăceau a stabili comparaţii între *divisio* şi *mututio:* dar ştiut este că schimbul şi vânzarea sunt de aceeaşi esenţă!

Fiind vorba de un schimb, în măsura în care fraţii Peia n-au făcut pe moşneni proprietari pentru 1492 stânjeni masă ei rămân proprietari în cei 1116 stânjeni masă şi pot revendica! Nu poate fi vorba de revendicare în bani. Art. 788 nu numai că nu-şi găseşte exemplul în Codul Caragea, dar principiul din care decurge e contrar Codului Caragea. În adevăr, art. 788 are la bază retroactivitatea împărţelii, adică efectul declarativ al ei, care împiedică rezoluţia partajului şi înapoierea proprietăţii anterioare, la copărtaşi, aceştia fiind presupuşi a-şi deţine drepturile de la defunct.

În Codul Caragea, copărtaşii deţinând dreptul unul de la altul prin schimb, rămân proprietari în măsura în care n-au devenit proprietari prin schimb!...

Inutil să adăugăm, că dacă prin extraordinar s-ar respinge acţiunea mea în revendicare şi eventualul meu recurs în Casaţie, îmi rezerv acţiunea în daune, şi nu înţeleg a fi reţinut la ea prin nimic din cele ce preced.

Concluziune

Referindu-ne în totul la concluziunile puse înaintea tribunalului, pe care la anexăm în broşură şi rugăm a le avea în întregime în vedere, în toate părţile lor, mărginindu-ne şi în scris la punctele asupra cărora s-a urmat dezbaterea orală, cerem ca Onorata Curte să înlăture obiecţiunile din sentinţa tribunalului, să constate, între altele, că nu există autoritate de lucru judecat şi că dreptul meu e un drept real la pământ, şi să numească un inginer expert din oficiu, care, având în vedere toate planurile şi actele din dosar să determine următoarele puncte:

a) Comparându-se planul lui Depărăţeanu din 1836 şi planul lui Flexer din 1836, cu toate actele şi planurile cauzei şi în special planul executării din 1874, să se determine

limitele şi întinderea porţiunii de pământ cu care trupul Bărbăteştilor s-a redus în acest interval de timp prin călcarea pe care fraţii Peia au suferit să le-o facă Vălenii în partea de răsărit a vechii lor posesiuni.

b) Care erau limitele şi întinderea posesiunii fraţilor Peia în Bărbăteşti, înainte de executarea hotărniciei lui Depărăţeanu până în 1874?

c) Care erau limitele şi întinderea terenului lăsat liber de fraţii Peia din vechea lor posesie, în urma schimbării posesiunii din 1874?

d) Care era şi ce întindere avea până la 1874 posesiunea lui Ion Titulescu şi a Mariei Băluţescu în Bărbăteşti?

e) Care era şi ce întindere avea până în 1874 posesiune celorlalţi devălmaşi, străini de procesul de faţă, în Bărbăteşti?

f) Care era şi ce întindere avea porţiune de pământ pierdută de Ion Titulescu şi Maria Băluţescu, prin executarea de la 1874?

g) Pe unde ar fi trebuit să se execute hotărnicia lui Depărăţeanu, dacă se ţinea seama de călcarea Vălenilor? Care-i porţiunea ce fraţii Peia au luat în plus executând hotărnicia lui Depărăţeanu prin punctele de la 1836?

h) Care era analogia ce se cuvenea lui Ion Titulescu şi Mariei Băluşescu, drept compensaţie a tăierii suferite în 1874, în porţiunea lăsată liberă de fraţii Peia, mai întâi, şi în partea uzurpată de Văleni, apoi, cu alte cuvinte care-i diferenţa în hectare sau pogoane cu care moştenitorii Protopopului Nicolae Economu n-au fost îndestulaţi de tăierea suferită în 1874, care-i întinderea dreptului indiviz cu care aceşti moştenitori au rămas proprietari în trupul deţinut azi de soţii Nitzeanu?

i) Să se determine anume ce parte din moşia soţilor Nitzeanu, Dl. N. Titulescu personal şi ca moştenitor al D-nei Maria Băluţescu urmează să stăpânească hectarele care li se cuvin pentru îndeplinirea drepturilor sale.

Cerem şi proba cu martori pentru a lămuri cum s-a exercitat posesia în trupul Bărbăteşti până la 1874, cum, când şi din ce cauză s-a ştirbit în folosul Vălenilor moşia Bărbăteşti înspre hotarul ei despre Văleni, cine poseda pe lângă acest hotar înainte de 1874 şi de când se posedă netulburat pe acel hotar.

Pledoaria MARGARETEI GHELMEGEANU în procesul Petropol-maior Orezeanu [239]

Onorată Curte,
Domnilor Juraţi,

Am ascultat cu toţii rechizitoriul d-lui Procuror general şi frumoasa cuvântare a părţii civile. Mărturisesc că am fost prinsă şi eu ca şi dvs, toţi desigur, în vraja ei, dar am

239 Şedinţa din 22 ianuarie 1924 a Curţii cu Juraţi din jud. Ilfov.
Textul a fost reprodus după cel publicat în „Biblioteca marilor procese", Ed. Curierul judiciar, 1925, nr. 6-7.

fost amărâtă că hlamida frumoasă a cuvântului a fost menită de rândul acesta să îmbrace un gând urât de meschină răzbunare.

Vă amintesc că se împlineşte acum un an de când, pe aceeaşi bancă, apăram pe inginerul Cristescu, care trăsese un foc de revolver în domnul Emanuel Antonescu şi îl rănise grav. Deşi acest om suferise mult, cu toate că era nevinovat, a făcut gestul frumos de a spune: „Eu îl iert; societatea să-şi facă datoria".

Aveţi astăzi, prin contrast, gestul maiorului Orezeanu, voinic şi sănătos, care n-a suferit măcar nici o atingere adusă hainei sale, şi care vine să ceară înfundarea în ocnă a lui Nicolae Petropol.

Cine e omul pe care vreţi să-l judecaţi şi ce vină are?

De la început stabilim că nu e Nicolae Elzer, ci, cum a recunoscut şi acuzarea în cele din urmă, Nicolae Petropol. E tot aşa de puţin Elzer, cum este un asasin. A încercat partea civilă ca din toate bunurile rămase de la tatăl său, să nu-i rămână nici numele, acuzatului. Astăzi atât dl. Procuror general cât şi partea civilă au recunoscut că este drept şi legal să-l poarte.

Acest om, învinuit a fi călcat legile societăţii, care l-a scos de sub scutul ei din ziua în care a apărut pe lume, e copilul natural al defunctului Christache Petropol.

„Copil natural", împerechere tristă de cuvinte, care se spune în şoaptă, cu sfială, atunci când nu se aruncă ca o biciuire şi o ocară.

Şi totuşi, între această sfială şi această ocară nemeritată, copilul natural trebuie să-şi facă drumul în viaţă, şi nu-l va putea croi decât cu greu, căci societatea nu iartă aceluia care a venit pe lume, călcând ceea ce ea, printr-o prejudecată de condamnat, a primit şi păstrează ca bun.

Nicolae Petropol, deşi materialmente a avut ajutor de la tatăl său, în limitele în care soţia sa nu l-a împiedicat, a fost lipsit în tot timpul de securitatea pe care ţi-o dă faptul de a şti că ai o familie, de acea forţă lăuntrică care o poate da numai căldura intimă a căminului. Totuşi acest om singur şi părăsit a fost cinstit, şi-a făcut în viaţă un loc şi nu ştiu să i se fi adus de acuzare vreo dovadă că a fost un aventurier şi un om de nimic.

Avem la dosar un certificat al regimentului său, în care se spune cât de frumos şi demn şi-a făcut datoria în tot timpul războiului. Oamenii totdeauna au fost puşi la încercare în împrejurări grele. În această împrejurare grea, războiul, omul care n-a avut o familie care să-l iubească, s-a ridicat până la iubirea şi sacrificiul de ţară.

Acesta e omul.

Ce vină i se aduce? Faptul material brut este de a fi tras un glonte de revolver în sala Tribunalului.

Dintre toţi martorii care de două ore trec în faţa ochilor dvs. aducând mărturia lor asupra faptelor procesului, singurul care poate fi adus în stare să spună ce s-a petrecut în sala tribunalului e martorul Rech pentru că acest Rech, batjocorit de dl. Perieţeanu în pledoaria sa, a stat pe bancă lângă Nicolae Petropol, înainte ca acesta să fi tras cu revolverul. L-a interesat starea nervoasă în care se găsea acuzatul şi i-a observat de aproape mişcările.

Iată ce spune el: la un moment dat s-a suspendat şedinţa; Nicolae Petropol şi Rech erau în sala paşilor pierduţi, în faţa uşii sălii de şedinţă. Maiorul Orezeanu a ieşit din

sală. Nicolae Petropol l-a văzut, s-a ridicat şi, cu revolverul în mână l-a lăsat totuşi să treacă pe lângă el; n-a tras. Când însă s-a întors maiorul Orezeanu ca să intre în sala de şedinţă, atunci spune maiorul Rech, la un pas distanţă, a tras în sus. Iată acum explicaţiunea de ce Nicolae Petropol n-a tras din primul moment: pentru că atunci când Orezeanu ieşea din sala de şedinţă, cum acuzatul nu avea de gând să fixeze acel glonte în trupul acestuia, ci vrea numai să tragă în sus, demonstrativ, s-a temut ca nu cumva glontele să nimerească din greşeală pe cineva din mulţimea care popula holul. De aceea, la doi paşi distanţă, în momentul când maiorul Orezeanu, în faţa uşii închise, era pe punctul de a intra în sala de şedinţă, acuzatul a tras glontele, care a intrat în pervazul uşii. Este singura explicaţiune ce se poate da faptului că, deşi maiorul Orezeanu a trecut pe lângă acuzat când a ieşit din sală, totuşi n-a tras atunci, ci l-a aşteptat să se întoarcă. Distanţa de la care a pornit glontele nu e contestată de nimeni, nici de dl. procuror general, nici de partea civilă. Şi oricât s-ar spune că e miop şi nu a putut ochi, la doi paşi distanţă, numai când nu vrei, nu nimereşti pe cineva.

Acuzarea aduce în sprijinul susţinerii sale faptul că Nicolae Petropol a purtat revolverul nouă luni de zile cu el.

Oare să fi trebuit atâta premeditare? Ce, maiorul Orezeanu stătea sub clopot de sticlă, sau umbla pe stradă sub escortă regală?

Dacă ar fi vrut într-adevăr să-l omoare, ar fi aşteptat să vină aici la Palatul de justiţie ca să comită o asemenea faptă?

Dar să continuăm nararea faptelor aşa precum toată lumea e de acord că s-au petrecut. După ce a tras, acuzatul a intrat în sală după imaginara victimă şi strigă: „Vreau să te omor!".

Cum d-lor, vrei realmente să ucizi pe cineva, ai şapte gloanţe în revolver, ai tras unul în aer şi alergi la spatele lui cu arma întinsă strigând „te omor", dar nu tragi!

Nu mai vorbesc de cei 4-5 martori, care au venit fiecare să spună că el l-a dezarmat. S-ar crede că aveau de luptat cu un atlet. Nu vă vine să zâmbiţi când vedeţi pe omul slab care vă stă înainte? Partea civilă a spus că s-au tras 3 focuri de revolver. Dl. procuror general a restabilit adevărul, arătând că s-a tras un singur foc în contra d-lui maior Orezeanu, şi al doilea glonte s- a descărcat fără voie din armă şi a intrat în unul din pupitrele sălii de şedinţă.

Acestea sunt faptele materiale, aşa cum s-au petrecut şi v-am arătat concluziile logice care se pot trage din întregul lor.

Acum d-lor juraţi, vă voi vorbi foarte puţin de împrejurările care au precedat şi care învăluiesc această afacere.

Domnilor juraţi, arătându-vă dvs. aceste împrejurări, n-am să vă cer un verdict, prin care să stabiliţi astăzi starea civilă a doamnei Orezeanu. Nici n-aş putea-o face. N-am să vă cer nici măcar convingerea intimă a dvs. că d-na Orezeanu nu are starea civilă de care se bucură. Voi căuta însă să adun toate elementele care rezultă cu prisosinţă din depoziţiile martorilor şi să vă întreb pe dvs. omeneşte, judecând şi punându-vă în situaţiunea lui Nicolae Petropol, interesat moralmente şi materialmente de orice eveniment petrecut în familia Christache Petropol, dacă toate aceste elemente nu au putut fi

de natură a forma în sufletul lui credinţa că d-na Orezeanu este o intrusă în familia Christache Petropol. Numeroase sunt aceste elemente. Vi s-a vorbit de substituirea a 3 copii. Vi s-a spus un lucru: d-na Petropol fusese căsătorită cu un anume Vămăşescu, mai mulţi ani, fără să aibă copii. Cât timp a trăit cu Christache Petropol, necununaţi, situaţia a rămas neschimbată. De îndată însă ce s-au căsătorit, la nouă luni de zile precis, timpul necesar gestaţiunei, d-na Petropol are un moştenitor. Timp de doi ani şi jumătate cât trăieşte acesta, d-na Petropol nu mai are alt copil. După 4 luni de zile de la moartea lui, timpul necesar să arate lumii că este în situaţia de a naşte, apare un al doilea copil, care moare după câteva zile. După nouă luni de zile numărate cu aceeaşi preciziune se naşte d-na Orezeanu, bogata moştenitoare, care face fericirea d-lui maior Orezeanu, astăzi. Aceasta trăind, d-na Petropol, n-a mai avut alt copil. Era de prisos; unul singur era suficient pentru fixarea averii şi a soţului. Iată un prim element, felul cum s-au succedat copiii.

Al doilea. Toţi aceşti copii, veniţi pe lume în grabă şi la timp, nu erau născuţi la ţară, la proprietatea lui Petropol, acolo unde locuiau soţii erau născuţi la oraş. Christache Petropol era la moşie. Doamna năştea la oraş, pe urmă venea cu copilul la ţară.

Al treilea element: d-na Petropol, soţia unui om cu situaţie socială frumoasă, a recurs la ajutoarele moaşei Peiu, de care spun martorii că avea o reputaţie bine stabilită. Avea pensiune pentru avorturi şi naşteri nemărturisite şi a cunoscut de aproape cabinetele de instrucţie ale acestui Tribunal.

Întreb: prin ce împrejurare această femeie, soţia unui om de un rang social ridicat, cu o frumoasă avere recurge în asemenea împrejurări la o moaşă de felul moaşei Peiu? Astăzi ni se spune că s-a servit de doctori, dar ni se dau numele a doi mari iluştri, al căror cuvânt l-a îngheţat de mult pământul.

Elementele sunt deja suficiente, pentru ca să poată încolţi în mintea lui Nicolae Petropol credinţa că toţi aceşti trei copii nu erau ai Elizei Petropol. La aceasta se adăuga tot ce vorbeau rudele defunctului şi fratele doamnei. Aţi auzit azi de la ei ce au crezut, cred şi azi, şi au împărtăşit acuzatului, anume că d- na Orezeanu, n-ar fi copila soţilor Petropol.

Vine timpul când se fac procesele şi ele arată acuzatului că cele ce i s-au spus nu sunt numai glume. Hotărâtor pentru credinţa lui este tăcerea d-nei Petropol.

Domnilor juraţi, mă întreb cu nedumerire, cum a putut d-na Petropol, cinstită şi neprihănită, să rabde să fie atacată în cinstea ei de femeie şi în sentimentul ei de mamă, fără a aduce proba irefutabilă, de care vorbea colegul meu, proba aşa de uşor de obţinut printr-un certificat medical. S-au scris articole în ziare, toată societatea şoptea în jurul său, s-a adus chestiunea în faţa instanţelor judecătoreşti, era în joc starea civilă a fiicei sale, cum a putut această mamă să tacă atâta timp?

Judecata a hotărât că ordinea publică e interesată ca nimeni să nu poată desfiinţa prin nici un fel de dovezi starea civilă ce rezultă pentru cineva din actul de naştere. Dar oricâte hotărâri ar da un tribunal într-o chestiune în care e angajată onoarea d-nei Petropol şi situaţiunea socială a fiicei sale, hotărâri bazate nu pe adevărul scos din fapte, ci la adăpostul unui text de lege care împiedică arătarea lui, opinia publică nu se va lăsa convinsă. Justiţia poate fi oprită în faţa unei dispoziţiuni legale, opinia publică, nu. Ea reclamă să i se arate adevărul.

Toate elementele, domnilor juraţi, pe care le arăt şi care, încă o dată spus, sunt întărite de tăcerea persistentă a d-nei Petropol, nu credeţi că ar fi suficient de puternice să producă bănuiala, nu în Nicolae Petropol, ci în mine şi dvs. că d-na Orezeanu n-are starea civilă pe care o prezintă? Nicolae Petropol se găsea într-o anume situaţie, îl durea să vadă numele tatălui său batjocorit, averea lui pe mâini străine, şi îi era uşor să aibă mai mult decât o simplă bănuială, credinţa că Eliza Petropol nu e decât o abilă comediană, care a batjocorit pe soţul ei tot timpul vieţii şi acum stăpâneşte averea pe nedrept. Ce mijloc avea, domnilor juraţi, Nicolae Petropol să arate ceea ce, pentru el cel puţin, era adevărul? În faţa justiţiei nu putea să vină, căci i s-ar fi strigat: Cine eşti tu, un copil natural? N-ai nici un drept! Rămânea presa. S-a folosit de ea ca de singurul mijloc ce-i sta la îndemână pentru a-şi spune păsul. De la un timp ziarele i-au închis uşile. În timpul acesta, rudele defunctului Christache Petropol, tatăl acuzatului, au început proces înaintea tribunalului de aci, pentru a dovedi că d-na Orezeanu nu e fiica lui. Toată atenţia acestui nenorocit a fost îndreptată asupra soartei procesului de al cărui rezultat simţea că depinde propria lui soartă. Cînd procesul s-a pierdut, când în ziare nu mai putea scrie, îi mai rămânea o singură uşă, pentru a pătrunde în opinia publică şi a o mişca: uşa acestei săli, a sălii cu juraţi. Acuzatul a venit cu revolverul în mână în chiar templul justiţiei, să o provoace să-i dea ascultare. Acesta este sensul unic ce se poate da glontelui tras de Nicolae Petropol.

În faţa mulţimii de fapte triste care s-au abătut o clipă sub privirile dvs. vi se desemnează, d-lor juraţi, în chip neândoielnic, două ipoteze.

Nicolae Petropol, fără să vi avut un moment gândul să-l omoare pe maiorul Orezeanu, a tras cu revolverul, pentru a sili justiţia sub forma ei de azi, să răscolească fapte pe care legea opreşte instanţelor obişnuite să le cerceteze. E prima ipoteză. De partea ei stă realitatea lucrurilor.

A doua ipoteză, aceea pe care o susţine dl. procuror general şi evident partea civilă, este că a fi vrut prin gestul său să ridice viaţa maiorului Orezeanu. Dar se iveşte de îndată înaintea noastră mereu întrebarea: Ce interes avea s-o facă? Căci numai în măsura interesului pe care-l veţi putea măcar bănui, acuzatul ar fi putut fi făcut răspunzător de gestul său, ca acel al unui asasin.

Dacă n-avea un mobil, e un dement şi trebuie dus aiurea decât în ocnă şi îngrijit, iar nu batjocorit.

S-a răspuns de acuzare: maiorul Orezeanu era cel care susţinea apărarea în procesele care puneau în discuţie starea civilă a soţiei sale. Fără el rămâneau două femei slabe fără ajutor. Aşa să fie? Socot că dacă dl. procuror general ar fi cunoscut pe d-na Eliza Petropol ar fi văzut că d-sa poate să facă în apărarea cinstei familiei sale mai mult decât un regiment întreg. Dacă într-adevăr, vreodată, ar fi fost scris lui Nicolae Petropol să facă gestul sălbatec de a ridica viaţa cuiva, desigur că glontele ar fi fost îndreptat asupra Elizei Petropol, care l-a jignit o tinereţe întreagă, iar nu asupra părţii civile, care nu are altă vină decât norocul de a se bucura de foloasele unei averi, din care era drept să se înfrupte şi Nicolae Petropol.

În faţa absurdului acestei ipoteze, rămânea prima soluţiune pe care o reclamă şi faptele şi bunul simţ. Acest om voia să vorbească, nimeni nu-l asculta. Atunci a recurs la

A spus acuzarea că acel glonte era ultimul inel care încheia un lanţ. Nu, cred că lanţul era închis şi gestul lui Petropol era menit să fie cheia care să desfacă lanţul, pentru a risipi tenebrele, în care se complace d-na Petropol.

Dacă este cert că acuzatul nu avea nici un interes să ridice viaţa părţii civile, e tot atât de cert că avea un interes moral şi material să provoace discutarea stării civile a sorei sale. Aţi luat în bătaie de joc, onorată parte civilă, afirmaţia că Nicu Petropol, voia să scoată din mormântul tatălui său osemintele celor doi copii morţi, pe care el îi considera străini. Sunt lucruri pe care nu oricine le poate pricepe sunt stări de sensibilitate în care unii nu pot crede. Nicolae Petropol suferă ştiind că alături de cadavrul tatălui său zac cei doi copii a căror prezenţă constituie în ochii acuzatului o profanare a cadavrului tatălui său. Acuzatul avea şi un interes material. Nu să omoare pe bravul maior, apărătorul a două femei slabe şi bogate, dar să lumineze starea civilă a d-nei Orezeanu. Spunea un martor că trebuie să existe un testament lăsat de defunctul Petropol, care-l priveşte şi pe acuzat. Nici dl. Procuror general, nici partea civilă n-au tăgăduit azi că bătrânul Christache Petropol şi-a recunoscut copilul şi l-a ajutat. Cu mult înainte de a muri, spune martorul, s-a îngrijit de soarta lui şi a făcut un testament prin care, cu egală dărnicie, lăsa moştenitori pe d-na Orezeanu şi pe acuzatul de azi.

În ziua în care d-na Orezeanu s-ar fi dovedit a nu fi copila legitimă a lui Petropol, nemaiavând dreptul de la lege la întreaga moştenire, s-ar fi văzut personal interesată să scoată, din taina sertarelor, acest testament, pentru ca astfel să poată avea măcar jumătate din avere.

Domnilor juraţi, termin cu încrederea că dvs. care aţi ascultat pe acest nefericit, care a trecut prin luni de prevenţie pentru a putea vorbi, îi veţi da şi ocrotire. Nu cred că se va găsi nici unul dintre dvs., care după ce a aflat cât a suferit, să încununeze lanţul de nedreptăţi de până acum, printr-o ultimă nedreptate, acea de a-l trimite în ocnă.

După ce se vor închide dezbaterile şi veţi trece în camera de chibzuinţă, întorcându-vă, vă rog să aduceţi cuvântul liberator „nu". Veţi fi făcut o faptă bună, veţi fi împiedicat în primul loc remuşcarea ce n-ar întârzia să cuprindă sufletului d-lui Orezeanu şi veţi fi redat lumii un om, care nu s-a făcut vinovat cu nimic, pentru a fi exclus. Căci a căuta lumina dreptăţii nu poate fi plătit cu întunericul închisorii.

Concluziile lui EUGEN HEROVANU într-o cerere de anulare de căsătorie [240]

Către sfârşitul anului 1926, la o vârstă înaintată, dar încă în plină vigoare fizică şi intelectuală, C. Cantacuzino-Paşcanu ia în căsătorie pe d-na Maria Aldica Puşcariu. Cu actul acesta, omul de caracter, căruia toţi cei care l-au cunoscut îi conservăm o amintire

240 Eugen Herovanu, Pagini de practică judiciară şi extrajudiciară, Bucureşti, Ed. Librăriei juridice, 1944, p. 51-61.

înduioşată, a vrut să consacre şi să legitimeze o legătură de afecţiune şi de comunitate sufletească ce dura în mod public de mai mult timp. Aceasta cu atât mai mult cu cât pentru a combate o supărătoare afecţiune internă, el luase hotărârea de a se supune unei intervenţii chirurgicale destul de riscante.

Căsătoria s-a celebrat la Bucureşti, unde locuia şi el şi viitoarea soţie în văzul şi ştiinţa turor. Ba aş putea spune: spre satisfacţia tuturor, căci (aşa cum se va vedea mai departe) menajul acesta neregulat era un fapt cunoscut şi acceptat atât în cercul relaţiilor social politice ale fostului preşedinte al Senatului, cât şi în acel al familiei lui.

Operaţia chirurgicală a avut loc la Paris o lună mai târziu. Sfârşitul ei se cunoaşte.

Abia peste patru ani, adică în 1930, d-na Lucia Cantacuzino-Paşcanu, sora defunctului, atacă în nulitate căsătoria de care am vorbit, invocând ca justificare, atât *interesul moral* de a desfiinţa o legătură care ar dezonora familia cât şi pe cel *material* de a readuce în patrimoniul familiei liberalităţii făcute în favoarea soţiei.

A doua zi după introducerea acestei acţiuni, Lucia Cantacuzino- Paşcanu încetează din viaţă, iar cererea sa e susţinută mai departe de către d-nele Sturza şi Arghiropol, în calitate de succesoare.

Înainte de a intra în cercetarea fondului, am ridicat următoarele două apărări:

1. Admiţând că ar fi fost întemeiată, acţiunea iniţială s-a stins totuşi o dată cu moartea Luciei Cantacuzino-Paşcanu, care a pus-o în mişcare, ca orice acţiune exclusiv personală şi intransmisibilă prin natura ei.

Ideea aceasta, pe care am expus-o şi în întâmpinarea noastră scrisă, se bazează pe principiile cunoscute şi în special pe textele care organizează acţiunea în anularea unei căsătorii, texte care arată, limitativ şi exclusiv, cine anume poate purta o asemenea acţiune: de unde trebuie să deducem că succesorul nu o poate continua ca succesor ci o poate exercita numai *nomine proprio*, când e cazul.

Teza noastră n-are confirmarea doctrinei, pentru că n-a fost niciodată pusă în discuţie. Dar are ea nevoie de confirmare, când adevărul său este proclamat de textele înseşi din care e dedusă? D-nele Sturdza şi Arghiropol au avut în fapt putinţa de a ataca direct căsătoria prin acţiunea lor proprie. N-au făcut aceasta. Au declarat că înţeleg să continue, în calitatea lor de succesoare procesul început de mama lor.

Greşeala e fatală. Afară numai dacă Curtea nu va găsi, că acest mod de procedare exprimă voinţa părţilor de a purta în felul acesta acţiunea lor personală. Lucrul nu-l credem totuşi cu putinţă. Căci asemenea interpretare fiind propusă de partea interesată n-ar putea fi proclamată de către Curte *ex officio*.

2. Am cerut apoi respingerea acţiunii, pe motiv că în ipoteza în care ne găsim, legea nu admite acţiunea în anulare pe un simplu motiv moral ci numai pe unul material. (Comp. art. 169 şi 173). Iar în cazul nostru interesul material nu există, pentru că succesiunea fiind deschisă testamentar, chiar dacă s-ar anula căsătoria, reclamanţii n-ar profita nimic din aceasta, avutul succesorului rămânând mai departe legatarilor. (Acţ. în anularea testamentului a fost respinsă de Trib. Ilfov S.I) Cu privire la chestiunea interesului, invocăm: M. Cantacuzino, *Drept civil*, p. 677 şi 682 şi toate marile tratate cunoscute. De altfel, chiar dacă am admite că asemenea acţiune se poate baza şi pe un

interes moral, în speţă acest interes n-a fost demonstrat nici într-un fel — prin nici un fel de dovezi. Căci d-na Cantacuzino- Paşcanu, fiind o persoană onorabilă şi primită în toate cercurile frecventate de soţ, nu poate aduce prin prezenţa sa nici o tulburare în familia Cantacuzino-Paşcanu. În primii ani chiar, cum rezultă din dovezile administrate, reclamanta însăşi o acceptă pe cumnata sa, fără nici un fel de rezervă vizibilă.

Cu privire la existenţa acestui interes moral — aproape nearticulat în cererea introductivă, amplu şi perfid dezvoltat însă mai târziu în cererea de apel şi în concluziile orale în faţa Curţii — adversarii noştri au încercat să facă în jurul persoanei pârâtei o atmosferă grea şi defavorabilă. Ne ridicăm în contra procedeului nedemn şi blamabil în el însuşi, surprinzător, penibil de surprinzător chiar, în raport cu persoanele care s-au crezut justificate să recurgă la el.

Dar de când insinuarea şi calomnia au luat rangul de dovezi în justiţie?

*

Apărarea noastră în fond.

Se cere anularea căsătoriei pe motiv că Oficiul stării civile care a celebrat-o ar fi fost incompetent.

Iată termenii proprii în care e formulat acest motiv de nulitate în cererea introductivă:

> Din dosarul nr. 5094 al căsătoriei, rezultă că soţii au declarat domiciliul lor în Bucureşti, strada Pandele Tăruşanu nr. 2 care aparţinea atunci şi aparţine şi azi sectorului IV Verde, după cum dovedim cu certificatul Nr. 6274/930 eliberat de primăria sectorului IV Verde.
>
> Ofiţerul stării civile al acestui sector a fost dl. A. Mincu membru al delegaţiei permanente numit prin decizia nr. 21788/913 care era singurul în drept să oficieze această căsătorie, întrucât la data aceea fiecare sector îşi avea ofiţerul lui direct de stare civilă. Căsătoria atacată de mine a fost celebrată de dl. Ştefan Filipescu, care fiind ofiţerul stării civile al sectorului I Galben (V. decizia nr. 2126/122 a/1926), n-avea nici o calitate să celebreze această căsătorie. Incompetenţa ofiţerului stării civile fiind evidentă şi complet dovedită atrage după sine, în conf. cu art. 173 din cod. civil, nulitatea absolută a căsătoriei, nulitate ce nu poate fi acoperită nici prin confirmarea expresă sau tacită, nici prin posesiunea de stat.
>
> De altfel, dl. Ştefan Filipescu, fiind consilier de drept după cum dovedim cu certificatul nr. 726/1807 a/1930 al primăriei Mun. Bucureşti, nici n-a putut fi delegat ca ofiţer al stării civile, aceasta în conf. cu art. 30 din legea p unif. adminis. din 14 iunie 1924; deci căsătoriile celebrate de dl. Ştefan Filipescu sunt şi din această cauză anulate chiar în S.I.Galben.

Faptele sunt exacte. În declaraţia de căsătorie, părţile au arătat că domiciliază în str. Pandele Tăruşanu nr. 2, lăsând ca autoritatea să fixeze singură locul şi organele competente.

Primarul a sesizat pe ofiţerul stării civile de galben în loc de a se adresa celui de verde. Ce vină avem noi? Eroarea e de altfel explicabilă. Căci la decembrie 1926, noua lege de organizre a Municipiului abia intrase în vigoare, iar str. Pandele Tăruşanu nou creată prin parcelarea unor terenuri virane detaşate de la Sect. galben nu-şi avea poziţia încă bine definită. A fost deci confuzie şi eroare în birouri, nu în actele noastre. Confuzie lipsită de gravitate, din fericire, căci la Bucureşti, până de curând, toate căsătoriile, de la toate sectoarele, se celebrau în localul unic din Piaţa Sf. Gheorghe.

E adevărat că aşa cum afirmă apelanţii, ofiţerul de stare civilă Filipescu, de la Galben (care a oficiat căsătoria soţilor Cantacuzino-Paşcanu) se găsea în cazul prevăzut de art. 30 din Legea pentru unificarea administrtivă din 1924 şi că deci n-ar fi trebuit să fie delegat ca Ofiţer al stării civile. Dar el a fost totuşi delegat. Şi a funcţionat un an. Şi a oficiat mii de căsătorii. Să fie oare adevărat că numirea sa n-a însemnat nimic? Că actele sale nu valorează nici ele, nimic? Că familiile constituite prin căsătoriile pe care le-a oficiat, în aceste condiţii, rămân distruse? Poate spune cineva că legea a vrut aceasta, că ordinea socială reclamă acest sacrificiu, ce spun? acest dezastru?

Să examinăm puţin problema competenţei, atât în datele ei esenţiale şi generale cât şi în raport cu datele particulare cazului nostru. Obiectiv. Cu bună credinţă, mai ales. Şi fără pasiune.

Incompetenţa ofiţerului stării civile e de două feluri. În raport cu locul unde acesta funcţionează şi în raport cu aptitudinea sau capacitatea lui legală. În procesul nostru ambele cazuri sunt invocate. În drept, primul caz de competenţă, (sau de incompetenţă) *ratione loci vel personarum*, motivul legal e mai mult de ordin administrativ, de buna distribuire a atribuţiilor. Desigur, regula nu e cu totul străină de principiul publicităţii; dar sub aspectul acesta fiecare caz trebuie examinat în raport cu circumstanţele sale speciale. Astfel, în afară de unele ipoteze, prea grave, legea are în vedere mai ales rolul părţilor, intenţia lor de a nesocoti principiile. Ea nu poate admite bunăoară ca două persoane domiciliate la Botoşani să se căsătorească la Timişoara, indicând pentru aceasta domicilii false sau recurgând la alte manopere. Dar în practică, foarte adesea, fără nici o idee de fraudă decât de a se sustrage de la taxe prea mari, mulţi citadini se căsătoresc la ţară, în câte o comună în care n-au nici o legătură, necum o aşezare permanentă, cum cer textele. Dar sub nici un motiv nu putem admite că legea ar putea obliga pe părţi să suporte consecinţele unor neregule pe care acestea nici nu le-au provocat nici nu le-au ajutat.

De aceea doctrina e unanimă în a acorda tribunalelor cea mai largă şi discreţionară putere de apreciere cu privire la gravitatea faptelor, adică a determinării cazului de nulitate.

Demonstraţiile acestui lucru, adică a punctului de vedere unanim adoptat de doctrină, îl facem în anexa nr. 1 unde am reprodus cele mai autorizate şi categorice păreri emise.

Să trecem la incompetenţa funcţională a ofiţerului de stare civilă. Legea de la 1924 creează două feluri de consilieri, unii aleşi şi alţii de drept. Consilierii de drept pot fi delegaţi ofiţeri de stare civilă. În natura ei, regula nu poate fi decât prohibitivă. Sancţiunea nu poate fi decât disciplinară şi administrativă. În consecinţă, ideea de

nulitate nu poate fi dedusă de nicăieri. Întâi, pentru că ilegalitatea nu e vizibilă pentru nimeni, şi în al doilea rând pentru că ea nu poate fi pusă în valoare fără a provoca anularea actului de delegaţiune. Dar un consilier municipal de drept e oricum consilier, nu un străin oarecare. Iar particularul care vine înaintea sa n-are putinţa de a-l întreba de unde îşi deţine funcţiunea şi cum o exercită. A admite contrariul ar însemna a introduce un regim de mefienţă şi nesiguranţă, care ar permite contribuabilului de a contesta puterile agentului de execuţiune, sau acuzatului adus în faţa unui tribunal, pe ale judecătorilor chemaţi să-l judece.

Idea legalităţii aparente a funcţiunii publice e o problemă de mult pusă la punct în dreptul public. Ei i se datoreşte desigur regula din art. 24 din legea pentru actele de stare civilă din 25 februarie 1928 care spune: „Actele stării civile încheiate de o persoană care exercită în mod public funcţiunea de ofiţer al stării civile dar a cărei calitate s-ar dovedi ulterior viciată, sunt valabile".

Ni s-a obiectat că, acest text fiind posterior actului de căsătorie atacat, n-ar avea nici o influienţă asupra viciilor constitutive ale acestuia. „Se opune principiul neretroactivităţii", a precizat unul dintre distinşii noştri colegi. Să fie posibil? Nu. Excepţiunea ridicată e o glumă. Prin obiectul şi destinaţia sa, textul invocat de noi trebuie neapărat să se aplice şi actelor trecute; căci ceea ce legiuitorul a urmărit prin crearea lui de a regulariza actele discutabile, fără deosebire de dată, pentru că nu există raţiune de a deosebi în această privinţă trecutul de prezent (atunci cînd eroarea trecutului e încă reparabilă). A opune cererii noastre excepţia neretroactivităţii, înseamnă însă a pretinde un drept câştigat sau o situaţie subiectivă definitivă. Care e dreptul câştigat al apelanţilor în cazul nostru. Acela de a menţine efectele rele ale unei erori formale de care legea nu mai vrea să ţină seama? Acela de a desfiinţa o căsătorie pe care în momentul intentării acţiunii, legea o şi ratificase? (Legea e din 1928 şi acţiunea din 1930).

În concluzie: celebrarea căsătoriei la un alt sector municipal decât cel indicat de legea administrativă nu constituie un caz de incompetenţă de natură a atrage nulitatea actului. Tot astfel, faptul că primarul a dat delegaţie de ofiţer de stare civilă unui consilier căruia n-ar fi trebuit să i-o dea. Consilierul a avut delegaţie; el a lucrat deci cu calitate şi competenţă. De altfel, validitatea actelor sale a făcut obiectul ratificării legale ulterioare de care am vorbit mai sus.

„Judecătorii au, în privinţa incompetenţei ofiţerului stării civile o putere de apreciere discreţionară", spune Alexandrescu (loc., cit. în anexă) de acord cu întreaga doctrină română şi străină.

În al doilea rând se mai pretinde anularea pentru clandestinitate: „Căsătoria atacată a fost făcută în taină, cu rea credinţă, în grabă şi înconjurată de mister pentru ca părţile interesate să nu poată afla şi a o împiedica în termen legal; într-adevăr defunctul meu frate îşi avea domiciliul la Roman până la moarte; aceasta o dovedim cu certificatele nr. 5976, 5978 şi 5977 din 1927 eliberate de Primăria Roman, şi nr. 896 din 1927 al percepţiei circa I Roman. Publicaţiunile proiectului de căsătorie urmau deci să se facă şi în comuna Roman unde cum prevede art. 49 cod. civ. ceea ce nu s-a făcut. Acest viciu de publicitate a căsătoriei a contribuit ca oamenii cei mai apropiaţi ai defunctului meu frate să nu afle la timp de proiectul căsătoriei fiind astfel în imposibilitatea de a introduce o poziţie".

Mai târziu, în cursul procesului, s-a mai invocat o împrejurare şi anume, că pentru a se căsători, d-na Cantacuzino-Paşcanu şi-a însuşit un nume pe care n-avea dreptul să-l poarte.

Răspunsul nostru este acesta:

Publicitatea e o situaţiune complexă. Nu există clandestinitate, spune doctrina, decât atunci când se constată lipsa tuturor formelor de publicitate sau măcar a celor mai importante. În cazul nostru n-a lipsit nimic. Publicaţiile s-au făcut aşa cum trebuia şi unde trebuia; căsătoria a avut loc la primărie, în public, cu martori.

Se pretinde că ar fi mai trebuit să se mai facă un rând de publicaţii şi la Roman, pentru că defunctul Cantacuzino — Paşcanu ar fi domiciliat acolo. În fapt şi în drept, la data căsătoriei, defunctul locuia la Bucureşti.

Cu ocazia deschiderii succesiunii, s-a mai pus chestiunea aceasta între aceleaşi părţi. Şi prin deciziunea din 1927 aflată la dosar — s-a stabilit că ultimul domiciliu al defunctului a fost la Bucureşti. În corpul acelei hotărâri sunt enumerate numeroasele acte pe care s-a bazat instanţa în soluţia sa. Nu ne referim la toate acestea decât pentru a justifica buna credinţă a părţilor în procedarea lor. De altfel, faptul n-are nici o legătură cu ideea de clandestinitate.

Cu deosebire însă, apelanţii au insistat asupra nepotrivirilor de nume între actul de căsătorie şi actul de naştere al soţiei.

În actul său de naştere, D-na Cantacuzino-Paşcanu, poartă numele de Ana Aldica, fiica lui Neculai Aldica şi a Anei născută Muscanu. O menţiune rectificativă posterioară lămureşte că prenumele de Ana e trecut din eroare şi că de fapt noua născută a fost botezată cu numele Maria. Regulată sau nu, rectificarea e aceasta. Preotul, învăţătorul, moaşa, rudele, confirmă pe rând faptul şi eroarea; şi arată că, adevăratul; nume al d-nei Paşcanu e Maria. Că acesta e numele pe care l-a purtat în şcoală şi în societate şi că acesta figurează la actele sale (A se vedea martorii şi actele de la dosarul tribunalului, p. 103, 131, 132, 186, 187, etc.)

Prin urmare Maria Aldica şi nu Ana.

Dar de ce adausul „Puşcariu" se întreabă dl. Valjean. Pentru că în Tohanul Vechiu, numele de Aldica era foarte răspândit şi comun. Alăturându-şi numele de „Puşcariu", pe lângă cel de Aldica, partea a făcut cum fac toţi cei ce au nenorocul de a purta un nume comun, ca Ionescu, Popescu, Vasilescu... Procedura nu e regulată dar e universală şi practică.

Dar chestiunea aceasta nu are nici ea nimic comun cu clandestinitatea. D-na Cantacuzino purta un nume neregulat, dar îl purta. Lumea o cunoştea sub acest nume. Nu l-a inventat pentru a ascunde sub el cine ştie ce mister dubios, sau pentru a-şi ascunde originea sau pentru cine ştie ce alta. Declaraţia de căsătorie ca şi actele depuse de ea corespund perfect cu starea civilă a persoanei (data şi locul naşterii, numele părinţilor). Totul se reduce la o chestiune de nume şi de identitate şi nicidecum nu e vorba de o problemă de stare civilă. Ce importă că rectificarea actului de naştere e lipsită de orice valoare, că adausul de „Puşcariu" ar fi şi el neregulat. Esenţialul e că d-na Cantacuzino a purtat în societate numele sub care s-a căsătorit şi că pentru a satisface principiul legal

al publicităţii, ea nici nu trebuie să figureze în acte sub alt nume decât acesta sub care era cunoscută, căci celălalt, cel din actul de naştere, i-ar fi fost ca şi străin. Identificarea persoanei sub ambele nume fiind stabilită — ideea de fraudă neregulă şi clandestinitate invocată de apelanţi rămâne cu totul străină de împrejurările cauzei de faţă.

În ce priveşte relativitatea sancţiunilor în materie de publicitate, ne referim la întreaga doctrină, care fără excepţie admite dreptul de apreciere a judecătorilor în toate cazurile; în unele chiar destul de grave...

În condiţiile acestea, truda migăloasă a celor care au scotocit atâtea vrafuri colbăite de dosare vechi pentru a descoperi aceste pretinse nereguli (fatale şi generale căci nu ştim care act de stare civilă de la noi ar putea rezista unui asemenea control), se dovedeşte zadarnică. Apelul trebuie dar respins, cum a fost respinsă şi cererea iniţială. Modul cum a fost concepută acţiunea şi spiritul în care a fost condusă, ar justifica din partea noastră reflecţiuni severe. Ne mulţumim să semnalăm câteva amănunte în complicatele, bizarele mijloace de luptă ale adversarilor.

1. Incursiuni şi indiscreţiuni neprmise în domeniul vieţii private a părţilor. Nepermise şi inutile pentru cauză (Pentru a explica vechimea legăturilor extraconjugale şi a ridica puţin vălul dramei intime a persoanelor în cauză, vezi depunerea martorului Cilibiu, p. 81-82).

2. Denaturări de fapte şi situaţii pentru a da lucrurilor o culoare sumbră ("Cantacuzino-Paşcani era muribund", „trebuia dus de mână" etc., când toată lumea l-a cunoscut vioi şi ager până la sfârşit).

3. Mobilizarea periferiei şi a mediocrităţii morale; folosirea ca martori (mai ales în procesul pentru anularea testamentului) a tuturor duşmanilor d-nei; folosirea în acelaşi sens a tuturor resentimentelor tulburi şi a tuturor speranţelor dezamăgite.

4. Folosirea unor elemente cu totul străine de proces, pentru efect şi atmosferă (de pildă traducerea cuvântului „compagne" referitor la d-na Cantacuzino, „dis a ta compagne", din scrisoarea d-nei Luciei Cantacuzino către fratele ei prin „damă de companie". Cine cunoaşte cât de puţin limba franceză şi mai deschide şi dicţionarul lui Littré sau altul, ştie că acest cuvânt se foloseşte în sensul de „tovarăşe". Familiar „ta compagne" înseamnă „soţia ta", „tovarăşa ta de viaţă". Arhivele Franţei sunt pline de vechi acte cuprinzând formula „Notre chère epouse et compagne", titlu obişnuit pe care regii Franţei îl acordau reginelor lor în împrejurări solemne).

Încheind, rugăm onorata Curte, cum am rugat tribunalul, să ţie seama de acest imperativ social şi moral, de atâtea ori consacrat de doctrină. că o căsătorie (care e un act de cea mai mare importanţă) nu trebuie anulată sau desfiinţată decât în cazuri grave. Căci e mai util şi mai moral ca o căsătorie născută din libera voinţă a două persoane, legate prin stimă şi afecţiune, să fie menţinută, chiar dacă ar avea unele vicii formale, decât ca ea să fie desfiinţată pentru a satisface simple ambiţiuni sau resentimente personale [241].

241 Prin deciziunea Curţii din Bucureşti, S.V., confirmată de către Curtea de Casaţie, s-a respins apelul şi acţiunea în anularea căsătoriei, adoptând în totul sistemul de argumentare din concluziile de mai sus.

Concluziile lui EUGEN HEROVANU într-o cerere de anulare de testament [242]

Răspunzând pretenţiilor ridicate prin cererea introductivă, spuneam, în întâmpinarea noastră scrisă, la începutul acestui proces: am putea lăsa fără nici un răspuns arătările de fapt ale d-nelor reclamante, întru atât sunt de neserioase şi de nedrepte.

De atunci au trecut 6 ani. Sub pretextul de a-şi aduna şi administra probele necesare, procuratorul d-nei reclamante a adunat cu o perseverenţă caracteristică, toate zvonurile, toate bârfele, toate nemulţumirile pe care le-a putut descoperi în unele cercuri, construind din ele o serie de legende rău voitoare. Situaţia nu s-a schimbat. Cel mult s-a lămurit mai bine spiritul în care a fost pornită acţiunea aceasta, tot atât de nejustificată din punct de vedere juridic ca şi din punct de vedere moral. Situaţia e de altfel destul de banală. Din antichitate şi până astăzi, lumea a rămas aceaşi. Numai în jurul mormintelor oamenilor săraci, cu desăvârşire săraci, e linişte. Încolo, toate succesiunile bogate nasc competiţiuni, rivalităţi şi scandaluri. Succesiunea lui Constantin Cantacuzino ar fi putut face excepţie. Dispoziţiunile defunctului sunt atât de legitime şi de logice şi impregnate de atâta generoasă înţelegere, iar situaţia materială a actualilor „pretendenţi" e atât de excepţional de înfloritoare (fabuloasă aproape) încât numai cu greu poate înţelege cineva stăruinţa pusă de a nesocoti viaţa unui om care, până în ultimile clipe ale existenţei sale, s-a comportat ca cel mai desăvârşit „gentlemen".

Ce pretinde reclamaţiunea?

Că testamentul defunctului Cantacuzino-Paşcanu trebuie anulat pentru captaţie dolosivă.

Care e justificarea acestei pretenţiuni?

Pârâta a pus stăpânire pe voinţa defunctului, spun reclamanţii, întrebuinţând „toată vigilenţa" de care era capabilă şi punând toată „ardoarea tinereţii". Testamentul e dar opera ei; fiind scris de defunct „sub voinţa şi dictarea ei".

La ce mijloace neoneste şi dolosive a recurs pârâta, pentru a realiza aeastă operă lentă şi obscură?

A îndepărtat rudele de sânge, prietenii, cunoştinţele şi „servitorii" vechi şi credincioşi"... etc. adaugă reclamantele.

Pretindem că nici unul din toate lucrurile acestea n-a fost dovedit. N-a fost dovedit, în mod serios şi convingător.

242 Eugen Herovanu, Pagini de practică judiciară şi extrajudiciară, Bucureşti, Ed. Librăriei juridice, 1944, p. 61- 67.

1. Acapararea voinţei defunctului a rămas simplă ipoteză; căci ea nu este afirmată de nici un martor de încredere, nici nu rezultă din acte şi fapte sigure.

De altfel ceea ce trebuie dovedit în cazul nostru nu e faptul acestei acaparări în el însuşi, adică al influenţei exercitate asupra voinţei testatorului prin întreţinerea unei afecţiuni puternice. În materia la care ne găsim, sugestia şi captaţia constituie o ramură particulară a dolului şi a fraudei.

Influenţa sentimentală poate merge uneori departe; poate fi privită ca o atitudine indelicată şi incorectă. Ea rămâne după autori, un simplu *dolus bonus*; şi nu justifică anularea actului de liberalitate. Pentru ca asemenea anulare să poată avea loc, trebuie ca actele de influenţă psihică, de sugestie, de captaţie, să fie exercitate prin manopere caracteristice, vulgare, imorale, cum ar fi intriga, calomnia, minciuna, provocarea unor emoţiuni, sentimente sau pasiuni nejustificate. Ar fi *dolus malus* sau captaţie dolosivă, atunci când de pildă o femeie ar cultiva în sufletul soţului său ura pentru un copil al acestuia, făcându-l să creadă despre el lucruri neadevărate; şi aceasta în scopul de a obţine unele dispoziţiuni gratuite în detrimentul copilului.

E inutil dar să insistăm. Cazul nostru e prea simplu. Cantacuzino-Paşcanu a avut pentru pârâtă o afecţiune sinceră şi constantă, la care aceasta a răspuns la fel. Totul a decurs în modul cel mai natural: convieţuire, căsătorie, testament.

2. În situaţia aceasta faptul îndepărtării persoanelor din intimitatea defunctului ar rămâne de un interes secundar, dacă în forma în care a fost stabilit n-ar fi cu desăvârşire neconcludent. Martorii nu afirmă categoric nimic în privinţa rudelor. Din puţinele scrisori conservate, rezultă că raporturile dintre defunct şi fraţii şi surorile sale erau normale. Că aceştia arătau faţă de pârâtă (cu oarecare rezervă, e drept) consideraţia cuvenită.

Cât despre îndepărtarea servitorilor ea rezultă din fapte străine de ipoteza invocată. Lucrurile se petrec în timpul războiului şi al exproprierii rurale. Prefaceri mari, sociale şi politice, au provocat schimbări importante în organizarea afacerilor defunctului. Unii oameni de serviciu au trebuit să plece. Unii au fost concediaţi pentru incorectitudine. Printre martorii care amplifică, exagerează şi chiar alterează faptele acestea, sunt unii care vorbesc cu pasiune, cu nemulţumuire, cu resentimente vechi, izvorând din vagi speranţe dezamăgite (d-na Artemisa Flor, Maria Bărliba).

3. Reclamantele pretind că defunctul era foarte slăbit şi că inteligenţa lui era cu totul în scădere, vrând prin aceasta să dovedească în ce teren propice s-a exercitat acţiunea doloasă.

Certificatele celor câţiva martori care încearcă să facă jocul reclamantelor sunt atât de suspecte şi în tot cazul lipsite de valoare, încât nu merită să mai vorbim de ele.

Cantacuzino a fost om politic. Activitatea sa a fost astfel, publică. Martorii serioşi, precum avocatul Doicescu, spun că defunctul s-a bucurat de integritatea facultăţilor sale până la urmă. Dar toată lumea care l-a cunoscut pe defunct ştie că insinuarea reclamanţilor nu corespunde realităţii.

4. Relevăm fără a discuta, încercarea de a stabili amestecul indelicat şi insistent al pârâtei în afacerile soţului său. Inutile pentru proces, lucrurile acestea n-au alt scop decât

de a pune pe d-na Cantacuzino într-o lumină defavorabilă. Ne întrebăm însă,dacă ele fac în privinţa aceasta , din partea celor de la care emană, probă de obiectivitate şi de nobleţe de carater şi dacă pun pe aceştia într-o lumină mai favorabilă?

Dar acţiunea nu trebuie respinsă numai ca nefondată, ci şi ca lipsită de interes.

În adevăr, admitând că legatul d-nei Cantacuzino ar putea fi anulat, anularea aceasta în nici un caz nu poate profita decât comunei Roman, Comuna e legatară Universală. D-na Cantacuzino e legatară particulară (Legatele de uzufruct sunt considerate ca legate particulare. Vezi de pildă Baudry et Collin, *Donation et Testaments*, II, nr. 2397). Anularea legatului particular nu poate profita decât legatarului universal. (Şi asupra acestui punct, doctrina e categorică. Vezi aceiaşi autori, n. 2882). De altfel, independent de această soluţie de principiu, absorbirea legatului particular în legatul iniversal e, în speţă, şi mai conformă cu natura lucrurilor (realizând întregirea proprietăţii) şi mai conformă cu voinţa testamentului (care a crezut că n-are motive de a gratifica rudele sale prea bogate atât timp cât averea sa, revenind unei instituţiuni publice, căpăta o destinaţie socială mult mai potrivită şi mult mai frumoasă).

S-a insinuat însă că gratificarea comunei Roman n-ar fi decât tot o manoperă a pârâtei care şi-a închipuit că prin ea salvează legatul său particular.

Ipoteza e absurdă. Motivele care au determinat pe testator să favorizeze comuna Roman se cunosc şi sunt prea bine justificate pentru frumuseţea lor morală şi importanţa socială cu care se prezintă, pentru a mai fi discutate. poate mai aproape de realitate e ipoteza că tocmai această insinuare, invocată cu titlu de argument, e o manoperă destinată a legitima tentativa de nesocotire a voinţei defunctului.

Am cerut respingerea reclamaţiunei cu cheltuieli de judecată (Decizia Curţii de apel poartă nr. 98 din 22 martie 1939).

Amplele dezbateri care au avut loc în faţa Onoratei Curţi n-au adus nici o schimbare în conţinutul procesului. Alte figuri, aceeaşi temă. Alte argumente, aceleaşi disperate eforturi. Dar mai presus de toate, aceleaşi mijloace şi aceleaşi metode neleale şi nepermise.

Nu vedem dar nici un interes de a amplifica notele scrise pe care le-am depus la prima instanţă.

Cu privire la un singur punct ne credem siliţi să revenim şi să insistăm. Şi anume cu privire la excepţiunea de lipsă de interes pe care noi am ridicat-o şi la tribunal şi la apel şi pe care adversarul nostru, dl. profesor C., a combătut-o cu mijloace surprinzătoare şi neaşteptate.

Deşi excepţia aceasta nu e determinantă pentru soluţia procesului (căci din nefericire pentru noi acţiunea fiind cu desăvârşire nefundată soarta ei se va hotărâ în fond) noi nu renunţăm la ea. Căci din examinarea şi susţinerea ei, Onorata Curte va putea constata ce lipsită de suport moral e acţiunea însăşi.

În adevăr, noi am spus:

Chiar dacă reclamanţii ar reuşi să anuleze legatul în favoarea d-nei Cantacuzino-Paşcanu (căci despre acel al Primăriei Roman nu poate fi vorba) acţiunea lor trebuie

respinsă aprioric sau lipsită de interes, întrucât în acest caz uzufructul n-ar reveni erezilor ci Primăriei.

În procedură, problema interesului e una din cele mai importante. Exercițiul acțiunii e riguros condiționat prezența acestui element. Printre exemplele caracteristice care se dau în tratatele de procedură figurează tocmai cel pe care-l oferă cazul nostru... Tot astfel văd problema și autorii de drept civil, examinând-o din punctul de vedere al principiilor care domină materia testamentelor. Când un legat particular e anulat sau a devenit caduc, bunurile care îl compun revin celor în ale căror drepturi acel legat forma sarcina, adică erezilor, dacă succesiunea e deschisă fără testament, sau legatarului universal dacă e vorba de o succesiune testamentară.

În această privință toată doctrina e de acord; pentru că soluția e dictată de rațiune și de principiile fundamentale. E de văzut numai care este soluția în cazul în care testamentul cuprinde dispoziții în care nuda proprietate a întregii averi e lăsate unei persoane și uzufructul aceloraşi bunuri unei alteia.

Ei bine, în această privință, toți autorii sunt de acord că legatarul nudei proprietăți (a întregii succesiuni) e legatarul universal, iar legatarul uzufructului respectiv e legatar particular. Încât cel căruia îi revine uzurfructul, într-un asemenea caz, e legatarul universal, iar nu erezii. Ideea aceasta e considerată ca o axiomă; nimeni nu o discută, deși argumentele în susținere nu lipsesc. De la autorii cei mai vechi până astăzi.

Iată câteva trimiteri în această privință:...

Un singur autor (prea puțin cunoscut și acesta) a încercat odată să susțină contrariul: Vaugeois, într-un articol din Revue critique de legislation et jurisprudence, la 1868. Asupra cazului nostru însă, și acest uitat Vaugeois face rezerve (căci la pagina 366, el admite că legatarul nudei proprietății e legatar universal și că dreptul lui absoarbe legatul uzufructului). Dar cu privire la celelalte puncte, părerea sa a rămas izolată. Iar autorii ceilalți când îl citează îl arată întotdeauna ca izolat în părerea lui.

Ei bine, pentru a demonstra tema de drept pe care a adoptat-o colegul meu, dl. C., s-a referit la Vaugeois de pe lucrarea căruia a scuturat praful depus de vreme. Dar d-sa a evitat de a spune că citează o părere izolată și că toată doctrina și veche și nouă e în sens opus. Ci a citat pe Vaougeois ca pe un reprezentant autorizat al doctrinei curente.

Metoda nu e nouă dar nu e nici recomandabilă. Ținând seama de situația persoanei care o aplică, avem dreptul de a rămne surprinși în cel mai înalt grad.

Și dacă în privința faptelor, greu de controlat, ne-am fi putut aștepta să vedem abundând denaturările și insinuările; în ce privește dreptul cel puțin, eram justificați să credem că vom rămâne în sfere mai pure.

Ne-am înșelat și o regretăm.

Pledoaria lui VINTILĂ DONGOROZ la procesul Găetan [243]

Onorată Curte,
Onorat Juriu,

Prezența mea în această instanță a fost considerată de unii ca asemuitoare aceleia a unui urs alb la ecuador: „Dongoroz înaintea Curții cu juraţi". Dragă doamne! — de 14 ani fac avocatură exclusiv penală, așa că prezența mea este explicabilă în orice proces penal. Bănuiesc că s-a gândit alceva decât ceea ce s-a spus: „Ce caută Dongoroz în procesul Găetan?".

Îmi întemeiez această bănuială pe considerațiunea că am avut întotdeauna o anumită linie de conduită în profesiunea mea. Dar a vă întreține asupra acestui punct ar însemna să vorbesc de mine. Or, m-au copleșit colegii mei, din acest proces, cu atâtea laude, încât chiar cu riscul de a lăsa o nedumerire nu voi ataca această chestiune. Voi explica numai de ce sunt în procesul lui Găetan. Chiar din primul moment când s-a pornit urmărirea contra acuzatului, prietenul meu, inimosul și valorosul coleg Aznavorian, a venit și mi-a propus să iau apărarea lui Găetan. Am fost mișcat de sbuciumul lui sufletesc în care temerea că tot ceea ce se pune în sarcina bunului său amic, ar putea fi adevărat, se frângea sub credința fermă că acesta este nevinovat, credință pe care a păstrat-o neștirbită până la sfârșit. Totuși, i-am răspuns cu riscul de a-l mâhni „nu primesc procese în cursul instrucțiunii". Aștept totdeauna ca cercetările să-și spună ultimul cuvânt. Îți promit deci că voi primi propunerea ta numai dacă la sfârșit mă voi convinge, din probe, că Găetan este nevinovat sau, în cazul cel mai rău, că i se pune în sarcină o vină mai mare decât cea pe care o are. Sunt în fața dvs., înseamnă că condițiunea pusă de mine s-a împlinit.

Domnilor juraţi, de o săptămână aproape străbatem același drum împreună, aceeași oboseală ne înconvoaie și pe dvs. și pe noi, și cu toții nu avem decât un singur gând, să vedem sfârșind acest proces în plină lumină. Aţi avut ocazia să constataţi ce este un proces penal: un întreg de răspunderi; răspunderi aici, răspunderi dincoace, răspunderi peste tot și mai ales acolo (arată spre banca d-lor juraţi). Toate aceste răspunderi nu sunt puse decât în serviciul unui țel: aflarea adevărului și realizarea dreptății. Și dreptatea în penal se concretizează în două postulate: să nu condamni niciodată pe un nevinovat, să nu dai niciodată o pedeapsă mai severă unui vinovat, decât cea care corespunde cu justa lui vinovăție. Din moment ce cuvântul justiției respective nu răspunde acestor postulate, din

243 Ședința din 30 septembrie 1928 cu juraţi din jud. Ilfov. Textul a fost reprodus după cel publicat în „Biblioteca marilor procese", vol. IX, anul IV, 1928, p. 321-346.

moment ce s-a condamnat un inocent sau s-a lovit cu o pedeapsă nemeritată un vinovat, nu se mai poate vorbi de dreptate, ci de o eroare judiciară. or, bătrâna zeiţa Themis are să-şi reproşeze mai puţine achitări nedrepte, decât condamnări date cu eroare judiciară. Cineva a spus: „Suntem fiinţe nedesăvârşite şi totuşi judecăm ca şi cum am fi infailibili". De aici numeroasele erori judiciare şi riscul pentru oricine de a fi expus unei atare erori. Şi în această privinţă să-mi daţi voie să vă citesc câteva rânduri din lucrarea lui Guilhermet: *Comment se font les erreures judiciares* pag. 4-5. Vă rog să ascultaţi: „Cum se fac erorile judiciare": „Cine se poate mândri că nu se teme de a fi vreodată victima unei erori judiciare?

Mâine, dis-de-dimineaţă s-ar putea să fiţi arestaţi de jandarmi. Un concurs de împrejurări uimitoare şi bine închegate v-a compromis într-o afacere criminală: probele cele mai grave s-au acumulat fără să ştiţi deasupra capului vostru.

Şi veţi lua drumul închisorii, convins de inocenţa voastră, sigur că veţi putea evidenţia de îndată lipsa oricărei vinovăţii.

Cu groază veţi constata numaidecât ce forţă zdrobitoare se dezlănţuieşte contra unui inculpat.

Ziarele au şi povestit detaliile arestării, descrierile lor binevoitoare denunţă ca teribile crime micile slăbiciuni ascunse ale vieţii voastre. Cele mai mărunte întâmplări din existenţa voastră intimă sunt aruncate ca hrană cititorilor lipsiţi de bunăvoinţă. Va trebui pentru a dovedi inocenţa voastră să găsiţi reuniţi pe aceeaşi cale următoarele fiinţe excepţionale:

Un judecător de instrucţie nepornit, martori sinceri şi exacţi, gazetari discreţi şi străini inclinaţiunii de a fi pe placul mulţimii, experţi cu totul obiectivi.

Apoi la judecată: echitatea unui preşedinte, grija acestuia de a nu fi una cu teza acuzării, probitatea unui procuror ca să nu pună artificiile oratorice în serviciul probelor, talentul avocaţilor, răspunsurile abile, atitudinea degajată a unor juraţi de aceeaşi valoare, lipsiţi de orice prejudecăţi periculoase, în fine acel element misterios şi atotputernic pe care îl numim noroc, va putea asigura izbânda dreptăţii voastre. Dar mai ales e de dorit ca acea forţă necunoscută care decide de forţa oamenilor să alunge din procesul vostru femeia isterică, copilul mincinos şi martorul nesănătos la minte, căci aceste fiinţe bizare domină prin puterea sugestiunii lor voinţa celorlalţi oameni".

Iată o pagină care dacă nu ar fi fost scrisă cu atâţia ani în urmă s-ar părea că a fost scrisă anume pentru procesul Găetan.

Iată, onorată Curte şi domnilor juraţi, o pagină care ne arată câte pericole ameninţă triumful dreptăţii înntr-un proces penal şi câtă răspundere se angajează într-un atare proces. Or, ca să poată dreptatea să triumfe, trebuie să fim cu toţii preveniţi contra tuturor acestor pericole, să luptăm contra lor, şi să ferim astfel justiţia de a luneca pe panta erorilor judiciare. Şi acum, onorat Juriu, voi veni la procesul de faţă.

Domnilor juraţi, în cauza de faţă există un viciu iniţial. Vi s-a spus şi s-a repetat că punctul de plecare al judecăţii dv. este actul de acuzare în speţă ordonanţa definitivă, fiindcă actul de acuzare s-a referit la această ordonanţă definitivă. Ordonanţa definitivă este sinteza a tot ce judecătorul de instrucţie a putut strânge ca probe contra unui acuzat.

ordonanţa definitivă, în speţă, nu este numai sinteza unei instrucţiuni; ea este şi sinteza armosferei care s-a făcut în acest proces. Şi aici îmi permit o paranteză. Cunosc pe judecătorul Stănescu şi-l consider de acord şi cu partea civilă şi cu dl. procuror general, şi cred că sunt în asentimentul tuturor colegilor de pe banca apărării, ca pe unul din cei mai străluciţi magistraţi ai tinerei noastre generaţii. Dar permiteţi-mi domnilor juraţi, ca ordonanţa de faţă să o socot că este şi nu este opera judecătorului Stănescu. Este a judecătorului Stănescu fiindcă a fost lucrată de dânsul şi reprezintă fructul muncii sale. Nu este a judecătorului Stănescu, fiindcă nu găsesc într-însa pecetea ponderii şi priceperii pe care le-am întâlnit în toate actele acestui judecător. Ordonanţa definitivă are un viciu congenital. Datorită acestui viciu toate argumentele ce vi s-au servit, tot bunul simţ, la care s-a făcut apel, se destramă spre a nu lăsa decât nedumerire.

În ce constă acest viciu? În tendinţa vădită de a exagera acuzarea. Dl. judecător de instrucţie a făcut exact ca şi cetăţeanul care având în curtea sa un material bun pentru construit o casă cu parter, şi auzind de la vecini, de la lume, că acel material i-ar ajunge să facă o casă cu 2 etaje, a intrat la gânduri. Azi aşa, mâine aşa, omul s-a convins şi-a cumpărat stâlpi, a făcut schela ca pentru 2 etaje, s-a apucat să construiască, a făcut parterul, dar când a ajuns la etajul întâi nu mai avea material. Deprins cu gândul că va avea casă cu două etaje, bietul om răspundea tuturor celor care îi obiectau că n-are decât parter: „Ce-are a face, din moment ce am schela pentru două etaje e tot una"!

Aşa s-a lăsat târât de curentul mulţimii şi dl. judecător de instrucţie.

Dacă examinăm ordonanţa definitivă, observăm că considerentele sale oglindesc ceea ce ar fi voit să realizeze dl. jude instructor, care s-a lăsat convins că poate construi mult cu material puţin, iar dispozitivul reprezintă ceea ce a putut realiza cu acest material. În adevăr, dl. jude instructor nu avea material decât doar să trimită în judecată pe acuzat pentru lovituri care au provocat o sluţire permanentă; dar d-sa nu s-a mulţumit cu acest parter ci a voit şi etaje, voinţă care se desprinde limpede din întinsul ordonanţei definitive. Rezultatul! A rămas cu parterul; dar ca şi cetăţeanul de care vă vorbeam, dl. jude instructor vrea prin ordonanţa sa definitivă să vă convingă că există şi etaje spunându-vă: „din moment ce există schela e ca şi cum ar exista etajele".

Iată exagerarea! Daţi-mi voie, în câteva cuvinte, să arăt cum ea se desprinde din ordonanţa definitivă. Pentru aceasta vom face o scurtă analiză juridică, care nu reclamă însă speciale cunoştinţe juridice.

Vă spuneam că d-lui judecător de instrucţie îi era lesne să stabilească că Găetan s-a făcut vinovat de delictul de loviri grave care au atras o sluţire permanentă. Acesta era unicul material pe care dl. jude instructor se poate bizui. Dar d-sa vă spune de nenumărate ori în corpul ordonanţei definitive că a mai stabilit în mod neîndoios că Găetan „a premeditat şi a pregătit hotărârea sa de a ridica viaţa d-nei Leonida"; că el „a încercat să omoare pe victimă" că „avea intenţia să tragă cu revolverul în momentul când părăsea camera d-nei Leonida", că în fine, „aranjase ca după ce va săvârşi crima să incendieze casa" toate acestea în scopul de a jefui pe victimă, iar crima sa să rămână nedescoperită.

Or domnilor juraţi, în limbajul comun ca şi în cel juridic a ridica cu intenţie viaţa cuiva înseamnă a comite un omor, iar dacă acest fapt a fost premeditat şi pregătit, atunci avem un asasinat. Pe de altă parte dacă hotărârea de a asasina ai pus-o în aplicare dar nu ai obţinut rezultatul, avem ceea ce se cheamă un asasinat săvârşit dar neizbutit care se pedepseşte cu 20 de ani muncă silnică.

Dl. Meitani: N-aveţi voie să vorbiţi de pedeapsă.

Dl. Dongoroz: Nu sunteţi în curent cu jurisprudenţa Înaltei Curţi care la 16 Mai anul acesta a rezolvat şi această chestiune. De altfel, v-aţi alarmat inutil, fiindcă nu vorbeam de pedeapsa faptului pentru care Găetan e trimis în judecată, ci de pedeapsa faptelor relatate cu titlul de exagerare în ordonanţa definitivă.

Aşadar domnilor juraţi, ordonanţa definitivă vă spune că acuzatul a pregătit asasinatul şi că a păşit la înfăptuirea lui, dar din diferite cauze independente de voinţa lui acest asasinat n-a izbutit.

Faţă cu aceste constatări înşirate cu lux de amănunte în ordonanţa definitivă, logic, firesc şi juridic ar fi fost ca acuzatul să fie trimis în judecată pentru crima de asasinat săvârşit dar neizbutit.

E admisibil oare ca pe de o parte să mă acuzi continuu de asasinat, iar pe de altă parte să mă trimiţi în judecată numai pentru tâlhărie? una din două, ori sunt asasin şi atunci să fiu judecat ca atare, ori nu sunt şi atunci de ce să-mi pui în spinare un asasinat, când n-ai curajul să mă trimiţi în judecată pentru această învinuire!?

Ordonanţa definitivă trebuie să califice faptele aşa cum le descrie, căci altfel nu ne rămîne decât să lepădăm şi codurile şi cărţile de drept, pentru a face loc bunului plac.

Şi atunci, e locul să ne întrebăm, de ce ordonanţa definitivă aruncă acuzarea de asasinat pregătit sau neizbutit şi acuzarea crimei de incendiu deasemeni pregătită, dar nu trimite pe Găetan în judecată pentru aceste fapte?

Explicaţiunea? Toate aceste înverşunate acuzări nu sunt decât schelele pe care dl. jude instructor le-a ridicat pentru a-şi construi, cu material puţin, etajele unei învinuiri imaginare. N-a reuşit însă să construiască nimic, dovadă că pentru nici una din aceste acuzări grave Găetan nu e trimis în judecată, în schimb s-au lăsat aceste schele, s-a insistat şi răsinsistat asupra lor pentru a impresiona şi pentru a face să treacă drept serioasă învinuirea de tâlhărie.

Iată exagerarea! Şi acum să vedem de ce ea constituie un viciu care dărâmă întreaga acuzare.

Domnilor juraţi faptul de tâlhărie se poate întâlni cu omuciderea în două ipoteze. Prima: cineva se duce să jefuiască, fără gândul de a omorâ, dar violenţele întrebuinţate de el faţă de victimă au atras moartea victimei — acest fapt constituie o tâlhărie agravată, pedepsită de art. 320 c.p. — e ceea ce numim un fapt agravat prin rezultatul său. Dacă rezultatul, moartea victimei, nu se produce, tâlhăria rămâne simplă.

A doua ipoteză: cineva în dorinţa de a jefui se decide să omoare şi pune în aplicare faptul său. De data aceasta avem un asasinat al cărui mobil era jaful — fapt pedepsit de art. 232, care se pedepseşte ca atare chiar dacă rezultatul, moartea victimei nu s-a produs, deci când asasinatul a rămas neizbutit, fiindcă mobilul, tâlhăria, este mai uşor pedepsită de lege decât asasinatul săvârşit dar neizbutit.

Din aceste două ipoteze, ordonanţa definitivă o îmbrăţişează pe cea de-a doua, atunci când în numeroasele-i pagini descrie faptele, fiindcă după cum vă spuneam se arată că acuzatul s-a dus cu intenţia de a asasina pe d-na Leonida mobilul fiind jefuirea, dar în schimb se opreşte la cea dintâi atunci când fixează faptele pentru care trimite în judecată pe acuzat. Cu alte cuvinte ordonanţa descrie faptele în cadrul acuzării de asasinat încercat dar neizbutit, dar dispozitivul ei trimite în judecată pentru tâlhărie, care fusese numai mobilul asasinatului şi care este mai uşor pedepsită decât asasinatul săvârşit dar neizbutit. Or dacă ar fi fost o boabă adevărat din tot ceea ce se descrie în ordonanţa definitivă singura soluţiune juridică ar fi fost ca acuzatul să fie trimis în judecată nu pentru tâlhărie, ci pentru asasinat săvârşit dar neizbutit, nefăcând acest lucru, ordonanţa definitivă s-a pus în cea mai gravă contradicţie, sfârâmând prin dispozitivul ei tot ce s-a spus în considerentele sale.

Iată viciul congenital de care vorbeam şi acum să vedeam consecinţele lui.

Dl. I. Gr. Perieţeanu: Dv. aveaţi calea de atac în faţa Înaltei Curţi de Casaţie, în ce priveşte calificarea faptului, contra deciziei de trimitere în judecată. Aţi făcut uz de acest drept al dv. şi vi s-au respins toate recursurile, ca inadmisibile.

Dl. V. Dongoroz: Nu, sunteţi în eroare. În procesul acesta s-au făcut 3 recursuri, nu de Găetan, de noi, apărătorii, cari plecam în străinătate, şi nu puteam, după oboseala unei munci de un an, să mai pledăm procesul acesta, pe căldurile din Iulie. Şi atunci am introdus un prim recurs, pe care nici nu l-am motivat, dar în ziua înfăţişării, ne-am prezentat şi am spus că-l retragem. S-a mai făcut un al doilea recurs îngăduit de lege numai pentru motive speciale, între care şi greşita calificare a faptului, dar numai în funcţiune de incompetenţă. Or dv. sunteţi competenţi, pentru toate faptele puse aici, aşa că acel recurs nu avea nici o şansă şi nici nu am primit să-l susţin. Mai apoi, în lipsa mea, s-a făcut şi o cerere de strămutare pentru a ne da răgaz să pregătim procesul.

Dl. Preşedinte Racoviceanu: Aţi uzat de altă cale, care v-o deschidea legea?

Dl. V. Dongoroz: De nici una, fiindcă Curtea de Casaţie, dacă ne-am fi plâns că acuzatul este dat în judecată pentru tâlhărie, atunci când se vorbeşte de omor, ne-ar fi trimis la plimbare, respingându-ne recursul ca fără interes, fiindcă nimeni nu se poate plânge când i se face situaţia mai uşoară. Dacă vorbesc aci de această nepotrivire din ordonanţa definitivă nu este pentru a cere să se schimbe calificarea, fiindcă repet o atare cerere este inadmisibilă ca lipsită de interes, ci pentru a evidenţia viciul de care este lovită ordonanţa definitivă, viciu din care voi trage concluziuni.

Şi acum domnilor juraţi să vedem care sunt consecinţele viciului de care pomeneam mai sus, rezultat din contradicţiunea ordonanţei care porneşte de la constatarea că Găetan a încercat să asasineze pe victimă dar n-a izbutit şi dispozitivul care îl trimite în judecată numai pentru tâlhărie.

Bunul simţ, domnilor juraţi nu are coloane herculiene, el este foarte versatil, fiind în funcţiune de mentalitatea, temperamentul şi educaţia fiecărui om, pentru a nu vorbi de alte multiple contingenţe. Dimpotrivă logica, dacă porneşte de la premise sigure nu te înşeală niciodată. Şi atunci să înfăţişăm bunul simţ, de care se vorbeşte mereu în acest proces, cu puţină logică.

Vă vorbeam mai sus de două ipoteze: aceea a individului care ducându-se să jefuiască fără intenţie de a omorâ, cauzează totuşi moartea victimei, şi aceea a individului care se duce cu intenţia să omoare pentru a jefui.

Din aceste două ipoteze singura care în mod logic s-ar putea atribui acuzatului Găetan este cea de a doua. Logica cea mai elementară ne spune că un om sănătos la minte, un om care ţine la situaţiunea lui şi care nu voieşte ca a doua zi să păşească pragul puşcăriei, nu se poate hotărâ să jefuiască pe o persoană care îl cunoaşte, să o schingiuiască şi totuşi să o lase în viaţă pentru a da în vileag toată isprava. Atare jafuri nu se comit decât de necunoscuţi, care în casă sau la drumul mare cer punga sau viaţa şi care se mulţumesc cu cea dintâi dacă o obţin, ştiind că vor rămâne anonimi. A admite dar că Găetan s-a dus la d-na Leonida hotărât s-o maltrateze pentru a-i răpi bani şi s-o lase în viaţă după ce i-ar fi obţinut, este deci o ipoteză atât de absurdă încât nici dl. jude instructor nu a acceptat-o. Şi aici stă întreaga explicaţiune de ce dl. jude instructor şi-a brodat ordonanţa pe acuzarea că Găetan s-a dus cu intenţia de a asasina, fiindcă şi-a dat seama dl. jude instructor că numai în această ipoteză învinuirea de tâlhărie poate sta în picioare. Deci dl. jude instructor, ca şi oricine care vrea să fie logic, a ajuns la concluziunea imperativă că a învinui pe Găetan de tâlhărie fără a-l învinui că a voit să asasineze pe d-na Leonida, înseamnnă a încălca nu numai bunul simţ, dar inexorabila logică.

Iată de ce în tot cursul ordonanţei definitive simte nevoia impetuoasă dl. jude instructor să vorbească de asasinat. Dar aici stă buba, aici găsim acel viciu congenital intrând în scenă. Acuzarea de tâlhărie nu stă în picioare fără acuzarea de asasinat, iar la rândul ei acuzarea de asasinat nu nu stă în picioare numai afirmând-o în mod repetat, ci ea trebuie să fie dovedită şi pe baza dovezilor să fi fost trimis în judecată Găetan pentru ea. Or acest lucru nu l-a putut face dl. jude instructor, a pomenit şi răspomenit de premeditarea şi pregătirea asasinatului, a umplut pagini întregi cu presupuneri şi proclamări, dar când a fost să pună punctul pe i, nu a avut nici curajul, nici putinţa de a trimite în judecată pe Găetan pentru asasinat încercat dar neizbutit. Prin acest procedeu a anulat tot ceea ce spusese până atunci despre pretinsul asasinat, a abandonat unica bază care făcea verosimilă acuzarea de tâlhărie şi v-a făcut şi d-voastră domnilor juraţi şi lumii întregi mărturisirea tacită, dar ţâşnitoare în ochi pentru oricine vrea să vadă şi să priceapă, că acuzarea de asasinat nu poate forma obiectul trimiterii în judecată, ea nefiind nici dovedită nici măcar verosimilă.

Iată scrupulul de conştiinţă pe care l-a avut judecătorul Stănescu — cel erudit şi ponderat — oprind pe celălalt judecător Stănescu, târât fără voie de curentul unei opiniuni publice otrăvite cu exagerări, de a merge cu exagerarea prea departe.

Dar din moment ce însuşi judele de instrucţie a sfârşit prin a înlătura din dispozitivul ordonanţei sale acuzarea de asasinat, implicit totul s-a năruit. Am spus că fără asasinat acuzarea de tâlhărie contra lui Găetan e o aberaţie, logica o proclamă ca atare; or din clipa în care judele instructor a înlăturat asasinatul, cu aceaşi mână a înlăturat şi tâlhăria, lăsându-vă o ipoteză pe care nimeni nu o poate accepta.

Vi se cere deci d-voastră domnilor juraţi, să consacraţi o atare ipoteză absurdă şi pentru a vă da iluzia că făcând aceasta sunteţi logici, vi s-a pomenit mereu în ordonanţa

definitivă de asasinat, asasinat pe care însă tot ordonanţa îl înlătură atunci când nu se încumetă să meargă până acolo încât să-l trimită în judecată pe Găetan sub acuzarea de asasinat încercat dar neizbutit.

Iată de ce spuneam că ordonanţa definitivă are un viciu congenital, ea vă serveşte ipoteza mai logică cu ajutorul unor continui exagerări în lungile sale considerente, dar vă cere prin dispozitivul ei să confirmaţi ipoteza cealaltă, absurdă, ipoteza tâlhăriei fără intenţia de a omorâ, care este în cazul de faţă o aberaţie.

În rezumat deci vom trage două constatări şi o concluzie.

1) ordonanţa definitivă recunoaşte prin considerentele sale că acuzarea de tâlhărie fără acuzarea de asasinat nu este posibilă, dovadă că se brodează totul în jurul asasinatului.

2) Ordonanţa definitivă nu trimite în judecată decât pentru tâlhărie, deci recunoaşte că acuzarea de asasinat nu este temeinică, nu e dovedită, ci e brodată pe exagerări care nu pot justifica o acuzare şi ca atare o trimitere în judecată.

Concluzia: Dispozitivul vă spune că considerentele ordonanţei sunt simplă literatură, că simpla ipoteză logică nu este adevărată şi în lipsa acestei ipoteze orice acuzare cade.

Iată tot ce v-a putut spune dl. jude instructor prin ordonanţa sa! Ca şi cetăţeanul de care pomeneam la început, dl. jude instructor a voit să construiască mult, nu a izbutit însă să aibă decât un umil parter şi stâlpii susţinători; dar şi-a spus poate: d-nii juraţi vor lua schelele drept etaje. Desigur că s-a înşelat!

Acestea cu privire la actul cel mai important de acuzare. Dar alături de el mai sunt şi o serie de aşa zise probe. Să vorbim şi de ele!

Nu vom insista desigur asupra amănuntelor care au fost examinate cu atâta destoinicie de confraţii mei. Vă previn numai de un lucru: în judecarea unui proces penal, trebuie să priveşti şi de aproape şi de departe. Până acum s-au adus în discuţiune mai multe chestiuni de amănunt, s-a insistat asupra celor ce s-au petrecut în cameră, între cele două persoane, acuzatul şi victima, şi fiecare amănunt a fost interpretat într-un sens sau altul. Dar ce puţin pot să vorbească aceste amănunte! Cum spunea confratele meu Costăchescu nu există o logică în desfăşurarea faptelor abia de pot cei ce iau parte la deslănţuirea lor să le istorisească, şi cu câte reticenţe, fiindcă e nespus de greu ca cineva să înregistreze ficare amănunt. Şi atunci dv. vă găsiţi în faţa a 2 declaraţiuni: una a lui Găetan, una a d-nei Leonida; două declaraţiuni, cu 2 variante. Pe care trebuie s-o credeţi? Se va zice că nu trebuie să puneţi nici o bază pe declaraţia acuzatului, pentru că el nu trebuie crezut — deşi dl. Perieţeanu adineauri vă spunea că constituie o probă capitală declaraţia unui martor, a d-lui Polizu-Micşuneşti, care însă nu deţinea cele relatate, decât din gura lui Găetan. Şi tot distinsul nostru confrate, Dl. Perieţeanu, mai spunea: „de acord cu colegii mei, recunosc că în penal declaraţiunile acuzatului, ori care ar fi, nu pot fi invocate ca probe, dacă nu sunt coroborate". Dar în cazul acesta ce fel de probă capitală este declaraţia d-lui Polizu-Micşuneşti; când el nu făcea decât să repete cele spuse de acuzat.

Lăsaţi de o parte această probă capitală, sau admiteţi atunci că şi acuzatul poate spune adevărul!

Am spus, Onorat Juriu, că avem 2 declaraţii, una a lui Găetan şi cealaltă a d-nei Leonida. Voi face pentru moment abstracţie de declaraţiunea lui Găetan şi mă voi întreba dacă declaraţiunea victimei trebuie să fie crezută. Mi se va putea spune — şi cu ce drept — ce interes avea d-na Leonida să facă o declaraţie acuzatoare şi neconformă cu realitatea, chiar din primul moment, interogată la sanatoriul d-rului Antoniu? Când a avut timp toată ura ei să se răzvrătească împotriva inculpatului, pentru a face o declaraţie aşa de pătimaşă? Bun! Mă pun şi în ipoteza aceasta, că dv. mă întrebaţi, fiindcă doream să fiu întrebat, ce interes avea d-na Leonida să facă o atare declaraţie. Şi atunci îmi permiteţi să vă răspund urmărind dimpreună cu d-voastră chipul în care s-au desfăşurat lucrurile înainte de a fi interogată d-na Leonida. D- na Leonida, după ce a plecat Găetan, a fost ridicată se zice, de servitoare, sus, în odaia acesteia, unde i s-au dat primele îngrijiri. Firesc era deci ca d-na Leonida să dea oarecare explicaţiuni servitoarei sale, care îi dă ajutor. Or, desigur, un sentiment atât de firesc, de jenă, de pudoare, o împiedică pe d-na Leonida să nareze servitoarei faptul aşa cum s-a întâmplat şi să spună: „a fost aici un domn, Găetan, ne-am luat la ceartă şi ne-am bătut", ar fi însemnat să se pună într-o lumină neconvenabilă, să se umilească şi atunci instinctiv, a brodat o altă explicaţiune necompromiţătoare: „un domn a venit, a sărit asupra mea cu un ciocan şi m-a prădat". Această explicaţiune era pentru servitoare. Servitoarea însă a chemat pe membrii familiei Leonida şi le-a narat aceeaşi explicaţiune, aşa că istorioara a început să se închege. Şi aici vă rog să vă amintiţi — fiindcă din colţul în care stăteam am căutat să prind tot ceea ce putea aduce mai multă lumină —, vă amintiţi un crâmpei din depoziţia d-rului Antoniu care a făcut o declaraţie nesilită, nepătimaşă — căci nu avea nici un interes. Martorul spunea: „când a venit d-na Leonida mi-a explicat că un tânăr care a venit s-o prade, a lovit-o". Mai adăuga că a întrebat care este numele tânărului, dar d-na Leonida nu l-a spus.

Am mai întrebat pe doctorul Antoniu, dacă cel puţin dl. Brătescu sau surorile d-nei Leonida, cari veniseră cu ea la sanatoriu, nu au divulgat numele lui Găetan, şi dl. martor a răspuns negativ, spunându-vă că a aflat de acest nume numai când a venit dl. general Nicoleanu. Rezultă deci că d-na Leonida nu voia să divulge numele lui Găetan şi oprise pe ceilalţi să facă aceasta. De ce? Nu putea fi vorba de menajare! Explicaţiunea nu poate fi decât una: d-na Leonida ştia că istorioara cu tâlhăria era de cirumstanţă şi de aceea nu înţelegea să facă din ea un denunţ.

Dar a mai venit înaintea d-voastră şi martorul Brătescu, cumnatul victimei, care v-a spus că ştia de la servitoare că la d-na Leonida fusese Găetan, dar acest martor a mai adăugat că ducându-se să vestească pe dl. general Nicoleanu, prefectul poliţiei, i-a spus că e vorba de Găetan, dar l-a rugat faţă de d-na Leonida să se facă că nu ştie, pentru ca să afle numele acuzatului chiar din gura victimei.

Domnilor juraţi, ce joc este acesta? Ce înseamnă acest aranjament? Pe cine voia să menajeze dl. Brătescu când cerea d- lui prefect să se facă că nu ştie de Găetan? Ce importanţă avea ca prefectul să afle din gura d-nei Leonida şi nu din altă gură când e vorba de o crimă? Trebuie să fie o explicaţie, fiindcă logica cea mai elementară ne spune că atunci când cineva e trimis să denunţe un fapt nu mai e nici o raţiune să ţină în secret numele făptaşului?

Să căutăm deci explicaţia. Aţi văzut că d-na Leonida a evitat să spună doctorului Antoniu numele lui Găetan. Aţi mai văzut că toată povestea cu tâlhăria s-a difuzat prin mijlocirea servitoarei, aşa că d-na Leonida s-a menţinut în această explicaţie. Pe de altă parte dl. Brătescu roagă pe dl. Nicoleanu să se facă că nu ştie de Găetan. Oare toate acestea nu ne oferă explicaţiunea logică că d-na Leonida nu voia să denunţe faptul, fiindcă ştia că versiunea cu tâlhăria a fost scornită numai pentru a da o explicaţiune necompromiţătoare pentru ea? Nu rezultă din toate acestea că d-na Leonida a interzis celor din jurul ei să divulge numele lui Găetan şi să nu denunţe? Şi nu mai rezultă oare că dl. Brătescu trecând peste dorinţa d-nei Leonida de a nu spune la nimeni, a denunţat totuşi faptul rugând însă pe dl. general Nicoleanu nu ca să nu pomenească de numele lui Găetan, ci să nu spună că dl. Brătescu a aflat că ea a fost victima unei agresiuni?

Iată deci explicaţiunea: dl. Brătescu auzind pe dl. dr. Antoniu că rana e gravă şi că este pericol, s-a temut ca nu cumva victima să moară, fără a fi denunţat faptul, şi astfel să rămână moştenirea mai mică cu suma dată lui Găetan, şi atunci fără voia d-nei Leonida a alergat după prefectul poliţiei, repetându-i acestuia istorioara cu tâlhăria. Prefectul a venit la sanatoriu, aşa că d-na Leonida s-a găsit faţă în faţă cu el, fără să-i fi dorit prezenţa, şi a fost nevoită atunci să reediteze aceeaşi poveste cu tâlhărria, să meargă mai departe pe această pantă şi să devină acuzatoare fără să vrea.

Iată deci că fără a fi nevoie să incriminăm declaraţiunea d-nei Leonida ca interesată, în complexul succesiunii de fapte ce am avut ocaziunea să relatez, rezultă că această declaraţiune nu oglindeşte adevărul. Făcută la început fără intenţia de a acuza ci pentru a da o explicaţie necompromiţătoare celor din jurul său, dar cu dorinţa de a nu fi purtată mai departe, datorită indiscreţiunii d-lui Brătescu, această declaraţie ia forma unei acuzări, d-na Leonida fiind pusă în situaţiunea de a nu mai putea da înapoi. Omeneşte vorbind, e şi explicabil ca această femeie care s-a jenat de rudele sale ca să spună adevărul, să fi fost cu atât mai jenată de a face acest lucru faţă de lumea străină. Dorinţa de a nu divulga nimic ne indică scrupulul d-nei Leonida de a nu vedea transformându-se în acuzare explicaţiunea de circumstanţă pe care o dăduse servitoarei şi rudelor sale; aducerea d-lui Prefect de poliţie în condiţiunile în care a fost adus, trădează indiscreţia d-lui Brătescu şi explică de ce d-na Leonida nu a mai putut da îndărăt. Mai târziu, d-na Leonida s-a menţinut pe tărâmul acuzării, pe care fusese târâtă fără voie, şi nu a mai revenit. Poate teama de a nu reveni în ceasul al 12-lea, a motivat aranjamentul ca d-na Leonida să absenteze de la proces.

În lumina celor expuse, vă rog domnilor juraţi deci să înlăturaţi din complexul elementelor ce vor servi la formarea convingerii d- voastră, declaraţiunea d-nei Leonida, nu ca interesată dar ca brodată sub imperiul unei necesităţi.

Rămâne declaraţiunea lui Găetan, uniformă în tot cursul instrucţiunii ca şi înaintea d-voastră, verosimilă tocmai prin înlănţuirea unor amănunte pe care acuzatul le-a expus nesilit şi pe care ar fi putut să le tacă dacă s-ar fi ştiut vinovat; sinceră fiindcă dacă acuzatul ar fi voit să-şi apere o vină apoi desigur uşor i-ar fi fost să nareze altceva decât ceea ce a narat. Ar fi putut tăgădui că a venit cu ciocanul şi că ciocanul ar fi fost al său, ar fi putut broda explicaţiuni absolut plauzibile asupra cauzelor scandalului etc. D-voastră veţi chibzui dacă arătările lui Găetan au ceva comun cu atitudinea unui om ce se ştie vinovat.

Aceasta cu privire la probele rezultând din declaraţiunile victimei şi acuzatului.

S-au mai invocat, domnilor juraţi, şi o serie de aşa zise probe indiciale: urme de sânge pe cheie, pe casa de bani, pe sticla de benzină etc. Vi s-a spus, iată proba cea mai indiscutabilă! dar cu câtă uşurinţă s-a trecut peste acest indiscutabil.

Probele indiciale desigur sunt uneori o probă irefutabilă, mai ales când este vorba de pete de sânge lăsate de mâna făptuitorului. Aceste urme poartă cartea de vizită a celui ce le- a lăsat. Dacă un infractor a avut imprudenţa să pună mâna plină de sânge pe vreun lucru şi-a scris el singur actul de acuzare, fiindcă amprentele ce rămân vorbesc mai mult decât toţi martorii din lume. Toate tratatele de anchetă tehnică — adusesem câteva să vă citesc, dar este prea târziu şi clipele trec prea iute —, zic toate tratatele spun că cele mai bune amprente sunt cele lăsate de mâna plină de sânge sau de orice substanţă colorată şi coagulată. Firesc şi corect ar fi fost deci ca atunci când se spune că urmele de sânge găsite pe cheie, pe casa de bani etc. sunt lăsate de Găetan, să vi se prezinte şi rezultatul unei expertize care să arate că în aceste urme s-au găsit urmele mâinilor sale.

Ei bine domnilor juraţi, ştiţi ce au răspuns experţii? Că urmele găsite sunt nedesluşite şi că nu se poate găsi vreo amprentă; ori aceste urme nu provin de la atingerea cu mâna, fiindcă altfel era exclus să nu găsească d-nii experţi nimic, când toţi experţii din lume găsesc amprente în atare cazuri, sau urmele indicau altă mână decât cea a acuzatului şi atunci au devenit subit nedescifrabile.

Iată de ce, domnilor juraţi, aceste probe pretinse indiciale trebuie privite cu toată rezerva cuvenită. Şi mai trebuie ceva. Mai trebuie domnilor juraţi, să faceţi legătura — legătură care supără atât de mult pe acuzare — între aceste urme şi împrejurarea că în camera unde s-a întâmplat faptul au intrat, până la venirea d-lui jude instructor, o serie de persoane. Dl. jude instructor vă spune ritos în ordonanţa sa: „nimeni n-a intrat în camera unde s-a comis crima până la venirea noastră"; or s-a stabilit aci cu prisosinţă că au intrat în cameră dl. Brătescu de două ori, dl. căpitan Stănescu, dl. general Nicoleanu, şi chiar d-na Leonida când s-a schimbat, fiindcă rufele sale au fost găsite acolo. Nu uitaţi că tot în această ordine de idei s-a mai discutat şi chestiunea dispariţiunii unor acţiuni. Eu mă pun în ipoteza că n-au dispărut. Cert este însă că dl. căpitan Stănescu i-a vorbit d-lui Brătescu că în ajun a văzut pe masă la d-na Leonida acţiuni de un milion şi jumătate, şi atunci indubitabil că dl. C. Brătescu, care era grijuliu de avutul d-nei Leonida, a căutat acţiunile, şi dragă doamne unde era să le caute întâi, desigur nu sub pat, ci în casa de bani, în şifonier şi în saltea. Şi atunci iată cum, fără să vrea, sau poate şi în alt fel, a mai fost cineva care a putut păta cu sânge cheia şi casa de bani, mai ales când acel cineva purtase în mâini ciocanul plin de sânge.

În fine, să mai aveţi în vedere d-lor juraţi, că pe şi în şifonierul unde se pretinde că era cheia de la casa de bani, nu s-a găsit nici o urmă de sânge, fenomen inexplicabil, fiindcă nu ne putem dumiri cum Găetan, care pe şervetul din lavabou ştergându-se pe mâini a lăsat imense urme de sânge, şi totuşi, cu aceste mâini însângerate, mai înainte de a le şterge, a umblat la şifonier, a luat cheia şi nu a lăsat nici o picătură de sânge. Am cerut d-lui jude instructor să constate acest lucru. D-sa sa ne-a răspuns că nu se mai poate, că în orice caz, nu a crezut că prezintă vreun interes să constate dacă erau sau nu urme la

şifonier, atunci când a făcut prima descindere. posibil să fi fost urme — spune d-sa —, posibil să nu fi fost! Este oare admisibil, domnilor juraţi, ca un jude instructor cu experienţă, abil şi clarvăzător, să fi stabilit toate mişcările acuzatului şi succesiunea lor, de la gâtul victimei şi până la încuietoarea casei de bani, în acest traseu să nu se fi oprit la urmele care ar fi existat la şifonier şi care ar fi probat că ipoteza d-lui jude instructor nu este o fantezie ci un adevăr? Desigur că nu! Şi atunci lipsa urmelor *de pe* şi *din* şifonier este proba cea mai evidentă că Găetan nu a umblat în acest şifonier şi deci nici la casa de bani, fiindcă nu putea umbla la casa de bani, fără ca în prealabil să ia cheia din şifonier.

Dar în şifonier mai erau 300 000 lei. Cum se explică că aceşti bani au ajuns la Găetan fără ca şifonierul să fie pătat de sânge? D-l jude instructor a găsit un răspuns: „Cei 300 mii lei au fost luaţi în trecere la plecare, după ce se spălase Găetan pe mâini". Dar uită dl. jude instructor că tot în aceeaşi ordonanţă mai spune: „Găetan, vrând să vâre în buzunar cei 300 000 lei, a dat peste sticla de benzină şi atunci a scos-o din buzunar şi a aruncat-o pe pat, umplând hârtia cu care era învelită cu sângele care îi curgea de la mână. Deci pe sticla de benzină a curs sânge, dar în şifonier nu! deşi lucrurile se petreceau în aceeaşi clipă. Poate se va zice nu a umblat în şifonier cu aceeaşi mână cu care a apucat sticla. S-ar părea că poate să fie şi aşa, dacă tot dl. jude instructor nu ne-ar spune că în tot acest timp, Găetan era cu revolverul într-o mână ţinându-l aţintit asupra d-nei Leonida, şi cum Găetan nu are trei mâni, înseamnă că aceeaşi mână ţinea şi banii luaţi din şifonier, arunca şi sticla de benzină, şi păta de sânge unele lucruri, dar nu păta pe altele. Dacă şi aceasta mai poate fi socotită ca realitate, atunci e inutilă orice discuţie. Noi socotim că atare argumente nu constituie probe, ci simple floricele de pură fantezie.

Iată de ce, domnilor juraţi, şi chestiunea urmelor, departe de a aduce vre-o dovadă împotriva lui Găetan, vin din contră să confirme apărarea sa şi să evidenţieze că tot ce s-a voit să se brodeze în jurul lor este o poveste.

Domnilor juraţi. Voi trece la o altă pretinsă probă. S-a spus, domnilor juraţi, că una din probele decisive că s-a comis o tâlhărie este faptul că Găetan a plecat cu paralele! Cea mai periculoasă probă, domnilor juraţi, este proba prin simplă deducţiune. Justiţia primitivă se împărţea în felul acesta. Se pornea de la un fapt oarecare şi prin deducţiuni imediate, se găsea vinovăţia: te împiedicai pe drum, te răneai şi te umpleai de sânge; fatalitatea făcuse ca întâmplător la 20 de paşi, un om să zacă mort sau rănit; te găsea cineva plin de sânge acolo: deducţiunea: eşti autorul asasinatului sau rănirii comise la 20 m. depărtare! Astăzi s-a abandonat acest sistem. Nu se mai poate judeca şi trimite la închisoare cineva, prin simpla deducţiune. Trebuie probe. Faptul că Găetan a plecat cu paralele nu înseamnă că neapărat a comis o tâlhărie. Acuzarea trebuie să facă dovada că aceşti bani au fost răpiţi, pentru că legea o impune. Dacă nu face această dovadă şi voieşte numai pe cale de deducţiuni să stabilească faptul, ei bine rezultatul acestei deducţiuni nu poate constitui o probă. Şi de ce nu este o probă, domnilor juraţi? Fiindcă în goana după adevăr, dacă ne-am mulţumi numai cu corelaţia dintre un fapt divers şi alt fapt divers, oricine şi oricând ar putea fi adus ca acuzat înaintea dv., oameni perfect cinstiţi s-ar vedea condamnaţi numai datorită jocului bizar al acestor coincidenţe. Repet deci, deducţiunea ce se face în speţă nu conduce la o probă. Faptul că Găetan a plecat cu paralele nu explică

nimic, pentru că în momentul acela, după ce s-a întâmplat acea sângeroasă altercaţiune, starea lui sufletească nu mai era de aşa fel, încât să-i poată asigura un control al actelor sale. Şi aici vin la argumentul confratelui nostru dl. Perieţeanu; d-sa spunea: „Găetan n-a lovit-o pe d-na Leonida în momentul când aceasta deschisese casa de bani, fiindcă socotelile făcute acasă se risipesc, omul îşi pierde aplombul, curajul, stă nehotărât, se produce o astfel de tulburare, încât nu-şi mai dă seama bine ce trebuie să facă"; şi adăuga: „nu judecaţi după actele sale, care sunt nelogice, care n-ar părea că se explică. Fiindcă omul nu-şi mai dă socoteala în atare momente".

Va să zică nu-mi dădeam socoteala, eu, Găetan, când nici nu începusem faptul, când nu rănisem şi nu eram rănit, în schimb, după logica acuzării, trebuia să am cea mai deplină limpezime mintală, cel mai desăvârşit sânge rece şi cel mai sever control al actelor mele, atunci când ieşeam din casă, după urgia de sânge, care fusese acolo!

Gândiţi-vă numai un moment, domnilor juraţi, că aveţi înaintea d- voastră un om cu o educaţiunea îngrijită, un om cu un trecut nepătat, um om blajin şi incapabil de a face un rău după cum v-au spus-o toţi martorii, şi vă veţi putea da seama de starea sufletească, de zguduirea nervoasă, de uluirea în care a trebuit să se găsească atunci când a văzut sângele curgând, când furia d- nei Leonida luase proporţii spăimântătoare prin strigătele ei şi prin îndârjirea pe care o pusese unei nesăbuite indelicateţi a acuzatului. Dacă în atare circumstanţe cineva mai poate avea logică în actele sale şi control în atitudine, atunci tot ce-i omenesc în om înseamnă că nu mai există.

Iată de ce cred că deducţiunea trasă din plecarea acuzatului cu banii nu e de natură a aduce lumină în cauză, şi cu atât mai puţin de a justifica o condamnare.

Domnilor juraţi, voi examina încă un argument al acuzării; vi se spunea că: „Găetan după ce a hoinărit un timp oarecare a ajuns la dl. maior Bursan şi acolo — susţine acuzarea — şi-a ticluit o adevărată apărare, a căutat, consultându-se cu un avocat, să afle care este situaţia lui, care este apărarea cea mai bună şi cum ar trebui să expună faptele organelor justiţiei, aşa ca să fie la adăpost de o urmărire prea gravă". Este oare temeinic, sau cel puţin logic, acest argument, ridicat la rang de probă? Domnul Perieţeanu făcea mereu apel la bunul simţ. Apoi, bunul simţ ne spune, că dacă Găetan s-ar fi sfătuit cu maiorul Bursan şi cu avocatul Stello Voinescu spre a-şi ticlui o apărare, apoi fără doar şi poate că aceştia i-ar fi spus acuzatului: „tu ai un revolver în buzunar; de ce să-ţi mai complici situaţia? ascunde revolverul, fiindcă chiar dacă d-na Leonida va pomeni de el, va rămâne o simplă afirmaţie, din moment ce nu se poate face dovada că tu ai avut revolver". Or, departe de a se fi procedat aşa, dimpotrivă, Găetan face declaraţie că a avut revolver şi când se prezintă d-lui Prefect Nicoleanu, predă rezolverul, cu cartuşele înăuntru, ceea ce dovedeşte că nu voia să ascundă nimic justiţiei. Şi atunci, mă întreb: rezonabilă este susţinerea acuzării, că acuzatul şi-a ticluit apărarea? Dar încă un fapt: de la ora 1 la 6, acuzatul a stat la maior Bursan. Dacă s-ar fi simţit vinovat de tâlhărie, n-ar fi vrut să-şi brodeze o apărare, nu numai că ar fi ascuns revolverul, dar ar mai fi înlăturat o circumstanţă, care s-a adus ca argument contra lui: ar fi trimis la fraţii Negreanu, şi ar fi cerut acestora să caute banii puşi, fără ştirea lor în bibliotecă, şi să-i trimită aceşti bani,

aşa încât atunci când s-ar fi predat d-lui prefect, s-ar fi predat cu toţi banii, încât nu s-ar mai fi tras un argument de vinovăţie din împrejurarea că a ascuns banii. Dar Găetan nu a făcut nimic pentru a-şi uşura acuzaţia, fiindcă nu s-a gândit un moment că va fi acuzat de tâlhărie. Ceva mai mult, dacă ar fi voit să-şi aranjeze o apărare, ar fi putut să-şi facă câteva autoleziuni, sgârieturi şi răni, pentru a face şi mai verosimilă apărarea sa. Vi se spune de acuzare: „acest om se simţea încercuit, ştia că va fi arestat"; or, singura atitudine logică, dacă Găetan s-ar fi ştiut vinovat, ar fi fost aceea de a-şi uşura situaţia, ascunzând revolverul, aducând banii şi înscenând urmele unei lupte. Nimic nu a făcut din toate acestea. Aceasta vădeşte atitudinea unui om, care ştia că nu poate să-şi reproşeze nimic. Şi atunci, cu ce vrea acuzarea să se obţină condamnarea? Făcând din amănuntele ridicole un portret respingător al acuzatului Găetan?

Din experienţa mea, ştiu că ori de câte ori se începe cu portretul acuzatului înseamnă că nu există probe. ori de câte ori sunt probe, acuzarea nici nu se ocupă de persoana şi trecutul acuzatului. Ei bine, în procesul acesta, fiindcă lipseau probele, acuzatorii s-au legat de cele mai banale amănunte. Auzeaţi aseară pe dl. procuror, spunându-vă: „m-am dus la Văcăreşti şi l-am găsit traducând o nuvelă de Merimée în care era vorba de omor". doamne fereşte dacă acuzatul ar fi fost găsit traducând din Hamlet, unde în ultima scenă sunt atâţia morţi, cine ştie ce s-ar mai fi dedus. Tot aşa dl. Meitani se adresa sentenţios acuzatului zicând: „iată-ţi elevul! Stan Păpuşă, din comuna cutare, a lovit cu ciocanul pe mătuşa sa, ca să-i ia averea"; Stan Păpuşă din cine ştie ce fund de ţară era informat de ceea ce făcuse Găetan şi a devenit elevul lui. Vedeţi d-lor juraţi cum nici teama de ridicol nu pune stavilă încercărilor acuzării de a face din acest om un scelerat! S-a mai zis „Găetan nu avea meserie". Dacă ar fi vândut nasturi şi ace la un colţ de stradă, avea meserie. Fiindcă a vândut însă stofe şi automobile de câteva sute de mii de lei, aceasta nu este o ocupaţiune! S-au legat de viaţa intimă a lui Găetan, au destrămat tot, iar când a fost cineva care să spună o vorbă bună de el au zis: ce importă trecutul! or domnilor juraţi, nu odată în faţa justiţiei veţi auzi, atunci când acuzatul are cazier judiciar, pe dl. procuror spunându-vă: „a mai fost condamnat, a făcut cutare şi cutare nelegiuire, să-l condamnaţi, căci iată urâtul lui trecut". Şi dacă vi se cere să ţineţi seama de trecutul urât al unui om, de ce oare atunci când acuzatul a fost cinstit o viaţă întreagă, vi se spune că în cumpăna balanţei dv. nu trebuie să conteze nimic din acest trecut onest, ba chiar să fie socotit ca subiect de deriziune? Aţi auzit apostrofările adresate acuzatului: „Ai fost de bani gata şi ţi-a fost uşor să faci pe mărinimosul cu colegii. Ai avut avere şi ţi-a fost lesne să fii om manierat". Dar, domnilor. aţi văzut că în trecutul acesta nu este vorba de maimuţăreala unui băiat de bani gata, ci este vorba de acte în care se oglindeşte sufletul mare şi bun al unui om. Din tot trecutul acuzatului se desprinde ca un laitmotiv că a avut întotdeauna o conduită probă, şi că nu i se poate reproşa nimic. Or toată lumea ştie şi aţi auzit adineauri şi pe dl. Perieţeanu spunând acelaşi lucru, că trebuie să judecăm pe om după trecutul, după toate antecedentele lui, trebuie cu alte cuvinte să judecăm subiectiv.

Ceva mai mult domnilor juraţi, atunci când nu sunt probe suficiente şi prin urmare există îndoială, ceea ce trebuie să cântărească pentru dv. spre a vă scoate din îndoială este personalitatea şi trecutul acuzatului. Un trecut onest e o chezăşie şi această chezăşie nu

poate rămâne fără ecou în lupta sufletească prin care veţi trece dv. atunci când va trebui să ziceţi „da" sau „nu". S-a spus: dv. judecaţi după intima convingere. Dar se face un abuz din acest precept. Vă spunea colegul mei Costăchescu că Juriul este rezultatul unei lupte îndelungi, datorită căreia s-a luat din mâna regilor şi judecătorilor regali judecata, pentru a se da poporului. Ei bine, o dată cu această trecere la justiţia populară, vi s-au dat toate drepturile regaliene, şi acela de a fi clementi şi de a ierta. De aceea când faceţi apel la clemenţă şi iertare, nu aveţi să daţi nimănui socoteală, judecaţi după propria dv. conştiinţă, fiindcă poporul v-a dat libertatea de a ierta chiar pe vinovaţi.

Când este vorba, însă, să condamnaţi, intima convingere nu mai înseamnă facultatea de a decide după imboldul inimii, fiindcă poporul ai cărui mandatari sunteţi nu v-a dat şi libertatea de a condamna un nevinovat. În caz de condamnare se aplică toate principiile ordinare inerente justiţiei penale: se cer probe. Juriul nu poate spune: „da" pe impresii, ci trebuie să se pronunţe pe bază de probe evidente. or, domnilor juraţi, de 7 zile asist la acest proces şi am credinţa că nu se voieşte a se obţine de la dv. un verdict pe bază de probă, ci confirmarea unei impresiuni, care de 7 luni a fost continuu şi cu mare lux întreţinută de presă. Eu nu atac presa, dar nici n-am s-o apăr, pentru că nu am căderea.

Presa a speculat, a bătut monedă dintr-un fapt şi nimeni nu poate să-i reproşeze, pentru că presa îşi are şi ea nevoile ei.

E deci explicabil să speculeze anumite cauze, care pot fi sursă de câştig, iar banul obţinut astfel să poată dezinteresat susţine alte cauze superioare, de izbândirea cărora va profita întreaga societate. De aceea pe frontispiciul oricărei gazete ar trebui să se scrie sub cuvântul Redacţiei: „Interesul public mai presus de orice", iar sub cuvântul Administraţiei: „Afacerile sunt afaceri". În opera sa *Literatură şi Criminalitate*, Scipio Sighele ne spune că Lordul Edward Rachift directorul lui „Morning Herald" a luat hotărârea să nu se mai publice în gazeta sa nici o informaţiune cu privire la crime şi alte fapte de acest fel, pentru a se împiedica acest spirit erostratic care împinge pe mulţi ca, cu preţul unei fărădelegi să facă să se vorbească de ei, cucerind o tristă celebritate.

Ei bine, peste 6 luni gazeta era în pragul falimentului. Şi este firesc, presa are nevoie să bată monedă din astfel de fapte care delectează mulţimea. În cazul de faţă însă s-a exagerat. Şi de aceea zic: dv. nu trebuie să ţineţi socoteală de ceea ce s-a scris în toată presa noastră care s-a năpustit fără cruţare asupra acestui om. Şi aici să-mi permiteţi să citesc vreo două rânduri din aceeaşi carte *Les grandes procès de l'année 1927* de Geo London din care colegul mei Perieţeanu vă citea adineauri, relatările unui proces, care zicea că s-ar asemăna cu procesul Găetan. S-ar asemăna din pasajele, pe care le-a citit d-lui, dar dacă ar fi citit însă toate cele 20 de pagini, aţi fi văzut că acolo existau probe, jandarmul care a fost la faţa locului, martori oculari. Asasinul crezuse că nu a fost văzut de nimeni. Întâmplarea însă a făcut ca să fie văzut. Prin urmare, dacă s-ar fi citit tot, aţi fi văzut că nu exista nici un pic de asemănare cu situaţia din procesul nostru.

Dar iată într-o altă afacere, care a făcut mare vâlvă în Franţa, chestiunea d-rului Bougrat. Şi în acest proces presa se năpustise contra acuzatului, iar cu ocaziunea judecării lui, prezidentul, consilierul Bringuier, a adresat juraţilor un mic avertisment, foarte neuzitat, dar foarte util: „Dv. va trebui să faceţi abstracţiune de tot ceea ce aţi putut

întâmplător citi cu privire la această afacere. Spuneţi în sinea d-voastră că nu ştiţi nimic de această afacere".

Cât de potrivit ar fi fost acest delicat avertisment şi în cazul de faţă; ne îngăduim deci la rândul nostru ca să ne rugăm să faceţi abstracţiune de tot ce aţi citit asupra acestei afaceri şi să cumpăniţi ca şi cum pentru întâia dată auziţi de ea. Judecaţi procesul nu după zgomotul din afară, ci conform cerinţelor după care se judecă procesele penale, şi daţi o hotărâre justă şi echitabilă. Va trebui să vă întrebaţi: sunt probe de acelea, care să ne facă să răspundem da? Iar în cazul când examinaţi element cu element — fiindcă este vorba de o infracţiune, care are, noi aşa zicem, mai multe elemente —, trebuie să vedeţi dacă fiecare element există şi numai în cazul când toate elementele se vor verifica ca probate să ziceţi da. Şi cu aceasta am ajuns la chestiunea remiterii anterioare pe care a tratat-o dl. Perieţeanu şi pe care a pus-o în discuţiune însăşi ordonanţa definitivă care a admis şi ipoteza că banii s-au dat înainte.

Se pune întrebarea: Există sau nu tâlhărie atunci când conflictul urmat de violenţe a fost procedat de remiterea voluntară a unei sume sau a unui obiect? Deci împrejurarea că Găetan a primit banii mai înainte de a fi avut loc bătaia, banii cu care apoi a plecat, mai poate îngădui calificarea de tâlhărie?

Termenul tâlhărie denumeşte la noi o infracţiune care există în toate legiuirile, dar cu denumiri diferite, la italieni îi zice rapina, la germani Raub, la francezi vol avec violence şi aşa mai departe. În realitate însă pretutindeni această infracţiune nu este decât un furt cu violenţă adică însuşirea, răpirea avutului altuia, prin mijlocul violenţei spre deosebire de furtul ordinar care este însuşirea bunului altuia, nu prin violenţă ci printr-o sustragere adică luare fără voia stăpânului acelui bun. Colegul Perieţeanu pentru a ajunge să demonstreze că există tâlhărie chiar în cazul unei remiteri anterioare s-a agăţat de o particularitate a textului privitor la furt din codul nostru penal, care a făcut multă vâlvă în jurisprudenţă, dar care astăzi este tranşată. Zicea d-sa: „la noi furtul este luarea pe sub ascuns, încât în sistemul legii noastre nu se mai aplică la tâlhărie soluţiunile privind legislaţiunile streine". În rezumat spunea colegul meu: „Furtul la noi este luarea pe sub ascuns". Or, la tâlhărie, victima este faţă în faţă cu făptuitorul şi de aceea chestiunea remiterii voluntare nu se poate pune în materie de tâlhărie, aşa cum se pune la furt.

Domnilor, termenul „ascuns" din art. 306 are o anumită semnificaţie, înseamnă ceea ce numeau romanii *invito domino*, adică contra voinţei proprietarului. Aşa de exemplu: dacă un individ intră într-o curte şi în văzul proprietarului care e în uşa casei ia un lucru din curte şi fuge cu el tot furt este, fiindcă a luat pe sub ascuns nu înseamnă să iau fără să fiu văzut, ci să iau fără de voie. Aşadar, ca să existe tâlhărie, trebuie ca violenţa să preceadă sau să fie concomitentă cu luarea lucrului. Toate legislaţiunile sunt la fel şi în această privinţă şi toate textele respective sunt redactate în acelaşi mod. La noi, textul art. 317 spune: „Acela care prin întrebuinţare de violenţă" — deci legea ne arată mijlocul — „în contra persoanelor sau prin ameninţări de a omorâ sau de-a răni îndată, va răpi lucrul altuia"... Va să zică să răpesc avutul altuia prin întrebuinţare de violenţă. Dar dacă lucrul mi-a fost dat înainte de bună voie, mai este răpire, şi deci tâlhărie? Lucrul primit se mai poate oare spune că a intrat în mâna mea prin efectul violenţei? Este târziu ca să

mai citesc, dar adusesem mai mulţi autori, câte unul din fiecare ţară, un francez (Garçon), un italian (Manzini), un german (Fr. von Liszt) şi un englez (K. Kennyi) pentru a documenta cele ce susţin. Voi citi însă numai câteva rânduri din Garçon, care ne-a fost tuturor profesor şi care în opera sa sintetiza o evoluţie întreagă a doctrinei şi jurisprudenţei. Şi iată ce spune, la art. 379 nr. 78: „Este un punct astăzi bine stabilit în doctrină şi jurisprudenţă că remiterea voluntară a lucrului exclude sustracţiunea" — aşadar nu există furt —, şi implicit nu poate să existe nici tâlhărie, fiindcă tâlhăria nu este decât furt prin violenţă. Şi acum să vă citesc o speţă: „Judecând mai ales că nu există furt în faptul vânzătorului care după ce a primit preţul, refuză de a preda lucrul, negând că ar fi primit preţul" (acelaşi autor, nr. 57). Adică mă duc la taraba unui vânzător, îi dau o sumă, primeşte suma şi aştept să-mi de-a marfa şi în loc de aceasta mă dă afară, spunând că nu i-am dat nici un ban.

Ei bine domnilor juraţi, acest fapt nu este furt, nu este tâlhărie, fiindcă suma i-a fost remisă nu a sustras-o, nu a răpit-o. Poate în acest caz ar fi cel mult o escrocherie.

Dar în această materie jurisprudenţa a avut ocazia să soluţioneze tot felul de speţe, hotărând în general că: „Importă puţin dacă retenţiunea nelegitimă a unui lucru de către cel căruia i s- a remis acel lucru a fost însoţită de manevre, destinate a face să se creadă că reţinerea e legitimă" (*op. cit.*, 65). Adică puţin importă dacă eu, prin oarecare manevre, obţin de la proprietar posesiunea lucrului şi în ultimul moment intervine între noi violenţă, ceartă. Puţin importă dacă am uzat de fraudă. Căci dacă am întrebuinţat manevre frauduloase pentru a face să-mi remiţi lucrul mă poţi trimite în judecată pentru escrocherie, dar nu pentru furt, sau tâlhărie fiindcă mi-ai predat tu singur lucrul. Tot Garçon spune: „Importă puţin, dealtfel, dacă remiterea a fost rezultatul chiar al unei erori şi dacă persoana inculpată, cu ştiinţă şi în mod fraudulos, a profitat de această eroare" (*op. cit.*, nr. 120). Aşadar, raportându-ne la cazul nostru chiar dacă am presupune că din eroare d-na Leonida — i-a predat lui Găetan banii, aceasta puţin importă. Din moment ce remiterea nu s-a făcut prin constângere şi violenţe, ci din eroare, nu mai este tâlhărie.

În rezumat: remiterea anterioară, chiar dacă această remitere ar fi fructul unei amăgiri sau fraude, exclude şi posibilitatea unei incriminări de furt şi pe aceea a unei incriminări de tâlhărie.

Aceeaşi soluţiune o veţi găsi în toţi autorii: nu veţi găsi unul singur care să susţină că cu toate că lucrul a fost predat înainte, iar violenţele s-au produs după, mai poate fi vorba de tâlhărie. În atare cazuri victima se poate plânge de lovituri, cu toate consecinţele lor, dar nu se poate plânge de tâlhărie, pentru că lucrul l-a predat ea singură. De aceea concluziunea d- lui judecător de instrucţie şi a acuzării, că dacă în ipoteza că banii s-au dat înainte, încă există tâlhărie, este absolut eronată şi deci rămâne fără valoare. Ceea ce are însă o capitală valoare este că dl. jude instructor a simţit în adâncul conştiinţei sale nevoia de a pune şi această ipoteză, ipoteză care n-ar fi trebuit să existe în ordonanţa definitivă, dacă convingerea judelui instructor ar fi fost fermă că nu a existat o remitere anterioară. Punând ipoteza, v-a mărturisit implicit că o crede veridică. Or am arătat că în această ipoteză, care reprezintă însă realitatea, nu mai poate fi vorba de tâlhărie. Şi

atunci, neexistând tâlhărie, ce rămâne în speţă? Rămâne lovitura cauzatoare de sluţire permanentă. Şi aici, domnilor juraţi, îmi îngădui a vă atrage atenţia că dacă vi se va pune o singură întrebare asupra culpabilităţii, va trebui să cercetaţi pentru a da verdictul d-voastră, existenţa fiecăruia din elementele infracţiunii. Şi dacă veţi constata că unul din aceste elemente nu există, trebuie să răspundeţi nu, fiindcă legea cere, pentru a condamna, să fie toate elementele infracţiunii. Care sunt aceste elemente? 1) luarea unui lucru, 2) luarea să se fi făcut prin violenţă, 3) violenţa să fi fost îndreptată asupra persoanei.

Toate acestea să le verificaţi pe rând. Nu există un element, s-a dus acuzaţiunea. Pentru o bună administrare a Justiţiei, se descompune chestiunea de culpabilitate şi se pune pentru fiecare element susceptibil de a forma prin el însuşi o infracţiune, o întrebare pentru ca dv. să puteţi da un răspuns cât mai corespunzător cu vinovăţia. Dacă se va pune totuşi numai o singură întrebare, atunci dv. trebuie să răspundeţi nu, din moment ce veţi crede că nu sunt întrunite toate elementele, care constituie învinuirea.

Şi cu aceasta, domnilor juraţi, o să-mi permiteţi încă un cuvânt înainte de a sfârşi apărarea pe care am făcut-o acuzatului Găetan. Domnilor juraţi, am avur credinţa că în acest proces, sarcina noastră va fi mult uşurată, prin prezenţa în instanţă a d-nei Leonida. Nădăjduiam că d-sa va veni aici. Nădăjduiam şi că dacă nu va veni, va face oarecare declaraţiuni prin apărătorii săi, fiindcă, domnilor juraţi, orice om în viaţa lui, ajunge la un moment dat, atunci când în jurul tâmplelor s-aşterne zăpada anilor, să privească mai sever trecutul, să examineze cu mai multă scrupulozitate tot ceea ce a înscris în acest trecut, să cerceteze necruţător fiecare act, fiecare gest şi să facă loc remuşcărilor. Or noi nădăjduiam, credeam chiar, că d-na Leonida, anticipând asupra acelui moment, va veni şi va declara înaintea acestei instanţe, care este adevărul şi va feri astfel Justiţia de o eroare judiciară. N-a venit nici d-na Leonida şi nici apărătorii său nu au adus un cuvânt de la d-sa.

Nu ne rămâne aşadar decât o ultimă dar mare nădejde: că prin verdictul dv. veţi cruţa pe mult ponegritul Găetan de suferinţa unei condamnări nedrepte, şi pe d-na Leonida de remuşcarea de mai târziu a unei răzbunări explicabile, dar foarte crude.

Acestea sunt cuvintele mele.